Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden

İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri

İbrahim Fidan

Genel Yayın Yönetmeni • Yaşar HIZ
Editör • Prof. Dr. Hasan BABACAN
Kapak Tasarım & Dizgi • Hatice UZUN
Birinci Basım • © Nisan 2016 / ANKARA
ISBN • 978-605-180-34-25

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Son Çağ
Sertifika No: 25931

kapak resmi:
Osmanlıdaki bahçe kültürünü anlatan "Genç Şair ve Hocası" adlı bu minyatür Iran NationalLibrary'de bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TRANSKRİPSİYON V
KISALTMALAR LİSTESİ VI
ÖN SÖZ VII

GİRİŞ 1

1. Konunun Önemi ve Amacı 3
2. Yöntem ve Kaynaklar 5
3. İbnu'n-Naḳîb'in Yaşadığı Dönemde Dımaşḳ 7
   3.1. Siyasi Durum 8
   3.2. Sosyal Hayat 11
   3.3. İlmî ve Edebî Durum 17

BİRİNCİ BÖLÜM
İBNU'N-NAḲÎB'İN HAYATI ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ 23

1. Hayatı 25
   1.1. Kimliği 25
   1.2. Nesebi ve Ailesi 26
   1.3. Eğitimi 32
   1.4. Seyahatleri 38
   1.5. Vefatı 39
2. Eserleri 39
   2.1. Dîvân 40
   2.2. Destîcetu'l-Muḳteṭaf min Bevâkîri'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf 42
3. Edebî Kişiliği 43
   3.1. Edebî Kişiliğini Etkileyen Faktörler 43
   3.2. Şairliği ve Şiir Anlayışı 47
   3.3. Etkileri ve Hakkında Söylenenler 49

İKİNCİ BÖLÜM
İBNU'N-NAḲÎB'İN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 53

1. İḫvâniyyât 56
   1.1. Dostluk 57
   1.2. Dostluk Meclislerine Davet 64
   1.3. Şiirsel Yazışmalar (Murâselât) 67
   1.4. Kutlama 71
   1.5. Taziye 78
   1.6. İcazet İsteme 80
   1.7. Ödünç Kitap Talebi 83

2. Medih 86
2.1. Hz. Peygamberi Methi 89
2.2. Devlet ve Din Adamlarını Methi 93
2.2.1. Sadrazamı Methi 93
2.2.2. Şeyhülislamları Methi 100
2.2.3. Kadıları Methi 104
2.3. Edebiyatçıları Methi 110
2.4. Âlimleri Methi 114
2.5. Diğer Medih Şiirleri 118
3. Tabiat 122
3.1. İlkbahar 125
3.2. Mesire Yerleri ve Bahçeler 128
3.3. Çiçekler 134
3.3.1. Karanfil 135
3.3.2. Gül 138
3.3.3. Sümbül 139
3.3.4. Diğer Çiçekler 140
3.4. Ağaçlar 141
3.5. Akarsu ve Menbalar 143
3.6. Kuşlar 147
3.7. Rüzgâr 150
3.8. Bulut ve Yağmur 151
3.9. Gece ve Yıldız 153
4. Gazel 156
4.1. Afif Gazel 158
4.2. Hissî Gazel 162
4.2.1. Sevgilide Güzellik Unsurları 163
4.2.1.1. Göz ve Kaş 164
4.2.1.2. Zülüf ve Yanak 164
4.2.1.3. Boy ve Endam 165
4.2.2. Sevgilinin Tavırları 166
5. Hamriyyât 170
5.1. Şarap 174
5.2. Eğlence Meclisleri 180
6. Diğer Konular 183
6.1. Fahr 184
6.2. Mersiye 187
6.3. Hikmet ve Öğüt 189

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İBNU'N-NAḲÎB'İN ŞİİRİNDE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 193

1. Kasidenin Yapısı 197
1.2.1. Maṭlaʿ 198
1.2.2. Mukaddime 201
1.2.2.1. Tabiat 203
1.2.2.2. Geçmişe Özlem 205
1.2.2.3. Medih 206
1.2.2.4. Gazel 207
1.2.2.5. Fahr 208
1.2.3. Tehalluṣ 210
1.2.4. Hâtime 213
2. Dil ve Üslup 216
2.1. Kelime Kadrosu 217
2.2. Cümle Yapıları 224
2.2.1. Sözün Fesahati 225
2.2.2. Cümle Türleri 228
2.2.2.1. Haber Cümleleri 229
2.2.2.2. İnşâ Cümleleri 231
2.2.2.2.1. Emir 232
2.2.2.2.2. İstifham 234
2.2.2.2.3. Nida 236
2.2.3. Cümlelerde Hazif 238
2.3. Edebî Sanatlar 240
2.3.1. Teşbih 241
2.3.2. Mecaz ve Kinaye 245
2.3.3. Telmih 250
2.3.4. Mübalağa 256
2.3.5. Tazmîn 262
2.3.6. İktibas 267
2.3.7. Tefrîʿ 270
2.3.8. et-Te'rîḫu'ş-Şi'rî (Tarih Düşürme) 275
2.3.9. İlğâz ve Taʿmiye 279
2.3.10. Cinas 281
2.3.11. Raddu'l-ʿAcuz ʿala'ṣ-Ṣadr 285
2.3.12. Tıbâk 286
2.3.13. Murâ'âtu'n-Naẓîr 288
2.3.14. Ḥusnu't-Taʿlîl 290

2.3.15. İrsâlu'l-Mesel 291
2.4. Tasvir 292
3. Vezin ve Kafiye 302
3.1. Vezin 302
3.2. Kafiye 305

SONUÇ 311
KAYNAKÇA 319

TRANSKRİPSİYON

ء	: ’	ض	: Ḍ, ḍ
ب	: B, b	ط	: Ṭ, ṭ
ت	: T, t	ظ	: Ẓ, ẓ
ث	: Ṯ, ṯ	ع	: ‘
ج	: C, c	غ	: Ğ, ğ
ح	: Ḥ, ḥ	ف	: F, f
خ	: Ḫ, ḫ	ق	: Ḳ, ḳ
د	: D, d	ك	: K, k
ذ	: Ż, ż	ل	: L, l
ر	: R, r	م	: M, m
ز	: Z, z	ن	: N, n
س	: S, s	و	: V, v
ش	: Ş, ş	ه	: H, h
ص	: Ṣ, ṣ	ي	: Y, y

ـَـ	: A, a	آ، ـا، ـى	: Â, â
ـِـ	: İ, i	ـِي	: Î, î
ـُـ	: U, u	ـو	: Û, û

Yukarıdaki transkripsiyon sistemine ek olarak:

1. Harf-i tarifler her zaman küçük harflerle latinize edilmiştir. el-Edeb, es-Se‘âlibî gibi.

2. Arapça kökenli olduğu halde Türkçeye yerleşmiş Osman, Mustafa vb. kelime ve ifadelerde transkripsiyon uygulanmamış, Abdulkâdir gibi bileşik yazılımı yaygın olan isimler de tek kelime halinde yazılmıştır.

3. İzafet terkibi şeklinde olan ifadelerde (şahıs adı, kitap adı vb.) ve vasıl gerektiren yerlerde gramer kurallarına riayet edilmiştir. Örneğin İbnu Ebu’l-İṣba‘ yerine İbnu Ebi’l-İṣba‘ gibi.

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
agmd.	: adı geçen madde
a.mlf.	: aynı müellif
a.s.	: aleyhisselâm
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bk./bk.	: Bakınız
byy.	: basım yeri yok
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Asiklopedisi
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
NEÜSBE	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
s.a.s.	: sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	: sayı
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

ÖN SÖZ

Şiir, sözün gücünün ve büyüsünün kendisinde en çok tecelli ettiği alanlardan biridir. Şiirde neşe, üzüntü, öfke, korku gibi duyguların ve çeşitli tasarımların sözün en güçlü biçimi ve en süslü hali ile varlık alanına çıktığına şahit oluruz. Şairin dilinden döküldükten sonra pek çok kişi o şiirde kendine ait bir şeyler bulabilir. Bu yönüyle bazı şiirler adeta evrensel bir niteliğe sahiptir ve toplumların ortak malı sayılır.

Şiir, bağlı olduğu edebî geleneğin çocuğu gibidir. Bu nedenle az ya da çok onun genetik izlerini taşır. Öte yandan şiir, içerisinde doğduğu çevrenin de aynası durumundadır. Dolayısıyla bu çevrenin coğrafi, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok özelliğini bir biçimde yansıtır. Bununla birlikte bazen, aynı geleneğe bağlı olan ve aynı çevrede, aynı zaman diliminde ortaya çıkan, iki ayrı şaire ait şiirlerin birbirinden oldukça farklı yapısal özellikler barındırdığı gözlenir. Bunun en önemli nedeni şairlerin bizzat kendileridir. Zira her şairin kendine özgü mizacı, içerisinde yetiştiği yakın ve uzak çevresi, acısıyla tatlısıyla, yaşadığı özgün bir hayatı vardır. İşte bir şiiri bu üç şeyin, bağlı olduğu edebî gelenek, var olduğu çevresel koşullar ve onu varlık alanına çıkaran şairin dışında düşünmek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla şiirleri bu çerçevede değerlendirerek, hangi tür edebî söylemlerin sonraki dönemlere daha fazla intikal ettiğini belirlemek, şiirin var olduğu çevresel koşullarla etkileşimini ortaya koymak ve onu varlık alanına çıkaran şairin edebiyat alanına katkısını belirlemek sosyal bilimler veri havuzuna oldukça önemli kazanımlar ekleyecektir.

Dünya edebiyatları içerisinde saygın bir yeri olan ve tarihsel serüveni içerisinde çeşitli evrelerden geçen Arap edebiyatının yaklaşık XVI-XX. asırlar arasını kapsayan Osmanlı dönemine ait süreci çeşitli nedenlerden dolayı tam anlamıyla aydınlatılamamıştır. Çalışmaya konu olan İbnu'n-Naḳîb Osmanlı dönemi Arap şairlerinden biridir. XVII. asırda Dımaşḳ'ta yaşamış olan İbnu'n-Naḳîb kültürlü bir çevrede yetişmiş, iyi eğitim almış, birçok konuda söylediği edebî değeri yüksek şiirle yaşadığı dönemde temayüz etmeyi başarabilmiş bir şairdir. Bu nedenle onun şiirlerini incelemenin, Osmanlı dönemi Arap edebiyatına yönelik çalışmalara bir katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte İbnu'n-Naḳîb'in yaşadığı dönem ve coğrafyanın siyasi, sosyal ve ilmî-edebî

durumuna temas edilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ele alınmıştır. İkinci bölümde şiirleri muhteva yönüyle incelenerek hangi konuların nasıl işlendiği tespit edilmiş, üçüncü bölümde ise şiirlerin şekil özellikleri; kasidelerin içyapısı, şiirlerin dil-üslup özellikleri ve vezin kâfiye durumları araştırılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen Prof. Dr. Muhammet Tasa, Prof. Dr. Tacettin Uzun, Prof. Dr. Muhittin Okumuşlar, Doç. Dr. M. Mesut Ergin ve Bekir Tuna'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim Fidan

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI
YÖNTEM VE KAYNAKLAR
İBNU'N-NAḲÎB'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE DIMAŞḲ

1. Konunun Önemi ve Amacı

Köklü bir geçmişe sahip olan Arap şiiri, tarihsel serüveni içerisinde çeşitli evrelerden geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Her bir evre belli ölçülerde araştırmacıların teveccühüne mazhar olurken yaklaşık XVI-XX. asırlar arasını kapsayan Osmanlı dönemi Arap şiiri bu noktada en şanssız dönemlerden biri olarak karşımızda durmaktadır. Üzülerek ifade etmek gerekirse "bu dönem şiirinin kalitesizliği" yönündeki söylemler ve "araştırmacıların bu döneme ilgisizliği" olumsuz anlamda sürekli birbirini beslemiştir. Bu nedenle, döneme dair yapılacak çalışmaların hem dönem şiirinin aydınlatılması ve hem de bu konudaki yargıların doğruluğunun tespiti bakımından büyük önem arz ettiği düşünülmektedir.

Şiirleri, çalışmaya konu olan İbnu'n-Naḳîb, Osmanlı döneminin önemli Arap şairlerinden biridir. XVII. asırda Dımaşḳ'ta yaşamış olan şair kültürlü bir çevrede yetişmiş, iyi eğitim almış, birçok konuda söylediği, dil ve üslup yönüyle kaliteli şiirlerle yaşadığı dönemde temayüz etmeyi başarabilmiş bir şairdir. Buna rağmen şairin modern dönemde tanınması ancak 1950'li yıllarda, Arapça yayınlanan bir dergide neşredilen tanıtım yazısıyla mümkün olabilmiştir. Bununla birlikte şair hakkında yapılan kitap hüviyetindeki yegâne müstakil araştırma Ömer Musa Paşa'nın *İbnu'n-Naḳîb Şâ'iru'ṭ-Ṭabîati'd-Dımaşḳî fi'l-'Asri'l-'Uṯmânî* isimli kitabıdır.[1] Yaklaşık 100 sayfadan oluşan bu çalışma konuyla ilgili ilk çalışma olması ve şiirlerin temel karakteristiğini büyük ölçüde değerlendirmesi açısından önemli olmakla birlikte İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerini bütün yönleriyle ve derinlemesine ortaya koymamaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerini inceleyen iki makale tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri Râtib Sukker tarafından hazırlanan "el-Mukevvinâtu'l-Fikriyye ve'l-Vicdâniyye li-Ḳasîdeti İbni'n-Naḳîb el-Huseyni fi'l-Ğınâ ve'l-Muğannîn" isimli makaledir.[2] Yazar bu araştırmasında İbnu'n-Naḳîb'in *Dîvân*'ındaki, özellikle Emevî ve Abbâsî saraylarındaki eğlence hayatının anlatıldığı 117 beyitlik kasidedeki duygu ve düşünce atmosferini incelemiştir.

---

1 Ömer Musa Paşa, *İbnu'n-Naḳîb Şâ'iru'ṭ-Ṭabîati'd-Dımaşḳî fi'l-'Asri'l-'Uṯmânî*, el-Mektebetu'l-'Abbâsiyye, Dımaşḳ, 1389/1970.

2 Râtib Sukker, "el-Mukevvinâtu'l-Fikriyye ve'l-Vicdâniyye li-Ḳasîdeti İbni'n-Naḳîb el-Huseyni fi'l-Ğınâ ve'l-Muğannîn", *et-Turâṯu'l-'Arabî*, sy. 89, Dımaşḳ, 2003, s. 45-54.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri ile ilgili diğer bir çalışma da Faysal Aslân tarafından kaleme alınan "et-Tedvîr ve't-Taḍmîn fî Şiʿri İbni'n-Naḳîb el-Huseynî" isimli makaledir.[3] Araştırmacı bu çalışmasında İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerini tedvîr (vezin gereği kelimenin bölünerek bir kısmının birinci mısranın sonunda diğer kısmının da sonraki mısranın başında getirilmesi) ve tazmin (mana bakımından cümlenin bir beyitte sona ermeyip sonraki beyte taşması)[4] özellikleri yönüyle incelemiş ve bu özelliklerin onun şiirlerinde çok yer almasının sebeplerini irdelemiştir.

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri ile ilgili tatmin edici bir çalışma yapılabilmiş değildir. Bu nedenle onun şiirleri üzerine yapılacak daha kapsamlı ve derinlikli bir çalışma hem onun şiirlerindeki hususiyetlerin daha ayrıntılı bir biçimde ortaya konması hem de araştırma sonucunda ortaya çıkacak bulguların, dönemin aydınlatılmasına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca şairin Osmanlı idaresi altındaki bir kentte, Dımaşḳ'ta yaşamış olması ise tarihimize ışık tutması yönüyle çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Çalışmanın temel hedefi İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin edebî değerini ortaya koymaktır. Bununla irtibatlı olarak, onun şiirlerinin, bağlı bulunduğu edebî geleneğin neresinde durduğu, bu gelenekten ne ölçüde yararlandığı, içerisinde doğduğu siyasi, sosyal ve kültürel çevre ile etkileşimi, şairin karakterinin ve hayatının şiirlerine ne kadar yansıdığı ve nihaî olarak Osmanlı dönemi Arap şiiri ile ilgili genelleyici değerlendirmelerin İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri özelinde ne kadar isabetli olduğu gibi hususlarda tespitlerde bulunmak bu çalışmanın amaçları içerisinde yer almaktadır.

Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnu'n-Naḳîb'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliği incelenmiştir. İkinci bölümde şiirleri muhteva yönüyle ele alınmış ve hangi konuların nasıl işlendiği değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise şiirlerin şekil özellikleri; kasidelerin içyapısı olan muhteva planı, şiirlerin dil-üslup özellikleri ve vezin-kâfiye durumları hakkında bilgi verilmiştir.

---

3 Faysal Aşlân, "et-Tedvîr ve't-Taḍmîn fî Şiʿri İbni'n-Naḳîb el-Huseynî", *Mecelletu Câmi'ati Dımaşḳ*, sy. 28/2, Dımaşḳ, 2012, s. 11-40.

4 Bu kavramlar hakkında geniş bilgi için bk. Faysal Aşlân, agm., s. 12-21.

2. Yöntem ve Kaynaklar

Çalışmanın evreni İbnu'n-Naḳîb'in şiirleridir ki bu şiirlerin tamamı divanında yer almaktadır. Araştırmada, veri toplama, toplanan verileri sınıflandırma ve değerlendirme modeli kullanılmıştır. Öncelikle şairin *Dîvân*'ında yer alan bütün şiirler taranmış, araştırmanın amaçlarına ulaşmak için en uygun örnekler seçilmiş ve bunlar kendi içerisinde bir tasnife tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular, edebî tenkit ölçütlerine göre analiz edilerek yorumlanmıştır.

Çalışmada olabildiğince temel kaynaklardan yararlanılmış, bununla birlikte modern dönemde kaleme alınan eserlerden de istifade edilmiştir. Birincil kaynak hiç kuşkusuz İbnu'n-Naḳîb'in *Dîvân*'ıdır. Bu çerçevede eserin 1963 yılında *Dîvânu İbni'n-Naḳîb* adıyla Abdullah el-Cebbûrî tarafından neşredilen nüshası esas alınmış, araştırmamızın dipnotlarındaki sayfa numaraları bu esere göre verilmiştir. Eser tahkikli nüsha olduğu için yazmalara müracaat etme ihtiyacı hissedilmemiştir.

Çalışmada yöntem bakımından en çok istifade edilen kaynak Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* isimli kitabıdır. Bu çalışmasında Osmanlı dönemi şairlerinden İbnu's-Semmân ve şiirlerini üç bölümde inceleyen yazar girişte dönemin siyasi, sosyal ve kültürel durumunu ele aldıktan sonra birinci bölümde İbnu's-Semmân'ın hayatı ve eserleri, ikinci bölümde şiirlerin muhteva özellikleri ve üçüncü bölümde de şiirlerin şekil özelliklerini incelemiştir.

İbnu'n-Naḳîb'in hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili olarak en çok yararlanılan eserler şairle aynı dönemde yaşayan müellifler olan el-Muḥibbî'nin *Ḫulâṣatu'l-Eṯer* ve *Nefḥatu'r-Rayḥâne*'si ile İbn Ṣâṣû'nun *Terâcimu Ba'ḍi A'yâni Dımaşḳ* isimli eseridir. Öte yandan Leylâ es-Sabbâğ'ın *el-Mucteme'u'l-'Arabiyyu's-Sûrî fî Maṭla'i'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî* ve *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uṯmâniyyi'l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muḥibbî el-Muerriḫ ve Kitâbihî Ḫulâsati'l-Eṯer fî A'yâni'l-Ḳarni'l-Hâdiye 'Aşar* isimli eserleri ile İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti* adlı kitabı, Ekmeleddin İhsanoğlu editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Devleti Tarihi* ve *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* isimli eserler de bu konuda çokça yararlanılan modern kaynaklardır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde ele aldığı konuların değerlendirildiği ikinci bölümde, konuların İbnu'n-Naḳîb'e kadarki tarihsel serüvenini

incelerken, çoğunlukla, bu alanda yazılmış modern kaynaklardan istifade edilmiştir. Bunların en önemlileri Ahmed Ebû Ḥâḳa'nın *Fennu'l-Medîḥ*'i, Nevzat H. Yanık'ın *Arap Şiirinde Tasvir*'i, ed-Dehhân'ın *el-Medîḥ* ve *el-Ğazel munzu Neş'etihî ḥattâ Ṣadri'd-Devleti'l-Abbâsiyye* isimli eserleri ve İliyyâ el-Ḥâvî'nin *Fennu'ş-Şi'ri'l-Ḥamrî ve Taṭavvuruhû 'inde'l-'Arab*'ıdır. İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde ele aldığı konuları işleyiş tarzının edebî tenkit ölçütlerine göre değerini tespit edebilmek için de genellikle, klasik kaynaklardan Kudâme b. Caʿfer'in *Naḳdu'ş-Şi'r*, İbn Raşîk'in *el-'Umde'fî Meḥâsini'ş-Şi'ri ve Âdâbihî*, İbn Ṭabâṭabâ'nın *'Iyâru'ş-Şi'r* isimli eserleri ile modern kaynaklardan Ahmed Ahmed Bedevî'nin *Ususu'n-Naḳdi'l-Edebî 'inde'l-Arab* isimli eserinden yararlanılmıştır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin şekil özellikleri bakımından incelendiği üçüncü bölümde yukarıda sayılan bazı edebî tenkit kitaplarının yanı sıra Ebû Hilâl el-'Askerî'nin *Kitâbu'ṣ-Ṣınâ'ateyn*'i, Abdulkâhir el-Curcânî'nin *Delâilu'l-İ'câz*'ı, es-Sekkâkî'nin *Miftâḥu'l-'Ulûm*'u, el-Ḫaṭîb el-Ḳazvînî'nin *el-İḍâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa* ve *Telḫîsu'l-Miftâḥ* isimli eserleri, el-Ḳartâcennî'nin *Minhâcu'l-Buleğâ ve Sirâcu'l-Udebâ*'sı ve İbn Ḥicce el-Ḥamevî'nin *Ḫizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Erab* adlı eseri çokça yararlanılan kaynaklardır. Bu bölümde ayrıca Yûsuf Huseyn Bekkâr'ın *Binâu'l-Ḳaṣîde fi'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm fî Dav'i'n-Naḳdi'l-Ḥadîs*'i, Ahmed Mustafâ el-Merâğî'nin *'Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî*'i ve İbrahim Enîs'in *Mûsîḳa'ş-Şi'r* adlı eseri istifade edilen modern kaynaklar arasında en çok öne çıkanlardır.

Yukarıda adı geçen kaynaklardan başka, bazı bilinmeyen kelime ve terimlerle kişi ve yer adlarının açıklamalarında başta el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn'ı*, Ahmed el-Maṭlûb'un *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm'i*, Hayruddîn ez-Zirikli'nin *el-A'lâm*'ı ve Yâkût el-Ḥamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân*'ı başta olmak üzere birçok sözlük ile ansiklopedik ve biyografik eserden yararlanılmıştır.

Bu konuyu sonlardırmadan önce şiir çevirileri ile ilgili birkaç husus hakkında açıklama yapmakta yarar vardır. Şiir çevirilerinde önce orijinal metin verilmiş ve ardından bunların Türkçe çevirisi yapılmıştır. Çevirilerde olabildiğince metne sadık kalınmış, fakat çevirinin anlaşılmaz olduğu yerlerde minimum tasarruflarda bulunulmuştur. Bu gibi yerlerde ifadede bir anlaşılmazlık söz konusu

ise yay ayraç içerisinde izah yapılmış, metnin akışından kaynaklanan bir anlaşılmazlığın bulunduğu yerlerde de köşeli ayraç içerisinde metne ilaveler yapılmıştır.

İbnu'n-Naḳîb'in hayatı, eserleri, edebî kişiliği ile şiirlerinin muhteva ve şekil incelemesine geçmeden önce şairin yaşadığı şehir olan Dımaşḳ'ın o zamanki siyasi, sosyal, ilmî ve edebî durumuna göz atmak, sonraki bölümleri daha sağlıklı bir zeminde değerlendirmek için yararlı olacaktır.

3. İbnu'n-Naḳîb'in Yaşadığı Dönemde Dımaşḳ

Kişileri yaşadıkları çağ ve toplumdan soyutlayarak incelemek eksik sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Özellikle de bu kişi siyasetin gündemine müdâhil olan, toplumun nabzını tutan ve kültürel seviyenin yükselmesinde önemli katkısı olan şairlik müessesesi içerisinde yer alıyorsa, onu, yaşadığı dönem ve toplumla birlikte değerlendirmenin önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle incelemeye konu olan İbnu'n-Naḳîb'in (ö. 1081/1670) hayatı ve şiirleri hakkında daha sağlıklı bir bakış açısıyla değerlendirme yapabilmek için yaşadığı dönem olan XVII. asırda, yaşadığı coğrafya olan Dımaşḳ'ın genel durumuna göz atmanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

Dımaşḳ, bugün Şam olarak anılan şehrin eski adıdır. Önceleri Şam (Bilâduşşâm) denildiğinde ise şimdiki Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü de içine alan bölge kastediliyordu.[5] Cillik, Ceyrûn, Feyḥâ, Şam ve Ğûta gibi isimlerle de anılan[6] Dımaşḳ, uzunca bir geçmişi olan, tarihi süreç içerisinde Asur, Babil, Grek, Roma, Bizans ve Sâsânî gibi çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış antik bir kültür merkezidir.[7] Şehir Hz. Ebûbekir'in halifeliği döneminde 15/636 yılında fethedilmek suretiyle İslam toprağı haline gelmiş ve sonrasında Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Zengîler, Eyyûbîler ve Memluklüler tarafından yönetilmiştir.[8]

---

5 Kenan Ziya Taş, "Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 15, İzmir, 2000, s. 75; Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 311.

6 Abdulaziz el-'Azme, *Mir'âtu'ş-Şâm Târîḫu Dımaşḳ ve Ehlihâ*, Dâru'l-Fikr, Dımaşḳ, 2002, s. 27.

7 R. Hartmann, "Şam", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1970, XI, 298.

8 Tomar, agmd., s. 311-314.

Dımaşḳ'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1516 Mercidabık savaşı iledir. Yavuz Sultan Selim zamanında yapılan bu savaşla önce Halep, Hama, Humus ve Şam, ardından da Mısır, Memlüklüler'in elinden alınarak Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.[9] İdari taksimat itibari ile Şam, eyalet (beylerbeyliği) olarak düşünülmüş ve aynı ismi taşıyan ve "paşa sancağı" olan Dımaşḳ'ın da içerisinde bulunduğu birçok şehir bu eyaletin sancağı olarak tasarlanmıştır.[10] Şam Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde olduğu gibi beylerbeyi, sancaklar ise sancak beyleri ve kadılar tarafından yönetilmiştir.[11] Böylece Dımaşḳ kenti Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerine dek sürecek olan yaklaşık dört asırlık bir süreçte Osmanlı idaresine bağlı olacaktır.

3.1. Siyasi Durum

İbnu'n-Naḳîb'in yaşadığı ve sırasıyla IV. Murad, I. İbrahim ve IV. Mehmed'in tahtta bulunduğu[12] süreç içerisinde yer alan 1638-1670 tarihleri arası Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminin sonlarına rastlar. Zira XVI. asrın sonlarından itibaren Osmanlı'nın gücünün sarsıldığı, merkezî yönetimde zafiyetlerin başladığı ve siyasi istikrarsızlığın baş göstererek çözüm arayışlarının ortaya çıktığı gözlemlenir. XVII. asrın ilk yarısının sonlarına uzanan bu süreç, padişah otoritesinin zayıf düşmesi, saray halkının ve özellikle kadınların yönetimde etkili olması, niteliksiz devlet adamlarının göreve gelmesi, nüfus artışı ve uzun süren savaşlara paralel olarak hazinenin boşalması, askeri isyanlar ve halk ayaklanmaları gibi olayların yaşandığı bir süreçtir.[13] Nitekim 1644-1661 yılları arasında

---

9 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmalı Tarihi*, 4.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, II, 284-288; el-Muṭrân Yûsuf ed-Dibs, *Târîḫu Sûriye ed-Dunyevî ve'd-Dînî*, haz: Mârûn Raʿd-Naẓîr ʿAbûd, Dâru Naẓîr ʿAbûd, byy., ts., VII, 25; Halil İnalcık, *The Ottoman Empire*, Çeviren: Norman Itzkowıtz-Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973, s. 33-34.

10 Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 13/1, Elazığ, 2013, 356-373.

11 Çakar, agm., s. 352.

12 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, 2.b., İstanbul, 1961, III, 325-464.

13 Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul, 1999, I, 45-49.

veziriazamlık makamında 18 kez görev değişiminin yaşanması[14] tüm bu bozulmaların bir göstergesi niteliğindedir.

Bu dönemde iç karışıklıkların yanı sıra Doğu'da Safevî tehlikesi ile de mücadele etmek zorunda kalan Osmanlı, XVII. yüzyılın ilk yarısı kapanmadan Doğu meselesini kısmen çözüme kavuşturmuş ve ardından Akdeniz'e yönelmişti. Zira Akdeniz ticaret yolu üzerindeki Girit'te Venediklilerin hâkimiyet kurması ve bu çevrede korsanlık faaliyetlerine izin vermesi Osmanlı'yı rahatsız etmişti. Bu nedenle 1648'de Girit'in başkenti Kandiye kuşatma altına alındı. Fakat eski deniz gücüne sahip olmayan Osmanlı için bu kuşatma zannedildiği kadar kolay olmamış, kuşatma uzamış, 1656'da yardım filosu bozguna uğratılmıştır. İstanbul'un abluka altına alınması sonucunda payitahtta kıtlık yaşanmıştır.[15]

İbnu'n-Nakîb'in kısa ömrünün büyük bir bölümü, Osmanlı'daki bu kötü gidişatın kısa süreliğine durdurulduğu, özlem duyulan eski siyasi ve askerî başarıların nispeten gerçekleştirilebildiği[16] "XVII. yüzyılın ikinci yarısı"na rastlar. Bu esnada veziriazamlık makamına gelen Köprülü Mehmed Paşa yukarıda sözü geçen Venedik ablukasını kırmış fakat başka nedenleren dolayı Girit meselesi ile meşgul olamamıştır.[17] Kendisinden sonra veziriazam olan oğlu Fâzıl Ahmed Paşa sadaret makamına gelişinin ancak beşinci yılında Girit meselesine eğilebilmiş ve Osmanlı kuvvetlerini 1666'da Girit'e soktuktan üç yıl sonra Kandiye'yi alarak burayı Osmanlı toprağı haline getirebilmiştir.[18] Fâzıl Ahmed Paşa'nın bu ve benzeri başarıları edebiyat dünyasında geniş yankılar uyandırmış, hakkında Türk[19] ve Arap[20] birçok şair tarafından övgü şiirleri yazılmıştır. Konuyla ilgili şiir söyleyenlerden

---

14 Danişmend, *age*., III, 507-514.

15 Emecen, agm., s. 51-52.

16 Emecen, agm., s. 47.

17 Emecen, agm., s. 52.

18 Emecen, agm., s. 53. Kandiye kuşatması ile ilgili ayrıca bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, Tercüman, İstanbul, 1977, I, 25-34, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, 414-421.

19 Fazıl Ahmed Paşa'nın şairlere verdiği değer ve hakkında yazılmış Türkçe manzumelerle ilgili bilgi için bk. Özlem Ercan, "Baba-Oğul Sadrazamların Şairlere Farklı Yaklaşımları ve Fâzıl Ahmed Paşa'ya Yazılan Manzumeler", *Turkish Studies*, sy. 7/2, Ankara, 2012.

20 Bu konuda yazılmış Arapça örnek bir şiir için bk. Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007, s. 88-94.

biri de şairimiz İbnu'n-Naḳîb'dir. Tamamı "medih" konusunda verilecek olan bu şiirin ilk beyitleri şunlardır[21]: [Kâmil]

مَا آلُ بَرْمَكَ فِي ذُرَى بَغْدَادٍ يَوْمَ الفَخَارِ وَلَا بَنُو عَبَّادِ

يَوْمًا بِأَوْقَعَ فِي النُّفُوسِ مَفَاخِرًا مِمَّا لَكُمْ مِنْ سُؤْدُدٍ وَسَدَادِ

وَحَصَافَةٍ قُرِنَتْ بِطِيبِ مَكَاسِرٍ وَفَصَاحَةٍ وُصِلَتْ بِطُولِ نِجَادِ

حَلَّيْتُمْ جِيدَ الزَّمَانِ بِدَوْلَةٍ حَلَّتْ مَحَلَّ الرُّوحِ فِي الْأَجْسَادِ

Ne, Bağdat'ın yüksek yerlerinde övüncü [hakettikleri] gün Bermek Hanedanı, ne de 'Abbâdîler

Hiçbir zaman övünç kaynağı olan işlerle gönüllerde sizden daha fazla yer edinmiş değillerdir. Çünkü siz hâkimiyet, doğruluk,

Nezakete bürünmüş sağduyu, cesaretle bütünleşmiş fesahat gibi hasletlere sahipsiniz.

Zamanın boynunu öyle bir devletle süslediniz ki o sanki bedenlerdeki candır.

Osmanlı'nın bu dönemde elde ettiği bu ve benzeri askeri başarıları yakından takip eden Şam'ın, genel anlamda XVII. asırdaki kötü gidişattan da etkilendiği gözlenmektedir. Bu asrın ilk yarısında Şam eyaletinde 45 valinin değişmiş olması[22] bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde önceki dönemin aksine sancak sayılarında azalma olmuş, bazı sancaklar da eyalet valilerinin emrine verilmiştir. Eyalet valilerinin atanmasında ise liyakat değil, rüşvet ve himaye gözetilmiştir.[23] Bir makalesinde bu konuya dikkat çeken Enver Çakar bu duruma bağlı olarak Şam'da ortaya çıkan siyasi çalkantılar hakkında şunları söylemektedir:

"Sancakların önemini yitirmeleri ve eyalet valilerinin besledikleri çok sayıdaki kapı askerleriyle önemli nüfuz elde etmeleri, zamanla sancakbeylerinin de onların tavassutuyla atanması sonucunu doğurmuştur. Nihayet, tımar sisteminin çöküşü ve eyaletlerde valilerin

---

21 Abdurrahman b. en-Naḳîb Muhammed b. Kemâluddîn el-Huseynî, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, thk. Abdullah el-Cebbûrî, Matbûâtu'l-Mecmai'l-'İlmiyyi'l-'Arabî, Dımaşḳ, 1963, s. 90-93.

22 Bk. Çakar, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti (İdarî Taksimat-Eyalet ve Sancak Yöneticileri)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, sy. 1/2, Elazığ, 2003, s. 53-55.

23 Uzunçarşılı, *age*., III/2, 292.

giderek kuvvet kazanmaları, onları devlete kafa tutacak bir konuma getirmiştir. Nitekim Haleb valilerinden Canbolatoğlu Ali Paşa ve Abaza Haşan Paşa'nın isyanlarıyla İpşir Paşa'nın devleti ele geçirme yönündeki faaliyetleri dikkate şayandır.

XVII. yüzyılda artık ekonomik gücünü yitirmiş olan ve taşrada güvenliği sağlamakta zorluk çeken Osmanlı hükümeti, daha fazla kapı askeri besleyebilmeleri için, nüfuzlu paşalara eyaletlerine ilaveten bir veya birden fazla sancağın gelirini de arpalık olarak ya da maaşlarına ilave olarak (ber vechi ḍamîme) vermek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı, birçok sancağa merkezden sancakbeyi gönderilmemiş, bu yerler de eyalet valilerinin yönetimine terk edilmiştir."[24]

Osmanlı Dımaşḳ'ındaki bu siyasi istikrarsızlıklar maalesef XVII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş ve ancak XVIII. yüzyılla birlikte yönetimde bir istikrar sağlanabilmiştir.[25] Bu dönemin geneline hâkim olan söz konusu istikrarsızlıkların sosyal ve kültürel çevrelerde de bir karşılığının olduğu tahmin edilmektedir.

3.2. Sosyal Hayat

Osmanlı'nın Dımaşḳ bölgesindeki varlığı buranın sosyal yapısında bir değişiklik meydana getirmemiş, bölgenin Memlüklü dönemindeki sosyal durumu, yönetim kademesindeki bazı değişiklikler, Araplarla Türkler arasında gerçekleşen evlilikler ve bazı Arapların Türkçe öğrenmeye meyli gibi birkaç husus dışında büyük ölçüde devam etmiştir.[26] Devletin resmi dili Türkçe olmasına rağmen bu bölgelerde Türkçe konusunda zorlama yapılmamış, aksine Arapça "din dili" olarak görülmüş ve ona bir kutsallık atfedilmiştir. Yerel mahkemelerde evrakın genellikle Arap diliyle tanzim edilmesi ve kimi zaman padişah fermanlarının Arapça olarak kaleme alınması bunu teyit etmektedir.[27]

---

[24] Çakar, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti (İdarî Taksimat-Eyalet ve Sancak Yöneticileri)", s. 43.

[25] Şit Tufan Buzpınar, "Şam, Osmanlı Dönemi", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 315.

[26] Leylâ es-Ṣabbâğ, *el-Mucteme'u'l-'Arabiyyu's-Sûrî fî Maṭla'i'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî*, Menşûrâtu Vizâreti'ṣ-Ṣekâfe, Dımaşḳ, 1973, s. 115.

[27] es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uṯmâniyyi'l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muḥibbî el-Muerriḫ ve Kitâbihî Ḫulâsati'l-Eṯer fî A'yâni'l-Ḳarni'l-Hâdiye 'Aşar*, eş-Şeriketu'l-Muttahidetu li't-Tevzî', Dımaşḳ, 1986, s. 13.

Dımaşḳ nüfusunun azımsanmayacak bir bölümünü devlet görevlilerinin oluşturduğu bilinmektedir.[28] Bunun nedeni muhtemelen şehrin, Şam Eyaleti'nin merkezi durumunda olmasıdır. Yürütme (valilik) ve yargı (kadılık) gibi alanlardaki görevliler ile devlet kademesindeki diğer memurların şehre bürokratik bir hava kattığı anlaşılmakta, bölgede görevli üst düzey yöneticilerin ekonomik bakımdan güçlü oldukları ve bazı pazarlarda önemli bir nüfuzlarının bulunduğu görülmektedir.[29] Türk yöneticilerin Arapça öğrenme çabaları ve kültürlü Arap çevrelerin Türkçe'ye merakları bu iki kesim arasında yakınlaşma temin etmişse de ilişkileri genellikle mesafeli ve resmîdir.[30] Genel anlamda bölge halkının yöneticiler konusundaki algısını, yöneticilerin dindarlıkları, ehlibeyte saygı ve sünnete bağlılıkları, fazilet sahibi kişilere yaklaşımları ve cömertlik gibi erdemleri etkilemekteydi.[31]

Bu dönemde gerek yargıda görev alan gerekse sadece öğretimle meşgul olan ilmiye sınıfının hem devlet içerisinde vergilerden muafiyet gibi çeşitli imtiyazlara sahip olduğu hem de toplum nezdinde saygın bir konumda bulunduğu anlaşılmaktdır. Örneğin Osmanlı döneminde genel anlamda idam cezasına çarptırılan birkaç örnek istisna tutulursa bu sınıfa dâhil olan görevlilere verilen en ağır ceza görevden azil ve sürgüne gönderilmek olmuştur.[32] Öte yandan Şam bölgesinde genellikle zengin bir sınıf imajı ile dikkat çeken âlimlerin aynı zamanda arazi, bahçe, hamam ve dükkân sahibi esnaflar oldukları da anlaşılmaktadır.[33]

Bu dönemde bürokrasi içerisinde yer alan diğer bir müessese de nakibüleşraflıktır. İlk defa Abbasîler zamanında oluşturulan bu kuruma, Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şeriflere devlet tarafından önemli imtiyazlar verilmesine paralel olarak sahte seyyid ve

---

28 Buzpınar, agmd., s. 315.

29 es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 190.

30 es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 190.

31 Örneğin bk. Necmuddin Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâira fî Terâcimi A'yâni'l-Mieti'l-'Âşira*, thk. Halil el-Manṣûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1418/1997, II, 193; Muhammed Emin b. Faḍlillah el-Muḥibbî el-Ḥamevî ed-Dımaşḳî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer fî A'yâni'l-Ḳarni'l-Hâdiye 'Aşer*, Kahire, 1248/1832, I, 58-59, 284.

32 Ahmed Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 130.

33 es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 191.

şeriflerin türemesi üzerine ihtiyaç duyulmuştur.[34] Bu kurum Osmanlı tarafından devralındığında seyyidler Osmanlı Devleti'nde de önemli bir sosyal statü kazanarak bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Örneğin seyyidlerin halk nezdindeki saygın konumlarından dolayı, bu zümre içerisinde çıkacak anlaşmazlıkların kendilerine has mahkemelerde sonuca bağlandığı bilinmektedir.[35] Bu kurumun başında olan ve sadece ilmiye sınıfına dâhil seyyidler içerisinden seçilen nakibüleşrafın görevi sahte seyyid ve şerifleri tespit etmekti.[36] Osmanlı nakibüleşrafları İstanbul'da bulunurdu, diğer şehirlerde ise seyyidler içerisinden seçilen nakibüleşraf kaymakamları olurdu.[37] Nitekim belli bir dönem Şam nakibüleşraflarının İbnu'n-Naḳîb'in mensubu olduğu Hamzaoğulları ailesi içerisinden seçildiği ve genellikle babadan oğula intikal edecek biçimde görevlendirildikleri bilinmektedir.[38]

Leylâ es-Sabbâğ, el-Muḥibbî'nin *Ḫulâṣatu'l-Eşer* isimli eseri üzerine yaptığı çalışmasının bir bölümünde, bu eserdeki, XVII. asrın sosyal özelliklerine ışık tutan bilgileri biraraya getirmiş ve dönemin toplumsal hayatına yönelik önemli tespitlerde bulunmuştur.[39] Buna göre, bölgede belli oranda içki tüketildiği, kahvenin popüler olduğu, tütün içildiği, afyon, haşhaş vb. gibi uyuşturucu maddelerin kullanıldığı ve edebiyatta ğulâmî söylemin yaygın olduğu belirlenmiştir.[40] Nitekim İbnu'n-Naḳîb'in içki meclislerini tasvir ettiği birçok şiir[41], "on yaşına yaklaşmış bir ğulâm"dan[42] ve "hamamdaki bir ğulâm"dan[43] söz ettiği şiirlerin yanı sıra, aşağıda yer alan, nargileyi tasvir ettiği beyitler araştırmacının bu bulgularından bir bölümünü destekler niteliktedir[44]: [Serî']

---

34 Buzpınar, "Nakibüleşraf", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 323.

35 Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Zaman, İstanbul, 1999, I, 118.

36 Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Zaman, İstanbul, 1999, I, 271-272.

37 Buzpınar, "Nakibüleşraf", s. 323.

38 Konuyla ilgili detaylı bilgi "İbnu'n-Naḳîb'in hayatı" başlığı altında gelecektir.

39 Bk. es-Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 187-222.

40 es-Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 197-198, 200-206.

41 Bu konuyla ilgili kapsamlı bilgi çalışmanın II. bölümünde "Ḫamriyyât" başlığı altında gelecektir.

42 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 282-283.

43 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 282-283

44 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 282/

أَعْدَدْتُ لِلتَّبْغِ وَتَرْشَافِهِ نَبْعَةَ حُسْنٍ كُلِّلَتْ بِالْجُمَانْ
مَا قَصَبَاتُ السَّبْقِ إِلَّا لَهَا فِي حَلْبَةٍ حَلَّتْ مَحَلَّ السِّنَانْ
قَدْ زُخْرِفَتْ مِنْ بَعْدِ تَرْصِيعِهَا دَلَائِلُ الزُّخْرُفِ إِلَّا الدُّخَانْ

Tütün içmek için, incilerle taçlandırılmış güzel bir menba hazırladım.

Mızrak ucunun yerini tutan bir sahada, ancak onun içindir yarışma...

Süs işaretleri ile tezyin edildikten sonra o, bir de dumanla süslenmiş.

Döneme dair yazılmış biyografik eserlerde Dımaşḳ'taki eğlence hayatına dair bilgiler de yer almaktadır. Özellikle şiirlerden hareketle eğlence meclislerinin Dımaşḳ'taki toplumsal hayatta bir karşılığının olduğu anlaşılmakta ve bu şiirler sayesinde buradaki içki tüketimi, şarkıcılar, dansçılar vb. hakkında fikir edinmek mümkün gözükmektedir.[45] İbnu'n-Naḳîb'in de bu çerçevede birçok şiiri bulunmaktadır.[46]

Bu dönemde toplum içerisinde satranç ve tavla oyunlarının oldukça yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.[47] Öyleki tavla oyunu bazılarınca adeta bir kumar haline getirilmiş ve bunun için Dımaşḳ'taki bir mahallede özel bir mekân tahsis edilmişti. Edinilen bilgiye göre zaman zaman dindar insanlar burayı basarak oyun aletlerini kırıyor ve kumar oynayanları tartaklıyorlardı.[48] Tavla ve satranç oyunlarına yönelik bu ilginin İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerine de yansıdığı görülmektedir. Bu oyunların bazı kişileri edebiyat meclislerinden alıkoymasından şikâyetçi olan şair, meclisleri bırakarak bu oyunlarla meşgul olanları kınar.[49] Örneğin şairin bu yaklaşımını yansıtan ve satranç âletlerine dair tasvir içeren aşağıdaki şiir bu konuda zikre değer bir örnektir[50]: [Hafîf]

---

45 Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 40, 55; IV, 414.

46 Bu konuyla ilgili kapsamlı bilgi, çalışmanın II. bölümünde "Ḫamriyyât" başlığı altında gelecektir.

47 es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 213-214.

48 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 354.

49 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 71, 303-304.

50 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 303.

يَا نَسِيمَ الصَّبَا رُوَيْدَكَ مَهْلًا قُصَّ عَنِّي الْحَدِيثَ بَلًّا فَبَلَّا
قُلْ لِمَنْ يَزْعُمُ الثَّرَى فِي أَيَادِ يهِ الثُّرَيَّا أَوْسَعْتَ زَعْمَكَ جَهْلَا
وَتَلَطَّفْ بِهِ فَقَدْ خَلَّفَ الرَّأْيَ وَرَاءَ الْحِجَى بِجَهْلِي فَضْلَا
وَقَامَتْ أَرَاهُ طَوْعَ إِبْلِيسَ هَوَى النَّفْسِ قِبْلَةً حَيْثُ صَلَّى
فَغَدَا يَحْسِبُ الْغَوَايَةَ بِالْجَهْ لِ رَشَادًا وَيَحْسِبُ الْجَهْلَ فَضْلَا
فَدَعِ النُّصْحَ بَاذِلَ النُّصْحِ إِنْ لَمْ تُلْفِ لِلنُّصْحِ وَالْهِدَايَةِ أَهْلَا
لَسْتُ أَنْسَى وَقَدْ تَمَلَّكَ شَطْرَنْجًا عَلَى الْوَهْمِ تَافِهًا مُضْمَحِلًّا
فَغَدَا قَابِضًا عَلَى قَصْبِ سَبْقٍ وَيَظُنُّ الشَّطْرَنْجَ قِدْحًا مُعَلَّى
فَكَأَنَّ الْفِرْزَنِ حَقًّا وَزِيرَاهُ وَكُلٌّ وَلَّاهُ عَقْدًا وَحَلَّا
وَكَأَنَّ الْبَيَادِقَ الْبِيضَ وَالسُمْرَ جُنُودًا تَخْتَاطُهُ حَيْثُ حَلَّا
وَكَأَنَّ الرّخَاخَ طَوْعًا أَظَلُّوهُ مِنَ الزَّاهِرَيْنِ حَيْثُ اسْتَقَلَّا
وَكَأَنَّ الْأَفْيَالَ أَفْيَالُ مَلِكِ الْهِنْ دِ سِيقَتْ إِلَيْهِ جَنْبًا وَذَلَّا
وَكَأَنَّ الْأَفْرَاسَ خَيْلُ ابْنِ دَا وُدَ أَتَتْ نَحْوَهُ تُقَبِّلُ نَعْلَا
وَكَأَنَّ النَّطْعَ الْبِسَاطُ عَلَّاهُ مِنْ سُلَيْمَانَ سَيِّدٌ حَازَ فَضْلَا
وَكَأَنَّ الشَاهَيْنِ مَلِكَانِ فِي أَسْ رِ يَدَيْهِ سَبَاهُمَا الْمَلِكُ طِفْلَا

Ey sabâ rüzgârı yavaş, ağır ol! Benim sözlerimi aktar, nemli nemli…

Ülker yıldızının yeryüzünde olduğunu (imkânsız bir şeyi) iddia edene de ki: "Cehâletinden dolayı iddianı abarttın."

Ona nazik davran, zira o aklı bir kenara bırakıp cehâleti fazilet olarak görür olmuş.

Onu şeytana itaat eder görüyorum, nefsin arzuları onun yöneldiği bir kıbledir artık.

Bilgisizce, sapkınlığı doğruluk, cehâleti de fazilet zanneder olmuş.

Onu nasihat ve rehberliğe ehil görmüyorsan cömert bir şekilde nasihat etmeyi bırak.

Bir yanılgı içerisinde, değer kaybedip yok olarak satranca hakim oluşunu unutamam.

Mücadeleye iyiden iyiye tutunur olmuş ve satrancı yüce bir gaye sanıyor.

İki vezir taşı sanki gerçekten onun veziridir ve her biri sorun ve çözüm konusunda kendisine yardım eder.

Beyaz ve siyah piyonlar sanki gerçekten askerleridir, mevzilendiği yerde onu çepeçevre kuşatan.

Kaleler gönüllü olarak, yalnız kalmak istediği yerde iki parlak [yıldızdan] onu gölgeliyorlar sanki.

Sanki filler, Hint kralının, sürü halinde, boyun eğerek kendisine sevkedilen filleridir.

Atlar sanki Davud oğlu [Süleyman Peygamber]in, ayağının altını öpmek üzere gelen atıdır.

Satranç bezi (tahtası), erdemi Süleyman [peygamber]den kazanmış bir beyefendinin yükselttiği sergidir sanki.

Sanki iki şah taşı, onun esareti altındaki krallardır, küçük bir kralın kendine esir ettiği.

Bu dönemde Dımaşḳ'ta yaşanan bazı doğal afetler ve ortaya çıkan kimi salgın hastalıkların toplumu derinden etkilediği anlaşılmaktadır.[51] Örneğin 1064/1654 yılında Dımaşḳ'taki bir ticaret merkezinde esnaftan birinin ihmali neticesinde ortaya çıkan yangının güçlükle söndürüldüğü, fakat neticede 23 dükkânın yandığı bilinmektedir.[52] Öte yandan şehirde zaman zaman boy gösteren vebanın da birçok insanın ölümüne neden olduğu görülmektedir. Örneğin Dımaşḳ'ta 1062/1652'de yaşanan ve altı ay süren salgın çok sayıda kişinin ölümüyle sonuçlanmış[53], ayrıca 1081/1670'te ortaya çıkan salgın ise İbnu'n-Naḳîb'in genç yaşta ölümüne neden olmuştur.[54]

XVII. yüzyıl Dımaşḳ toplumunda dini bayramların yanısıra nevruz da önemsenen bir bayram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle şairlerin söyledikleri şiirlerde nevruzdan bahsetmeleri ve

---

51 es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 206-211.

52 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 227.

53 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 488.

54 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 404.

toplumun üst kademesinden kişilere yazdıkları şiirlerle onların nevruzlarını kutlamaları[55] bu değerlendirmeyi teyit eder niteliktedir. Nitekim İbnu'n-Naḳîb'in de bazı kadıların nevruzunu kutlamak üzere şiirler söylediği görülmektedir.[56]

3.3. İlmî ve Edebî Durum

Dımaşḳ Osmanlı döneminde de bölgenin önemli bir kültür merkezi olmayı sürdürdü. Buranının Osmanlı tarafından alınması ile birlikte şehirde hızlı bir imar faaliyeti başlatılmıştı. İnşa edilen camiler, medreseler, hanlar, hamamlar ve kervansaraylar ile bunları desteklemek üzere kurulan zengin vakıflar ve oluşturulan ticaret merkezleri şehrin kültürel seviyesini yükseltmişti.[57]

Bu dönemde bölgede, ilmî faaliyetlerin hız kesmeden devam ettiği görülmektedir. Dönemin, aklî ve naklî ilimler alanında gerek öğretim gerek telif ve gerekse ilmî seyahatler açısından gayretli bir dönem olduğu açıktır.[58] Aile içi eğitim ve günümüzdeki ilkokullara karşılık gelen küttaplardaki öğretimin yanı sıra, özellikle yükseköğretimin icra edildiği medrese ve camilerin eğitim alanında önemli bir yeri vardı. Kuruluş amaçları itibari ile temel işlevi eğitim ve öğretim olan medreseler bir tarafa, camilerde oluşturulan ilim halkalarının da bu çerçevede önemli bir fonksiyona sahip olduğu anlaşılmaktadır.[59] Bir şiirinde Emeviyye Camii'nin bu yönüne dikkat çeken İbnu'n-Naḳîb'in verdiği bilgiden hareketle bu camide oluşturulan ilim halkalarından birinde İmam Buharî'nin *el-Câmi'u's-Ṣaḥîḥ* isimli eserinin baştan sona okutulduğunu öğrenmekteyiz.[60]

Dönemin ilmî durumuna dair temas edilmesinde yarar görülen bir diğer husus da "icazet talepleri"dir. Bilindiği üzere İslam kültür tarihinde ilmî icazetler kişilerin meslekî yeterliliklerinde onay anlamına gelen ve bir nevi şimdiki diplomaların yerini tutan belgelerdir. Çeşitli icazet verme biçimleri olmakla birlikte genel anlamda dersi hocadan dinleme veya hocaya takrir etme periyodunun ardından icazet

---

55 Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 355; III, 205; IV, 4.

56 Nevruz konusu ve İbnu'n-Naḳîb'in bu bağlamda söylediği şiirlerle ilgili detaylı bilgi, çalışmanın II. bölümünde "İḫvâniyyât, Kutlama" başlığı altında gelecektir.

57 Buzpınar, agmd., s. 315.

58 es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 236-265.

59 es-Ṣabbâğ, *el-Mucteme'u'l-'Arabiyyu's-Sûrî*, s. 169-176.

60 Bu konuyla ilgili detaylı bilgi, çalışmanın I. Bölümünde "Hayatı, Eğitimi" başlığı altında zikredilecektir.

verilmesi geleneği yaygındır. Bununla birlikte öğretim söz konusu olmadan umumi ve fahrî icazet verenler de olmuştur.[61] Zaman içerisinde nesir ve şiir ile icazet isteme (istidʿâu'l-icâze) usulü doğmuştur. Buna göre öğrenci bir âlime yazdığı nesir veya şiirle ondan icazet istiyor hoca da aynı yöntemle ona icazet veriyordu.[62] Bu tarzın Osmanlı dönemi Dımaşḳ'ında da mevcut olduğunu bizzat İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde görüyoruz. Zira şair birkaç şiirinde, devrin ünlü âlimlerinden şiir yoluyla icazet istemiştir.[63]

Dönemin edebî durumuna gelince Osmanlı dönemi edebiyatı biraz ihmal biraz da önyargılı yaklaşımlar nedeniyle tam anlamıyla aydınlatılamamış ve bir değersizleştirme tutumuyla yüz yüze kalmıştır. Bu dönem, Memlüklü dönemi ile birlikte, Corcî Zeydân ve Şevḳî Ḍayf'ın da aralarında bulunduğu pek çok modern araştırmacı tarafından edebiyatta bir düşüş ve gerileme dönemi olarak nitelendirilir. Bu yöndeki değerlendirmelerin ortak paydası Osmanlı'nın, Arap bölgelerinde Türkçe'yi resmi dil kabul etmesi sonucunda Arapça'nın eski önemini yitirmesi, buna bağlı olarak Arap edip ve şairlerin kendi dillerine vukûfiyetlerinin azalması, şiirde eskiyi taklidin yaygınlık kazanması ve lafzî sanatlara gereğinden fazla yer verilerek anlamın lafza kurban edilmesidir.[64] Osmanlı dönemi Arap edebiyatı konusunda sert bir tutum içerisinde olan araştırmacıların bu yaklaşımları belki de döneme dair ürünlerin yeterince gün yüzüne çıkarılamaması nedeniyle dönemi çok iyi tanıyamamaktan kaynaklanmaktadır.

---

61 Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Cemil Akpınar, "İcâzet", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 393-400.

62 Örneğin bk. Taḳiyyuddîn Ebûbekr b. Ḥicce el-Ḥamevî, *Ḫizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Erab*, thk. ʿİṣam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 2004, II, 130.

63 İbnu'n-Naḳîb'in icâzet istemek için söylediği şiirlerle ilgili detaylı bilgi, çalışmanın II. Bölümünde "İḫvâniyyât, İcazet İsteme" başlığı altında gelecektir.

64 Buṭrus el-Bustânî, *Udebâu'l-ʿArab fi'l-Endelus ve ʿAṣri'l-İnbiʿâṣ*, Dâru Naẓîr ʿAbbûd, bsy., ts., III, 211; Corcî Zeydân, *Târîḫu Âdâbi'l-Luġati'l-ʿArabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kahire, ts., III, 293; Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ʿArabî ʿAṣru'd-Duvel ve'l-İmârât ve'ş-Şâm*, 2.b., Dâru'l-Meʿârif, Kahire, ts., s. 93; Ḥannâ el-Fâḫûrî, *el-Câmiʿ fî Târîḫi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Ḳadîm*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1986, s. 1026-1029; Muhammed Mustafa Heddâre, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-ʿArabiyyi'l-Hadîs*, 1.b., Dâru'l-ʿUlûmi'l-ʿArabiyye, Beyrut, 1990, s. 16; Mahmûd Selîm, *el-Edebu'l-ʿArabî ve Târîḫuhâ fî ʿAṣri'l-Memâlik ve'l-ʿUṯmâniyyîn ve'l-ʿAṣri'l-Hadîs*, Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, Kahire, 1957, s. 94.

Bu dönem edebiyatına dair kapsamlı inceleme yapan araştırmacılar meseleye daha hakkaniyetli yaklaşmışlardır.[65] Bunlardan biri olan Ömer Musa Paşa Osmanlı'nın Arapça konusundaki politikasının olumlu yönde olduğunu delilleri ile ortaya koyar ve bu dönemde şiirin ilgi odağı olmayı sürdürdüğünü belirterek şiirde bazı lafzî sanatların ilk defa kullanılmasını bir gelişme olarak değerlendirir.[66] Ona göre bedîʿ sanatlarının şiirde çokça kullanılması tutumunun dönemin bütün şairlerine teşmil edilmesi de doğru değildir.[67] Osmanlı döneminde kaleme alınan bazı eserler[68] ve ülkemizde son yıllarda yapılan bazı akademik çalışmalar[69] dikkatle incelendiğinde, bu dönem edebiyatının Arap edebiyatının zirve dönemlerinin seviyesine ulaşamamışsa bile bahsedildiği kadar kötü durumda olmadığı anlaşılacaktır. Öte yandan bu dönem edebiyatındaki kısmi gerilemenin Memlüklü döneminden miras kaldığı düşünülmektedir. Osmanlı idaresinin Türkçe konusunda bölgeye bir baskı uyguladığına dair iddialar ise tarihî gerçeklikten uzaktır.[70] Ayrıca bu dönem yöneticilerinin Arap şairleri cesaretlendirme konusundaki

---

65 Örneğin bk. Muhammed Seyyid Kîlânî, *el-Edebu'l-Mışrî fî Ẓılli'l-Ḥukmi'l-'Uṯmânî*, Dâru'l-Ḳaracânî, Kahire, byy., s. 57-63; Bekrî Şeyẖ Emîn, *Muṭâlaât fi's-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Uṯmânî*, 4. b., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1986, s. 5-10; Ömer Musa Paşa, *Târîẖu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, Dâru'l-Fikr, Dımaşḳ, 1419/1999, s. 44; Nebîl Hâlid Ebû Alî, *el-Edebu'l-'Arabî Beyne Aṣrayni'l-Memlûkî ve'l-Uṯmânî*, byy., 2008, s. 3-4.

66 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, s. 39-48, 77-82.

67 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, s. 44.

68 Necmuddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâira*, I-III; el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I-IV; a.mlf., *Nefẖatu'r-Rayḥâne ve Raşẖatu Ṭılâ'i'l-Ḥâne*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Ḥulv, 1.b., Dâru İḥyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Mısır, 1387/1968, I-VI; Ebu'l-Faḍl Muhammed Halîl b. Ali el-Murâdî, *Silku'd-Durer fî A'yâni'l-Ḳarni's-Sâniye 'Aşer*, 3.b., Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru İbn Ḥazm, byy., 1408/1988, I-IV.

69 Örneğin bk. M. Mesut Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktor Tezi, SÜSBE, Konya, 2000; a.mlf, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, Dâru'l-Beyrûtî, Dımaşḳ, 2004, s. 172-181; Tasa, *age.*; Ergin, *İbnu'n-Naḫḫâs el-Ḥalebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008; a.mlf., "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri", *Marife*, Konya, 2007, sy. 7/1; a.mlf., "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüsha*, Ankara, 2006, sy. 6/21; Mücahit Küçüksarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiirleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2013.

70 Konuyla ilgili değerlendirme için bk. Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, s. 39-43; es-Ṣabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, s. 13.

gayretlerini, mevcut coğrafî ve kültürel avantajları bakımından Emevî ve Abbasî yöneticilerinin bu yöndeki gayretleri ile kıyaslamak âdil bir yaklaşım olmaz.

XVII. asırda edebiyata olan ilginin özellikle edebiyat meclislerinde kendini gösterdiği gözlenmektedir.[71] Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde, mescidlerin ilmî hayattaki yeri neyse edebiyat meclislerinin de edebiyat çevrelerindeki karşılığı odur. Birinin başkanlığında oluşturulan bu meclislerde hünerlerini göstermek için şairlerin birbiriyle kıyasıya yarıştığı görülür. Özellikle ilkbahar mevsimlerinde, doğanın eşsiz güzelliği içerisinde veya bir evin bahçesinde toplanan şairlerin burada, "icâzet"[72] adı verilen yöntemle, birinin bıraktığı yerden diğerinin, konunun bütünlüğünü bozmadan, vezin ve kâfiyeye uyarak birkaç beyit söylediğine dair örnekler dönemin biyografik ve edebî eserlerinde yer almaktadır.[73] Yeni birçok şairin yetişmesine imkân sağlayan bu meclislerde, daha önce sözü geçen içki ve eğlence meclislerindeki hafifmeşrepliğe karşın, bir ciddiyet ve vakar havasının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerinde bu meclislerden söz eden İbnu'n-Naḳîb'in aşağıdaki şiiri konuya ışık tutması bakımından burada zikredilebilir. Şair bu şiirini, yeşil bir alana bakan tepede dostları ile toplandıkları bir gün, bulundukları yeri ve meclisteki dostları anlatmak için söylediğini zikreder[74]: [Munserih]

يَا حَبَّذَا مَنْزِلٌ وَمُرْتَبَعٌ طَابَ لَنَا الْيَوْمَ فِيهِ مُجْتَمَعُ

حَيْثُ النَّسِيمُ انْبَرَى عَلَى مَهَلٍ يَعْتَنِقُ الْغُصْنُ وَهْوَ يَمْتَنِعُ

وَالرَّوْضُ فَيْنَانُ بِالنَّدَى خَضِلٌ وَالْمَرْجُ رَحْبُ النِّطَاقِ مُتَّسِعُ

وَالنَّهْرُ بَيْنَ الْغُصُونِ مُطَّرِدٌ وَمَوْجُهُ تَابِعٌ وَمُتَّبَعُ

وَالطَّيْرُ جَذْلَانُ فِي جَوَانِبِهِ فَصَادِحٌ بَعْضُهُ وَمُنْتَجِعُ

---

71 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 259.

72 Edebiyat terminolojisinde çeşitli anlamları olan "icâzet" kelimesinin buradaki anlamı "Çağdaş olsunlar ya da olmasınlar bir şairin bir başkasının şiirinin tamamlayacak şekilde aynı konuda şiir söylemesidir." Bk. Ebu'l-Hasen Ali b. Ẓâfir el-Ezdî, *Bedâi'u'l-Bedâih*, Mısır, 1861, s. 34.

73 Örneğin bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 128.

74 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 195.

فِي مَعْشَرٍ لَمْ تَزَلْ مَآثِرُهُمْ تُتْلَى بِأَوْجِ الْعُلَى وَتُسْتَمَعُ

فَهُمْ لِطِيبِ الْجُدُودِ قَدْ نَزَعُوا وَفِي رِيَاضِ الْعُلُومِ قَدْ رَتَعُوا

Ne güzel bir konaklama yeri ve çayır. Bugün orada toplanmak bizim için hoş oldu.

Orada meltem yavaşça eser ve dalı kucaklar. Dal ise ona engel olur.

Bahçe güzeldir ve kırağı sebebiyle ıslaktır. Çayırın çevresi alabildiğine geniştir.

Nehir dallar arasından akmaktadır. Dalgaları kesintisizdir.

Orada kuşlar neşelidir. Biri öter [diğeri] eğlenir.

Faziletleri her zaman yüceliklerde okunan ve dinlenen bir topluluk içerisinde…

Zira onlar iyi şansa meyletmişler ve ilim bahçelerine müptela olmuşlardır.

Tüm bu bilgiler ışığında denilebilir ki Osmanlı dönemi Arap edebiyatında bir zayıflama söz konusu ise de bu, iddia edilen boyutlarda değildir. Dönem şiiriyle ilgili olarak özellikle bazı lafzî sanatlar bağlamında bir gelişme söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut bilgiler dâhilinde, bu dönem şiirinin yatay ölçekte (toplumun her katmanından kişilerin şiir söylemeye merakı yönüyle) gelişme gösterdiği fakat dikey ölçekte (anlam ve tasarımlardaki özgünlük bakımından) birkaç şairin gayretleri dışında genel olarak çok fazla aşama kaydedemediği anlaşılmaktadır. Fakat dönemle ilgili yapılacak çalışmaların arttırılması, özellikle de tozlu raflardan indirilmeyi bekleyen, bu döneme ait yazma eserlerin gün yüzüne çıkarılması döneme dair daha sağlıklı hüküm vermeyi mümkün kılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNU'N-NAḲÎB'İN HAYATI ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Şairin, içerisinde yetiştiği ailenin, ilmî ve kültürel birikiminin, sevinç ve hüzünlerinin, kısacası yaşamına dair her şeyin, ortaya koyduğu edebî ürünler üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu nedenle İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerini incelemeye geçmeden önce şairin hayatı, eserleri ve ana hatlarıyla edebî kişiliği hakkında bilgi verilecektir.

1. Hayatı

Kaynaklarda İbnu'n-Naḳîb'in hayatına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Mevcut bilgilerin temel kaynağı el-Muḥibbî'nin *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*[75] ve *en-Nefḥatu'r-Rayḥâne*'si[76] ile İbn Ṣâṣû'nun *el-Fevâiḥu'l-Mekkiyye ve'r-Ravâiḥu'l-Miskiyye -Terâcimu Ba'ḍi A'yâni Dımaşḳ min 'Ulemâihâ ve Udebâihâ-*[77] isimli eseridir. Diğer bazı kaynaklarda[78] yer alan bilgiler bu eserlerdeki malumatın tekrarından ibarettir. Kaynaklarda geçen bilgiler ve şiirlerindeki bazı veriler ışığında İbnu'n-Naḳîb'in hayatını birkaç başlık altında ele almak uygun olacaktır:

1.1. Kimliği

İbnu'n-Naḳîb 28 Rabîulâhir 1048 (8 Eylül 1638) Çarşamba günü Dımaşḳ'ta doğmuştur.[79] Tam adı es-Seyyid Abdurrrahman b. Muhammed b. Kemaluddîn Muhammed b. el-Huseyn el-Huseynî el-Hamzâvî ed-Dımaşḳî olup İbnu'n-Naḳîb künyesi ile meşhurdur.[80]

Şairin "İbnu'n-Naḳîb" olarak anılması babasının Şam nakibüleşrafı olması sebebiyledir. Ayrıca şair Dımaşḳlı olduğu için "ed-Dımaşḳî", babasının dedesi olan el-Huseyn b. Hamza'ya nispetle "el-Huseynî" ve dedesinin dedesi olan Hamza b. Ahmed'e nispetle el-"Hamzâvî" nisbeleri ve soyu Hz. Hüseyin'e dayandığı için de "es-Seyyid" lakabı ile tanınır.

---

75 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 390-404.

76 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 34-66.

77 Abdurrahmân b. Muhammed b. Ṣâṣû ez-Zehebî, *Terâcimu Ba'ḍi A'yâni Dımaşḳ min 'Ulemâihâ ve Udebâihâ*, haz. Naẖle Ḳalafâṭ, el-Maṭba'atu'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1886, s. 16-27.

78 ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ed-Dımaşḳî, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, byy, 2002, III, 332; Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğıb Keḥḥâle ed-Dımaşḳî, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-'Arabî, Beyrut, ts., V, 191.

79 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 404.

80 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 390.

1.2. Nesebi ve Ailesi

İbnu'n-Naḳîb'in nesebi Hz. Ali'ye dayanmakta olup, ayrıca Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için de "seyyid" kabul edilmektedir. Amcası Seyyid Huseyn'in, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*'deki biyografisinde yer alan künye bilgisi şairin Hz. Ali'ye kadar uzanan soy kütüğü hakkında bilgi vermektedir.[81]

Asil bir aileden gelmenin kendisine toplum içerisinde önemli bir avantaj sağladığı anlaşılan ve şiirlerinde bu ayrıcalığın gururunu zaman zaman dile getiren İbnu'n-Naḳîb, amcasının oğluna yazdığı bir şiirde Hz. Peygamber'e dayanan soyları sebebiyle üstünlüklerini şöyle dile getirir:[82] [Tavîl]

سَقَى الْوَدْقُ مِنْ أَبْنَاءِ هَاشِمٍ نَبْعَةً نَمَتْنَا إِلَى الْعَلْيَاءِ مِنْهَا مَغَارِسُ

فَلَمْ نَتَّخِذْ غَيْرَ السِّمَاكِ مُنَادِمًا وَمَا رَاقَنَا غَيْرَ الثُّرَيَّا مُجَالِسُ

وَلَمْ تُصْبِنَا الْأَقْمَارُ وَهْيَ كَوَامِلٌ وَلَمْ تُصْمِنَا الْأَلْحَاظُ وَهْيَ نَوَاعِسُ

وَلَمْ يُلْفَ مِنَّا غَيْرُ شَهْمٍ غَشَمْشَمٍ يَفُوقُ عَلَى الْجَوْزَاءِ حِينَ يُقَايَسُ

تَهُونُ عَلَيْنَا النَّائِبَاتُ شَهَامَةً وَتَفْتَرُّ حَيْثُ الْجُوُّ أَغْبَرُ عَابِسُ

فَلَا نَعْتِبُ الْأَيَّامَ وَالدَّهْرُ حَاسِدٌ وَلَا نَشْكُرُ الْخَطِّيَّ وَاللهُ حَارِسُ

وَحَسْبُ الْفَتَى مِنْ دَهْرِهِ طِيبُ مَحْتِدٍ وَإِحْرَازُ آدَابٍ وَخِلٌّ مُجَانِسُ

Haşimoğullarının bir menbaını yağmurlar sulasın. Bizi zirvelere o kaynağın fidanlıkları çıkarmıştır.

Bu yüzden biz Spica [ve Arcturus] yıldızından başka bir dost edinmeyiz. Ülker yıldızından başka bir arkadaşı da beğenmeyiz.

Bizi ne kusursuz dolunaylar etkileyebilmiştir ne de melül melül bakışlar öldürebilmiştir.

Bizim içimizde, kıyaslandığında Orion yıldızından üstün gelen kelle koltukta bir cesurdan başkasına rastlanmaz.

Ortamın toz duman olduğu zamanlarda felaketler bizim için vız gelir tırıs gider.

Zaman hasetçi olduğu halde günleri kınamayız. Allah bizi korurken de Hat mızraklarına teşekkür etmeyiz.

---

81 Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 105.

82 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 170.

Zira bu zamanda kişiye iyi bir soy, edebiyat öğrenmek ve kafa dengi bir dost yeter.

Devam eden beyitlerde de kavmiyle övünmeyi sürdüren şair, şiirin son bölümünde soylarının Hz. Peygamber'e dayanması durumunu şu sözlerle vurgulamıştır:

وَمَا نَحْنُ إِلَّا مِنْ صَنَادِيدِ هَاشِمٍ لَنَا شَمَمٌ تَزْدَانُ مِنْهُ الْمَعَاطِسُ

Bizler Hâşimoğullarının kahraman erleriyiz ve bizim, burunlara rahatlık veren kokularımız vardır.

İbnu'n-Naḳîb, Şam yöresinin önde gelen ailelerinden birine mensuptur. Benû Hamza (Hamzaoğulları), Âlu Hamza (Hamza Ailesi) ve Âlu'n-Naḳîb (Naḳîb Ailesi) gibi isimlerle anılan bu aile, o yörenin nakibüleşrafları genellikle kendilerinden seçilip tayin edildiği için "Şam nakibüleşrafları" olarak bilinirdi.[83] el-Muḥibbî *Nefḥatu'r-Rayḥâne*'sinde Dımaşḳ'ın ünlü hanelerinden bahsettiği bir fasıl açmış ve ilk olarak Hamzaoğullarına yer vererek onlar hakkında övgü dolu sözler sarf etmiştir.[84] *Terâcimu Ba'ḍi A'yâni Dımaşḳ* isimli eserine bu haneden bahisle başlayan İbn Şâşû da onlar hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Ataları Dımaşḳ'a gelerek her biri orada başı çekti. Onlar orada, besmelenin Kur'an'daki önceliği gibi öncelik kazandılar ve Kur'an'da zikredilme ayrıcalığı elde ettikleri gibi orada da bir ayrıcalık elde ettiler. Her ne zaman onların ufkunda bir seyyid doğmuşsa mutlaka o, fazilet tepesinde bir filiz olarak yetişmiştir…"[85]

Bu ifadelerin ardından İbn Şâşû şu beyitleri söyler:

يَا سَائِلِي عَنْ آلِ حَمْزَةَ أَنَّهُمْ مَعْنَى الْوَرَى وَسِوَاهُمُ الْأَلْفَاظُ

أَوَ مَا تَرَى نَطَقَتْ بِصِدْقِ مَقَالَتِي الْآيُ الْكَرِيمُ وَبَعْدَهَا الْحُفَّاظُ

Bana Hamza ailesini soran kişi, [bil ki] onlar bu halkın anlamıdır, onların dışındakiler ise lafız…

Hem görmez misin, benim bu sözümü önce şerefli Kur'an, sonra hafizlar tasdik eder!

İbnu'n-Naḳîb'in babası Muhammed b. Kemâliddîn Dımaşḳ'ta saygı duyulan bir kişiydi. Hem fazilet sahibi bir âlim hem de iyi bir

---

83 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 105; el-Murâdî, *age.*, Beyrut, 1988, I, 23.

84 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 5-8.

85 İbn Şâşû, *age.*, s. 9.

şairdi. Devrinin önde gelen bilginlerinden hadis, tefsir, fıkıh ve edebiyat alanlarında dersler almıştır. Hicaz ve İstanbul'a seyahatlerde bulunmuş, daha sonra Dımaşḳ'a yerleşmiş ve babası Kemâluddîn Muhammed'in ölümüyle boşalan nakibüleşraflık makamına tayin edilmiştir. Dımaşḳ'ta müderrislik yapan ve telif eserleri bulunan bu zât 1085/1615 yılında altmış bir yaşında iken vefat etmiştir.[86] el-Muḥibbî ve İbn Şâşû, eserlerinde onun şiirlerinden örneklere yer vermişlerdir.[87] Aşağıdaki şiir bunlardan biri olarak zikredilebilir[88]:

رَعَى اللهُ أَوْقَاتَ الرَّبِيعِ بِجِلِّقٍ وَحَيَّا الْحَيَا أَرْجَاءَ رَبْوَتِهَا الْغَنَّا

إِذَا حَرَّكَتْ أَدْوَاحُهَا شَجْوَ عَاشِقٍ تُحَاكِيهِ بِاللَّحْنِ الْعَنَادِلُ إِذْ غَنَّا

وَيَذْكُو بِهَا نَشْرُ النَّسِيمِ إِذَا سَرَى فَتَذْكُو بِتَارِيخِ الْغَرَامِ الَّذِي جَنَّا

وَتَطَّرِدُ الْأَنْهَارُ فِيهَا كَأَنَّهَا سَوَابِقُ أَفْرَاسٍ أَعِنَّتُهَا تُثْنَى

فَكَيْفَ يُلَامُ الْحَازِمُ الرَّأْيِ إِنْ صَبَا إِلَى ظِلِّهَا الْأَمْلَى وَقَدْ أَشْبَهَتْ عَدْنَا

Cillik'teki ilkbahar vakitlerini Allah korusun ve bereketli yağmurlar sulasın oranın mamur Rabve'sinin her yerini.

Hani bir zamanlar oradaki ulu ağaçlar bir aşığın kederini harekete geçiriyor ve öttükleri zaman bülbüller şarkı söylemekte onu taklit ediyorlardı.

Estiğinde meltemin güzel kokusu orada yayılıyor [sanki] deli eden bir aşk mevsiminde kokular yükseliyordu.

Orada nehirler sanki şaha kaldırılmış, önü çeken yarış atları gibi akıyordu.

Orası Adn Cenneti'ne benzerken oranın koyu gölgesine özlem çeken basiretli kişi nasıl kınanır!

İbnu'n-Naḳîb'in amcası Seyyid Huseyn de Dımaşḳ'ın önde gelen şahsiyetlerinden biri idi. Kardeşi Seyyid Muhammed gibi şairlik yönü olan Huseyn, 1031/1622'de doğmuş, 1072/1662'de vefat etmiştir. Ünlü şairlerden bahsettiği *et-Tezkiratu'l-Ḥuseyniyye* isimli bir eseri

---

86 Hayatı hakkında bilgi için bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 124-131; İbn Şâşû, *age.*, s. 9-16; ez-Ziriklî, *age.*, VII, 15.

87 Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 125-128; a.mlf., *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 10-18; İbn Şâşû, *age.*, s. 11-16.

88 İbn Şâşû, *age.*, s. 14.

bulunmaktadır.[89] Aşağıdaki kısa şiir onun, kaynaklarda[90] yer alan şiirlerinden biridir[91]:

وَمُذْ أَسْكَرَتْنِي صُرُوفُ الزَّمَانِ نَسِيتُ بِهَا الْكَاسَ وَالْخُنْدَرِيسَا

وَأَلْزَمْتُ نَفْسِي حَالَ الْخُمُولِ وَعفْتُ الْمُنَى وَهَجَرْتُ الْجَلِيسَا

فَقَدْ يَمْكُثُ السَّيْفُ فِي غِمْدِهِ حُصُونًا وَيَسْتَوْطِنُ اللَّيْثُ خيسَا

Zamanın felaketleri beni sarhoş ettiğinden beri kadehi de unuttum şarabı da.

Kendime tembelliği yoldaş edindim de arzuları terkedip arkadaşlardan ayrıldım.

Zira bazen sağlamlaşmak için kılıç kınında kalabilir ve aslan da koruluğu yurt edinebilir.

İbnu'n-Naḳîb'in Abdulkerim ve İbrahim isminde iki kardeşi vardır ve her ikisi de şairden yaşça daha küçüktür.[92] İbnu'n-Naḳîb gibi şairlik yönleri bulunan[93] bu şahsiyetlerden Abdulkerim 1051/1642'de doğmuştur. Başta babası olmak üzere devrin önemli bilginlerinden dersler almıştır. Babasının ölümüyle boşalan nakibüleşraflık makamına tayin edilmiş ve aynı zamanda müderrislik yapmıştır. Şiir ve nesirde oldukça kabiliyetli olan Abdulkerim 1118/1706'da vefat etmiştir.[94] Şairin 33 beyitlik bir kasidenin giriş bölümüne ait olan aşağıdaki beyitler onun şiirlerine bir örnek olarak zikredilebilir[95]:

لَقَدْ دَعَانَا إِلَى الرُّبَى الطَّرَبُ فَأَجَبْنَاهُ حَسْبَمَا يَجِبُ

وَاسْتَبَقْنَا وَالشَّوقُ يَجْذِبُنَا كَأَنَّ أَشْوَاقَنَا لَنَا نُجُبُ

وَشَمْلُنَا وَالْحُظُوظُ تُسْعِدُنَا مُجْتَمِعٌ سِلْكُ عِقْدِنَا الْأَدَبُ

---

89 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eŝer*, II, 105-108; İbn Şâşû, *age*., s. 41-45.

90 Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eŝer*, II, 106-108; a.mlf., *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 21-32; İbn Şâşû, *age*., s. 42-45.

91 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 28.

92 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eŝer*, II, 138, 396; a.mlf., *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 33; İbn Şâşû, *age*., s. 27-41.

93 İbn Şâşû, *age*., s. 27-41.

94 Hayatı hakkında bilgi için bk. İbn Şâşû, *age*., s. 28; el-Murâdî, *age*., III, 66-80.

95 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 68; el-Murâdî, *age*., III, 67. Şairin diğer şiirleri için bk. el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 68-80; İbn Şâşû, *age*., s. 28-39; el-Murâdî, *age*., III, 67-80.

فَحَلَّلْنَا مِنْهَا بِمُرْتَبَعٍ وَهْوَ لِلرَّائِينَ مُنْتَخَبُ
وَقَدْ حَبَانَا الرَّبِيعُ مُقْتَبِلًا بِمَزَايَاهُ وَالْمُنَى نُخَبُ

Neşe bizi tepelere çağırdı. Biz de onun davetine gerektiği biçimde icabet ettik.

Arzular bizi çekerken, sanki bizim soylu çocuklarımızmışçasına onlara koştuk.

Kader bizi mutlu ederken bir ve beraberdik, kolyemizin ipi ise edebiyattı.

Orada, bakanlar için seçilmiş bir yeşilliğe oturduk.

Arzular seçkin iken ilkbahar kalkmış bize meziyetlerini bahşediyordu sanki.

İbnu'n-Naḳîb'in diğer kardeşi İbrahim ise 1054/1645'te doğmuştur. Dımaşḳ'ın önde gelen şahsiyetlerinden biri olan İbrahim hadis ve nahiv alanlarında bilgili biriydi. Mısır ve Dımaşḳ'ta nakibüleşraflık görevlerinde bulunduğu bilinmektedir. Telif eserleri vardır. 1120/1708'de vefat etmiştir.[96] İbrahim 27 beyitlik bir kaside ile yukarıda sözü geçen, Hz. Peygamber'den babası Seyyid Muhammed'e kadar uzanan soy kütüğünde bulunanları zikretmiştir.[97] Aşağıdaki beyitler bu şiirin giriş bölümüne aittir:

غَيْرِي الَّذِي يَسْتَامُ رِبْحَ تَدَانٍ بِمَذَلَّةٍ هِيَ صَفْقَةُ الْخُسْرَانِ
وَمِنَ الرَّدَى أَنْ أَرْتَضِيَ بِمَذَلَّةٍ وَخَلَائِقِي تَسْمُو عَلَى كَيْوَانِ
وَأُضِيعُ حَقِّي وَالشَّهَامَةُ شِيمَةٌ مَتَّتْ إِلَيَّ مِنَ النَّبِيِّ الْعَدْنَانِ
الهَاشِمِيِّ مُحَمَّدٍ مَنْ قَدْ رَقِيَ السَّـ ـبْعَ الطِّبَاقَ وَخُصَّ بِالْقُرْآنِ
وَبِابْنِ عَمِّ الْمُصْطَفَى نَسَبِي سَمَا أَعْنِي عَلِيًّا سَيِّدَ الشُّجْعَانِ
وَبِفَرْعِهِ سِبْطِ النَّبِيِّ مَجْدِي نَمَا أَعْنِي حُسَيْنًا سَيِّدَ الشُّبَّانِ
وَبِزَيْنِ عُبَّادِ الْإِلَهِ وَبَاقِرٍ وَبِصَادِقٍ فَخْرِي عَلَى الْأُقْرَانِ

Sadece benden başka biri zillete karşılık yakınlaşma kazancının pazarlığını yapar (ben yapmam) ki o, zarar eden bir alışveriştir.

---

96 Hayatı hakkında bilgi için bk. İbn Şâşû, *age.*, s. 39; el-Murâdî, *age.*, I, 22-24.

97 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 88; İbn Şâşû, *age.*, s. 40.

Ahlakım Satürn'e üstün gelirken benim zillete razı olmam ölümdür.

Asalet Adnânî peygamberden gelen bir nitelik iken ben hakkımı zayi etmem.

Hâşimî Muhammed'den… Ki o yedi kat göğe yükselmiş ve Kur'an ile hususiyet kazanmıştır.

Soyum Mustafa'nın amcasının oğlu ile yücelmiştir. Kahramanların efendisi Ali'yi kastediyorum.

Şerefim onun oğlu ve peygamberin torunu ile serpildi. Delikanlıların efendisi Hüseyin'i kastediyorum.

Tanrının kullarının süsü [Zeynulabidin], [Muhammed] Bâkır ve [Câfer-i] Sâdık iledir ancak akranlarıma karşı övünmem.

İbnu'n-Naḳîb'in Saʿdî isminde bir oğlu vardır. Diğer aile fertleri gibi ilmî ve edebî bir kişiliğe sahip olan Saʿdî 1075/1665 yılında Dımaşḳ'ta doğmuştur. Dedesi Seyyid Muhammed ve babası İbnu'n-Naḳîb başta olmak üzere birçok hocadan ders almıştır. Hadis ve mühendislik ilimlerinde bilgili olup miras hukuku hesaplamasında uzmandı. 1132/1720 yılında vefat etmiştir.[98] Aşağıdaki şiir, ailenin diğer fertleri gibi şiir söyleme becerisine sahip olan Saʿdî'nin, amcası Abdülkerim'in kurban bayramını kutlamak üzere söylediği bir şiirdir:

يَا سَيِّدَ السَّادَاتِ وَالْأَشْرَافِ وَالْوَاحِدُ الْمَعْدُودُ بِالْآلَافِ

بُشْرَاكَ بِالْعِيدِ السَّعِيدِ مُضَحِّيًا بِعِدَاكَ فِيهِ بِصَارِمِ الْأَسْيَافِ

فِي كُلِّ عِيدٍ دُمْتُمْ بِمَسَرَّةٍ وَسَلَامَةٍ وَبِرَغْدِ عِيشٍ صَافِي

كُنْ فِي أَمَانِ اللهِ مَحْفُوفًا بِمَا تَهْوَى مِنَ الْإِسْعَادِ وَالْإِسْعَافِ

Ey seyyid ve şeriflerin efendisi, "bin"lere bedel "bir"!

Keskin bir kılıçla düşmanlarını kurban eden mutlu bayramını tebrik ederim.

Her bayram sevinç ve selametle duru bir yaşamın bolluğu içerisinde olasınız.

Arzuladığın mutluluk ve yardımla kuşatılmış olarak Allah'a emanet ol.

Sonuçta İbnu'n-Naḳîb'in mensup olduğu Hamzaoğullarının, Dımaşḳ'ın önde gelen ailelerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Hz.

98 Hayatı hakkında bilgi için bk. el-Murâdî, *age*., II, 156-158.

Peygamber'in soyundan gelen ve birkaç kuşak boyunca Şam'da nakibüleşraflık görevi üstlenen bu aile birçok âlim ve edip yetiştirmiştir. Özellikle İbnu'n-Naḳîb'in ailesinin bu sülale içerisinde önemli bir mevki işgal ettiği anlaşılmakta olup şairliğin, bu ailenin fertleri için sanki doğuştan gelen bir yetenek olduğu görülmektedir.

1.3. Eğitimi

Biyografik eserlerde İbnu'n-Naḳîb'in eğitim hayatına ve kimlerden ders aldığına dair çok az bilgi yer almaktadır. Bu, şairin eğitim çağının, babasının seyahat dönemlerine rastlamış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Tarihî açıdan bu ihtimali bertaraf edecek bir bilgi de bulunmamaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in en önemli hocası, devrin ilmî ve edebî şahsiyetlerinden biri olan babası Seyyid Muhammed'dir. Babasının onun temel İslami bilimler alanındaki birikimine katkısı bir yana özellikle edebiyat sahasındaki gelişiminde oynadığı rol dikkat çekicidir. Bu bağlamda, dönemin edebiyat çevresi için oldukça önemli kabul edilen edebiyat meclislerinde başı çeken Seyyid Muhammed'in[99], çocuklarının bu meclislere aktif katılımını sağladığını gösteren örnekler bulunmaktadır.[100] Bu çerçevede İbnu'n-Naḳîb'in *Dîvân*'ında yer alan bir pasajı burada zikretmenin konuyu daha anlaşılır kılacağı düşünülmektedir. Buna göre bir gün şair ve babası Dımaşḳ'ın mesire yerlerinden biri olan Ğûta'daki ağaçlık bir yere otururlar. Orada şairin babası aşağıdaki beyitleri söyler:[101] [Hafîf]

قَدْ بَكَرْنَا حَيْثُ الصَّبَا فِي انْبِرَاهَا غَيْضَةَ الْغُوطَةِ النَّدِيِّ ثَرَاهَا

وَعَبَرْنَا غَدِيرَهَا بِارْتِيَاحٍ وَوَرَدْنَا النَّمِيرَ مِنْ بَرَدَاهَا

Sabâ rüzgârının yol kestiği bir sabah vaktinde, toprağı nemli Ğûta'nın koruluğuna geldik.

Neşeyle oranın deresini geçtik ve Beradâ'nın duru suyuna ulaştık.

Seyyid Muhammed bu beyitleri söyledikten sonra oğlundan şiirin devamını getirmesini ister. Bunun üzerine İbnu'n-Naḳîb aşağıdaki beyitleri söyler:

وَأَقَلْنَا لَدَى مَدَبِّ ظِلَالٍ أَسْبَلَتْهَا شُجَرَاؤُهَا فِي ذُرَاهَا

---

99 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 128.

100 Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 128-129.

101 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 290-291.

حَيْثُ رَيْدَانَةُ النَّسِيمِ تَمَشَّتْ مِشْيَةَ الخَوْدِ تَنْجَلِي فِي رُبَاهَا

Yüksek yerlerindeki ağaçların sarkıttığı gölgelik bir yere uzandık
Orada tepelerde yumuşak meltem ortaya çıkmış, güzel bir genç kız edasıyla yürür.

Babası şu beyitlerle, oğlunun kaldığı yerden devam eder:

وَغُصُونُ الْخِلَافِ تَنْشُرُ نَشْرًا عَبِقًا ضَمَّخَتْهُ مِنْ مَسْرَاهَا

عَاكِفَاتٍ عَلَى الْجَدَاوِلِ حَتَّى خِلْتَهَا تَبْتَغِي بِهِ نَحْوَهَا

Yaydığı güzel kokular çayırların kokusuyla karışmış olan salkım söğüdün dalları,
Derelerin üzerine öylesine eğilmiş ki sen onun derelere inmeyi arzuladığını sanırsın.

Ardından İbnu'n-Nakîb aşağıdaki beyitleri söyler:

وَبِحَيْثُ الطَّرْفَاءُ مَدَّتْ مُلَاءً سُنْدُسِيًّا قَدْ خَفَّرَتْهُ صَبَاهَا

وَغَدَا الْمُرْجُ كَالْحَرِيرَةِ مَسًّا تَبْلُغُ الْعَيْنُ فِيهِ أَقْصَى مَدَاهَا

Orada ılgın ağacı ince kumaştan yapılmış bir elbise gibi uzamış ve sabâ rüzgârı da ona gözcülük ediyor.
Göz, ipek gibi yumuşak çayırlarda en son noktaya kadar uzanmaktadır.

Seyyid Muhammed şu beyitlerle şiiri sonlandırır:

يَا لَهَا نُزْهَةً بِهَا هَتَفَ الطَّيْرُ يُنَاغِي حَمَامَهَا فِي حِمَاهَا

قَدْ حَمِدْنَا مَسَارِحَ الطَّرْفِ فِيهَا وَنَعِمْنَا بِشَدْوِهَا وَشَذَاهَا

Ne gezinti ama! Kuşların güvercinlere sevdayla seslenerek öttüğü…
Biz oranın çayır manzaralarından hoşlandık, kuş seslerinin ve güzel kokularının tadını çıkardık.

İbnu'n-Nakîb'in bir medih şiirinden[102] hareketle onun Muhammed el-Balabânî'nin ders halkasına katıldığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Tam adı Muhammed b. Bedruddin b. Balaban el-Ba'lî ed-Dımaşkî olan bu zât, devrin önde gelen fıkıh, hadis, kıraat

[102] İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 249.

ve tecvid âlimidir. Tecvid, akaid ve fıkıh alanlarında eserleri vardır.[103] Şairin bu zât hakkında söylediği medih şiirinden, ondan İmam Buhârî'nin *el-Câmi'u'ṣ-Ṣaḥîḥ*'ini okuyarak hatmettiği anlaşılmaktadır. Şiirde geçen "*Kaç kez onu Eşrefiyye süsü olarak gördüm. O orada hep ihlasla bulunmuştur.*" ifadesi, şairin Dımaşḳ'ın ünlü Eşrefiyye Dârulhadîsi'nde öğrenim görmüş olabileceği ihtimalini akla getiriyorsa da elde, bunu teyit edecek herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun yerine şairin söz konusu eseri, o devirde oldukça yaygın olan cami derslerinde okumuş olması daha kuvvetli bir ihtimal olarak göze çarpmaktadır. Nitekim benzer tarzda, aynı eserin hatmedilmesi münasebetiyle söylenen ve hoca ismi zikredilmemekle birlikte yine Muhammed el-Balabânî'den bahsedildiği anlaşılan bir başka şiirde şu ifadelere yer verilmektedir[104]: [Maḫlaʿu'l-Basît]

وَقُبَّةُ النَّسْرِ تَحْتَهَا الْآ ـنَ فَاضِلٌ نَاسِكٌ إِمَامُ

يَرْوِي حَدِيثَ النَّبِيِّ حَقًّا عَلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ السَّلَامُ

Nesr Kubbesi altında şu an faziletli ve zahit bir imam vardır.

Peygamberin hadisini hakkıyla rivayet eder. Rabbi ona esenlikler versin.

Beyitte yer alan "Nesr Kubbesi", Şam'daki Emeviyye Camii'nin kubbesine verilen addır.[105] Şair burada memduhun Emeviyye Camii'nde ders verdiğine işaret etmektedir. Bu bilgiler ışığında şairin, tıpkı babası ve kardeşleri gibi hadis ilmine ayrı bir önem atfettiği ve Emeviyye Camii'nde Muhammed el-Balabânî'den Buhârî'nin *el-Câmi'u'ṣ-Ṣaḥîḥ* isimli ünlü eserini hatmettiği anlaşılmaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in eğitim durumu ile ilgili temas edilmesinde yarar görülen bir diğer husus da onun bazı âlimlerle irtibat kurarak onlardan ilmî icazet talebinde bulunmasıdır. O, Hayruddîn er-Ramlî (1081/1671)[106] ve devrin ünlü muhaddisi er-Rûdânî'den

---

103 Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 401-402; Ziriklî, *age*., VI, 51; Kehhâle, *age*., IX, 100.

104 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 253.

105 Tâlib Yâzîcî, "Emeviyye Camii", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 108.

106 Hayruddin b. Ahmed b. Ali el-Eyyûbî el-Fârûkî, Filistin'in Ramle bölgesinde yaşamış ve yine burada vefat etmiştir. Fıkıh ve hadis bilginidir. Kendi ismiyle bilinen bir fetva kitabı ve çeşitli fıkıh kitaplarına yazılmış şerh ve haşiyeleri vardır. Kendisine ait bir şiir divanı bulunmakta olup yazma halindedir. Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 134-139; ez-Ziriklî, *age*., II, 327.

(1094/1683)[107] icazet talebinde bulunmuştur. Bu konu "iḥvâniyyât" başlığı altında daha detaylı ele alınacağı için şairin Hayruddîn er-Ramlî'ye bu amaçla yazdığı şiirin ilgili bölümünü zikretmenin yeterli olacağı düşünülmektedir. Şair bu yöndeki talebini aşağıdaki beyitlerle dile getirmektedir:[108] [Tavîl]

تَرَجَّي مِنْكُمُ الْإِجَازَةَ فِي الْمَرْوِيِّ مَهْرًا فَتِلْكَ أَقْصَى الطِّلَابِ
فَأَنِلْنِي لَا سِيَّمَا سَنَدَ الْفِقْـ ـهِ بِعَلْيَاكَ يَا رَفِيعَ الْجَنَابِ
وَتَفَضَّلْ بِهَا عَلَى مُسْتَمِيحٍ رَاغِبٍ وَاغْتَنِمْ جَزِيلَ الثَّوَابِ
فَلِمَنْ مِثْلَكَ الْإِجَازَةُ تُسْتَا ـمُ بِنَظْمِ الْقَرِيضِ لِلْأَحْبَابِ
وَابْقَ وَاسْلَمْ مُرَفَّهَ الْبَا ـلِ مَا خَطَّ يَرَاعٌ حَرْفًا بِصَدْرِ كِتَابِ

Bir mehir olarak sizden rivayet konusunda icazet ummaktadır ki bu istenile[bilecek şey]lerin en zirvesidir.

Ey fıkhın dayanağı, saygınlığı yüksek kişi! Yüceliğinle beni [isteğime] eriştir!

Yardıma muhtaç istekli bir kişiye bunu lütfet ve bol sevap kazan.

Şiir nazmederek senden başka hangi dosttan icazet istenir.

Kalem kâğıdın sinesine harf yazdıkça (dünya döndükçe) bolluk içinde esen kal.

İbnu'n-Nakîb yukarıdaki beyitlerde "fi'l-merviy" yani "rivayet ettiklerin konusunda" demek suretiyle hadis ilmine dair icazet isteğini dile getirmektedir. Şairin memduhun fıkıhçı kişiliğini ön plana çıkararak medihte bulunmasından hareketle onun fıkıh alanında icazet istediği sonucu çıkarılmamalıdır. Nitekim XIX. asır hadis bilginlerinden Abdulhay el-Kettânî'nin (1382/1962) Hayruddin er-Ramlî hakkındaki "o yaşadığı dönemde icazet verenlerdendir"

---

107 Ebû Abdillah Şemsuddîn Muhammed b. Süleyman er-Rûdânî es-Sûsî. Hadis ve astronomi âlimidir. Kuzey Afrikada'ki Sûs şehri yakınlarındaki Târûdant'ta doğmuştur (1030/1621) Mısır, Şam ve İstanbul'da bulunmuştur. *Cem'u'l-Fevâid min Câmi'i'l-Uṣûl ve Mecma'i'z-Zevâid* isimli meşhur hadis kitabının müellifidir. Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 204-208; Ahmet Yücel, "Rûdânî", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 184-185.

108 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 24.

ifadesi[109] İbnu'n-Naḳîb'in yukarıdaki şiirde sözü geçen icazet talebinin hadis alanında olduğu şeklindeki kanaatimizi teyit etmektedir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerini inceleyen birisi onun önemli bir kültürel birikime sahip olduğunu anlayacaktır. Onun bu birikimine katkı sağlayan hususların başında belki de babasının Dımaşḳ toplumu nezdindeki saygın konumu gelmektedir. Babası Seyyid Muhammed'in, devrin önemli ediplerinden kurulu edebiyat meclislerine çocuklarını da dâhil ettiğine daha önce değinilmişti. Bunun yanı sıra, Seyyid Muhammed'in nakibüleşraflık görevini üstlendikten sonra evlerinin toplumun çeşitli katmanlarından kişilerin ilgi odağı haline gelmesi[110] durumu da şairin farklı kişilerle tanışarak kültür seviyesini arttırması bakımından önemlidir.

İbnu'n-Naḳîb'in eğitim ve kültürüne dair değinilmesi gereken hususlardan bir diğeri de onun Türkçe biliyor olmasıdır. *Dîvân*'ında yer alan ve Osmanlı Şeyhülislamı Kemalpaşazâde'nin Türkçe şiirinden çevrildiği belirtilen üç beyitlik aşağıdaki şiir, onun Türkçe bildiğini göstermesi bakımından kayda değer bir örnek olarak kabul edilebilir[111]: [Basît]

لَوْ أَنَّ بَيْضَةَ زَاغٍ رَاحَ يَحْضُنُها فِي جَنَّةِ الْخُلْدِ طَاوُوسٌ وَيَرْأَمُهَا

وَكَانَ بِالْكَوْثَرِ الْعَذْبِ الْفرَاتِ لَدَى حَضِيرَةِ الْقُدْسِ مَرْبَاهَا وَمَطْعَمُهَا

لَمْ تَأْتِ إِلَّا بِزَاغٍ وَهْيَ صَاغِرَةٌ وَذَلِكَ الْأَصْلُ لَا يَنْفَكُّ يَلْزَمُهَا

Şayet karganın yumurtasına, sonsuzluk cennetinde bir tavus kuşu kuluçkaya yatıp baksaydı.

Yetişip beslenmesi de mukaddes bir grubun nezdindeki tatlı ve lezzetli kevser havuzu ile olsaydı.

Yine de o yumurta hakir kargadan başka bir şey ortaya çıkarmazdı. Zira bu, onun, peşini bırakmayan gerçeğidir.

---

109 Abdulhay Muhammed b. Abdilkebîr el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettâni, *Fihrusu'l-Fehâris ve'l-Eṣbât ve Mu'cemu'l-Me'âcim ve'l-Meşyeẖât ve'l-Muselselât*, thk. İhsân Abbâs, 2.b., Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1982, I, 386.

110 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṣer*, IV, 127.

111 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 293.

Kemalpaşazâde'nin *Dîvan*'ında bu çerçevede herhangi bir şiire rastlanmamıştır. Fakat Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye ait olan[112] (ö. 1628) şu iki dörtlük yukarıdaki beyitlerle benzer anlam taşımaktadır:

Beyza-i zâğı kosan tâvûs ile
Gülşen-i cennetde yapsan âşiyân
Dürlü ni'metlerle etsen terbiyet
Zâğdır andan zuhûr eden hemân

Beyza-i zâğı koyup tâvûs-ı kudsün altına
Cennetü'l-me'vâ içinde ana yapsan âşiyân
Terbiyet etsen anı envâ'-ı ni'metle beğim
Zâğdır ancak yine andan zuhûr eden hemân

Evliya Çelebi'nin (ö. 1684) *Seyahatnâmesi*'nde de buna yakın Türkçe bir beyit tespit edilmiştir. Kim tarafından söylendiği belirtilmeyen ve "fehvasınca" kaydı düşülerek zikredilen söz konusu beyit şudur[113]:

Beyza-ı zâğı kosan tâvus-i kudsî altına,
Zâğdır peydâ olan bin dürlü tedbir eylesen.

Benzer anlamlar içeren bir başka şiir daha mevcuttur. İranlı şair Molla Abdullah Hâtifî'ye (ö. 1520) ait olan bu Farsça şiir[114] Azîz Mahmûd Hüdâyî'ninkinden bir asır önce söylenmiştir. Anlaşılan o ki bu "karga yumurtasından ancak karga çıkacağı" düşüncesini işleyen söylem Türk, İran ve Arap edebî çevrelerinde ilgi çekmiş ve birçok şair tarafından çeşitli biçimlerde dizelere dökülmüştür. Bunlardan biri de Kemalpaşazâde'dir. Her ne kadar onun bu yöndeki şiirine ulaşılamamışsa da İbnu'n-Naḳîb'in oğlu Saʿdî'nin *Dîvân*'a düştüğü "merhum Kemalpaşazâde'nin Türkçe beyitlerini Arapça'ya çevirerek"[115] kaydına itimat etmek durumundayız.

O dönemde Dımaşḳ'ın Osmanlı idaresi altında bulunduğu ve birçok kişinin idare merkezi olan İstanbul'a seyahatler yaptığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda İbnu'n-Naḳîb'in Türkçe bilmesinin

---

112 Azîz Mahmûd Hüdâyî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, Kitabevi (Tıpkıbasım), haz: Mustafa Tatcı-Musa Yıldız, Ankara, 2005, s. 266.

113 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1986, III-IV, 315.

114 Bk. Alirıza Nevrûzîtaleb, "Costârî Derşekl-şinâsî Eser-i Hünerî ve Deryaft-i Maʿnâ", *Bâğ-ı Nazar*, sy. 7/4, Tahran, 1389, s. 7.

115 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 293.

normal bir durum olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şairin Türkçe'yi hangi seviyede bildiği, nasıl ve kimden öğrendiği de merak konusudur. Bununla ilgili olarak, şairin Türkçe'yi ya Anadolu topraklarına seyahatinde ya da Dımaşḳ'ta görevli Türk idarecilerden veya buradaki Türkçe bilen Araplardan öğrenmiş olabileceği gibi çeşitli ihtimaller üzerinde durulabilir. Fakat bunlardan birisi veya bunların dışında başka bir seçenek üzerinde yoğunlaşmaya imkân verecek herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır.

Şairin eğitim ve kültürü hakkında fikir veren bu bilgiler sonucunda şairin ilköğrenimini babasından gördüğü ve çeşitli alanlarda bazı hocalardan dersler aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle hadis ilmine ilgi duyan şairin Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Ṣaḥîḥ*'ini camilerde oluşturulan ilim halkalarında hatmettiği bilinmektedir. Öte yandan şairin Türkçe bildiği, son derece kültürlü bir kişiliğe sahip olduğu ve kültürel birikiminde, Dımaşḳ'ın saygın bir ailesine mensup olmasının önemli bir katkısının olduğu anlaşılmaktadır.

1.4. Seyahatleri

İbnu'n-Naḳîb'in seyahatlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnız *Dîvân*'da yer alan aşağıdaki şiirde, şairin, Osmanlı idaresi altında bulunan çeşitli yerlerin adını zikrettiği görülmektedir[116]: [Tavîl]

ثَلَاثِينَ قَاضٍ عُدَّ مِنْ بَعْدِ أَرْبَعِ ... مَوَالٍ لَهُمْ مُدُنٌ تُعَدُّ رِحَابُ

فَأُمُّ الْقُرَى قُدْسٌ دِمَشْقٌ مَدِينَةٌ ... طَرَابُلُسٌ مِصْرُ وَبَغْدَادُ عَنْتَابُ

كَذَا حَلَبٌ مَغْنِيصَةُ ثُمَّ صَاقِزٌ ... وَأَدِرْنَةُ بُوسْنَا سَوَارَيْ سِنَابُ

وَصُوفْيَةُ أَيْضًا سَنَانِيكُ بَعْدَهَا ... دِيَارُ بَنِي بَكْرٍ فَذَاكَ صَوَابُ

كُتَاهْيَةُ أَيُّوبُ مِنْ بَعْدِ فَلِبَةَ ... وَقُونْيَةُ يُحْصِي الْجَمِيعَ حِسَابُ

وَتِيرَةُ اَنْكُورِيَةُ ثُمَّ بُرْسَةُ ... وَمَمْلَكَةُ السُّلْطَانِ فَهْيَ تُهَابُ

بَلِغْرَادُ قَيْسَارِيَةُ عُدْ مَرْعَشًا ... كَذَلِكَ يَنْكِي شَهْرُ لَيْسَ تُعَابُ

بِخَانْيَةَ ثُمَّ أُسْكُدَارُ وَغَلَطَةُ ... وَأَزْمِيرُ مَعَ أَزْرُومُ تَمَّ نِصَابُ

116 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 43.

Geniş topraklı şehirleri olan dört efendiden sonra otuz kadı sayılır:

Ümmü'l-Kurâ, Kudüs, Dımaşḳ [dört efendidir. Bunların ardından gelen otuz kadı] Medine, Trablus, Mısır, Bağdat, Antep'dir.

Halep, Manisa... Sonra Sakız, Edirne, Saraybosna, Sinop ve

Sofya da böyledir. Aynı şekilde Selanik ve Diyarbakır da… İşte budur doğru olan!

Felipe'den sonra Kütahya, Eyüp ve Konya'nın hepsi hesaba dâhildir.

Tire, Ankara, sonra Bursa ve kendisine saygı gösterilen Sultan şehri (İstanbul),

Belgrad, Kayseri, Maraş ve kusuru bulunmayan [Bursa] Yenişehir.

Erzurum ile beraber Hanya, Üsküdar, Galata ve İzmir ile nisap tamam olur.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirde geçen bu yerleri görüp görmediği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. O dönem için meşhur olan Edirne, Manisa, Konya, Bursa; Dımaşḳ'a coğrafi yakınlığı olan Antep, Maraş ve Diyarbakır gibi yerler bir yana bırakılırsa şairin Sinop, Sakız, Tire, Hanya, Yenişehir, Galata, Eyüp gibi detay sayılabilecek yer isimlerinden bahsetmesi şairin buraları görmüş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Şayet şair buraları görmüşse, bunun, babasının İstanbul'a yaptığı seyahetler[117] esnasında gerçekleşmiş olabileceği akla gelmektedir. Öte yandan şairin Türkçe bildiği hususu hatırlanacak olursa onun buraları bizzat görmüş olabileceği uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir.

1.5. Vefatı

İbnu'n-Naḳîb yakalanmış olduğu veba hastalığına yenik düşerek 8 Rabîulâhir 1081 (25 Ağustos 1670) yılında otuz üç yaşında vefat etmiş ve Dımaşḳ'taki el-Ferâdîs kabristanına defnedilmiştir.[118]

2. Eserleri

Kaynaklarda İbnu'n-Naḳîb'in iki eserinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri *Dîvân*'ı[119] diğeri de *Destîcetu'l-Muḳteṭaf min*

---

117 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 126.

118 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 404.

Bevâkîri'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf[120] isimli, şiir seçkisi niteliğindeki risalesidir.

2.1. Dîvân

Bu, şairin çalışmamıza konu olan, şiirlerinin toplandığı eserdir. *Dîvân*'da şaire ait 343 şiir ve 2448 beyit bulunmaktadır ve şiirler kafiye harflerinin alfabetik sırasına göre tertip edilmiştir. Şiirlerden biri Türkçeden çeviri niteliğinde olup diğerlerinin tamamı şairin özgün şiirleridir.

Dîvân'ı ciddi anlamda bilim dünyasının ilgisine ilk sunan kişi, İbnu'n-Naḳîb ile neseb yakınlığı da bulunan[121] Halîl Merdem Bek (ö. 1959)'dir. Bu zât 1956 yılında *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî* dergisinde neşredilen[122] bir makale ile *Dîvân*'ın tanıtımını yapmış, bu makale, daha sonra *Dîvân*'ın tahkikli baskısı içerisinde ayrıca yayınlanmıştır.[123] Halîl Merdem Bek bu makalesinde *Dîvân* ile ilgili şu değerlendirmede bulunur:

"*Dîvân* konularının ilgi çekiciliği, şiirsel niteliklerinin çeşitliliği ve başka divanları dolduran konuların azlığı yönüyle nadir divanlardandır. Bu divan hicivden uzak durmuştur ve mersiye de barındırmamaktadır. Şairlerin kasidelerindeki alışılagelmiş medihten daha çok iẖvâniyyâta benzeyen birkaç kaside olmasa neredeyse içerisinde medih de bulunmamaktadır."[124]

Dîvân'da yer alan şiirlerin en uzunu, içerisinde ağırlıklı olarak Emevî ve Abbâsî saraylarındaki eğlence hayatının, nedimlerin ve şarkıcıların anlatıldığı, son bölümde ise Bermekîler, Hamdânîler, İbnu'l-ʿAmîd (ö. 360/970) ve es-Sâḥib b. ʿAbbâd'dan (ö. 385/995) söz edilen 119 beyitlik kasidedir. Bu kaside -içerisinde geçen kişi adları

---

119 Halîl Merdem Bek, "Dîvânu İbni'n-Naḳîb", *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî*, sy. 31/1, Dımaşḳ, 1956, s. 3; ez-Ziriklî, *age*., III, 332; Kehhâle, *age*., V, 191.

120 Halîl Merdem Bek, "Mecmûʿatu İbni'n-Naḳîb ev Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf", *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî*, sy. 31/2, Dımaşḳ, 1956, s. 177-186; İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 15. (Abdullah el-Cebbûrî'nin mukaddimesi); ez-Ziriklî, *age*., III, 332; Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, s. 250.

121 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 14. (Abdullah el-Cebbûrî'nin mukaddimesi)

122 Bk. Halîl Merdem Bek, "Dîvânu İbni'n-Naḳîb", s. 3-22.

123 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 17-37. (Giriş)

124 Halîl Merdem Bek, "Dîvânu İbni'n-Naḳîb", s. 4.

yönüyle- el-Muḥibbî'nin *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*'inde kısaca şerh edilmiş[125], Halîl Merdem Bek'in ilaveleriyle birlikte, yukarıda sözü geçen makale içerisinde ayrıca yayınlanmıştır. Bundan başka Halîl Merdem Bek *Cemheratu'l-Muğannîn* isminde bir kitap telif etmiş, kitabın başında "şarkı ve şarkıcılar" konusunda genel, tarihi bilgilere yer vermiş, ardından İbnu'n-Naḳîb'in hayatından bahsederek söz konusu kasideyi şerh etmiştir.[126]

Dîvân'ın muhakkiki Abdullah el-Cebbûrî'nin verdiği bilgiye göre, eserin tespit edilebilen yegâne nüshası Kahire'deki Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye'de 1395 numarada bulunmaktadır. Bu nüshadan çoğaltılmış diğer bir nüsha da Dımaşḳ'taki el-Mecmaʿu'l-ʿİlmiyyu'l-ʿArabî'nin kütüphanesinde yer almaktadır. Söz konusu yazma 272 sayfadan müteşekkil olup her bir sayfada 19 satır bulunmaktadır.[127] *Dîvân*'ın hemen başında İbnu'n-Naḳîb'in oğlu Saʿdî tarafından kaleme alınmış bir mukaddime yer almaktadır. Saʿdî bu mukaddimede divanı toplama sebebi ve usulü ile ilgili olarak şunları kaydeder:

"Edebiyat dilin kesesi, konuşma ve beyanın süsü olunca aklıma, fazilet ve edebiyat bahçesi, hasep ve şerefte ölçüt olanların son temsilcisi, sanat yarışının kazananı ve beyan bahçelerinde zekâ oklarını fırlatan babam Seyyid Abdurrahman'ın sözlerini toplama fikri geldi… Düşündüm ki onun dağınıklarını toplayıp mukattaʿa ve kasidelerini biraraya getirmeye en uygun kişi benim. Bu yüzden müsveddelerden onu talep etme konusunda paçaları sıvadım ve ravilerin ağızlarından onları kaptım…"[128]

Dîvân'ın sonunda yer alan kayıttan hareketle, eserin toplanmasının İbnu'n-Naḳîb'in vefatından 58 yıl sonra, 1139/1727 yılında tamamlandığı ve Ahmed Muhammed el-Ḥamevî isimli bir müstensihe yazdırıldığı anlaşılmaktadır.

Abdullah el-Cebbûrî bu nüshayı esas alarak *Dîvân*'ın tahkikini yapmış, Ahmed el-Cundî'nin tashihi ile eser 1963 yılında Dımaşḳ'ta basılmıştır. Eserin bu baskısında Ahmed el-Cundî tarafından bir

---

125 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 397-404.

126 Halîl Merdem Bek, *Cemheratu'l-Muğannîn*, el-Matbaʿatu'l-Hâşimiyye, Dımaşḳ, 1964.

127 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 13. (Abdullah el-Cebbûrî'nin mukaddimesi)

128 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 8-9. Ömer Musa Paşa bu ifadeleri göz önünde bulundurarak *Dîvân*'ın, şairin bütün şiirlerini kapsamadığını düşündüğünü belirtir. Bk. Ömer Musa Paşa, *İbnu'n-Naḳîb*, s. 44-45.

takdim yazısı kaleme alınmış[129], ardından muhakkik tarafından İbnu'n-Naḳîb'in hayatı ve *Dîvân* hakkında bilgi veren bir mukaddimeye yer verilmiş[130] ve Halîl Merdem Bek'in yukarıda sözü geçen makalesi eklenmiştir[131].

2.2. Destîcetu'l-Muḳteṭaf min Bevâkîri'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf

İbnu'n-Naḳîb çeşitli konularda seçtiği şiirlerden bir antoloji oluşturmayı düşünmüş fakat *Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf* ismini verdiği bu eseri tamamlaması mümkün olmamıştır. Eser kendisine eksik haliyle intikal eden Halîl Merdem Bek'in *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî*'de bir tanıtım yazısı yayınlanmıştır. Bu makaleden edinilen bilgiye göre nüsha, müellif nüshası olup İbnu'n-Naḳîb'in bizzat kendi hattı ile kaleme alınmıştır. Çoğu, tabiat tasviri, içki ve eğlence ile ilgili olmak üzere eserde 81 konu başlığı bulunmaktadır. Toplam 156 sayfadan oluşan eserde bazı konular yarım bırakılmış olup bazıları ise tamamen boş durumdadır.[132] Tüm bunların sebebi muhtemelen müellifin eseri tamamlamaya ömrünün vefa etmemiş olmasıdır.[133] Müellifin esere aldığı şiirlerin kaynağını zikrettiğini belirten Halîl Merdem Bek, yararlanılan 39 eser ismi tespit ederek bunların listesini söz konusu makalesinde takdim etmiştir.[134]

İbnu'n-Naḳîb -belki de vebaya yakalandıktan sonra- eseri tamamlayamayacağını düşünerek bu eserden seçtiği şiirlerle hoş bir risale meydana getirmiş ve bunu *Destîcetu'l-Muḳteṭaf min Bevâkîri'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf* olarak isimlendirmiştir.[135] Bu risalenin yazma nüshası Kahire'deki Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye'de 201 numarada bulunmakta olup bu nüshadan çoğaltılan bir nüshası da Dımaşḳ'taki el-Mecmaʿu'l-ʿİlmiyyu'l-ʿArabî'nin kütüphanesinde mevcuttur.[136]

---

129 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 3-4. (Giriş)

130 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 5-16.

131 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 17-37.

132 Halîl Merdem Bek, "Mecmûʿatu İbni'n-Naḳîb ev Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf", s. 177-181.

133 A.mlf., "Mecmûʿatu İbni'n-Naḳîb ev Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf", s. 178.

134 Bk. a.mlf., "Mecmûʿatu İbni'n-Naḳîb ev Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf", s. 181-182.

135 A.mlf., "Mecmûʿatu İbni'n-Naḳîb ev Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf", s. 186; İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 15. (Abdullah el-Cebbûrî'nin mukaddimesi); ez-Ziriklî, *age*., III, 332; Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, s. 250.

136 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 15. (Abdullah el-Cebbûrî'nin mukaddimesi)

3. Edebî Kişiliği

İbnu'n-Naḳîb edebiyatçı kimliği ile XVII. asrın önemli simaları arasında gösterilmektedir.[137] *Dîvân*'ının satır aralarındaki, makâme tarzında kaleme aldığı pasajlardan hareketle nesirci yönünün de bulunduğu anlaşılan İbnu'n-Naḳîb daha çok şair kimliği ile bilinmektedir.

3.1. Edebî Kişiliğini Etkileyen Faktörler

İbnu'n-Naḳîb'in hayatı, Dımaşḳ gibi doğal güzelikleri ön plana çıkan bir kentte, saygın bir aile içerisinde, edebî bir çevrede yetişmesi, babasının toplumsal konumunun sağladığı avantajla sosyal ilişkilerini geliştirme ve pek çok kişi ile irtibat kurma imkânı elde etmesi, onun şairliğine yön veren hususlardan bazılarıdır. İlerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde sosyal ilişkilerine dair kesitlerin bulunması, tabiat tasvirine ağırlık vermesi buna karşın diğer bazı şairler gibi geçim sıkıntısı, siyasi olaylar ve toplumsal problemlere değinmemesi onun hayatı, toplumsal konumu ve Dımaşḳ'ta hâkim olan atmosferle ilgili durumlardır.

İbnu'n-Naḳîb'in ailesinin özellikle de babası Seyyid Muhammed'in şairin edebî kişiliğine etkisi önem bakımından belki de ilk sırada yer alır. Babasının, İbnu'n-Naḳîb'in eğitimine katkısı ve edebiyat meclislerine katılımını sağlaması gibi hususlar bir yana, bu ailenin fertlerinin edebî anlamda birbiri ile etkileşimi de dikkat çekicidir. Şairin babası Seyyid Muhammed, amcası Seyyid Huseyn, kardeşleri Abdulkerîm ve İbrahim'in el-Muḥibbî'nin *Nefḥatu'r-Rayḥâne*'si ile İbn Şâşû'nun *Terâcimu Ba'ḍi A'yâni Dımaşḳ* isimli eserlerinde yer alan şiirleri[138] incelendiğinde bile bu edebî ürünlerin büyük çoğunluğunun aynı ocakta pişen aşlar olduğunu anlamak zor olmayacaktır.

İbnu'n-Naḳîb'in edebî kişiliğine ve kültürel birikimine katkı sağlayan hususlardan bir diğeri de şairin okumaya olan merakıdır. Şiirlerinden hareketle onun edebiyat alanında yazılan eserlere ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Hicri V. asrın önemli simalarından Ebû

---

137 Nuʿaym el-Ḥımsî, *Naẖve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'ati ve Târîẖihî*, Mudîriyyetu'l-Kutub ve Matbûʿatu'l-Câmiʿiyye, Dımaşḳ, 1981-1982, II, 109.

138 Bk. el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 9-90; İbn Şâşû, *age.*, s. 9-45.

Manşûr eş-Şeʿâlibî'ye[139] olan hayranlığını ve kitaplarına duyduğu alakayı birkaç şiirinde özellikle zikreden şairin, -çalışmanın üçüncü bölümünde yeri geldikçe temas edileceği üzere- dil ve üslup bakımından bu şahsın eserlerinden etkilendiği de gözlerden kaçmamaktadır. Bu çerçevede şairin, eş-Şeʿâlibî'nin *Men Ğâbe 'anhu'l-Mutrib*[140] isimli eseri hakkında söylediği şu beyitler zikre değerdir[141]: [Vâfir]

كِتَابُكَ يَا أَبَا مَنْصُورٍ أَضْحَتْ تَفُوقُ عَلَى ابْنِ بَانَةَ مُطَرِّبَاتُهُ

تَسُلُّ غَمَامَةَ الْمَزْكُومِ مِنْهُ عَلَى ذِكْرِ الرِّيَاضِ مُقَطِّعَاتُهُ

Ebû Mansûr! Senin kitabının bülbülleri İbn Bâne'ye üstün gelir oldu.

O kitaptaki, bahçeleri anlatan kısa şiirler, nezle olan kişinin bulutunun mührünü açıyor.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde ismini andığı diğer kitaplar Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin[142] *Rayḥânetu'l-Elibbâ*'sı[143], Seyyid

---

139 Ebû Manşûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail eş-Şeʿâlibî en-Nîsâbûrî devrinin önemli şair, edip ve müellifidir. Nişaburludur. 350/961'de doğdu, 429/1038'de vefat etti. Çok sayıda eser kaleme aldı. Bunlardan en önemlileri *Yetîmetu'd-Dehr fî Meḥâsini Ehli'l-Aṣr, Fıkhu'l-Luğa, Siḥru'l-Belâğa ve Sirru'l-Berâ'a, Men Ğâbe 'Anhu'l-Mutrib* isimli eserleridir. Ebu'l-Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ḫallikân el-Bermekî, *Vefeyâtu'l-Aʿyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Ṣâdır, Beyrut, ts., III, 180.

140 *Aḥsenu Mâ Semiʿtu* isimli eserinin zeyli mahiyetindeki bu eserde müellif hat, belagat, ilkbahar, gece, gazel, hamriyyât, ihvâniyyât, medih ve diğer bazı konularda kendisine ulaşan hikmetli sözlerden ve şiir beyitlerinden seçkiler sunar. Eser birçok defa basılmıştır. Bk. Ebû Manşûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail eş-Şeʿâlibî en-Nîsâbûrî, *Men Ğâbe 'Anhu'l-Mutrib*, el-Matbaatu'l-Edebiyye, Beyrut, 1309; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Seâlibi, Ebû Mansûr", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 237.

141 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 58.

142 Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Ḫafâcî. 977/1970'te Kahire yakınlarındaki Seryâkus'ta doğdu. Hilafet merkezi olan İstanbul'a gitti. Sonrasında çeşitli yerlerde kadılık görevlerinde bulundu. 1069/1659 yılında Kâhire'de vefat etti. Fıkıh ve tefsir ile de ilgilenmekle birlikte daha çok dil ve edebiyat alanında şöhret kazandı. Bir şiir divanı bulunan el-Ḫafâcî'nin dil ve edebiyat alandaki önemli eserlerinden bir kaçı şunlardır: *Rayḥânetu'l-Elibbâ ve Zehratu'l-Ḥayâti'd-Dünya*, *Ḥabâyâ'z-Zevâyâ fîmâ fi'r-Ricâli mine'l-Beḳâyâ*, *Şifâu'l-Ğalîl fîmâ fî Kelâmi'l-'Arab mine'd-Daḫîl*. Bilgi için bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, 331-343; Ali Şakir Ergin, "Hafâcî Şehâbeddîn", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 72-73.

Bedruddin Muhammed'in[144] *el-Kevâkibu's-Sâira fî Terâcimi A'yâni'l-Mieti'l-'Âşira*'sı[145] *ve* Ahmed el-Muḳrî'nin[146] *'Arfu'ṭ-Ṭîb*[147] isimli eseridir. Öte yandan İbnu'n-Naḳîb'in, *Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf* isimli antolojik eserini hazırlarken yararlandığı eserlerin tespitini yapan Halil Merdem Bek yukarıda sözü geçen eserlerden bazılarını da içine alan 39 eserlik bir liste elde etmiştir.[148] Şairin edebî kişiliğine etkisi söz

---

143 Eserin tam adı; *Rayḥânetu'l-Elibbâ ve Zehratu'l-Ḥayâti'd-Dünya*'dır. Müellif bu eserinde, kendi çağı olan XI. asırda yaşamış âlim, edip ve şairlerin hayatlarına ve onların eserlerinden örneklere yer vermiştir. Dört bölümden oluşan eserin son bölümü Anadolu'ya tahsis edilmiştir. Abdullatif Muhammed el-Hulv tarafından neşredilerek 1967 yılında iki cilt halinde basılmıştır. Bk. Kenan Demirayak-M. Sadi Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 1995, s. 208-209; Ergin, "Hafâcî Şehâbeddîn", XV, 72-73.

144 Necmuddin Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî. Dımaşḳlı tarihçi ve edebiyatçıdır. 1061/1651 yılında 83 yaşında vefat etmiştir. Edebiyat, ahlak ve hadis alanında eserleri vardır. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 189-200; ez-Ziriklî, *age*., VII, 63.

145 Bu kitabın adı *el-Kevâkibu's-Sâira fî Terâcimi A'yâni'l-Mieti'l-'Âşira*'dır. Adından da anlaşılacağı üzere X. asırda yaşamış önemli şahsiyetlerden bahseder. (Bk. el-Muḥibbî, *age*., IV, 197) Bu eser 1997 yılında Halil el-Mansûr'un tahkikiyle Beyrut'ta üç cilt halinde basılmıştır.

146 Tam adı Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yahya et-Tilimsânî el-Muḳrî'dir. Devrin ünlü tarihçi ve edebiyatçısıdır. 992/1584'te Fas yakınlarındaki Tilimsân'da doğup orada yetişti. Fas, Kahire, Şam ve Hicaz'a seyahatler yaptı. 1041/1631 yılında Mısır veya Şam'da vefat ettiği söylenmiştir. Birçok eseri içerisinde en ünlüsü *Nefḥu'ṭ-Ṭîb min Ğuṣni'l-Endelusi'r-Raṭîb ve Ẕikri Vezîrihâ Lisâniddîn b. el-Ḫatîb* isimli olandır. Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 302-311; ez-Ziriklî, *age*., I, 237.

147 Kaynaklarda *'Arfu'ṭ-Ṭîb bi't-Ta'rîf bi'l-Vezîr İbni'l-Ḫatîb* ve *'Arfu'ṭ-Ṭîb fî Aḫbâri İbni'l-Ḫatîb* gibi isimlerle anılan bu eser müellifin *Nefḥu'ṭ-Ṭîb* olarak bilinen edebiyat ve biyografi eserinin tamamlanmadan önceki, sadece Endülüslü vezir Lisânuddîn b. el-Ḫatîb'i anlattığı bölümüdür. Daha sona müellif, Endülüslü şahsiyetlere dair bilgiler ilave etmek suretiyle bu eserin hacmini ve içeriğini genişletmiş ve ismini *Nefḥu'ṭ-Ṭîb min Ğuṣni'l-Endelusi'r-Raṭîb ve Ẕikri Vezîrihâ Lisâniddîn b. el-Ḫatîb* olarak değiştirmiştir. Söz konusu eserin çeşitli araştırmacılar tarafından birkaç ayrı neşri yapılarak basılmıştır. Bk. Serkîs Yusuf b. İliyyâ b. Musa, *Mu'cemu'l-Maṭbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arraba*, Matbaatu Serkîs, Mısır, 1346/1928, II, 1778; İsmail Paşa b. Muhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bağdâdî, *İḍâḥu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'ẓ-Ẓunûn*, thk. Şerafettin Yaltkaya-Rıfat Bilge, Dârul İḥyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts., IV, 98; Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 25.

148 Halîl Merdem Bek, "Mecmûʿatu İbni'n-Naḳîb ev Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf", s. 181-182.

konusu olduğu için bu eserlerden birkaçını müellifleri ile birlikte zikretmek konuyu daha anlaşılır kılacaktır:

- Fetḥ b. Ḫâkân'ın (ö. 247/861) *Ḳalâidu'l-'Uḳyân*, *Maṭmaḥu'l-Enfus ve Mesraḥu't-Teennus fî Mulaḥi Ehli'l-Endelus* isimli eserleri.
- İbnu'l-Muʿtez'in (ö. 296/908) *Dîvân*'ı.
- Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) *el-Ḥamâse*'si.
- İbn ʿAbdi Rabbih'in (ö. 328/940) *el-'Iḳdu'l-Ferîd*'i.
- Ebu'l-Ferac el-İṣfahânî'nin (ö. 356/967) *el-Eğânî*'si.
- es-Serîʿ er-Reffâ'ın (ö. 362/973) *el-Muḥibbu ve'l-Maḥbûb* ve *Kitâbu'd-Deyyira* isimli eserleri.
- Ebû Hilâl el-ʿAskerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *el-Evâil*'i.
- eṣ-Ṣeʿâlibî'nin (ö. 492/1038) *el-Kinâye ve't-Ta'rîḍ*, *Ṣimâru'l-Ḳulûb fi'l-Muḍâf ve'l-Mensûb* ve *Yetîmetu'd-Dehr fî Meḥâsini Ehli'l-'Aṣr* isimli eserleri.
- el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecma'u'l-Emṣâl*'i.
- İbn Ḫafâce el-Endelusî'nin (ö. 533/1139) *Dîvân*'ı.
- İbn Bessâm eş-Şenterînî'nin (ö. 542/1147) *ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli'l-Cezîra*'sı.
- Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdilmü'min eş-Şerîşî'nin (ö. 619/1222) *Şerḥu Maḳâmâti'l-Ḥarîrî*'si.
- İbn Ḫallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtu'l-Aʿyân*'ı.
- İbn Saʿîd el-Endelusî'nin (ö. 685/1286) *'Unvânu'l-Murḳışât*, *el-Murḳisu ve'l-Muṭrib* ve *el-Muğrib fî Meḥâsini Ehli'l-Mağrib* isimli eserleri.
- Ebû İshâk el-Vaṭvâṭ'ın (ö. 718/1318) *Menâhicu'l-Fiker ve Mebâhicu'l-'İber*'i.
- Lisânuddîn İbnu'l-Ḫaṭîb'in (ö. 776/1374) *Merkezu'l-İḥâṭa*'sı.

İbnu'n-Naḳîb'in *Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf*'ının kaynakları durumunda olan bu eserlerin aynı zamanda *Dîvân*'ının da kaynakları olduğunu anlamak zor değildir. Zira şiirleri incelendiğinde, onların bu eserlerden süzülüp çıkan ürünler olduğunu anlamak zor olmaz. Nitekim çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümleri bu tespitin bir kanıtı durumundadır.

Bu liste bize şairin edebî kişiliği konusunda bazı ipuçları vermektedir. Bu çerçevede, İbnu'n-Naḳîb'in, Arap edebiyatının tamamen belli bir çağına odaklanmak yerine her dönemin edebî

ürünleri ile ilgilendiği anlaşılmaktadır. Fakat şairin Endülüs edebiyatı kapsamındaki eserlere bir adım daha yakın olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Bu listeden çıkan bir diğer sonuç da İbnu'n-Nakîb şiir okumalarında doğrudan şiir divanlarından yararlanmak yerine antoloji ve edebiyat tarihi niteliğindeki kaynakları tercih etmesidir. Bu da şairin iyi olan şiirleri ilk kaynağından seçmek gibi bir uğraşa girişmek yerine zaten seçilmiş olanlar arasından daha iyilerini tespit etmeyi arzuladığını göstermektedir. İbnu'n-Nakîb'in, genç yaşta vefat etmiş olmasına rağmen çağın en ünlüleri arasına girmesini sağlayan etkenlerden biri de belki budur.

3.2. Şairliği ve Şiir Anlayışı

İbnu'n-Nakîb'in şairliği genel karakteristiği itibari ile geleneksel Arap şiirinin geçmişten o güne belli ölçülerde değişim ve dönüşüme uğradığı serüveninin bir devamı gibidir. Onun şairliği Arap şiirinin her döneminden belli oranda izler taşıyan, bir taraftan geçmişine bağlı, bir taraftan çağının gündemini takip eden öbür taraftan yeni anlamlar peşinde koşan bir niteliktedir. Bu nedenle şiirlerinde hem eski şairlerin kullanımlarına hem kendi döneminin beğenilen sanatlarına hem de zaman zaman yeniliği arzulayan haykırışlara rastlanır. Nitekim aşağıdaki beyitler onun eski ve yeniyi birleştirme arzusunu yansıtan örneklerden biridir[149]: [Mutekarib]

فَهَاكَ بِهَا نَبْعَةً لِلْقَرِيضِ نَمَتْهَا لَوَاقِحُ أَفْكَارِهِ

تَخَيَّرْتُهَا مِنْ بَدِيعِ الْكَلَامِ بِعُونِ النِّظَامِ وَأَبْكَارِهِ

İşte sana, nemli düşünce rüzgârlarımın yetiştirdiği bir şiir ağacı!

Onu, hem orta yaşlı hem de el değmemiş bir nazım ile [oluşturulmuş] harika sözler arasından seçtim.

İbnu'n-Nakîb'i kısaca tanımlamak gerekse bunun için seçilecek en uygun ifade "sahip olduğu edebî kültürü şiirlerine yansıtan bir teşbih ve tasvir ustası" olurdu. Şiirlerinden hareketle sürekli çevresini gözlemleme ve bu gözlemlerini dizelere dökme eğiliminde olduğu anlaşılan şairin bu yönü aynı zamanda şiir anlayışının da temelini teşkil

149 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 148.

eder. Bu durum onun ağzından dökülen şu dizelerde ifadesini bulmuştur[150]: [Basît]

الشِعْرُ ضَرْبٌ مِنَ التَّصْوِيرِ قَدْ كَشَفَتْ مِنْهُ الْقَرَائِحُ عَنْ شَتَّى مِنَ الصُّوَرِ

فاعْمَدْ إِلَى قَالِبٍ عُونٍ تُدَمِّثُهُ وَافْرَغْ بِهِ أَيَّ مَعْنًى شِئْتَ مُبْتَكَرِ

Şiir bir tasvir türüdür. Şiir aracılığı ile yetenek [sahibi şair]ler çeşitli görüntüleri ortaya çıkarırlar.

Hazırladığın eski kalıplara yönel ve istediğin yeni anlamları bu kalıplara dök!

İbnu'n-Naḳîb'in bazı şiirlerinde mizahi bir anlayışın egemen olduğu görülür. Bunda, yaşadığı coğrafyada varlığını sürdürmüş olan Şam hamriyyât ekolünün[151] etkili olduğunu düşünmek pek de hatalı görünmemektedir. Onun şarap, eğlence, erkeğe gazel vb. konulardaki şiirleri muhtemelen bu etkinin bir tezahürüdür. Nitekim şairin şu beyitleri bu anlayışın bir ifadesi olması bakımından kayda değer bir örnektir[152]:

لَا تَلُمْنِي عَلَى الدُّعَابَةِ وَالْمُزَحِ وَقَصْدِ الْمُجُونِ فِي الشِّعْرِ تَارَهْ

إِنَّمَا الْعَيْشُ ذِكْرُكَ الْعَيْشَ دَعْهُ كَانَ أَوْ لَمْ يَكُنْ سَوَى فِي الْعِبَارَهْ

Şiirde bazen nükte, mizah ve şakaya yönelmemi kınama!

Satırda yazılı olanı bırak, o olsa da olmasa da birdir.[153] Yaşam sadece yaşamı hatırlamandan ibarettir.

İbnu'n-Naḳîb her ne kadar yaşadığı ayrılıklar sebebiyle hüzünlü beyitler söylemişse de aslında onun şiir anlayışında hüzne pek yer yoktur. Özellikle hamriyyât şiirlerinde ön plana çıkan bu anlayışa göre yaşam kısadır ve bu nedenle kişi zihnindeki kederleri kovmalı ve neşeyi aramalıdır. İyi bir arkadaşın önemi de tam bu noktada ortaya çıkar. Zira iyi arkadaş söylediği hoş sözlerle dostunu eğlendirebilendir. Aşağıdaki beyit şairin bu anlayışını yansıtan örneklerden sadece biridir[154]:

---

150 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 167.

151 Çalışmanın ikinci bölümünde "Hamriyyât" başlığı altında bilgi verilecektir.

152 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 167.

153 Şair burada muhtemelen ömrün uzunluğunun, kaderde yazılı olandan ziyade onu dolu dolu yaşamakla ilgili olduğundan söz etmektedir.

154 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 268.

يَا صَاحِ إِنَّ الْقَوْلَ لَا يَطِيبُ مَا لَمْ يَكُنْ فِي لَفْظِهِ تَطْرِيبُ

وَالْمَدْحُ يَأْتِي قَبْلَهُ النَّسِيبُ وَرُبَّمَا يُقْتَرَحُ التَّشْبِيبُ

Dostum, lafzında bir eğlendiricilik olmadıkça söz hoş olmaz.

Medihten önce nesîb gelir, bazen de [nesîb yerine] teşbîb söylenebilir.

3.3. Etkileri ve Hakkında Söylenenler

İbnu'n-Nakîb'in edebî kişiliğine dair en önemli bilgileri, çağdaşı olan ve bir süre arkadaşlıkları da bulunan el-Muḥibbî'den öğrenmekteyiz. el-Muḥibbî onun dil ve şiire tam anlamıyla vâkıf olduğunu, babasından ve dönemin diğer önde gelenlerinden ilim tahsil ettikten sonra küçük yaşlarda düzyazıyla ilgilenip şiir nazmetmeye başladığını belirttikten sonra edebî kişiliğini şu sözlerle tanımlar:

"İlgi çekici teşbihler, sağlam nükteler ve zor muammalar konusunda eşsiz bir hayal gücüne sahipti. Onun sözleri ince bir sanat işçiliğine sahip olup o, fesahatla güzel söz dizimini birleştirmeyi başarabilmişti. O ince bir ustalık ve maharete sahip olup bunların arkasında yatan edebî birikimi şiire dökebilecek yetenekteydi."[155]

el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne* isimli eserinde İbnu'n-Nakîb'ten bahsederken onun kendisine bazı şiirler hediye ettiğini söylemiş, bu şiirlerle ilgili olarak "rivayet ve nakledilen" ifadesini kullanmıştır.[156] el-Muḥibbî'nin bu ifadesi İbnu'n-Nakîb'in kendi döneminde takdir edilen bir şair kimliğine sahip olduğunu, onun bazı şiirlerinin dillerde dolaştığını ve belli bir alıcısının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim İbnu'n-Nakîb'in oğlu Saʿdî'nin, babasının *Dîvân*'ını toplama düşüncesini paylaşırken sarfettiği "… Müsveddelerden onu talep etme konusunda paçaları sıvadım ve râvîlerin ağızlarından onları kaptım" sözü de bu düşünceyi pekiştirmektedir.[157]

el-Muḥibbî her ne kadar İbnu'n-Nakîb'ten önceki şairler tarafından karanfil tasviri ile ilgili şiirler söylenmişse de onun kendi dönem ve coğrafyasında karanfil tasvirini tekrar şairlerin gündemine getiren kişi olduğunu belirtir. Yaptığı karanfil tasvirleri ile onun pek

---

155 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 390.

156 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 35.

157 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 8-9.

çok şairin dikkatini çekmeyi başardığını belirten el-Muḥibbî kendisinden sonra yapılan çok sayıdaki karanfil tasvirine de öncülük ettiğini vurgular.[158]

Aynı dönemin edebiyatçılarından İbn Şâşû'nun da İbnu'n-Naḳîb hakkında övgü dolu sözler sarfettiği görülmektedir. Onun hakkında "babasının yıldızı ve gözbebeği", "nübüvvet ağacının bir dalı", "meddahların tavsifine layık kişi" gibi ifadeler kullanan İbn Şâşû, onun edebiyatçı yönünü şu kelimelerle satıra döker:

"Ḫamriyyât şiirleri ile Ebû Nuvâs'ı diriltti ve iḫvâniyyât şiirleri ile Abbâsi dönemine tekrar hayat verdi… Teşbihte üstün bir yetenek sergiledi. Bir kopukluğun ardından İbnu'l-Muʿtez'in rivayet senedini yeniden birleştirdi. Ona benzedi hatta onunla yarıştı. Söz yarışında okunu en uzağa gönderdi. Öyle ki hiç kimsenin hayal dahi edemediği edebî ürünler ortaya koydu."[159]

İbnu'n-Naḳîb ile akrabalık bağı olan ve onun *Dîvân*'ını edebiyat dünyasının ilgisine ciddi anlamda ilk sunan kişi durumunda olan Halîl Merdem Bek onun şiirinin, hassas mizacının, ince edebî zevkinin ve tabiatın güzelliklerine tutkusunun bir delili olduğunu belirtir. Ona göre, daha önce sözü geçen *Destîcetu'l-Muḳteṭaf* isimli şiir seçkisi şairin şiir konusundaki vukufiyetinin önemli bir göstergesidir.[160]

İbnu'n-Naḳîb'i dönemin tabiat ve eğlence meclisi şairleri arasında değerlendiren Şevḳî Ḍayf onun bazı tasvir şiirlerinden örnekler vererek bunları "harika tasvirler" olarak nitelemiştir. İbnu'n-Naḳîb için "kuşkusuz usta bir şairdi" ifadesini kullanan Ḍayf'a göre el-Muḥibbî'nin onun hakkındaki, yukarıda geçen "ilgi çekici teşbihler konusunda, eşsiz bir hayal gücüne sahipti" değerlendirmesi son derece isabetlidir.[161]

İbnu'n-Naḳîb'in *Dîvân*'ını incelediğini ve şiirlerini çok beğendiğini ifade eden Ömer Musa Paşa, onun tabiat şiirlerinin bazı yönlerden, Batıda bir buçuk asır sonra yaygınlaşmaya başlayacak olan Romantik akımla benzerlikler arz ettiğini iddia eder.[162] Ayrıca ona göre şairin *Dîvân*'ındaki makâme tarzında kaleme alınmış

158 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 46-53.
159 İbn Şâşû, *age.*, s. 16.
160 Halîl Merdem Bek, "Dîvânu İbni'n-Naḳîb", s. 3.
161 Şevḳî Ḍayf, *eṣ-Ṣâm*, s. 270-271.
162 Ömer Musa Paşa, *İbnu'n-Naḳîb*, s. 6, 53.

nesirlerinden bazıları[163] da Arap tiyatro sanatının ilk nüveleri sayılabilmesi yönüyle dikkat çekicidir.[164] Ona göre İbnu'n-Naḳîb'in bu gibi özelliklere sahip olması, Osmanlı idaresine tabi olmanın beraberinde getirdiği Batı edebiyatını daha iyi tanıma fırsatı ile ilgili olabilir.[165]

İbnu'n-Naḳîb'in *Dîvân*'ını tahkik eden Abdullah el-Cebbûrî ise onun şairliğini şu sözlerle nitelendirir:

"Lafızları seçkin ve ahenkli olup yapı itibari ile kusursuzdur. Üslubu gösterişli ve açık olmaya yatkındır. Çoğunluğu özgün nitelikteki anlamları ise duru ve derin olup o, incelik noktasında Ebû Temmâm ve İbnu'r-Rûmî'nin şiirlerindeki anlamların izini sürer."[166]

Dîvân'ın tahkikli nüshasının tashihini yapan Ahmed el-Cundî ise konuya farklı bir açıdan yaklaşır. Ona göre Arap şiirinin bir gerileme dönemine girdiği ve şiirde zorlama, düşüş, taklit ve yapaylığın baş gösterdiği bir dönemde yaşamasına rağmen İbnu'n-Naḳîb, şiirin gelişimini sekteye uğratan tüm bu anlayışlardan sıyrılmayı başarabilmiştir. İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin böyle bir dönemde içerik, şekil ve ahenk itibari ile kalitesini korumasında, tabiata olan tutkusunun yanı sıra eski dönemlere ait şiirlerden etkilenmiş olması yatmaktadır.[167]

İbnu'n-Naḳîb'i dönemin zirve şairlerinden kabul eden Nu'aym el-Ḥımsî ise onu dönemin diğer şairlerine kıyasla iyi şiir söyleyen bir şair olarak görür. Ona göre İbnu'n-Naḳîb, aslında âlim veya zanaatkâr olmakla birlikte bir hobi olarak şiir söyleyen kişilerin yaygınlaştığı bu dönemde şiire ciddi anlamda yönelen ve iyi şiirler söyleyen bir şairdir.[168]

---

163 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 25-31, 73-75, 302-302.
164 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, s. 275-276.
165 Ömer Musa Paşa, *İbnu'n-Naḳîb*, s. 6.
166 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 6 (Abdullah el-Cebbûri'nin mukaddimesi).
167 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 3 (Ahmed el-Cundî'nin takdim yazısı).
168 Nu'aym el-Ḥımsî, *age.*, II, 109-110.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNU'N-NAḲÎB'İN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Şiirde muhteva (içerik, öz) denildiğinde konu ve tema akla gelir. Zira şiirin, kafiye ve ahenk gibi biçimsel özelliklerinin dışında kalan ve eserin içini dolduran kısmı olan konu[169] içeriğin önemli bir yönünü oluşturur.

Arap şiirinde konu, "şairin kasidesinde gerçekleştirmek istediği hedef" anlamına gelen "ğaraḍ" (çoğulu; ağrâḍ) kavramıyla ifade edilir.[170] Klasik dönem Arap şiirinde işlenen konuların neredeyse tamamının İslâm öncesi dönem şiirinde de var olduğu gözlenmektedir. Şiir bu dönemde Arap hayatının merkezinde yer almıştır. Şair, küçük vatanını koruyup hayatta kalabilmek için kabilelerle mücadele etmiş, kahramanlık şiirleri söylemiş, şiir aracılığı ile ailesini ve komşularını himaye etmekle övünmüş (**fahr**), düşmanlarını yererek onların namuslarını diline dolamıştır (**hiciv**). Kadınlara duyduğu hissiyatı dile getirmiş (**gazel**), kabilenin erdemli ulularını övmüş (**medîh**) ve ölenlere ağıt yakmıştır (**rişâ/mersiye**).[171] Edebî tenkit alanında yazılan kaynaklarda diğer bazı konularla birlikte Arap şiirinin ana konuları olarak sunulan bu mevzuların, içeriğinin zenginleşmesi suretiyle sonraki asırlarda da varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri incelendiğinde onun kendi dönemine, çevresine ve kişiliğine uygun bir sunumla, hiciv dışında yukarıda yer alan bütün konularda şiir söylediği görülecektir. Onun şiirlerinin temelini dostluk ve çeşitli toplumsal ilişkilerin işlendiği "iẖvâniyyât" ve içten bir sevgiyle bağlı olduğu "tabiat" konuları oluşturur. Ayrıca farklı kişilere yazılan övgü şiirlerini ifade eden "medih", kadınlara duyulan hayranlığın dile getirildiği "gazel", şarap ve eğlence meclislerinin tasvir edildiği "ẖamriyyât" konusu da şairin divanında önemli ağırlığı olan konulardır. Bunların yanı sıra şair az da olsa "faẖr", "mersiye" ve "hikmet-öğüt" konularında beyitler söylemiştir. İbnu'n-Naḳîb'in *Dîvân*'ındaki şiirler ana konularına göre gruplandırıldığında şöyle bir sayısal dağılım ortaya çıkmaktadır:

---

169 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedigece Kitapları, İstanbul, 2001, s. 332. Nitekim Nihad Çetin *Eski Arap Şiiri* isimli eserinde "Muhteva" başlığı altında Arap şiirinin belli başlı mevzularını incelemiştir. Bk. Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, 2.b., İstanbul, 2011, s. 49-78.

170 Ahmed el-Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 2001, s. 301.

171 Sâmî ed-Dehhân, *el-Ğazel munzu Neş'etihî ḥattâ Ṣadri'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 3.b., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, ts., s. 11.

Tablo 1: İbnu'n-Naḳîb'in Şiirlerinin Konulara Göre Dağılımı

Konular	Kaside	Mukattaa	Toplam
İḫvaniyyât	40	82	122
Tabiat	16	63	79
Gazel	13	42	55
Medih	30	12	42
Ḫamriyyât	9	9	18
Diğer	2	25	27
Bütün Konular	110	233	343

Tablodan da anlaşılacağı üzere İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin önemli bir bölümünün ana konusu iḫvâniyyât ve tabiattır. Öte yandan başta medih olmak üzere gazel ve ḫamriyyât konusu da şiirlerin dikkate değer bir kısmını kapsamaktadır.

1. İḫvâniyyât

İḫvâniyyât, aralarında dostluk ve arkadaşlık ilişkisi bulunan kişilerin birbirlerine gönderdikleri şiirlerin ve edebî risâlelerin adıdır.[172] Şairlerin yakınlarına, hocalarına veya yönetici konumundaki kişilere yazdıkları kutlama, taziye, bir meclise davet veya bir meclisi ziyaret, özür dileme, kınama, şikâyet, bir ihtiyacın arzı, teşekkür ve hastanın durumunu sormak için söylenen şiirler de iḫvâniyyâtın konuları arasındadır.[173]

"İḫvâniyyât, halkın sosyal ilişkilerini güzel bir şekilde yansıtan unsurların başında yer almaktadır. Şairlerin duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri bu tür şiirler, aynı zamanda dilsel becerilerin sergilendiği bir alan olmuştur. Kuşkusuz iḫvâniyyât, akrabalık bağlarını güçlendiren, şairle dostu arasındaki dostluğu pekiştiren, bazen de

---

[172] Bilgi için bk. el-Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm*, s. 54-55; Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1984, s. 9.

[173] Ahmed b. Ali el-Ferâzî el-Ḳalḳaşendî, *Ṣubḥu'l-A'şâ fî Ṣınâ'ati'l-İnşâ*, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1987, IX, 3, 82, 101, 127, 144, 152, 156, 160, 166, 173, 176, 183, 189, 201, 216, 218, 224.

şairle yönetici kesim arasında bir yakınlaşmayı temin eden bir köprü görevi görmüştür"[174]. Bu nedenle ihvâniyyât şiirleri diğer konularda olduğu gibi geniş bir hayal dünyasına ihtiyaç duymaz. Şair bu tür şiirlerde okuyanın dikkatini dağıtmayacak basit edebî sanatlar, anlaşılması kolay manalar ve yorucu olmayan bir üslup tercih etmek suretiyle en içten duygularını sade bir biçimde ifade eder.[175]

Arap Edebiyatında Abbasî döneminden itibaren bilinen ve zamanla yaygınlık kazanıp müstakil bir konu haline gelen[176] ihvâniyyât, Osmanlı döneminde de varlığını devam ettirmiştir. Hatta bu dönemde, ilmî icazet istemek, kitap veya kalem açacağı ödünç almak, yağmur sebebiyle davete katılamadığından dolayı özür dilemek ve arkadaşının köpeğinin ölümünden dolayı ağıt yakmak gibi ilginç konularda şiirler yazılmak suretiyle[177] ihvâniyyât konusunun içeriği zenginleştirilmiştir.

İhvâniyyât konusu İbnu'n-Nakîb'in şiirlerinin hacim bakımından en önemli parçalarından birini teşkil eder. Dönemin edebiyatçıları ile yazışmalar yapan şair, kadılar da dâhil toplumun farklı kesimlerinden kişilere çeşitli sebeplerle ihvâniyyât konulu şiirler yazmıştır. Bu konuda yazılan şiirleri yazışma nitelikli şiirler, kutlama şiirleri, davet şiirleri, ilmî icazet istemek ve ödünç kitap talep etmek için yazılan şiirler şeklinde tasnif etmek mümkündür. Fakat bu alt konuları incelemeye geçmeden önce şairin dostluğa verdiği önemi genel bir bakışla ele almakta yarar olduğu düşünülmektedir.

1.1. Dostluk

Şiirlerinde dostluk konusuna oldukça önem veren İbnu'n-Nakîb bu temayı, dostluğun önemi, dostlardan ayrılık, dostlara özlem ve dost sevgisi gibi yönlerden ele almıştır. Ne tür arkadaşlardan hoşlandığını anlattığı bir şiirinde, iyi bir dostun nükteli söz ve güzel davranışlarla kişiyi neşelendirdiğinden bahsederken, dostta aradığı özellikler konusunda da ipuçları verir[178]: [Hafîf]

---

174 Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", s. 42.

175 Bekrî Şeyh Emîn, *age*., s. 290-291.

176 Ebu'l-Feth Naşrullah b. Muhammed b. el-Eşîr el-Cezerî, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, 1420, II, 395.

177 Bekrî Şeyh Emîn, *age*., s. 293-294.

178 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 98.

لا أُحِبُّ الجَلِيسَ فَظًّا غَلِيظًا جَافِيَ الطَّبْعِ سَيِّءَ الخُلْقِ نَكْدَا
أُحِبُّ الجَلِيسَ مُسْتَظْرِفَ القَوْ لِ شَهِيَّ الفِعَالِ سَهْلًا مُفَدَّى
حَبَّذَا رِقَّةُ الخَلَائِقِ مِنْ كُلِّ جَلِيـ ـسٍ مِثْلَ النَّسِيمِ الْمُنَدَّى
يَسْتَبِيكَ المِزَاحُ مِنْهُ فَيَرْفَضُّ نَثَارًا طَوْرًا وَيُنْظَمُ عِقْدَا
بِكَلَامٍ مُنَجَّمٍ لَيْسَ بِالهَذْ رِ وَلَا بِالْمَلُولِ هَزْلًا وجِدًّا
سَابِرِيٌّ يُزَيِّنُهُ وَشْيُ صَنْعَا ءَ بِمَا تَشْتَهِي يُنَارُ وَيُسْدَى
تَلِجُ الأُذْنَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَتِمَّ الْ قَوْلُ مِنْهُ النِكَاتُ ذَمًّا وَحَمْدَا
وَمَعَانٍ تَكَشَّفَتْ لَلنَّدَامَى عَنْ صَنَاعِ اليَدَيْنِ يُعْقَدُ شَهْدًا
حَبَّذَا حَبَّذَا الجَلِيسُ الْمُوَاتِي مَنْ تَرَى العَيْشَ عِنْدَهُ مُسْتَجِدًّا

Sert tabiatlı, kötü ahlaklı, kaba saba ve huysuz arkadaşı sevmem.
Sözleri zarif, davranışları tatlı, nazik, değerli arkadaşı severim.
Dostun, nemli meltem gibi cana yakın olması ne güzeldir.
Onun, bazen saçılan bazen dizilen kolye gibi esprileri seni büyüler.
Gerek şakada gerek ciddiyette… Usandırmayan büyülü sözlerle…
O, San'a nakşıyla arzu ettiğin gibi süslenmiş, sonra parlatılıp sunulmuş bir elbisedir.
Sözünü bitirmeden önce, övgü ve yergi nükteleri kulakları doldurur.
Bir de nedimler için, usta ellerden çıkmış tatlı bal misali yeni anlamlar...
Ne güzeldir uyumlu arkadaş ne güzel! Onun yanında yaşamı neşeli bulursun.

Şairin, dostluk konusuna bu denli önem vermesinin sebebi muhtemelen dostlarıyla yaşadığı ayrılıklardır. Bu ayrılıklar şairde büyük bir iz bırakmış, dostun ve dostluğun değerini daha iyi anlamasını sağlamıştır. Kaleme aldığı şiirlerde ayrılık konusunu çeşitli yönleriyle irdeleyen şair, ayrılığın kendinde bıraktığı etkilerden söz etmiş, vedalaşma anından kavuşma temennisine varıncaya kadar

birçok konu hakkında detaylı tasvirler yapmıştır. Örneğin dostuyla vedalaştığı dramatik bir sahneyi şöyle aktarır[179]: [Basît]

لَمَّا دَنَتْ سَاعَةُ التَّوْدِيعِ قُلْتُ لَهُ وَالدَّمْعُ أَكْتُمُهُ طَوْرًا وَيَفْضَحُنِي

[يَا مَنْ يَعِزُّ عَلَيْنَا أَنْ نُفَارِقَهُ يَا لَيْتَ مَعْرِفَتِي إِيَّاكَ لَمْ تَكُنِ

Ayrılık vakti yaklaşınca, halimi ortaya koyan gözyaşımı gizleyerek ona şöyle dedim:

Ey ayrılığı bize zor gelecek kişi, keşke seni hiç tanımasaydım!

Bu vedalaşma anları şairde öylesine derin izler bırakmıştır ki sonraki zamanlarda da bu sahneleri unutamadığı görülmektedir[180]: [Tavîl]

فَلَمْ أَنْسَ لَا أَنْسَى الْوَدَاعَ وَمَوْقِفًا وَقَفْتُ بِهِ أَبْكِي وَيَبْكِي مُوَدَّعِي

وَوَلَّتْ مَطَايَا الرَّكْبِ فِيهِمْ وَغَرَبْتُ وَشَرَّقْتُ ذَا وَجْدٍ بِقَلْبٍ مُرَوَّعِ

Vedalaşmamızı unutmadım, unutmayacağım… Durup vedalaştığım [dostum] ile ağladığımız yeri de…

Kervanın binitleri dönüp gitti de ben diğer insanların arasında ürkek bir kalp sebebiyle, kederle bir doğup bir battım, gitgeller yaşadım.

Bu tür ayrılıkların şairin iç dünyasını derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Her fırsatta dostlarına şiirler göndererek ayrılığın acısından ve kendisinde bıraktığı izlerden bahseden şair, bir dostuna yazdığı mektuba iliştirdiği şu beyitlerde ayrılığın uykularını kaçırdığını güzel bir edebî üslupla dile getirir[181]: [Kâmil]

وَلَقَدْ أَبِيتُ وجُلُّ مَا أَدْعُو بِهِ حَتَّى الصَّبَاحِ وَقَدْ أُقِضَّ الْمَضْجَعُ

يَا رَبِّ إِنَّ أَخِي لَدَيْكَ وَدِيعَتِي أَبَدًا وَلَيْسَ يَضِيعُ مَا تُسْتَوْدَعُ

Çağırdığım bütün [hatıralarla] birlikte geceyi geçiriyorum… Ta ki sabaha kadar... Yatak rahatsızlık veriyor [uyuyamıyorum].

Rabbim, kardeşim sonsuza dek sana emanetimdir! Zira sana emanet edilen şey zayi olmaz.

---

179 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 283. Şiirin ikinci beytinin ilk şatrı el-Mutenebbî'ye (354/965) aittir. Bk. Ebu'ṭ-Ṭayyib Ahmed b. el-Ḥuseyn el-Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1403/1983, s. 333.

180 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 196.

181 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 199.

Bir başka şiirde de ayrılığın kendisini gözü yaşlı bıraktığını şu beyitlerle ifade eder[182]: [Tavîl]

دُمُوعِيَ لَا مَا أَوْدَعَتْهُ الغَمَائِمُ وَشَكْوَايَ لَا مَا رَدَّدَتْهُ الحَمَائِمُ

فَمَنْ مُسْعِدِي وَالْحَظُّ عَنِّي غَافِلٌ وزَنْدُ زَفِيرِي رَاحَ يُورِيهِ ضَارِمُ

Ne bulutlar gözyaşlarımı emanet alıyor ne de güvercinler şikâyetlerime bir çözüm buluyor.

Şans beni unutmuş ve bir alev, keder çıramı tutuşturuyorken beni mutlu edecek olan kimdir?

Geçmişte, özellikle dostluk meclislerinde yaşanmış bazı hatıralar şairin aklından hiç çıkmaz. Eskiden dostlarıyla vakit geçirdiği mekânları ziyaret etmesi sebebiyle anıları tazelenen şair ayrılıktan ve yalnızlıktan şikâyet eder. Örneğin bir defasında Dımaşḳ'ın mesire yerlerinden biri olan Kasyûn tepesine[183] çıkar. Burada eski zamanları hatırlayarak, ayrı düştüğü bir dostuna mektup yazar ve mektuba şu beyitleri iliştirir[184]: [Tavîl]

ذَكَرْتُ فِي قَاسِيُونَ الْيَوْمَ أُلْفَتَنَا أَيَّامَ نَحْنُ جَمِيعٌ وَالْمُنَى أَمَمُ

فَرَاحَ يَقْدَحُ زَنْدَ الشَّوْقِ قَادِحُهُ فِي مُهْجَتِي وَلَهِيبُ الْوَجْدِ يَضْطَرِمُ

Bugün Kasyûn'da, bir arada olduğumuz ve arzuların da bize yakın olduğu günlerdeki dostluğumuzu hatırladım.

Bu yüzden onun kıvılcımı, içimdeki özlem çırasını tutuşturuyor ve [kalbimdeki] keder alev alıyor.

Şaire dostlarını hatırlatan unsurlardan biri de güvercin sesleridir. Onun ayrılık ve özlem şiirlerinde güvercin terennümlerinin ayrı bir yeri vardır. Zira güvercin sanki dostundan ayrılmışçasına kederle ötmekte ve şairin özlem duygularını harekete geçirmektedir[185]: [Kâmil]

بَكَرَتْ عَلَيَّ نَوَازِعُ الْأَشْوَاقِ وَتَنَازَعَتْ أَيْدِي الْغَرَامِ وَنَاقِي

182 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 199.

183 Kasyûn, Dımaşḳ'a bakan ve içerisinde birçok mağara bulunan bir dağdır. Bk. Şihâbuddîn Ebû Abdillah Yâḳût er-Rûmî el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1995, IV, 295-296.

184 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 260.

185 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 228.

مِنْ صَوْتِ هَاتِفَةٍ يُبَرِّحُ نَوْحُهَا فِي الْوَادِيَيْنِ بِقَلْبِي الْخَفَّاقِ
بَاتَتْ عَلَى فَنَنٍ تُنَاوِحُ أُخْتَهَا إِثْرَ الْهَدِيلِ بِأَنَّةِ الْمُشْتَاقِ
فَذَكَرْتُ أُلَّافِي وَقَدْ شَحَطَتْ بِهِمْ نَجْبُ الْفَلَاةِ وَآذَنُوا بِفِرَاقِ
فِي قَسْوَةٍ تُسْتَلُّ عِنْدَ وَدَاعِهِمْ قَلْبًا يُعَلَّلُ فِي يَدِ الإِشْفَاقِ
يَا نَاقِ رُوحِي يَوْمَ وُشْكِ فِرَاقِهِمْ وَقْفُ الزَّفِيرِ بِهَا عَلَى الْأَزْمَاقِ

Özlem duyguları çullandı üzerime sabah erkenden, aşkın elleri güçsüz bıraktı beni.

Şu iki vadide, feryadıyla çarpmakta olan kalbimi kederlendiren bir güvercin sesi yüzünden…

O, gece vakti dalın üzerinde, kız kardeşinin [çekip giden] sesinin ardından özlem içindeki birinin inlemesi misali ağıt yakıyor.

Bunun üzerine hemen dostlarımı hatırlıyorum. Hani [bir gün] onlar ayrılığı haber vermişlerdi ve engin çöller onları uzaklaştırmıştı.

Onlar, ancak merhametli ellerle tedavi edilebilen bir kalbe veda ederlerken kınından çıkarılmış [kılıç gibi] bir merhametsizlik içerisinde onları benden uzaklaştırdı.

Sevgili devem! Onların ayrılacakları gün ruhumda keder son haddine ulaşmıştı.

Şair kimi zaman güvercinlerle gerçekleştirdiği hayali konuşmalara yer vererek[186] ve onlardan artık böyle kederli ötüşlere bir son vermelerini isteyerek[187] bu tür şiirlere ayrı bir anlam zenginliği kazandırmıştır.

Bu şekilde sürekli ayrılıktan ve yalnızlıktan şikâyet eden İbnu'n-Naḳîb, ayrılığa tahammülünün kalmadığını belirtir ve dostlarından artık bir an önce bu ayrılıklara son vermelerini ister. Pek çok şiirinde bu noktaya özellikle vurgu yapan şair, kavuşma temennilerinde bulunmayı da ihmal etmez[188]: [Hafîf]

فَعَسَى أَنْ يُرَاشَ مِنِّي جَنَاحُ الْـ ـحَظِّ يَوْمًا وَيَصْلُحُ الدَّهْرُ حَالَا
وَيَعُودُ الهَنَا بِعَوْدِكَ يَا مَنْ سَلَّهُ الدَّهْرُ مِنْ يَدَيَّ اسْتِلَالَا

186 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s.
187 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 195-196.
188 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 297.

فَالْأَنَاةُ الْأَنَاةُ قَدْ بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى وَامْتَلَأْتُ مِنْكَ مِطَالَا
لَيْتَ شِعْرِي حَتَّامَ تَسْلُكُ فِي طُرْقِ النَّوَى جَاهِدًا وَأُبْدِي احْتِمَالَا
أَتُرَانِي خُلِقْتُ كَلِّيَ صَبْرًا فَأُطِيقَنَّ لِلْخَلِيطِ الزِيَالَا
يَا خَلِيلَيَّ إِلَيْكَ مِنِّي سَلَامًا وَثَنَاءً أَوْسَعْتُ فِيهِ الْمَقَالَا

Belki bir gün talih kuşu benim de başıma konar ve şansım döner.

Ey kaderin ellerimden çekip aldığı kişi! Senin dönüşünle belki esenlik de geri döner.

Acele et acele! Zira bıçak kemiğe dayandı ve artık ertelemelerinden dolayı tükendim.

Ben tahammül gösterdikçe sen daha ne kadar uzaklara yol tutacaksın? Keşke bilsem.

Acaba büsbütün sabredip arkadaşımın ayrılığına katlanabilir miyim?

Dostum! Benden sana sözü uzunca tuttuğum selam ve övgü [dolu bir şiir].

Kavuşma özlemini her fırsatta yineleyen şair aslında bu konuda pek de ümitli sayılmaz. Nitekim bir dostuna yazdığı mektubun başında, iki beyitle ona olan özlemini çok ince bir anlatımla ifade ederken kavuşabilme konusundaki olumsuz düşüncelerini de ihsas etmektedir[189]: [Tavîl]

كَتَبْتُ وَفِي قَلْبِي إِلَيْكَ نَوَازِعٌ تَكَادُ لِفَرْطِ الشَّوْقِ أَنْ تَسْتَطِيرَه
أُحَاوِلُ مِنْ ذَاتِ الْأَرَاكَةِ فِي الرُّبَى جَنَاحًا وَتَأْبَى فِي الْهَوَى أَنْ تُعِيرَه

Yazıyorum, kalbimde sana karşı beslediğim aşırı özlemden dolayı neredeyse uçmayı arzulayan duygular var.

Tepelerdeki arak ağacının dişi güvercininden aşk uğruna bir kanat istiyorum da bana onu ödünç vermeyi reddediyor.

Bu mukattaanın, şairin dosta kavuşma isteğini "ona doğru uçmak için kuştan kanadını ödünç istemesi" şeklinde ifade ettiği ikinci beyti, Abbas b. el-Ahnef'in[190] (192/808) şu beyitleri ile anlamsal bir yakınlık arz etmektedir[191]: [Tavîl]

---

189 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 163.

190 Ebu'l-Fadl el-Abbas b. el-Aḫnef b. el-Esved el-Ḥanefî el-Yemâmî. Bağdat'ta yaşamış ve orada vefat etmiştir. Bütün şiirleri gazel konusundadır ve teşbih

بَكَيْتُ إِلَى سِرْبِ الْقَطَا حِينَ مَرَّ بِي ... فَقُلْتُ وَمِثْلِي بِالْبُكَاءِ جَدِيرُ

أَسِرْبَ الْقَطَا هَلْ مِنْ مُعِيرٍ جَنَاحَهُ ... لَعَلِّي إِلَى مَنْ قَدْ هَوِيتُ أَطِيرُ

وَإِلَّا فَمَنْ هَذَا يُؤَدِّي تَحِيَّةً ... فَأَشْكُرَهُ إِنَّ الْمُحِبَّ شَكُورُ

فَجَاوَبَتْنِي مِنْ فَوْقِ غُصْنِ أَرَاكَةٍ ... أَلَا كُلُّنَا يَا مُسْتَعِيرُ مُعِيرُ

وَأَيُّ قَطَاةٍ لَمْ تُسَاعِدْ أَخَا هَوًى ... فَعَاشَتْ بِضُرٍّ والْجَنَاحُ كَسِيرُ

Yakınımdan geçen bir bağırtlak kuşu sürüsüne ağladım –ki ağlamak benim gibi birine revadır- ve dedim ki:

Ey bağırtlak kuşu sürüsü! Var mı bana kanadını ödünç verebilecek olan? Belki böylece sevdiğime uçarım.

Değilse [en azından] kim selam götürür? Bu durumda ona müteşekkir olurum. Zira seven teşekkürün kadrini iyi bilir.

Arak ağacının dalı üzerinden biri cevap verdi: "Ey ödünç isteyen! Bil ki hepimiz ödünç veririz.

Hangi bağırtlak kuşu âşığa yardım etmezse kalbi kırık olarak felaket içinde yaşar."

Görüldüğü üzere Abbas b. el-Ahnef'in söyleştiği kuşlar aşığın halinden anlamakta ve şaire yardımı kabul etmekte hatta bunu bir vazife bilmekteyken İbnu'n-Naḳîb'in konuştuğu güvercin bu konuda çok da duyarlı değildir. Bunlar temsilî anlatımlardan ibaret olduğuna göre bu iki farklı durumun şairlerin içerisinde bulundukları ruh halini yansıttığı açıktır. Buna göre Abbas b. el-Ahnef'in anlatımında sevgiliye kavuşma konusunda bir umut ışığı göze çarparken İbnu'n-Naḳîb'in dosta kavuşma veya ona gidebilme konusunda çok da ümitli olmadığı anlaşılmaktadır.

Tüm bu haykırmalara rağmen dostların biraz duyarsız kalması İbnu'n-Naḳîb'in canını sıkmakta ve zaman zaman sitemkâr beyitler de kaleme almaktadır. Aşağıda yer alan beyitler bir taraftan böyle bir

---

ağırlıklıdır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk; Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1414/1993, IV, 1481; İbn Ḫallikân, *age*., III, 20; ez-Ziriklî, *age*., III, 259.

191 Ebu'l-Faḍl el-Abbas b. el-Aḥnef, *Dîvân*, thk. Âtike el-Ḥazrecî, Dâru'l-Kutubi'l-Mışriyye, Kâhire, 1954, s. 142, 143.

siteme yer vermesi diğer taraftan da yukarıda verilen anlamların bir özeti olması açısından zikre değer bir örnektir:[192] [Mevâliyyâ]

لَوْ رُحْتُ أَبْكِي بَكَتْ لِأَجْلِيَ الْقُلُوبُ أَوْ بِتُّ أَشْكِي لَلَانَتْ لِيَ الصُّخُورُ

أَبِيتُ وَالْوَجْدُ فِي قَلْبِي حِبَالُهْ رَسِي أَنْدُبْ مُصَابِي وَأَحْبَابِي عُهُودِي نَسِي

Şayet ağlasaydım benim için katı kalpler de ağlardı ve şikâyet etseydim [halleri benim halime] uygun kayalar yumuşardı.

Aşk kalbime demir atmışken ve dostlarım bana verdikleri sözleri unutmuşken bir gece vakti bu hastalığım için ağıt yakıyorum.

Yukarıda verilen şiirlerden de anlaşılacağı gibi İbnu'n-Naḳîb'in dostluk şiirlerinde özlem duygusu ağır basar. Her fırsatta bu özlemi dile getiren şair, bu yönden kendisini güvercinle karşılaştırarak, güvercindeki hasret duygusunun kendisindekinden fazla olamayacağını iddia eder[193]: [Kâmil]

مَا شَوْقُ أَوْرَقَ صَادِحٍ يَشْدُو عَلَى فَنَنِ الْأَرَاكِ عَشِيَّةً وَصَبَاحَا

يَوْمًا بِأَعْظَمَ مِنْ لَهِيبِ تَشَوُّقِي وَجَوَايَ لَكِنِّي كَتَمْتُ وبَاحَا

Sabah akşam arak ağacının üzerinde öten şarkıcı güvercinin özlemi,

Hiçbir zaman benim sevgi ve özlem ateşimden daha yüce değildir. Fakat ben gizledim o ise ifşa etti.

Sonuç olarak dostluk konusuna büyük bir önem atfeden ve bu konuyu çeşitli yönleriyle ele alan İbnu'n-Naḳîb'in bu şiirlerinde ayrılık teması ve özlem duygusu ön plana çıkmaktadır. Çeşitli sebeplerle dostlarından ayrı kalan şair, gerek müstakil olarak yazdığı şiirlerde gerekse mektuplara ilave ettiği mukattaalarda bu yöndeki samimi duygularını dostlarıyla paylaşmış ve onlardan artık bu ayrılıklara bir son vermelerini istemiştir. Bu minvalde yazdığı şiirlerde ayrılıktan çokça şikâyet eden şairin güvercinle yaptığı ve aslında bizatihi iç konuşmalarını temsil eden söyleşilerden hareketle ayrılıkların sona ermesi konusunda pek de iyimser olmadığı anlaşılmaktadır.

1.2. Dostluk Meclislerine Davet

Dostluk meclisleri, bir evde yahut mesire yerinde çoğunlukla toplumun elit kesiminden kişilerin oluşturduğu edebiyat ve musiki icra

192 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 309.

193 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 78.

edilen toplantıları ifade eder. Emevî döneminden itibaren varlığı bilinen bu meclisler[194], mecâlisu'l-uns (dostluk ve sohbet meclisleri), mecâlisu'l-hamr (şarap meclisleri) ve mecâlisu'l-lehv (eğlence meclisleri) gibi adlarla anılmıştır. Edebiyatçılar için önemli mekânlar olan bu meclisler şiir ve nesre konu olmuş, bu meclisleri tasvir eden metinler kaleme alınmıştır.[195]

İbnu'n-Naḳîb dostluk ilişkilerini geliştirmede önemli unsurlardan biri olan bu tür meclislere oldukça önem vermiş ve yazdığı şiirlerle dostlarını buralara davet etmiştir. Dönemin ediplerinden Ramazan el-Utayfî (1095/1684)[196] ve kardeşi Hasen el-Utayfî'yi[197] Sâlihiyye'nin mesire yerlerinden olan Kasyûn'daki buluşma yerlerine çağırmak üzere kaleme aldığı şu kısa şiir bu konuda örnek verilebilir[198]: [Kâmil]

رَيْحَانَيَّ رَوْضِ الْإِخَاءِ وَنَيِّرَيْ أُفُقِ الصَّفَاءِ وَزَهْرَتَيْ إِينَاسِي

أُصْفِيكُمَا مِنِّي السَّلَامَ مُهَادِيًا بِتَحِيَّةٍ مِسْكِيَّةِ الْأَنْفَاسِ

عَنْ جَنَّةٍ فِي قَاسِيُونَ تَسَحَّبَتْ فِيهَا الشِمَالُ عَلَى غُصُونِ الْآسِ

وَحَدِيقَةٌ أَضْحَتْ مَعَاطِفُ قُضْبِهَا مِنْ وَشْيِ مَا حَاكَ الرَّبِيعُ كَوَاسِي

وَالطَّيْرُ أَمْثَالُ الْقِيَانِ مُرِنَّةٌ فِيهَا تُنَاوِحُ فِي دُجَى الْأَغْلَاسِ

فَاسْتَنْهِضَا عَزْمَ الْمَحَبَّةِ فِي غَدٍ لِمَقَرِّ أُنْسٍ فِي الرُّبَى مِتْنَاسِ

لَا زِلْتُمَا فِي ظِلِّ عَيْشٍ مُونِقٍ مُتَرَئِّسِينَ بِعِزَّةٍ فِي النَّاسِ

Kardeşlik bahçesinin iki reyhanı, duruluk ufkunun ayı ve güneşi ve benim dostluğumun iki çiçeği!

---

194 Luceyn Muhammed Adnan Baytar, *Mecâlisu'l-Ḫamr fi'ş-Şi'ri'l-Umevî*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu Teşrîn, Lazkiye, 1429/2008, s. 4-8.

195 eş-Şe'âlibî, *Siḥru'l-Belâğa ve Sirru'l-Berâ'a*, haz. Abdusselam el-Ḥûfi, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts., s. 40.

196 Ramazan b. Musa b. Muhammed b. Ahmed, İbn 'Uṭayf künyesi ile meşhurdur. Dımaşḳlı edebiyatçı ve âlimdir. 1019/1610 yılında doğmuş 1095/1684 yılında vefat etmiştir. Yazma halinde bir şiir divanı vardır. Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eşer*, III, 167-171; ez-Ziriklî, *age*., III, 33-34.

197 Hasen b. Musa b. Muhammed b. Ahmed el-'Uṭayfî, 1020/1611 yılında doğmuştur. Ağabeyi Ramazan el-'Uṭayfi kadar meşhur olmasa da ilimle uğraşan zahit bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Sesi güzel olan ve tatlı şiirsel söyleşiler (muṭâraḥât) yapan bu zât 1094/1683 yılında vefat etmiştir.

198 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 179.

Size içtenlikle, misk gibi kokan bir selam gönderiyorum.

Kasyûn'daki, Kuzey rüzgârının mersin ağacının dalları üzerinde gezindiği bir bahçeden…

Öyle bir bahçe ki; onun süslü dallarının elbiseleri ilkbaharın dokuduğu kumaşlardandır.

Orada kuşlar şarkıcılar misali koyu gölgeliklerde ağıt yakarak mırıldanmaktadır.

Bu nedenle yarın, tepelerdeki sıcak bir dostluk meclisi için muhabbet kararlılığınızı harekete geçirin.

Her zaman rahat bir yaşamın gölgesinde, insanlar içerisinde şeref konusunda başı çekiniz.

Yukarıdaki beyitlerde şair, tabiatın güzelliğini ön plana çıkararak davete icabet konusunda dostlarını ikna etmek istemektedir. Aşağıdaki mukattaasında ise dostunu meclise davet ederken dostluğun ve sevginin önemine dikkat çekerek bu daveti etkileyici bir hale getirmektedir[199]: [Serî']

قُمْ سَيِّدِي شَرِّفْ بِلَا مُهْلَةٍ فَلَا غِنًى لِلْمَرْءِ عَنْ خِلِّهِ

وَرُبَّ وُدٍّ فِي صَمِيمِ الْحَشَا أَلْزَمَ لِلْإِنْسَانِ مِنْ ظِلِّهِ

وَنَحْنُ مِمَّنْ هَكَذَا وُدُّهُمْ وَالْمِثْلُ لَا يَعْدِلُ عَنْ مِثْلِهِ

Kalk beyim hemen şereflendir [meclisi]. Kişi hiç dostundan müstağni kalabilir mi?

Kalbin derinliklerinde insana gölgesinden daha yakın sevgiler vardır.

İşte biz sevgisi böyle olanlardanız. Benzer benzerinden (birbirine karşı aynı samimi duyguları besleyenler birbirlerinden) yüz çevirmez.

Sonuç olarak, dostluk meclisleri İbnu'n-Nakîb'in dostluklarının oluşum ve gelişimi bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu meclislerdeki toplantılardan oldukça haz aldığı anlaşılan şair zaman zaman arkadaşlarını bu meclislere davet etmiştir. Davetlerinde şiiri bir araç olarak kullanması başlı başına etkileyici bir unsurken, bu şiirlerde aralarındaki sevgi ve dostluk bağından söz etmesi ve toplanacakları yerin doğal güzelliklerini ön plana çıkarması söz konusu etkiyi daha da güçlendirmiştir.

---

199 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 242.

1.3. Şiirsel Yazışmalar (Murâselât)

Yazışma türünden şiirler, şairlerin hem duygularını ifade etmek hem de dilsel beceri ve yeteneklerini sergilemek amacıyla birbirlerine gönderdikleri şiirlerdir. Şairlerin birbirlerine sevgi ve saygılarını şiirle ifade ettikleri bu yazışma örnekleri Osmanlı Döneminde de oldukça yaygındır.[200] Bu geleneği devam ettiren İbnu'n-Nakîb, başta Emîr Mencek Paşa el-Yûsufî (1080/1669)[201] olmak üzere İbrahim el-Ḫıyârî (1083/1672)[202], Muhammed b. 'Ayni'l-Melik[203], Ebû Bekr el-'Uṣfûrî (1103/1692)[204] ve kaynaklarda isimleri belirtilmeyen başka diğer şairlerle şiirsel yazışmalarda bulunmuştur. Ayrıca şairin, babası ve dostlarıyla bir mecliste vakit geçirirken "birinin bıraktığı yerden diğerinin devam etmesi" tarzında söyledikleri şiirler de bu çerçevede değerlendirilebilir.

İbnu'n-Nakîb'in yazışma türünden şiirleri genel özellikleri itibariyle neredeyse tamamen birbiriyle benzerlik arz ettiği için bu konuda birkaç örnek vermek yeterli olacaktır. Bunlardan birisi şairin Mencek Paşa ile yaptığı yazışmadır. Birbirlerine birkaç kez yazışma

---

200 Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", s. 47.

201 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 240-241. Tam adı, el-Emîr Mencek b. Muhammed b. Mencek el-Yûsufî'dir. Dımaşklıdır. Devrinin önde gelen şairlerindendir. Babasının ölümünden sonra kendisine miras kalan bütün mal varlığını harcamıştır. İstanbul'a gelerek Osmanlı Sultanı I. İbrahim'e yazdığı methiyeyi takdim etmiş fakat istediği kazancı elde edemeyince Dımaşk'a geri dönmüş ve inzivaya çekilmiştir. 1080/1669 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir. (Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṣer*, IV, 409-423) Mencek Paşa'nın şiir divanı Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd'un tahkiki ile *Dîvânu Mencek Bâşâ* ismiyle 2009 yılında Dımaşk'ta basılmıştır.

202 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 211-212. İbrahim b. Abdirrahmân b. Ali el-Ḫıyârî el-Medenî eş-Şâfi'î 1037/1628'de Medine'de doğmuştur. Hadis, edebiyat ve tarihle meşgul olmuştur. Aslen Mısırlı olan ailesi Medine'ye yerleşmiştir. Kahire, İstanbul ve Dımaşk'ta bulunmuştur. *Tuḥfetu'l-Udebâ ve Sulvetu'l-Ġurabâ* ismini verdiği bir seyahatnamesi vardır (Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṣer*, I, 25-29).

203 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 192-193. Muhammed b. Huseyn b. Muhammed. İbnu 'Ayni'l-Melik künyesi ve "karga" anlamına gelen el-Ḳâḳ lakabıyla meşhurdur. 1006/1597'de Dımaşk'ta doğdu. Çeşitli yerlerde kadılık görevlerinde bulundu. 1076/1666'da Dımaşk'ta vefat etti. İbnu 'Ayni'l-Melik Arap diline hâkim iyi bir hiciv şairidir. Onun dilinden kurtulabilen olmamıştır. İki şiir divanı oluşturmuştur ki bunlardan biri medih, *Bi'se'l-Maṣîr* ismindeki diğeri ise hiciv şiirlerinden oluşmaktadır. (el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṣer*, III, 456-459)

204 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 285-289. Ebû Bekr b. Muhammed el-Mıṣrî el-'Uṣfûrî. Şair ve ediptir. Dımaşk'ta doğmuş, Mısır'a göçerek oraya yerleşmiş ve yine orada vefat etmiştir. (el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 304-323.

türünden şiirler gönderen[205] ve iyi bir ilişki geliştirdikleri anlaşılan bu ikilinin yazışmalarından birinde Mencek Paşa aşağıdaki şiiri yazarak İbnu'n-Naḳîb'e gönderir[206]: [Hafîf]

إِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ مَوْلَى الْمَعَالِي وَعَدِيمُ النَّظِيرِ وَالْأَمْثَالِ

قَدْ حَوَى الْفَضْلَ لَمْ يَدَعْ مِنْهُ شَيْئًا لِسِوَاهُ إِلَّا خَيَالَ الْخَيَالِ

سَيِّدٌ وَابْنُ سَيِّدٍ وَحَسِيبٌ مِنْ حَسِيبٍ مُقَدَّسُ الْأَفْعَالِ

إِن تَذَكَّرْتُ عَنْهُ تَأْخِيرَ مَدْحِي قُلْتُ مَا قِيلَ فِي الزَّمَانِ الْخَالِي

مَا تَشَكَّكْتُ فِي الزَّمَانِ وَلَكِنْ غَلَطِي كَانَ فِي اخْتِيَارِ الرِّجَالِ

إِنَّ ذِكْرَ الكِرَامِ ذِكْرٌ جَمِيلٌ لَيْسَ يَبْلَى وَكُلُّ شَيْءٍ بَالِي

Abdurrahman yüceliklerin beyi ve eşi benzeri olmayan biridir.

O, fazileti kendinde toplamış ve başkasına sadece hayalin hayalini bırakmıştır.

O bey oğlu beydir. Soylu bir atanın, yaptıkları kutsal, asil evladıdır.

Onu methetmekte geç kaldığımı hatırlayınca boş zamanda söylenebilecek şeyleri söyledim.

Aslında zaman konusunda tereddüt etmedim fakat hata, adam seçiminde oldu.

Her şey bir gün eskiyecek olmasına rağmen şerefli kimseleri anmak eskimeyen güzel bir davranıştır.

İbnu'n-Naḳîb'in sahip olduğu erdem, şeref ve soyluluk gibi özelliklerini ön plana çıkaran bu şiir kendisine ulaştığında şairimiz Mencek Paşa'nın edebî kişiliğinden ve şiirlerinin kıymetinden övgüyle söz ettiği aynı vezin ve kafiyeli aşağıdaki şiiri kaleme alır[207]: [Hafîf]

إِنَّ شِعْرَ الْأَمِيرِ بَدْرِ الْمَعَالِي وَشَقِيقِ النَّدَى وَفَرْدِ الرِّجَالِ

نَحْنُ مِنْهُ فِي رَوْضَةٍ وَغَدِيرٍ وَشَمُولٍ كَرْخِيَّةٍ وَشَمَالِ

---

205 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 173, 194, 291, 292.

206 el-Emîr Mencek Bâşâ b. Muhammed b. Mencek el-Yûsufî, *Dîvânu Mencek Bâşâ*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Dımaşḳ, 2009, s. 422.

207 İbnu'n-Naḳîb, *age*., 240, 241.

لَيْسَ يَنْفَكُّ عَنْ تَلَاحُمِ نَسْجٍ مُسْتَبِدٍّ بِكُلِّ سِحْرٍ حَلَالِ
رِقَّةٌ مَعْ جَزَالَةٍ فِي انْسِجَامٍ رَشَفَتْهُ الْقُلُوبُ رَشْفَ الزُّلَالِ
نَوَّهَتْ سَانِحَاتُ عَلْيَاهُ بِاسْمِي فَكَسَتْهُ بُرُودَ ذَاكَ الْجَمَالِ
وَأَعَارَتْهُ حُسْنَ أَوْصَافِ مَدْحٍ هِيَ أَوْلَى بِعَطْفِ ذَاكَ الْكَمَالِ
فِي قَرِيضٍ أَضَاعَ مَكْنُونَ لُجِّي بَيْنَ مَاءِ الحِجَى وَدُرِّ الْمَقَالِ
وَسَمَتْنِي أَلْفَاظُهُ الْغُرُّ بِالْفَضْـ ـلِ احْتِوَاءً فَلَاحَ لِي فِي الْخَيَالِ
إِنَّهُ فَضْلُ كَأْسِ فَضْلٍ تَحَسَّاهُ دَوَاءً فَاسْتَبْشَرَتْ آمَالِي

Yüceliklerin dolunayı, cömertliğin kardeşi ve eşsiz bir insan olan Emîr'in şiiri var ya!

Biz o şiir sebebiyle sanki içerisinde ırmak, Kerh şarabı ve kuzey rüzgârları olan bir bahçedeyiz.

Onun şiiri her zaman bütün helal büyüleri ele geçirmiş bir sıkı dokumanın ürünüdür.

O akıcılıkta, öylesine ince, öylesine fasihtir ki kalpler onu bir tatlı su gibi yudumlar.

Onun yüceliğinden dökülen satırları benim ismimi övmüş ve ona güzellik elbiseleri giydirmiştir.

Ve ona güzel övgü niteliklerini ödünç vermiştir ki onlar bu mükemmelliğin şefkatine daha çok layıktır.

Bu satırlar, su gibi bir akıl ve inci gibi sözler arasında aklımı başımdan alır.

Onun parlak sözcükleri beni fazileti kendimde toplamakla nitelemiş. Bana öyle geliyor ki:

Benimki onun fazilet kadehinin artığıdır. Deva bulmak için ondan yudumlarım da emellerim mutlu olur.

Murâselât şiirlerinde, cevaben söylenen şiirin vezin ve kafiye bakımından öncekine uygun olmasına dikkat edilir[208]. İbnu'n-Naḳîb'in yukarıdaki şiirinde bu teamüle uyarak şiirini Mencek Paşa'nın şiirinde olduğu gibi hafif bahrinde ve lâm kafiyesiyle yazdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra şiirin dil ve üslubunun, Mencek Paşa'nın şiirindeki dil

208 Bekrî Şeyẖ Emîn, *age*., s. 293.

ve üsluba yakınlığı da gözlerden kaçmamaktadır. Nitekim İbnu'n-Naḳîb, Mencek Paşa gibi إنّ ile başladığı şiirinde معالي, خيال, مديح, رجال, فضل gibi Mencek Paşa'nın kullandığı kelimeleri kullanmayı tercih etmiş, yine Mencek Paşa gibi إنّ ile başladığı son beyitte Mencek Paşa'nın ذِكْر kelimesini tekrar etmesi gibi فَضْل kelimesini tekrar etmiştir.

İbnu'n-Naḳîb'in bu konudaki şiirlerinin bir diğer örneği ise şairin bir mecliste babasının irticalen söylediği şiirlerin devamını getirmek üzere icâzet[209] yoluyla söylediği şiirdir. *Dîvân*'da geçen bilgiye göre bir gün şair ve babası Seyyid Muhammed, Dımaşḳ'ın mesire yerlerinden olan Ğûta'ya inerler ve ağaçlık bir yere otururlar. Orada şairin babası aşağıdaki beyitleri söyler[210]: [Hafîf]

قَدْ بَكَّرْنَا حَيْثُ الصَّبَا فِي انْبِرَاهَا غَيْضَةَ الْغُوطَةِ النَّدِيِّ ثَرَاهَا

وَعَبَرْنَا غَدِيرَهَا بِارْتِيَاحٍ وَوَرَدْنَا النَّمِيرَ مِنْ بَرَدَاهَا

Sabâ rüzgârının yol kestiği bir sabah vaktinde, toprağı nemli Ğûta'nın koruluğuna geldik.

Neşeyle oranın deresini geçtik ve Beradâ'nın duru suyuna ulaştık.

Seyyid Muhammed bu beyitleri söyledikten sonra oğlu İbnu'n-Naḳîb'ten devamını getirmesini ister. Bunun üzerine şairimiz şu beyitleri söyler:

وَأَقَلْنَا لَدَى مَدَبِّ ظِلَالٍ أَسْبَلَتْهَا شُجَرَاؤُهَا فِي ذُرَاهَا

حَيْثُ رَيْدَانَةُ النَّسِيمِ تَمَشَّتْ مِشْيَةَ الخَوْدِ تَنْجَلِي فِي رُبَاهَا

Yüksek yerlerindeki ağaçların sarkıttığı gölgelik bir yere uzandık

Oranın tepelerinde yumuşak meltem, ortaya çıkmış, güzel bir genç kız edasıyla yürür.

Babası tekrar söze girer ve şu beyitleri söyler:

وَغُصُونُ الْخِلَافِ تَنْشُرُ نَشْرًا عَبِقًا ضَمَّخَتْهُ مِنْ مَسْرَاهَا

عَاكِفَاتٍ عَلَى الْجَدَاوِلِ حَتَّى خِلْتَهَا تَبْتَغِي بِهِ نَحْوَهَا

---

209 Edebiyat terminolojisinde çeşitli anlamları olan "icâzet" kelimesinin buradaki anlamı "Çağdaş olsunlar ya da olmasınlar bir şairin bir başkasının şiirini tamamlayacak şekilde aynı konuda şiir söylemesidir." Bk. Ali b. Ẓâfir el-Ezdî, *age*., s. 34.

210 İbnu'n-Naḳîb, *age*., 290-291.

Yaydığı güzel kokular çayırların kokusuyla karışmış olan salkım söğüdün dalları,

Derelerin üzerine öylesine eğilmiş ki sen onun derelere inmeyi arzuladığını sanırsın.

İbnu'n-Naḳîb bu beyitlere de şöyle karşılık verir:

وَبِحَيْثُ الطَّرْفَاءُ مَدَّتْ مُلَاءً سُنْدُسِيًّا قَدْ خَفَّرَتْهُ صَبَاهَا

وَغَدَا الْمُرْجُ كَالْحَرِيرَةِ مَسًّا تَبْلُغُ الْعَيْنُ فِيهِ أَقْصَى مَدَاهَا

Orada ılgın ağacı ince kumaştan yapılmış bir elbise gibi uzamış ve sabâ rüzgârı da ona gözcülük ediyor.

İpek gibi yumuşak çayırlarda göz en son noktaya kadar uzanmaktadır.

Son olarak şairin babası şu beyitlerle şiiri sonlandırır:

يَا لَهَا نُزْهَةً بِهَا هَتَفَ الطَّيْرُ يُنَاغِي حَمَامَهَا فِي حِمَاهَا

قَدْ حَمِدْنَا مَسَارِحَ الطَّرْفِ فِيهَا وَنَعِمْنَا بِشَدْوِهَا وَشَذَاهَا

Ne gezinti ama! Kuşların güvercinlere sevdayla seslenerek öttüğü…

Biz oranın çayır manzaralarından hoşlandık, kuş seslerinin ve güzel kokularının tadını çıkardık.

Gerek zaman zaman dostların da katıldığı[211] bu tür karşılıklı şiir söyleme usulünde gerekse bu konunun başında örneklendirilen yazışma şiirlerinde her ne kadar baskın konu tabiat veya medih gibi görünse de bu aldatıcı olmamalıdır. Çünkü bu tarz şiirlerin yazılış veya söyleniş amacı, şairlik kabiliyetini göstermek, birbirleriyle duygu ve düşüncelerini paylaşarak dostluk ilişkilerini geliştirmektir ki bunlar ihvâniyyât şiirlerinin genel özelliklerindendir.

1.4. Kutlama

Kutlama şiirleri şairlerin bayramlar gibi özel günleri veya evlilik, doğum, sünnet, bir göreve atanma ve bir zafer elde etme gibi önemli olayları kutlamak amacıyla dostlarına, yakınlarına ve yönetici konumundaki kişilere yazdıkları şiirlerdir.[212] Şairlerin muhatapları ile

---

211 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 254-258.

212 en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb el-Ḳuraşî, *Nihâyetu'l-Erab min Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Veṯâiḳi'l-Ḳavmiyye, Kahire, 1423, V, 127.

ilişkilerini canlı tutmalarını sağlayan bu şiirler hem toplumun kültür ve folkloru hem de şairlerin sosyal ilişkileri hakkında bilgi vermektedir.

İbnu'n-Naḳîb'in nevruz, tanıdıklarının hacca gitmeleri, bir göreve atanmaları, doğum ve sünnet gibi sosyal hayata yönelik konularda kutlama şiirleri yazdığı görülür. Onun nevruz ile ilgili şiirlerine geçmeden önce nevruz hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Sözlükte "yeni gün" anlamına gelen nevruz, 21 Martta kutlanan bir yılbaşı bayramıdır. İran kökenli olduğu bilinen bu bayram zamanla Arap ve Türk kültürüne de intikal etmiştir.[213] Emevî döneminde başlayan nevruz kutlamaları ve hediye gönderme âdeti aynı dönemde bir ara yasaklandıktan sonra Abbasî döneminde tekrar başlatılmıştır. Bu dönemlerde birbirlerine hediye gönderen kişilerden şair olanların bu hediyeler içerisine şiir beyitleri iliştirdikleri görülmektedir.[214] Osmanlı döneminde de oldukça popüler olan[215] nevruz konusunda İbnu'n-Naḳîb iki şiir yazmıştır. Bunlardan biri Şam ḳâḍılkuḍâtı Abdullah Efendi'ye[216] diğeri de ismi zikredilmeyen Mısır kadısına[217] gönderilmiştir. İki şiir arasındaki benzerlik sebebiyle sadece Abdullah Efendi'ye yazılanı incelemek yeterli olacaktır. İbnu'n-Naḳîb Abdullah Efendi'ye yazdığı bu şiirine kısa bir tabiat tasviri ile başlar[218]: [Kâmil]

صِيْبَتْ خَمَائِلَنَا بِأَيْمَنِ وَافِدٍ غَيْثٌ يَمُتُّ إِلَى الزُّبَى بِفَوَائِدِ

وَاعْتَادَهَا الخِصْبُ الْمُرِيعُ فَأَوْشَعَتْ شُجَرَاؤُهَا بِلآلِيءٍ وَفَرَاقِدِ

وتَنَمْنَمَتْ حَبِرَاتُهَا بِأَزَاهِرٍ تَنْدَى كَأَثْنِيَةِ الْهُمَامِ الْمَاجِدِ

213 Şinasi Gündüz, "Nevruz", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 60-61.

214 Faruk Toprak, "Klasik Arap Şiirinde Nevruz", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 3/1, Erzurum, 2001, s. 222-224.

215 Şinasi Gündüz, agmd., s. 61.

216 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 80-82. Divanda "asil beyefendi Abdullah Efendi" olarak nitelenen bu şahsın kim olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat "Efendi" sıfatından hareketle Türk olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre tarihi veriler de dikkate alındığında, bu şahsın hicri 1076/1665'te Şam ḳâḍılkuḍâtlığına atanan eṭ-Ṭavîl lakabı ile meşhur Abdullah b. Muhammed olması ihtimali akla gelmektedir. Muttaki bir fıkıh âlimi olan bu şahıs, söz konusu görevinden azledildikten kısa bir süre sonra 1078/1667 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 68.

217 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 82-83.

218 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 80-82.

Uğurlu bir elçi sebebiyle sık ağaçlıklarımıza, yüksek yerlere kazançlar ihsan eden bol yağmur boşaldı.

Büyük bolluk oraya alıştı da oranın ağaçları inciler ve Kutup Yıldızları ile çiçeklendi.

Oranın elbiseleri şerefli, cömert bir kişiye yapılan övgüler misali taze çiçeklerle süslenmiştir.

Şair devam eden beyitlerde, "şerefli, cömert bir kişi" olarak nitelediği bu şahsın Abdullah Efendi olduğunu belirterek onun üstün özelliklerini zikretmeye başlar:

مَوْلايَ عَبْدُ اللهِ مَنْ شَهِدَتْ لَهُ أَبَدًا دِمَشْقُ بِكُلِّ فَضْلٍ زَائِدِ

شَهْمٌ تَدَفَّقَ طَبْعُهُ بِمَكَارِمٍ طَابَتْ مَآثِرُهَا وَحُسْنُ مَشَاهِدِ

وَأَبَانَ عَنْ عِلْمٍ يَعُبُّ عُبَابُهُ وَبَرَاعَةٍ قُرِنَتْ بِفَهْمٍ مَقَاصِدِ

وَخَلَائِقَ كَالرَّوْضَةِ الْغَنَّاءِ قَدْ صِيبَتْ بِتَوْكَافِ الْغَمَامِ الرَّاعِدِ

مَوْلَايَ جِلِّقُ أَشْرَقَتْ لَبَّاتُهَا بِقَلَائِدَ بِكَ أَزْهَرَتْ وَمَعَاقِدِ

وَتَرَنَّمَتْ أَطْيَارُهَا مُهْتَاجَةً فَكَأَنَّمَا سَمِعَتْ بِحَمْدِ الْحَامِدِ

شُكْرًا لِماَ أَوْلَيْتَ حُسْنَ مَآثِرٍ وَجَمِيلَ آثَارٍ وَجَمَّ عَوَائِدِ

O, Dımaşk'ın daima üstün özelliklerine şahitlik ettiği dostum Abdullah'tır.

Mizacı iyi izler bırakmış bir ahlakla ve güzel davranışlarla dolup taşmış bir asildir.

O dalgası çok olan bir ilme ve maksatları kavrayabilme yeteneğine sahiptir.

Üzerine gök gürültülü bir bulutun suları boşaltılan sık ağaçlı bahçe misali bir ahlaka sahiptir o.

Dostum! Cillik'in boyunları ve gerdanları senin sayende ışıldayan kolyelerle parlıyor.

Oranın kuşları heyecanla şarkılar terennüm ediyorlar. Sanki övgüde bulunan kişinin övgüsünü duymuşçasına...

Sana teşekkürler. Zira sen hem soyundan getirdiğin hem de sonradan elde ettiğin değerleri ve bir de bol bereketleri üzerimize yağdırdın.

Yedi beyitlik bu medih bölümünün ardından şair bu şiiri muhataba takdim ederek onun nevruzunu şu sözlerle kutlar:

وَإِلَيْكَ وَافِدَةَ الثَّنَاءِ عَرُوبَةً بِكْرًا تَهَادَى مِنْ بَنَاتِ قَصَائِدِي

وَافَتْكَ وَالنِّيرُوزُ يَبْسِمُ ثَغْرُهُ بِتَوْآمِ بِنْتٍ لِلرَّبِيعِ وَفَارِدِ

فَتَلَفَّعَتْ مِنْ نَوْرِهِ بِوَشَائِعَ وَتَقَرَّطَتْ مِنْ زَهْرِهِ بِفَرَائِدِ

جَاءَتْ مُهَنِّئَةً بِفَصْلٍ زَاهِرٍ يَنْدَى وَعِيدٍ بِالْمَسَرَّةِ عَائِدِ

Buyur sana el değmemiş kasidelerimden, işveyle yürüyen bekâr hoş bir kız misali övgü elçisi!

Nevruz, ilkbaharın tek ve ikiz kızları [olan çiçeklerle] gülümserken bu şiir sana ulaştı.

Bu şiir ağaç çiçeklerinden taçlara bürünmüş, yerdeki çiçeklerden mücevherli küpeler takınmıştır.

Bu şiir, çiğ taneleri olan çiçekli bir mevsimi, mutluluğu geri getiren bir bayramı kutlamak üzere geldi.

Görüldüğü üzere şair nevruz konusuyla bir bütünlük oluşturacak şekilde şiire tabiat tasviri ile başlamış ve ayrıca medih temasına da genişçe yer vermiştir. Öte yandan şairin özellikle nevruz için kutlama şiirleri yazması, bir taraftan nevruzun toplumsal hayattaki yeri ve bunun edebiyata yansıması ile bağlantılıyken, diğer taraftan şairin tabiata ve tabiata anlam katan ilkbahara olan tutkusu ile alakalıdır.

İbnu'n-Naḳîb nevruz dışında sosyal hayata yönelik başka konularda da kutlama şiirleri yazmıştır. Bunlardan biri doğum sebebiyle dostlarını kutlamak üzere kaleme aldığı şiirlerdir. İsmini vermediği bir dostuna yazdığı aşağıdaki şiir buna güzel bir örnektir[219]: [Vâfir]

هِلَالٌ لَاحَ أَمْ شِبْلٌ تَبَدَّى أَمِ النَّجْلُ الَّذِي وَافَى مُجِدَّا

كَرِيمٌ مُسْتَفَادٌ مِنْ كَرِيمٍ يَفُوقُ عَلَى الْوَرَى فَخْرًا وَمَجْدَا

لَقَدْ مَلَّاكَهُ رَبِّي بِخَيْرٍ وَقَلَّدَهُ مِنَ التَّوْفِيقِ عِقْدَا

أَتَى تَأْرِيخُهُ فِي بَيْتِ شِعْرٍ أَنَارَ نَسِيجَهُ فِكْرِي وَأَسْدَا

219 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 104.

بِجَدِّكَ جَاءَكَ الْمَوْلُودُ جَدًّا وَأَرْجُو أَنْ تَرَاهُ أَبًا وَجَدًّا

O parlak bir hilâl mi, ortaya çıkmış bir aslan yavrusu mu yoksa şans getiren bir çocuk mudur?

O şan ve şeref bakımından insanlara üstün gelmiş, şereflinin soyundan gelen bir şereflidir.

Rabbim sana onunla beraber yaşayacağın hayırlı uzun ömürler versin ve onun boynuna başarı kolyesini taksın.

Onun [doğum] tarihi, parlak düşüncemin dokuyup hediye ettiği bir şiirin [şu] beytinde gelmiştir.

"Bu çocuk senin gibi gayretli birisi olarak dünyaya gelmiştir. Dilerim sen onu baba ve dede olarak görürsün."

Bu şiirde hem doğan çocuğa hem babasına övgüde bulunduktan sonra çocukla ilgili güzel temennilerde bulunan ve bu doğumun gerçekleştiği tarihi beyitte güzel bir sanatla zikreden şair aynı üslubunu benzer konulu diğer şiirinde de uygulamıştır.[220]

İbnu'n-Naḳîb'in kutlama şiiri yazdığı konulardan bir diğeri sünnet merasimleridir. Bu çerçevede Şeyhülislam Yahya el-Minḳârî'ye[221] yazdığı şiir örnek verilebilir. Şair bu şiirine kısa bir medih ile giriş yaptıktan sonra şu beyitlerle onu kutlamaktadır[222]: [Müctes]

لِيَهْنَ عَيْنَكَ طُهْرٌ يُفْضِي لِأَحْسَنِ حَالِ

قَدْ رَاحَ شِبْلُكَ مِنْهُ ذَا بَهْجَةٍ وَاخْتِيَالِ

حُلِّيتُ مِنْهُ حُسَامًا فَعَادَ زَاهِيَ الصِّقَالِ

وَرُعْتُهُ بِانْتِقَاصٍ وَذَاكَ عَيْنُ الْكَمَالِ

مُشَمِّرًا مِنْهُ ذَيْلًا إِلَى رِهَانِ الْمَعَالِي

[Kişiyi] En güzel hale ulaştıran sünnet gözünü aydın etsin.
Onun sayesinde senin aslanın mutlu ve gururlu olmuştur.

---

220 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 282.

221 Şeyhülislam Yahya b. Ömer el-Minḳârî er-Rûmî. Mısır, Mekke ve İstanbul'da kadılık yapmış, Rumeli Kazaskerliği görevinde bulunmuştur. Sonra 1073/1662 yılında fetva makamına getirilmiştir. 1088/1667 yılında vefat etmiş ve Üsküdar'a defnedilmiştir. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 477-478.

222 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 233.

Kılıç onunla süslenir ve artık parlak bir kılıç oluverir.
Onun eksiltmesinden korkulur. Hâlbuki o mükemmelliğin bizzat kendisidir.
Rehin alınmış yüceliklere [ulaşmak] için eteğini toplayan [bir mükemmellik].

Şair burada bir parantez açarak enteresan benzetmelerle sünnetin önemine ve mahiyetine dair açıklamalar yapar:

وَمَا الْيَرَاعُ بِمُغْنٍ إِنْ لَمْ يُقَطَّ بِحَالِ
وَلَيْسَ تُبْرَى غُصُونٌ إِلَّا وَعَادَتْ عَوَالِي
وَلَا اسْتَقَامَتْ نِصَالٌ إِلَّا بِحَتِّ نِبَالِ
وَالشَّمْعُ بِالقَطِّ يَزْدَا دُ نُورُهُ الْمُتَلَالِي
وَرُبَّ تَقْلِيمِ ظُفْرٍ قَضَى بِطِيبِ الخِلَالِ

Kamış kalem, ucu sivriltilmezse hiçbir anlam ifade etmez.
Ağaçlar her ne zaman budansa boyları uzar gider.
Mızraklar ancak uçları sivriltilmek suretiyle düz giderler.
Mum sivriltildikçe ışığı daha da parlar.
Tırnak kesmek [gibi basit nice işler vardır ki] iyi hasletler ortaya çıkarır.

Sonrasında şair muhatabına sünnet olan oğlu ile ilgili dua ve temennilerde bulunur:

يَا مَنْ إِلَيْهِ بِحَقٍّ يُعْزَى كَرِيمُ الْخِصَالِ
وَمَنْ بِهِ كُلُّ صَدْرٍ مِنَ الْمَحَافِلِ حَالُ
مَلَّاكَ رَبِّي مِنْهُ فَهْمًا عَدِيمَ الْمِثَالِ
فَسَوْفَ يَبْدِرُ مِنْهُ لِلْمَجْدِ أَسْنَى هِلَالِ

Ey, şerefli nitelikler -gerçekte- yalnız kendisine nispet edilen
Ve ilim mahfillerinin başköşesi hep kendisiyle süslenen kişi!
Rabbim o oğlun sebebiyle sana eşsiz bir anlayış bahşetsin.
Göreceksin! Onun sayesinde şerefin en parlak hilali doğacaktır.

Son olarak şair, Yahya Efendi'ye şiirini şu beyitlerle takdim eder:

وَهَاكُمَا بِنْتَ فِكْرٍ أُعِيذُهُ مِنْ كَلَالِ

جَاءَتْ بِتَأْرِيخِ حُسْنٍ فِي ضِمْنِ بَيْتٍ جَمَالِ
بُشْرَاكَ أَسْعَدَ طُهْرٍ زَاكٍ بِأَسْعَدِ حَالِ
وَسَوْفَ يُثْمِرُ غَرْسًا فِي غِبْطَةٍ وَاقْتِبَالِ

İşte sana ve oğluna körelmekten koruduğum, düşünce ürünü olan bir şiir.

Bu şiir, şu güzel beytin içerisinde iyi bir olayın tarihini[223] *vermektedir:*

"Hoş bir sünnetin mutluluğu sana en mesut günleri müjdeliyor."

Bu sünnet bir filize neşe ve mutluluk içerisinde meyveler verdirtecek.

Şairin kutlama şiiri yazdığı konulardan sonuncusu, haccını eda eden Kadı Abdullatîf'e[224] gönderdiği bir mektubun başına iliştirdiği şu beyitlerdir[225]: [Serîʿ]

يَا رَوْضَةَ الْوُدِّ الَّتِي لَمْ تَزَلْ آثَارُهَا تَزْدَانُ لِلنَّاظِرِ
تَفَتَّحَتْ أَزْهَارُهَا بَيْنَنَا بِكُلِّ مَعْنًى حَسَنٍ نَادِرِ
وَأَيْنَعَتْ بِالْأُنْسِ أَفْنَانُهَا وَفَتَّقَتْ مِنْ وُدِّهَا الْعَاطِرِ
حَيَّا الْحَيَا عَهْدَكِ مِنْ صَاحِبٍ نَأَى وَلَكِنْ لَا عَنِ الْخَاطِرِ
شَطَّتْ بِهِ الْعِيسُ لِنَيْلِ الْمُنَى وَكَمْ لَهُ فِي الْقَلْبِ مِنْ ذَاكِرِ
حَجَجْتَ مَبْرُورًا فَيَا نِعْمَةً أَوَّلُهَا يُثْنِي عَلَى الْآخِرِ
فَعُدْ رَخِيَّ الْبَالِ فِي غِبْطَةٍ إِلَى مَقَرٍّ بِالْهَنَا عَامِرِ

---

223 Ebced hesabına göre hicrî 1076 yılına karşılık gelmektedir.

224 Divanda sadece "Kadı Abdullatif" denilerek yetinilen bu şahıs muhtemelen Abdullatîf b. Behâiddîn b. Abdilbâkî'dir. Kadı olan bu zât, şu an Lübnan'ın Bekâʿa iline bağlı olan Baʿalbek'de doğup burada yetişmiştir. Yirmi altı yaşında Dımaşḳ'a gelerek burada ilim tahsil ettikten sonra Anadolu'ya geçip kadılık payesini elde etmiştir. Şam'daki Trablus eyaletinde, Belgrad ve Filipe'de kadılık yapmıştır. Filipe kadısı iken 1082/1671'de vefat etmiştir. Çeşitli eserlere şerhler yazmış olan Kadı Abdullatîf'in şiirleri de bulunmaktadır. Biyografisi için bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 15-16

225 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 160.

Ey, bakan kişiye her zaman manzarası süslü görünen sevgi bahçesi!

Çiçekleri bütün güzel ve nadir anlamları ile içimizde açan,

Dallarındaki dostluk meyveleri olgunlaşan ve hoş, sevgi kokuları yayan,

Bedenen uzakta olan fakat unutulmayan bir arkadaştan gelen yağmurlar sulasın aşkını.

Arzularına kavuşmak için develer onu uzaklaştırdı. Şimdi ona dair kalpte nice hatıralar var.

Makbul bir hac yaptın ki o başı sonunu öven ne büyük bir nimettir.

Mutluluk ve esenlik içinde, kafan rahat olarak mamur bir yurda dön artık!

Şair bu beyitlerle bir taraftan dostunun yaptığı hac ibadetinin makbul olması temennisinde bulunmuş diğer yandan da aralarındaki sevgi bağını da hatırlatarak bu ayrılığın kendisine zor gelmeye başladığına ve artık bir an önce dönmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb sosyal ilişkilere oldukça önem vermiş, tanıdıklarıyla ilişkilerini canlı tutmak için şiirleri ile onların nevruzunu kutlamış ve doğum, sünnet, hac gibi sosyal hayata yönelik çeşitli konularda kutlama şiirleri yazmıştır. Bunlardan nevruz kutlamasına dair olanlarda tabiat tasviri, diğerlerinde ise medih konusunu yardımcı bir tema olarak kullanması gözden kaçmamaktadır. Bu şiirler şairin sosyal ilişki kurduğu kişiler hakkında fikir vermesinin yanı sıra dönemin toplumsal hayatına dair veriler de sunmaktadır.

1.5. Taziye

İḫvâniyyât konularından biri de şairlerin yakınlarını kaybeden dostlarını teselli etmek üzere kaleme aldıkları taziyelerdir. Bu konuda iki şiir yazan İbnu'n-Naḳîb bunlardan birinde dostunun babasının ölümü sebebiyle duyduğu derin acıyı dile getirerek şiire giriş yapar. Kısaca mersiye bölümüne de yer verdikten sonra dostunu teselli eden ifadeler kullanır[226]: [Munserih]

ظُفْرٌ تُرَى مَا أَرَاهُ أَمْ نَابُ أَمْ تِلْكَ لِلدَّهْرِ فِيَّ أَوْصَابُ

[226] İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 36.

مَا الْعِيدُ عِيدٌ كَمَا عَهِدْتُ وَقَدْ زَالَ خَلِيطٌ وَشَطَّ أَحْبَابُ
أَحْبَابُنَا أَيْنَ أَيْنَ مِنْكَ تُرَى مَضَارِبٌ لِلْهُنَا وَأَطْنَابُ
جَرَرْتُ فِي ظِلِّهَا الذُّيُولَ وَقَدْ نِيطَتْ بِهَا لِلسُّرُورِ أَهْدَابُ
فَيَا سَقَى اللهُ أَعْصُرًا سَلَفَتْ كَانَ بِهَا لِلْقُلُوبِ إِطْرَابُ
وَيَا سَقَى اللهُ مِنْ أَبِيكَ ثَرَى ثَوَتْ بِهِ حِشْمَةٌ وَآدَابُ
قَدْ كَانَ خِلًا صَفَتْ مَشَارِبُهُ وَالْآنَ لِلَّهِ مِنْهُ أَعْقَابُ
خَلَّفَ مِلْءَ الْعُيُونِ مِنْكَ فَتًى صَارَ لَهُ الْعَقْلُ وَالْهُدَى دَابُ
وَقَدْ دَرَى كُلُّ خَابِرٍ زَكِنٍ إِنَّ الرَّدَى لِلْأَنَامِ نَهَّابُ
تَأَسَّ يَا صَاحِ بِالَّذِينَ مَضَتْ مِنْ قَبْلِنَا فَوْقَهُنَّ أَحْقَابُ
وَاصْبِرْ فَإِنَّ الْأُمُورَ أَنْجَحُهَا مَا خِيطَ فِيهَا لِلصَّبْرِ جِلْبَابُ

Bu hissettiğim bir pençe mi yoksa bir diş mi? Yoksa kaderin bana reva gördüğü acılar mıdır?

Arkadaş çekip gitmiş ve dostlar uzaklaşmışken bayram artık o bildiğim (eski) bayram değil.

Nerede dostlarımız? Senin büyük eğlence çadırların nerede?

İçerisine mutluluk dalların asılmışken gölgesinde gururla yürüdüğüm…

İçerisinde kalpler için bir neşelendirme olan, geçip gitmiş o yılları Allah bereketli kılsın.

Ölümüyle, edep ve hayânın da ölüp gittiği babana Allah rahmet eylesin.

Meğer o pınarları duru olan bir dost imiş. Şimdi artık neyse ki onun [geride bıraktığı] bir soyu var.

O, arkasında senin gibi akıl ve doğruluğun yoldaşı olan, göz dolduran bir delikanlı bıraktı.

Deneyimli ve ileri görüşlü herkes bilir ki ölüm insanlar için bir soyguncudur.

Bizden önce gelip geçmiş olanlarla ve onlardan öncekilerle teselli bul dostum!

Sabret! Zira yolların en doğrusu, sabra elbise dikilen yoldur (sabır yoludur).

Görüldüğü üzere dost olarak nitelediği kişinin ölümü ile büyük bir kedere gark olan şair çektiği acıyı anlatmak için yırtıcı bir hayvan tarafından ısırılmak anlamına gelecek şekilde "azı dişi" veya bu hayvanın pençelerine maruz kalmak olarak anlaşılabilecek biçimde "pençe" kelimelerine başvurmuş ve artık bayramların tadını alamadığını ifade etmiştir. Geçmişte birlikte güzel vakit geçirdikleri merhumun edep ve hayâ vasıflarına mübalağalı bir şekilde vurgu yaptıktan sonra dostuna, "soyguncu" olarak nitelediği ölümün bir gün herkesin kapısını çalacağını hatırlatarak onu teselli etmiş ve ona sabır tavsiye etmiştir. Şair bu konuda kaleme aldığı üç beyitlik diğer şiirinde ise son beyte vefat eden şahsın vefat tarihini düşürmüştür.[227]

1.6. İcazet İsteme

Osmanlı Döneminde şairlerin ilmî icazet istemek için şiirler kaleme aldıkları görülür. İbnu'n-Naḳîb de bu konuda Hayruddin er-Ramlî ve er-Rûdânî'ye şiirler yazarak onlardan icazet talebinde bulunmuştur. Bu iki şiir benzer şekil ve içerik özellikleri taşıdığı için sadece Hayreddin er-Ramlî'ye yazılan şiiri zikretmek yeterli olacaktır. Şair söz konusu şiire tabiat tasviri ile giriş yapmıştır[228]: [Hafîf]

كَمْ حَلَلْتُ الْحِمَى بِشَرْخِ الشَّبَابِ لِرِيَاضٍ طَوْعَ الْمُنَى وَرَوَابِ

وَمُنَاخٍ فِي ظِلِّ جَانِبِ دَوْحٍ وَمَقِيلٍ بَيْنَ الْغُصُونِ الرِّطَابِ

حَيْثُ حَلَّتْ جِيدَ الْقُرُوعِ بِعِقْدٍ مِنْ نَثِيرِ الْقِطَارِ أَيْدِي السَّحَابِ

Kaç kere arzulara boyun eğip gençliğin baharında, bahçelerde ve tepelerde diz çöktüm.

Ulu ağacın yanındaki gölgelik dinlenme yerinde ve taze dalların arasındaki istirahat yerinde.

Orada bulutun elleri dalların boynuna saçılmış damlalardan bir kolye takmıştır.

Kasidenin on üçüncü beytine kadar tabiat tasviri yapmaya devam eden şair on dördüncü beyitten itibaren Hayruddîn er-Ramlî'yi methetmeye başlar:

---

227 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 283.

228 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 21.

مُسْنِدُ الشَّامِ مَعْ فِلِسْطِينَ خَيْرُ الدِّ ... ـينِ مَنْ جَاءَ بِالْعَجِيبِ الْعُجَابِ
سَيِّدٌ لَمْ تَزَلْ مَآثِرُهُ تَزْدَا ... ـدُ مَرَّ الشُّهُورِ وَالْأَحْقَابِ
هُوَ نُعْمَانُ عَصْرِهِ فَارِسُ الحَلْـ ... ـبَةِ فِي الْمُشْكِلَاتِ عِنْدَ الْجَوَابِ
خَصَّهُ اللهُ فِي الْفُرُوعِ بِفَهْمٍ ... زَكِنٍ خَابِرٍ مُنَاطِ الصَّوَابِ
وَحَبَاهُ مِنَ الْعُلُومِ بِحَظٍّ ... وَافِرٍ فَارْتَقَى عَلَى الْأَضْرَابِ
مَا تَصَدَّى لِمُشْكِلٍ قَطُّ إِلَّا ... وَجَلَا عَنْهُ وَصْمَةَ الْإِرْتِيَابِ
كَيْفَ لَا وَهُوَ وَارِثُ الْفَضْلِ بَدْءًا ... عَنْ سَرَاةٍ أَعِزَّةٍ أَنْجَابِ

O, kimsenin yapamadığı işler yapan, Filistin ile birlikte Şam'ın senetle rivâyet edeni, Hayreddin'dir.

Aylar, yıllar geçtikçe üstün başarıları sürekli artan bir efendidir.

Çağının Numan'ıdır.[229] Problemlere cevap verme konusunda alanında uzmandır.

Allah ona fıkıhta kuvvetli, derin ve doğruluğun karargâhı olan özel bir anlayış lütfetmiştir.

Ve ona ilimden bol nasip bahşetmiş de bu sayede o benzerlerine üstün gelmiştir.

Ne zaman bir probleme el atsa ondaki şüphe izlerini gideriverir.

Nasıl olmasın. Zira o fazileti en başta soylu, izzetli, ileri gelen kişilerden miras almıştır.

Şair bu övgülerin ardından muhataba yönelerek çeşitli sebeplerle kendisini görmeye gelemediğini, bu nedenle şiirini gönderdiğini ifade eder:

يَا إِمَامًا أَبْصَرْتُ مِنْهُ بِعَيْنِ السَّمْـ ... ـعِ كَهْفًا لِسَائِرِ الطُّلَّابِ
مِنْكَ فِي الشَّامِ رِحْلَةٌ عَاقَنِي عَنْـ ... ـهُ مِنَ الْحَظِّ مُخْلِفُ الْأَسْبَابِ
فَإِلَيْكَ الْغَدَاةَ مِنِّي رَوْدًا ... بِنْتَ فِكْرٍ فَوْقَ الرَّدَاحِ الْكَعَابِ
قَدْ تَخَلَّتْ مِنْ بَعْدِ أَوْصَافِكَ الغُرِّ ... بِعِقْدٍ مُنَضَّدِ الْإِقْتِضَابِ

Ey imam! Başka taliplere kucak açtığını duydum.

---

229 Asıl adı Numan olan İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'yi (150/767) kastetmektedir.

Şam'daki bazı engeller senden nasiplenmek için yapacağım bir yolcuktan beni alıkoydu.

Benden sana güzellik bakımından, iri kalçalı ve göğüsleri belirmiş bir hatundan daha üstün düşünce ürünü bir kız [ı andıran şiir].

[Bu şiiri] Senin asil vasıflarının dizili olduğu bir özlü anlatım kolyesini takınmıştır.

Ardından lafı asıl maksada getiren şair yukarıdaki beyitlerde genç bir kız olarak takdim ettiği bu kasidesini bir gelin olarak tasavvur etmiş ve muhatabından şanına yakışır bir biçimde mehir olarak icazet vermesini talep etmiştir:

تَرْتَجِي مِنْكُمُ الْإِجَازَةَ فِي الْمَرْوِيِّ مَهْرًا فَتِلْكَ أَقْصَى الطِّلَابِ
فَأَنِلْنِي لَا سِيَّمَا سَنَدَ الْفِقْـ ـهِ بِعَلْيَاكَ يَا رَفِيعَ الْجَنَابِ
وَتَفَضَّلْ بِهَا عَلَى مُسْتَمِيحٍ رَاغِبٍ وَاغْتَنِمْ جَزِيلَ الثَّوَابِ
فَلِمَنْ مِثْلَكَ الْإِجَازَةُ تُسْتَا ـمُ بِنَظْمِ الْقَرِيضِ لِلْأَحْبَابِ
وَابْقَ وَاسْلَمْ مُرَفَّهَ الْبَا لِ مَا خَطَّ يَرَاعٌ حَرْفًا بِصَدْرِ كِتَابِ

Bir mehir olarak sizden rivayet konusunda icazet ummaktadır ki bu en uzak taleptir.

Ey fıkhın dayanağı ve saygınlığı yüksek kişi! Özellikle yüceliğinle beni isteğime nail kıl!

Yardıma muhtaç istekli bir kişiye bunu lütfet ve bol sevap kazan.

Şiir nazmederek hangi dosttan senin gibi icazet istenir.

Kalem kâğıdın sinesine harf yazdıkça (dünya döndükçe), bolluk içinde esen kal.

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb bu şiirinde Hayruddin er-Ramlî'yi ikna etmek için medih üslubuna başvurmakta ve muhatabın bu konuda farklı kişilerin taleplerine olumlu yanıtlar verdiğini hatırlatmaktadır. Öte yandan şiirdeki "Bir mehir olarak sizden rivayet konusunda icazet ummaktadır ki bu en uzak taleptir" beytiyle şairin, "kız" olarak nitelediği kasidesini muhataba takdim ettikten sonra mehir olarak karşılığında icazet istemesi hatta bu isteği şiirinin diliyle ortaya koyması oldukça nüktelidir.

Sonuç olarak, hadis ilmine meraklı olduğu anlaşılan İbnu'n-Naḳîb, kendisiyle görüşme imkânı elde edemediği âlimlerin rivayetlerini nakledebilmek için onlardan icazet istemiştir. Bu noktada

şiiri bir araç olarak kullanan şair bu şiirlerinde muhatabı ikna edebilmek için medih başta olmak üzere çeşitli üslup özellikleri ile şiir dilinin etkileyiciliğini artırmıştır.

1.7. Ödünç Kitap Talebi

İbnu'n-Nakîb'in ödünç kitap istemek için şiirler yazdığı görülür. Edebiyat ve edebiyat tarihi alanında yazılmış kitaplara meraklı olduğu anlaşılan şair kütüphanesinde bulunmayan kitapları dostlarından ödünç istemiştir. Bu çerçevede Zeynuddîn el-Başravî'ye[230] yazdığı[231] bir şiirinde önce muhatabını methetmekte, sonrasında ondan Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin *Rayḥânetu'l-Elibbâ* isimli kitabını istemektedir[232]: [Hafîf]

يَا أَدِيبًا يُبْدِي مِنَ الْأَدَبِ الْغَضْ ... ضِ رِيَاضًا مَوْشِيَّةَ الدِّيبَاجِ

قَدْ نَمَّتْهَا سَحْبُ الْحَيَا وَسَقَاهَا الطَّلْ ... لُ قَبْلَ الصَّبَاحِ عَذْبُ الْمُجَاجِ

إِنَّ فَصْلَ الرَّبِيعِ وَافَى بِوَرْدٍ ... مِنْهُ أَضْحَتْ نُفُوسُنَا فِي ابْتِهَاجِ

وَلِغَضِّ الرَّيْحَانِ مَعَ يَانِعِ الْوَرْ ... دِ ازْدِوَاجٌ فِي قُوَّةِ الْإِمْتِزَاجِ

فَتَفَضَّلْ مَعَ الرَّسُولِ إِذَا شِئْـ ... ـتَ بِرَيْحَانَةِ الشِّهَابِ الْخَفَاجِي

Ey, ipekle süslü bahçeler misali yeni bir edeb[î anlayış] ortaya koyan edebiyatçı!

Ki o bahçeleri, bereket bulutları büyütmüş, sabah vaktinden önce [yağan] ince ve tatlı yağmurlar sulamıştır.

[O bahçeye] İlkbahar mevsimi ruhlarımızı şenlendiren gülleri getirmiştir.

[Orada] Taze reyhanların kırmızı güllerle güçlü bir kaynaşması vardır.

Uygun görürseniz elçiye Şihâb el-Hafâcî'nin "Rayhane"sini lütfedin.

---

230 Hayatı hakkında bilgi için bk. el- Murâdî, *age*., II, 120-123.

231 Divanda bu şiirin kime hitaben yazıldığı konusunda bilgi bulunmamaktadır. Fakat el-Basravî'nin *Silku'd-Durer*'deki biyografisinde yer alan kayıttan hareketle şiirin el-Basravî'ye hitaben söylendiği anlaşılmaktadır. Bk. el- Murâdî, *age*., II, 123.

232 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 62.

Aşağıdaki beyitlerde ise şair, bu kitabı kastederek ödünç aldığı kitaptan son derece istifade ettiğine yönelik duygularını dile getirmektedir[233]: [Vâfir]

وَتَأْرِيخٌ حُبِيتُ بِهِ فَأَضْحَى لِفِكْرِي مِنْ دَمَاثَتِهِ ارْتِيَاضُ
أَجَلْتُ الطَّرْفَ فِيهِ فَغَازَلَتْنِي مَعَانٍ دُونَهَا الْحَدَقُ الْمِرَاضُ
فَشُكْرًا يَا نَسِيمُ فَقَدْ أَتَتْنَا وَحَيَّتْنَا عَلَى يَدِكَ الرِّيَاضُ

Tarafıma bahşedilen bu tarih [kitabı]nın letafeti ile fikirlerim gelişti.

Bakışlarımı onda gezdirdiğimde şuh gözlü anlamlar benimle aşk sohbeti etti.

Teşekkürler sana ey meltem! Senin sayende bahçeler bize hayat vermiş oldu.

Ödünç kitap talebinde bulunduğu önceki şiirde medih ve tabiat tasviriyle yaptığı kısa bir girişten sonra nazik bir şekilde eserin elçiye verilmesini isteyen şair aşağıda yer alan şiirde ise biraz daha duygusal ifadeleri tercih etmiştir. Dostundan, Seyyid Bedruddin Muhammed'in (1061/1651) tarih kitabını[234] rica ettiği bu kısa şiirine yine muhatabı methederek giriş yapıp ardından etkileyici bir üslupla talebini dile getirmektedir[235]: [Meczûu'l-Kâmil]

تِرْبَ الخِطَابَةِ وَالْمَجَادَةِ وَالْعُلَا بِجَمِيلِ عَهْدِكْ
وَبِطِيبِ مَا جَنَحَتْ لَهُ الْخُلَصَا ءُ مِنْ إِحْرَازِ وُدِّكْ
مَكِّنْ لَوَاحِظَ مُقْلَةِ الْمُشْتَا قِ مِنْ تَارِيخِ جَدِّكْ

Ey belagat, şeref ve yüceliğin akranı olan kişi! Güzel anılar,

Ve vefalı dostlarının elde etmek için yöneldikleri hoş sevgin hürmetine,

Özlem çeken bu kişinin bakışlarına dedenin Târih'ini lütfet.

Şair bu beyitlerden hareketle edebiyatçı olabileceği ihtimali akla gelen bu dostuna, ona karşı beslediği sevgiyi hatırlatır ve ondan dedesinin eserini ödünç ister. Bunu yaparken bu esere olan özlemini dile getirmek üzere "özlem çeken bu kişinin bakışlarına dedenin

---

233 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 190.

234 Bu kitabın adı *el-Kevâkibu's-Sâira fî Terâcimi A'yâni'l-Mieti'l-'Âşira*'dır.

235 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 231.

Târîh'ini lütfet" ifadesini kullanması ise muhatabı etkilemek bakımından oldukça güzel bir üslup olarak dikkat çekmektedir.

İbnu'n-Naḳîb dostundan Ahmed el-Muḫrî'nin '*Arfu't-Ṭîb* isimli eserini ödünç istemek üzere yazdığı bir kısa şiirinde ise bu esere olan hasretini "onun güzel kokusunu içine çekmeye duyduğu aşırı susuzluk" şeklinde dile getirmektedir[236]:

أَيَا فَاضِلًا يُبْدِي الصَّفَاءَ تَكَرُّمًا فَيَذْكُو لَهُ مِنَّا الثَّنَاءَ وَيُحْمَدُ

بِنَا ظَمَأٌ بَرِحٌ لِنَشْقِ رُوَيْحَةٍ تَسَمَّتْ بِعَرْفِ الطِّيبِ وَالْحَالُ يُشْهَدُ

وَمَا ذَاكَ إِلَّا جُزْءُ تَارِيخِ أَحْمَدٍ هُوَ الْمُقْرِئُ الْحِبْرُ وَالْعَوْدُ أَحْمَدُ[237]

Ey keremi ile duru [bir dostluk örneği] sergileyen ve güzel övgü kokuları bizip elimizle yayılıp methedilen faziletli kişi!

Bizde "Arfu't-Ṭîb" isimli eserin kokusunu içe çekme konusunda şiddetli bir susuzluk var. Durum ortada.

Bu eser, Ahmed'in Târih'idir. O çok övülen büyük bilgin el-Muḫrî'dir.

Tüm bunlardan hareketle İbnu'n-Naḳîb'in sadece şiir yazan ve söyleyen biri olmadığı, aynı zamanda yaşadığı dönemin edebiyatını da kitaplar üzerinden takip eden bir şair olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu noktada şair elinde bulunmayan eserleri dostlarından ödünç isterken şairlik yeteneğini kullanmış ve taleplerini manzum şekilde dile getirmiştir. Bu şiirlerinde bazen kısa bir girişten sonra talebini yalın bir biçimde ifade ederken bazen de çeşitli sanatlar ve üslup özellikleriyle isteğini etkili bir biçimde aktarmış ve muhatabı bu yolla ikna etmek istemiştir.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in iḫvâniyyâta dair söylediği şiirleri temel özellikleri itibari ile üçe ayırmak mümkündür: Dostluk şiirleri, sosyal hayata ve toplumsal ilişkilere dair şiirler ve bir ihtiyacın arzı için yazılmış şiirler. Şairin dostluk konusunda söylediği ve daha çok ayrılık teması ile sevgi ve özlem duygusu merkezinde toplanan şiirler

---

236 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 105.

237 العَوْدُ أَحْمَدُ ifadesi "Başlamak övgüye değer bir şeydir, yeniden başlamak ise daha övgüye değer bir şeydir" anlamında deyimdir. Buna göre, bir işe başlamak övgüye layıktır fakat o işi bıraktıktan sonra tekrar ona dönmek nispeten daha zor olup daha fazla övgüyü haketmektedir. Bk. Ebu'l-Faḍl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî en-Nîsâbûrî, *Mecmau'l-Emṡâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, ts., II, 34.

ihvâniyyât şiirlerinin belki de şiirsel değeri en yüksek olanlarıdır. Dostluk ilişkilerini daha çok dostluk meclislerinde oluşturup geliştirdiği düşünülen şairin bu meclislere son derece önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu meclislerin kurulamadığı zamanlarda arkadaşlarını mesire yerlerine davet etmek üzere de şiirler kaleme aldığı gözlenmektedir. Gerek bu meclislerde bir araya geldiği kişilerle karşılıklı söyledikleri şiirler gerekse bir araya gelemediği şairlerle birbirlerine yazdıkları şiirler ihvâniyyât şiirlerinin güzel örneklerindendir.

İbnu'n-Naḳîb toplumsal hayatı yansıtan şiirler de söylemiştir. Hacca gitmeleri, çocuklarının doğması, oğullarının sünnet olması, yakınlarının ölümü veya nevruzun gelmesi münasebetiyle dostlarını tebrik etmek veya taziyelerini bildirmek üzere yazdığı bu şiirlerden hareketle onun şeyhülislam ve kadılar gibi toplumun elit tabakasından kişilerle ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan bu şiirler söz konusu olayların toplumsal hayattaki yeri konusunda önemli veriler de sunmaktadır.

Bazı şiirleri sayesinde şairin hadis ilmi ve edebiyat tarihine ilgi duyduğu anlaşılmakta, hadis rivayeti için icazet talep etmek veya okumayı arzu ettiği halde elinde bulunmayan kitapları ödünç istemek üzere şiirler yazdığı görülmektedir. Bu yöndeki duygu ve düşüncelerini nazım yoluyla ifade etmesi onun şiiri ve şairliği bir hayat tarzı haline getirdiğini de gözler önüne sermektedir.

Şair ihvâniyyât konusunda söylediği şiirlerde kurallara uygun bir biçimde geniş bir hayal dünyasına yer vermeksizin okuyanın dikkatini dağıtmayacak basit edebî sanatlar, anlaşılması kolay manalar ve yorucu olmayan bir üslup tercih etmiş, içten duygularını sade bir biçimde ifade etmiştir. Ayrıca ihvâniyyât konusunu işlerken medih ve tabiat tasviri sık başvurduğu yardımcı konular olarak dikkat çekmektedir.

2. Medih

Güzel övgü anlamına gelen medih[238], kişiyi, gerek yaratılıştan gelen gerekse sonradan kazandığı güzel nitelikleri ile övmek demektir.[239] Medih beğenme, hayranlık ve saygı duyma eğilimleri ile

---

238 Ebû Abdirrahmân el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, ts., III, 188.

239 Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Miṣbâḥu'l-Munîr fî Ğarîbi'ş-Şerḥi'l-Kebîr li'r-Râfi'î*, thk. Hızır el-Cevâd, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1987, s. 216.

yakından alakalıdır. Zira insanda önemli işleri, büyük kahramanlıkları ve güzel davranışları takdir edip bunları ortaya koyanlara övgüde bulunma eğilimi vardır.[240] Bu yönüyle medih sanatı güzel ve iyi meziyetlerin sayılması, yüce hasletlerin tasviri ve bu güzel özellikleri kendisinde bulunduran kişilere şairin takdirini göstermesidir.[241]

Klasik dönem şiir eleştirmenleri, methi şiirin temel konularından biri olarak kabul etmişler[242] ve medihle ilgili bir takım esaslar belirlemişlerdir. Öncelikle eleştirmenler medih şiirinde kişinin temel insani erdemlerle methedilmesini uygun görmüşlerdir. Bu erdemler Kudâme b. Cafer'e göre akıl, cesaret, adalet ve iffet olmak üzere dört tanedir. Hayâ, heybetli olma, cömertlik, oburluktan kaçınma vb. gibi doğrudan bu erdemlerden türeyen; sabır, sözünde durma, müstağni olma, diğerkâmlık vb. gibi bu erdemlerin bir araya gelmesi sonucu oluşan erdemler de bu kapsamda değerlendirilir.[243] Buna göre şair kişiyi bu erdemleri ile övdüğünde isabet etmiş olur. Bunun dışında insanı sadece fiziksel özellikleri, zenginliği ve ataları ile övmek yanlıştır.[244] Ebû Hilâl el-'Askerî tarafından da desteklenen[245] bu fikirler İbn Raşîḳ tarafından kabul görmez. İbn Raşîḳ kişiyi insanî erdemlerle övmenin daha güzel olacağını benimsemekle birlikte ona göre güzellik, zenginlik ve kabilesinin kalabalık oluşu gibi niteliklerle övgüde bulunulmasında bir mahzur yoktur.[246] Buna göre, kişiyi temel insani erdemlerle överken bunun yanında arızi vasıflarına şöyle bir değinmekte sakınca olmadığı söylenebilir. Öte yandan kişiyi kendisinde bulunmayan vasıflarla övmek[247], kadınlara has fiziksel

---

240 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *Fennu'l-Medîḥ*, Dâru'ş-Şarḳi'l-Cedîd, Beyrut, 1962, s. 5, 6.

241 Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, s. 54.

242 Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Naḳdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nahḍati Mısır, Kahire, 1996, s. 134.

243 Ebu'l-Ferec Ḳudâme b. Ca'fer el-Bağdâdî, *Naḳdu'ş-Şi'r*, thk. Muhammed Abdulmün'im Ḫafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 96, 97-98.

244 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 184-186.

245 Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillah el-'Askerî, *Kitâbu'ş-Ṣınâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut, 1419/1998, s. 98.

246 Ebû Ali el-Hasen b. Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde fî Meḥâsini'ş-Şi'ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, Dâru'l-Cîl, 1401/1981, II, 135.

247 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 95; Ebû Ali Ahmed b. Muhammed el-Merzûḳî, *Şerḥu Dîvâni'l-Ḥamâse*, thk. Ahmed Emin-Abdüsselam Harun, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1411/1991, s. 9.

özelliklerle medih şiiri yazmak[248] ve samimiyetten uzaklaşacak derecede abartıya kaçmak da medih şiirlerinde uygun görülmeyen eğilimlerdir.[249]

Medih, Arap şiirinin en eski ve en yaygın konularındandır.[250] Cahiliye döneminde daha çok kabilevî duygularla, reislerinin kişiliklerine hayranlık şeklinde ortaya çıkan[251] medih, memduha sosyal statü kazandırma noktasında etkin bir araç rolü oynamıştır.[252] İslam'ın meddah şairlere tepkisi nedeniyle İslami Dönemde yaygınlaşma zemini bulamayan[253] bu sanat Emevîler zamanında parlak bir dönem yaşamıştır. Dönemin siyasi olaylarını yönlendirmede etkili bir silah olarak kullanılması bu gelişmenin belki de en önemli nedenidir.[254] Sonraki dönemlerde de Arap şiirinin önemli bir konusu olarak varlığını sürdüren medih bu alanda çok fazla yenilik getirememekle birlikte döneminin sosyal, siyasi ve çevresel değişimlerine paralel olarak farklı yorumlarla ifade edilmek suretiyle güzel örnekler vermeye devam etmiştir.[255]

Osmanlı döneminde de medih şiiri söyleme geleneği devam etmiştir. Hatta bu temanın dönemin en önemli konularından olduğunu söylemek yanlış olmaz.[256] Bu dönemde şairler kaleme aldıkları şiirlerle sultanları, devlet ve din ricalini, ilmiye sınıfını, şair ve edipleri ve bölgenin ileri gelenlerini methetmişlerdir.[257] Fakat

---

248 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s. 34.

249 Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Ṭabâṭabâ el-Alevî, *'Iyâru'ş-Şi'r*, thk. Abdulaziz b. Nâṣır el-Mâni', Mektebetu'l-Ḫâncî, Kâhire, 1905, s. 13; Sâmî ed-Dehhân, *el-Mediḥ*, Dâru'l-Me'ârif, 5.b., Kahire, 1992, s. 21, 55-56.

250 Bedevî Ṭabâne, *Ḳudâme b. Ca'fer ve'n-Naḳdu'l-Edebî*, Mektebetu'l-Enclû el-Mıṣriyye, Mısır, 1389/1969, s. 334, 335.

251 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s. 19. Cahiliye dönemi medih şiirini kabile reislerine hayranlıkla sınırlamak elbette mümkün değildir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s. 51, 52, 62.

252 ed-Dehhân, *el-Mediḥ*, s. 5-6; Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s. 21, 24.

253 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s. 113-116.

254 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s. 146, 153, 154.

255 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s. 200-201.

256 Bekrî Şeyh Emîn, *age*., s. 85. Bu dönemde çok fazla methiye yazılmadığı ve yazılan methiyelerin kısa oluşuna dair iddiaların değerlendirilmesi ile ile ilgili bk. Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum, 2002, s. 171-172.

257 Nebil Ḫalid Ebû Ali, *age*., s. 50.

belirtmek gerekir ki bu dönemde medih şiirlerinden aslan payını elde edenler din adamları, âlimler ve ediplerdir.[258]

Araplar medih şiirini başlangıçta yapılan iyiliğe teşekkür sadedinde söylemişlerdir. Ancak daha sonra şairlerin genellikle yöneticilerden kazanç elde etmek üzere yaygın olarak başvurdukları bir şiir türüne dönüşmüştür.[259] Bu anlamda medih şiirlerinin bir kazanç vesilesi olarak kullanılması ilk olarak Cahiliyede ortaya çıkmış, İslami dönemde sekteye uğramış, Emevî döneminde tekrar gündeme gelip[260] Abbâsîler'de zirveye ulaşmıştır.[261] Sonraki asırlarda varlığını sürdüren bu tarz medih örneklerini Osmanlı döneminde de görmek mümkündür.[262]

İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri içerisinde azımsanmayacak miktarda medih konulu şiir bulunmaktadır. Şair Hz. Peygamber'e; dönemin sadrazamı, şeyhülislamları ve kadıları gibi devlet görevlilerine ve din adamlarına; çağdaşı durumundaki âlim ve edebiyatçılara ve bunlar dışındaki diğer bazı kişilere methiye şiirleri yazmıştır. Şimdi bu şiirler içerik özellikleri itibariyle incelemeye tabi tutulacaktır.

2.1. Hz. Peygamberi Methi

İbnu'n-Naḳîb'in peygamber methiyelerinin neredeyse tamamı farklı konularda kaleme alınmış şiirlerin içerisinde söylenmiş beyitlerden ibarettir. Müstakil tarzda Hz. Peygamberi (s.a.s.) konu alan sadece bir şiiri bulunmaktadır ki o da mevlid tarzındaki yedi beyitlik kısa bir şiirdir. Şair bu şiirinde tarihi kaynaklarda Hz. Peygamber'in doğumu sebebiyle meydana geldiği ifade edilen olağanüstü olaylara yer verirken onun üstünlüğünü dile getirmek istemiştir[263]: [Hafîf]

سَيِّدُ الرُّسْلِ خَيْرُ مَنْ قَدْ تَحَلَّا ... بِصِفَاتِ الْكَمَالِ قَوْلًا وَفِعْلَا

لَيْلَةُ الْمَوْلِدِ الشَّرِيفِ مِنَ الدَّهْـ ... ـرِ ضِيَاءٌ لِمَنْ دَعَى لَيْسَ إِلَّا

خَرَّ للهِ سَاجِدًا ثُمَّ سَنَّى ... طَرْفَهُ لَلسَّمَاءِ حِينَ اسْتَهَلَّا

---

258 Nebil Ḫalid Ebû Ali, *age*., s. 54.
259 Ahmed Ahmed Bedevî, *age*., s. 177-178; Tasa, *age*., s. 87.
260 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s.40-53.
261 ed-Dehhân, *el-Mediḥ*, s. 49; Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age*., s.200.
262 Bekrî Şeyh Emîn, *age*., s. 97.
263 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 296.

وَتَدَانَتْ مِنْهُ النُّجُومُ وَمَا كَا نَتْ لِغَيْرِ النَّبِيِّ أَنْ تَتَدَلَّى
فَتَرَاءَتْ قُصُورُ بُصْرَى مِنْ أَرْضِ الـ ـشَّامِ مِنْ نُورِ ذَاتِهِ مُذْ تَجَلَّى
وَتَدَاعَى الْإِيوَانُ إِيوَانُ كِسْرَى فَاغْتَدَى صَاغِرًا هُنَاكَ وَذَلَّا
وَلَكَمْ آيَةٍ بِهَا خَصَّهُ اللَّـ ـهُ وَفَضْلٍ حَبَاهُ عَزَّ وَجَلَّا

Elçilerin efendisi, sözlerinde ve davranışlarında mükemmel sıfatlarla bezenmişlerin en hayırlısıdır.

Onun şerefli doğum gecesi, dua eden kişi için zamanlar içinde bir ışıktır, başka bir şey değil.

Allah'a secdeye kapanıp sonra ağlayarak bakışını göğe yükselten kişi için…

Yıldızlar ona yaklaşmış ve ondan başka hiç kimse için alçalmamıştır.

Şam topraklarındaki Busrâ sarayları, doğduğu andan itibaren onun nuruyla görülebilmiştir.

Saray yani Kisra'nın sarayı çatlamış ve oracıkta hakir ve zelil oluvermiştir.

Andolsun yüce ve üstün olan Allah nice mucizeleri ona özgü kılmış ve ona nice üstünlükler bahşetmiştir.

Görüldüğü üzere şair, Hz. Peygamber'i diğer peygamberlerden üstün tutup, onun, sözleri ve eylemleri ile mükemmel bir örnek olduğunu ifade ederek şiirine giriş yapmıştır. Şairin Hz. Peygamber'in söz ve eylemlerine ayrıca vurgu yapması hadis ilmine olan özel ilgisi ile yakından alakalıdır. Peygamberin doğduğu gece meydana gelen bir takım harikulade olaylara da atıfta bulunarak bu gecenin manevi değerine dikkat çeken şairin, Hz. Peygamber için yazdığı bu şiirini kendi yaşadığı şehir olan Şam ile bir şekilde buluşturması ise dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira ileride görüleceği üzere Şam'ın ve Şam'daki güzelliklerin şairin gönül dünyasında ayrı bir yeri vardır.

İbnu'n-Naḳîb, İmam Buhârî'nin *el-Câmi'u'ṣ-Ṣaḥîḥ* isimli meşhur hadis kitabının hatmedilmesi münasebetiyle hocası Muhammed el-Balabânî'yi[264] (1083/1672) methetmek üzere söylediği bir şiirine, Hz.

[264] Muhammed b. Bedruddin b. Balaban el-Ba'lî ed-Dımaşḳî. Devrin önde gelen fıkıh, hadis, kıraat ve tecvid âlimidir. Tecvid, akaid ve fıkıh alanlarında eserleri vardır. Geniş bilgi için bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 401-402; Ziriklî, *age*., VI, 51; Kehhâle, *age*., IX, 100.

Peygamber'e naatla ve hadis ilminin faziletine değinerek giriş yapmıştır. Buna göre O (s.a.s.) hidâyetin imamı ve anahtarı olan en üstün şefaatçidir[265]: [Tavîl]

أَجَلُّ حَدِيثٍ لَا يُمَلُّ دَوَامُه وَيُثْمِرُ طِيبًا لِلْأَنَامِ اغْتِنَامُه

حَدِيثُ رَسُولِ اللهِ مَنْ هُوَ خَا تَمُ النَّبِيِّينَ مِفْتَاحُ الْهُدَى وإِمَامُه

مُحَمَّدٌ الْمُخْتَارُ أَشْرَفُ مُرْسَلٍ عَلَيْهِ صَلَاةُ اللهِ ثُمَّ سَلَامُه

نَبِيٌّ غَدَا لِلْخَلْقِ خَيْرَ مُشَفَّعٍ يَحُفُّ بِهِمْ يَوْمَ الْمَعَادِ اهْتِمَامُه

أَضَاءَ بِهِ أُفْقَ الْوُجُودِ وَأَشْرَقَتْ مَطَالِعُهُ وَانْجَابَ عَنْهُ ظَلَامُه

لَهُ الشَّرَفُ الْأَعْلَى وَمِنْهُ الْتِمَاسُه وَعَنْهُ اكْتِسَابُ الْفَخْرِ وَهْوَ سَنَامُه

Devam etmesinden bıkılmayan ve kazancı insanlara iyi kârlar getiren en yüce söz,

Allah'ın elçisinin sözüdür. O, peygamberlerin sonuncusu, hidayetin anahtarı ve imamıdır.

Elçilerin en şereflisi olan seçilmiş Muhammed'dir. Allah'ın salât ve selamı ona olsun.

İnsanlar için en üstün şefaatçi olan bir peygamberdir o. Onun himmeti insanları diriliş gününde kuşatacaktır.

Allah onun sebebiyle varlığın ufkunu ışıtmış, zirveler onunla aydınlanmış ve karanlıklar onun sayesinde dağılmıştır.

En üstün şeref ona mahsustur. [Bu nedenle] şeref yalnız ondan talep edilir ve övünç ancak onunla elde edilir. Zira o övünç [kaynağı hasletlere sahip olma konusunda] zirvededir.

Şair bu beyitlerin ardından belki de sözü asıl maksadı olan hocasının methine getirmek için, Hz. Peygamber'in sünnetini sonraki nesillere aktaran sahabe ve tabiûn ile muhaddislere de değinerek onları hayırla yâd eder[266]:

رَوَتْ هَدْيَهُ الْأَصْحَابُ ثُمَّ رُوَاتُهُمْ وَسُلْسِلَ عَنْهُمْ ضَبْطُهُ وَنِظَامُه

وَقَامَ بِأَعْبَاءِ الرِّوَايَةِ بَعْدَهُمْ سَرَاةٌ لَهُمْ شَأْوٌ يَعِزُّ مَرَامُه

---

265 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 248.

266 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 249.

جَزَا اللهُ خَيْرًا حَافِظًا بَعْدَ حَافِظٍ وَسُنِّيَ فِي دَارِ الْخُلُودِ مَقَامُه

Onun sünnetini sahabe ve ardından onların râvîleri nakletti. Böylece hadislerin düzenli bir biçimde muhafazası zincirleme devam etti.

Onların ardından rivayet yükünü, gayeleri yüce olan bir grup soylu yüklendi.

Peş peşe gelen ve ebediyet yurdundaki makamları yüce olan bu muhafızları Allah iyilikle mükâfatlandırsın.

Şair, hocasını methettiği beş beyitlik bölümün ardından tekrar Hz. Peygamber'in sünnetinin önemine vurgu yapmak üzere şu beyitleri söyler[267]:

فَمَا رَوْضَةٌ غَنَّاءُ تَنْدَى غَضَارَةً تَوَالَى عَلَيْهَا لِلْغَمَامِ انْسِجَامُه

فَجَلَّلَهَا نَوْرُ الْخَمَائِلِ بَعْدَ مَا تَفَتَّحَ فِيهَا بِالْعَشِيِّ كِمَامُه

وَفَاحَ خُزَامَاهَا وَطَابَ نَسِيمُهَا وَضَاوَعَ رَنْدَ الْحُزْنِ مِنْهَا بَشَامُه

بِأَطْيَبَ مِنْ أَرْدَانِ سُنَّةِ أَحْمَدٍ وَمَا رَاحَ يُهْدِي لِلنُّفُوسِ كَلَامُه

فَرَوْضٌ مَعَانِيهِ وَدُرٌّ نِظَامُه وَصُبْحٌ مَبَادِيهِ وَمِسْكٌ خِتَامُه

Tazeliğinden dolayı nemli olan ve bulutun gözyaşlarının, müdavimi olduğu,

Akşamleyin koruluğun, tomurcukları açan çiçeklerinin kapladığı,

Lavantaları güzel koku yayan, meltemi hoş ve pelesenk ağacının, hüzünlü defnenin [dertlerini] depreştirdiği [bir bahçe]

Ahmed'in sünnetinin elbiselerinden daha hoş değildir. Onun sözleri her zaman ruhlara yol gösterir.

Onun anlamları bir bahçe, nazmı bir inci, başlangıcı sabah, bitimi misktir.

el-Câmi'u's-Ṣaḥîḥ'in hatmedilmesi münasebetiyle hocasını methetmek için söylediği başka bir şiirinde de şair, üç beyti hadis dinlemeye ve Peygamberimizin methine ayırmıştır[268]: [Tavîl]

وَسَمَاعُ الْحَدِيثِ أَحْيَا قُلُوبًا تَزْتَجِي الْقُرْبَ فِي مَقَامِ الشُّهُودِ

---

267 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 249.

268 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 79-80.

كَيْفَ لَا وَهْوَ هَدْيُ خَيْرِ شَفِيعٍ فِي الْبَرَايَا لَدَى الْحَمِيدِ الْمَجِيدِ

خَصَّهُ اللهُ بِالْفَضَائِلِ طُرًّا وَحَبَاهُ بِالْعَزْمِ وَالتَّسْدِيدِ

Hadis semâ'ı seher vaktinde Allah'a yaklaşmayı uman kalplere hayat vermiştir.

Nasıl olmasın! Zira o, övgüye layık ve şeref sahibi olan Allah katında, insanların en hayırlı şefaatçisinin yoludur.

Allah bütün erdemleri ona has kılmış, ona hidayeti ve ulü'l-azm [peygamberlerden olma şerefini] bahşetmiştir.

Sonuç olarak şair hadis ilmine olan ilgisi sebebiyle olsa gerek, Peygamberi (s.a.s.) methettiği şiirlerinde çoğunlukla onun sözleri ve fiillerinin önemi üzerinde durarak sünnetin değerini zikretmiştir. Ona göre hadislerin ifade ettiği anlamlar bir bahçe, sahip olduğu nazım bir inci, başlangıcı sabah, bitimi misktir. Bu yönüyle peygamber, insanlara rehber olan, pek çok mucizeye sahip en üstün şefaatçidir.

2.2. Devlet ve Din Adamlarını Methi

İbnu'n-Naḳîb'in Osmanlı devlet kademesinde görevli şahsiyetler için söylediği şiirlerin çoğunluğunu kadılara yazılanlar oluşturur. Bunların dışında bir şiir sadrazamın üç şiir de şeyhülislamların övgüsüne tahsis edilmiştir.

2.2.1. Sadrazamı Methi

Şairlerin krallara, sultanlara, padişahlara ulaşabilmesi her zaman kolay olmaz. Özellikle de Osmanlı döneminde idare merkezinin Arap coğrafyasından uzak durumda bulunması şairlerin Osmanlı sultanlarına ulaşabilmesini daha da zorlaştırmıştır. Bu nedenle birkaç örnek dışında sultanlara yazılmış methiyeler neredeyse yoktur.[269] Buna karşın sultanların yardımcıları durumundaki vezir ve sadrazamlara ulaşmak nispeten daha kolay olmuştur. Nitekim Osmanlı döneminde Arap şairlerin çeşitli fetihler sebebiyle vezir ve komutanlara övgü şiirleri yazdığı görülmektedir. Bu şiirlerden en çok nasiplenenlerden biri de bir dönem Şam'da valilik yapmış olan dönemin sadrazamı Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'dır. Zira o 21 yıl süren kuşatma sonucu tam anlamıyla zaptedilemeyen Girit adasını, başkenti olan Kandiye

269 Bu konuda yazılan şiirler için bk. Ceviz, *age*, s. 173-175.

kalesini düşürmek suretiyle iki buçuk yıl içerisinde fethetme başarısını göstermiştir.[270]

Bu konuda şiir yazanlardan biri de İbnu'n-Naḳîb'dir. Şair, Köprülü'den ve Osmanlı Devleti'nden övgü dolu sözlerle bahsettiği şiirine Girit fethinde gösterdikleri başarıdan bahisle giriş yapar ve bu ordunun kahramanlığından şöyle sözeder[271]: [Kâmil]

مَا آلُ بَرْمَكَ فِي ذُرَى بَغْدَادٍ يَوْمَ الفَخَارِ وَلَا بَنُو عَبَّادِ
يَوْمًا بِأَوْقَعَ فِي النُّفُوسِ مَفَاخِرًا مِمَّا لَكُمْ مِنْ سُؤْدُدٍ وَسَدَادِ
وَحَصَافَةٍ قُرِنَتْ بِطِيبِ مَكَاسِرٍ وَفَصَاحَةٍ وُصِلَتْ بِطُولِ نِجَادِ
حَلَّيْتُمْ جِيدَ الزَّمَانِ بِدَوْلَةٍ حَلَّتْ مَحَلَّ الرُّوحِ فِي الْأَجْسَادِ
جَلَّ الْمُهَيْمِنُ كَمْ أَتَاحَ لِذَا الْوَرَى مِنْهَا جَمِيلَ عَوَارِفَ وَأَيَادِي
إِيهٍ بِعِيشِكَ يَا زَمَانُ فَلَاتِنِي أَبَدًا بِنَشْرِ مَحَاسِنِ الْأَمْجَادِ
فَبِهِمْ هُمْ كَرَمًا وَحُسْنِ خَلَائِقٍ كَالرَّوْضِ إِذْ تَلْقَاهُ غَبُّ عِهَادِ
مِنْهُمْ بُدُورٌ لِلْعُلَا وَأَهِلَّةٌ وَشُمُوسُ أُفْقِ هِدَايَةٍ وَرَشَادِ
فَتَحُوا بِقَنْدِيَةَ مَعَاقِلَ أُرْتُجَتْ قُدْمًا عَلَى الْأُمَرَاءِ وَالْأَجْنَادِ

Ne, Bağdat'ın yüksek yerlerinde övüncü [hakettikleri] gün Bermek Hanedanı, ne de Abbâdîler

Hiçbir zaman övünç kaynağı olan işlerle gönüllerde sizden daha fazla yer edinmiş değillerdir. Çünkü siz hâkimiyet, doğruluk,

Nezakete bürünmüş sağduyu, cesaretle bütünleşmiş fesahat gibi hasletlere sahipsiniz.

Zamanın boynunu öyle bir devletle süslediniz ki o sanki bedenlerdeki candır.

Müheymin olan Allah bu halka o devletin nice güzel nimet ve ihsanlarını nasip etmiştir.

---

270 Girit fethi hakkında bilgi için bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *age.*, I, 25-34; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, 414-421; Tukin, Cemal, "Girit", *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, 86-87; Emecen, agm., s. 53.

271 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 90-93.

Ey zaman, var oldukça bu şerefli kimselerin güzelliklerini yaymaya devam et ve bu konuda asla yorulma!

İlkbahar yağmurlarının günaşırı ziyaret ettiği bir bahçe misali şeref ve güzel ahlak onlarla beraberdir.

Yüceliklerin dolunayları ve hilalleri ile hidayet ve doğruluk ufkunun güneşleri onlar arasından çıkar.

Onlar ki Kandiye'de eskiden beri komutan ve askerlere kilitli kalmış kaleleri fethettiler.

Şair ardından Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'yı methe geçer ve kahramanlık, soyluluk, cömertlik ve güzel konuşma yeteneğine sahip olma gibi vasıflarını ön plana çıkararak onu över:

وَافَى لَهَا الصَّدْرُ الرَّفِيعُ جَنَابُهُ عَلَمُ الْغُزَاةِ وَمُكَمَّدُ الْحُسَّادِ

بِمَضَارِبَ كَانَتْ لَدَى إِفْنَائِهَا غِيلَ الْقَنَا وَمَرَابِضَ الْآسَادِ

شَهْمٌ لَهُ مِنْ عَزْمِهِ وَثَبَاتِهِ أَضْعَافُ مَا أُوتِيهِ مِنْ إِمْدَادِ

وَلَهُ بِدِينِ الْحَقِّ صَوْلَةُ نَاصِحٍ دَكَّ الْغُزَاةُ بِهَا ذَرَى الْأَطْوَادِ

تَرْوِي لَهُ الْأَيَّامُ طِيبَ مَفَاخِرٍ وَمَآثِرَ عَزَّتْ عَلَى الْأَنْدَادِ

وَفَضَائِلَ مِلْءَ الْعُيُونِ مَحَاسِنًا قَصُرَتْ عَلَى عَلْيَاهُ بِاسْتِبْدَادِ

أَرْبَى عَلَى عَبْدِ الْحَمِيدِ بَلَاغَةً وَزَرَتْ بَلَاغَتُهُ بِقُسِّ إِيَادِ

Askerlerin sancağı ve hasetçilerin hüzün kaynağı olan Veziriazam hazretleri oraya geldi.

Mızraktan ağaçlıkları ve aslan yataklarını yok eden kılıçlarla.

O bana kat kat yardım yapma azim ve sebatı olan bir asildir.

Onun, Allah'ın dini için savaşçılara dağlardaki sığınakları yerle bir ettiren bir saldırı emri vardır.

Günler onun, emsaline nasip olmamış övünç kaynağı olan iyi işlerini ve atalarından miras kalmış kahramanlıklarını,

Göz dolduran faziletlerini ve sadece ona ait olan güzelliklerini anlatır.

O, belagatte Abdulhamîd el-Kâtib'i geçmiştir. Onun belagati Kuss el-İyâdî'yi gölgede bırakır.

Şair sadrazamı övdüğü bu beyitlerin ardından tekrar Osmanlı'dan söz açar ve bu devlet hakkında övgüler dizer:

أَنْتُمْ بَنِي الْعَلْيَاءِ قُطْبُ مَدَارِهَا يَوْمَ الْفَخَارِ وَمَوْئِلُ الْقُصَّادِ
مَا مِنْكُمْ إِلَّا حَلِيفُ مَكَارِمٍ زَاكِي الْخِلَالِ يُعَدُّ فِي الْأَفْرَادِ
أَشْفَعْتُمْ شَرْفَ الْجِهَادِ بِمَقْصِدٍ أَسْنَى وَمِسْعَاةٍ لِخَيْرٍ مُفَادِ
وَحَلَلْتُمْ مَغْنَى دِمَشْقَ فَأَصْبَحَتْ أَيَّامُهَا تَزْهَى عَلَى الْأَعْيَادِ
بَلَدٌ بِهَا لِلْأَنْبِيَاءِ مَرَاقِدٌ وَبِهَا حِمَى الْأَبْدَالِ وَالْأَوْتَادِ
زَادَتْ بِكُمْ شَرَفًا عَلَى شَرَفٍ فَلَا زِلْتُمْ مَدَى الْأَيَّامِ فِي إِسْعَادِ
وَبَقِيتُمْ ظِلَّ الْبِلَادِ وَأَهْلِهَا مَا لَاحَ بَرْقٌ أَوْ تَرَنَّمَ شَادِ

Siz -değerli kişiler- övünç günü oranın yörünge merkezi ve ihtiyaç sahiplerinin sığınağısınız!

İnsanlar içerisinde temiz tabiatlı ve güçlüklerin yoldaşı kabul edilenler yalnız sizden çıkar.

Sizler yüce bir gaye uğruna ve en iyi kazanç çabasıyla cihadın şerefine şeref kattınız.

Siz Dımaşḳ'a geldiniz de orada günler bayramlardan şen oldu.

Orası Peygamberler yatağı ve abdâl ile evtâdın sığınağı olan bir şehirdir.

Sizin sayenizde orası şerefine şeref katmıştır. Artık her zaman mesut olasınız.

Şimşek çaktıkça, bülbül şakıdıkça bu ülkenin ve halkının gölgesi olunuz.

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb, ordunun kumandanı durumunda olan sadrazamı cesaret erdemine sahip birisi olarak nitelemektedir. Ona göre sadrazam, mızrakları bir orman gibi görünecek kadar çok olan ve her biri aslan gibi kuvvetli düşmanı yerle bir eden değerli bir orduyu komuta etmektedir. Ayrıca şair, sadrazamı Allah'ın dini uğruna savaşan birisi olarak nitelemektedir. Onu etkili konuşmada meşhur Arap hatibi Ḳuss b. Sâide ve ünlü kâtip Abdulhamîd el-Kâtib ile kıyaslayarak bu konuda onları bile geçtiğini ifade etmektedir ki bu ifade tarzları klasik Arap şiirinde Emevî ve

Abbâsî dönemlerinden itibaren kullanlmakta olan üslup özellikleridir.[272]

Kandiye'yi fethetme başarısını gösteren orduya da övgüler yağdıran şair, onları Bağdat'ta faaliyet gösteren Abbâdîler[273] ve İşbiliyye'de birçok başarıya imza atan Bermekîlerden[274] üstün tutmuştur. Ona göre bu orduda bulunanlar "yüceliklerin dolunayları ve hilalleri", "doğruluk ve hidayetin güneşleri"dir. Aylar ve güneşlerden ibaret olan bu orduda komutanlar güneşe, askerler de ışığını (gücünü) bu güneşlerden alan aya benzetilmek suretiyle güzel bir teşbih-i temsilî örneği ortaya konmuştur. Memduhun bu şekilde dolunay ve güneşe benzetilmesi Arap şirinde yaygın olarak bilinen yöntemlerdir.[275] Fakat şair yüceliklerin dolunayı, doğruluk ve hidayetin güneşleri demek suretiyle geleneksel motifleri kendisinden bazı anlamlar katarak kullanma çabasını ortaya koymuş ve böylece eskiyi olduğu gibi taklit etme yerine yeni bir şeyler söyleme gayretini göstermiştir. Şiirin Kandiye fethi münasebeti ile söylenmiş olması dikkate alındığında şairin, memduhun cesaret ve kahramanlık vasıflarına vurgu yapmasının çok yerinde bir seçim olduğu söylenebilir. Zira şiir eleştirmenlerine göre komutanların methinde cesaret vasfının ön plana çıkarılması başarılı bir medih şiiri için olmazsa olmaz şarttır.[276]

Şair bu ordunun sahibi olan Osmanlı Devleti'nden bahsetmeyi de ihmal etmemiştir. "Bedenlerdeki can" ve "zamanın süsü" olarak nitelediği bu devletin Dımaşk bölgesi için arz ettiği öneme işaret ederek, bu devletin bekâsı temennisinde bulunmuştur.

Daha önce de ifade edildiği üzere bu savaştaki başarısından dolayı Fazıl Ahmed Paşa'yı metheden başka şairler de vardır. Bunlardan birisi de İbnu's-Semmân lakabıyla meşhur olan Abdulbâkî b. Ahmed'dir (1088/1677)[277]. İbnu's-Semmân, şairimizden farklı bir

---

272 ed-Dehhân, *el-Medîḥ*, s. 61, 62.

273 'Abbâdîler hakkında bilgi için bk. Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâdîler", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 15-16.

274 Bermekîler hakkında bilgi için bk. Yıldız, Hakkı Dursun, "Bermekîler", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 517-520.

275 Bununla ilgili örnekler için bk. ed-Dehhân, *el-Medîḥ*, s. 20, 31.

276 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 109.

277 1055/1645'te Dımaşk'ta doğdu. Mısır'da eğitim gördü ve sonrasında İstanbul'a gelerek Osmanlı padişahı IV. Mehmed ile görüştü. Vefat ettiği 1088/1677 yılına kadar burada kaldı. İyi bir zekâ ve güçlü bir hafızaya sahip olan İbu's-Semmân

biçimde şiirine gazelle giriş yaptıktan sonra memduhun cesaretini ve İslamın yayılmasına yaptığı katkıyı şu beyitlerle ifade eder[278]: [Kâmil]

فَرْعُ الْمَعَالِي خَيْرُ مَنْ بَلَغَ السُّهَى ... مَجْدًا وَسَامَى فِي الْعُلَا إِدْرِيسَا

وَالْفَارِسُ الْكَرَّارُ مِغْوَارُ الْوَغَى ... وَمُعِيدُ سَعْدِ الْمُشْرِكِينَ نُحُوسَا

بِالْفَضْلِ أَكَّدَ مَا الْأَوَائِلُ أَسَّسُوا ... وَأَفَادَنَا التَّأْكِيدَ وَالتَّأْسِيسَا

نَدْعُو بِسَطْوَتِهِ الزَّمَانَ فَيَرْعَوِي ... فَرْقًا وَنَطْرُدُ بِاسْمِهِ إِبْلِيسَا

وَنَخُطُّ أَحْرُفَهُ الْكَرِيمَةَ رُقْيَةً ... لِشِفَاءِ مَا أَعْيَى أَرِسْطَالِيسَا

يُرْدِي الْحُسَامَ بِجِسْمِ مَنْ أَرْدَى بِهِ ... وَيَرُدُّ مُبْتَسِمَ الْكُمَاةِ عَبُوسَا

قَدْ أَنْطَقَ الْإِسْلَامَ صَامِتُ سَيْفِهِ ... بَعْدَ السُّكُوتِ وَأَخْرَسَ النَّاقُوسَا

Şereflilerin nesli, Sühâ yıldızına ulaşıp yücelikte İdris'e erişenlerin en onurlusudur.

Atılgan süvari, savaş yiğidi ve müşriklerin mutluluğunu kara yazgıya çevirendir.

O, ataların kurduğu düzeni erdemle sağlamlaştırdı ve bize [bu işlerin] nasıl kurulup nasıl pekiştirildiğini öğretti.

Onun gücüyle zamanı çağırırız da korktuğu için vazgeçip pişman olur. Onun adıyla İblis'i kovarız.

Aristo'yu aciz bırakan bir [hastalığın] şifası için [adının] çok değerli harflerini muska olarak yazarız.

Öldürdüğünün bedeniyle kılıcı parçalar, zırh kuşanmış yiğidin güleç yüzünü asık surata çevirir.

Onun suskun kılıcı kısa bir sesizliğin ardından İslam'ı konuşturdu ve çanları susturdu.

Arap şiiri, tarihi ve mesellerine son derece vâkıftı ve bir oturumda binden fazla beyit okuyabilecek şairlik yeteneğine sahipti. Lâmiyye kasidesi ile İmruulkays'ın meşhur قفا نبك şiirine muâraza yapmış ve bu şiirinin İmruulkays'ın şiirinden daha meşhur olduğu belirtilmiştir. (Bk. el-Muḥibbî, Ḫulâṣatu'l-Eṯer, 270-283; a.mlf., *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 237). Muhammet Tasa *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* isimli çalışmasında, şairin muhtelif kaynaklardaki dağınık halde bulunan şiirlerini bir araya getirerek bunları muhteva ve şekil özellikleri açısından incelemiştir.

278 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 240. Şiirle ilgili bir değerlendirme için bk. Tasa, *age*., s. 88-94.

Bu şiirde İbnu's-Semmân memduhun soyluluğuna dikkat çekmiş, "onun adıyla İblis'i kovarız" ve "adının değerli harflerini muska yaparız" gibi mübalağalı ifadelerle[279] memduhun cesaret ve kahramanlığını pekiştirmiştir. Bunlar İbnu'n-Naḳîb'in şiirindeki nitelemelerle örtüşmektedir. İbnu's-Semmân sonrasında memduha yönelik duygularını ifade ederek tıpkı İbnu'n-Naḳîb gibi şiiri dua ile bitirmiştir.

يَا مَنْ تَمِلْتُ عَلَى السَّمَاعِ بِحُبِّهِ وَقَرَأْتُ فِيهِ مِنَ الْغَرَامِ دُرُوسَا

أَنَا مَنْ عَلِمْتَ وِدَادَهُ وَجَهِلْتَهُ وَسَيَصْحَبَنَّ لَدَى عُلَاكَ جَلِيسَا

أَغْرَقْتَهُ بِالْجُودِ قَبْلَ وُرُودِهِ ثِقَةً وَمِثْلُكَ لَا يَكُونُ خَسِيسَا

لَا زِلْتَ صَدْرًا لِلصُّدُورِ مُقَدَّمًا أَبَدًا بِحِفْظِ إِلَهِهِ مَحْرُوسَا

فِي عِزِّ دَاوُدٍ وَدَوْلَةِ يُوسُفٍ وَعَلَا سُلَيْمَانٍ وَرِفْقَةِ عِيسَى

Ey sevgisini duymakla kendimden geçtiğim ve kendisinden aşk dersleri aldığım zât!

Ben, sana olan sevgisini henüz öğrendiğin biriyim. Yücel huzurunda bir dost olarak kalacak kişiyim.

Güvendiğin için, daha gelmeden kendisine cömertlik yaptığın biriyim. Cimri olmaz senin gibisi…

İlahı tarafından korunmuş ve daima gönüllerin en öndeki efendisi olasın,

Davud'un gücünde, Yusuf'un devletinde, Süleyman'ın yüceliğinde ve İsa'nın şefkatinde olasın!

Şiirdeki, memduhun cömertliğine değinmek için zikredilen "güvendiğin için, daha gelmeden kendisine cömertlik yaptığın biriyim. Cimri olmaz senin gibisi." ifadesi ile İbnu'n-Naḳîb'in şiirindeki benzer bir anlama sahip "O bana kat kat yardım yapma azim ve sebatı olan bir asildir" ifadeleri Fâzıl Ahmed Paşa'nın Arap şairlere olan teveccühü konusunda fikir vemektedir. Öte yandan İbnu's-Semmân'ın şiirindeki, memdûhun İslam'ı yayma noktasındaki gayretleri İbnu'n-Naḳîb'in şiirinde yer almazken, İbnu'n-Naḳîb'in sözünü ettiği memduhun konuşma kabiliyeti ve Girit fethine dair bilgiler İbnu's-Semmân'ın şiirinde zikredilmemiştir.

---

279 Tasa, *age*., s. 92-93.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb Girit adasının fethi sebebiyle Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'yı övdüğü bu şiirinde onun cesaret ve kahramanlık sıfatlarını ön plana çıkarmış, karizmatik komutanlığı ile üstün başarılarından söz etmiştir. Şair bu fethi gerçekleştiren askerlerden ve Osmanlı Devleti'nden bahsetmeyi de ihmal etmemiş onlar için de övgü dolu sözler sarf emiştir. Geleneksel Arap şiirinin Emevî ve Abbasî dönemlerinden itibaren kullanılagelen motifleri kendi yorum tarzıyla ifade eden şairin bu şiiri genel anlamda, şiir eleştirmenlerinin benimsedikleri esaslara uygunluk bakımından başarılı gözükmektedir.

2.2.2. Şeyhülislamları Methi

İbnu'n-Naḳîb bu konuda ikisi Hüsamzâde'ye[280] biri de ismini vermediği bir şeyhülislama olmak üzere üç methiye yazmıştır. Bu şiirler anlamsal özellikleri bakımından birbiriyle benzerlik arz ettiği için sadece Hüsamzâde'ye, Şam'a kadı olması sebebiyle yazdığı anlaşılan şiir incelenecek ve diğer şiirlerin dikkate değer noktalarına temas etmekle yetinilecektir.

Şair Hüsamzâde'yi övdüğü sözü geçen şiirine fa<u>h</u>r ile giriş yapar. Altı beyitlik bu girişin ardından memduhu temel insani erdemleri ile şöyle metheder[281]: [Kâmil]

وَعَلَامَ أَجْزَعُ وَالشَّهَامَةُ شِيمَتِي ... وَابْنُ الْحُسَامِ أَمِيرُ ذَا الْمَيْدَانِ

شَهْمٌ تَكَنَّفَهُ الْوَقَارُ فَلَمْ يَزَلْ ... فِي الْعِزِّ مُمْتَنِعًا مِنَ الْإِمْكَانِ

قَصُرَ الْفَخَارُ عَلَى عَلَاهُ فَلَمْ يَدَعْ ... فَخْرًا لِذِي الْعَلْيَاءِ لِلشُّجْعَانِ

---

280 Hüsamzâde Abdurrahman Efendi, IV. Mehmet dönemi şeyhülislamlarındandır. 1003/1594'te doğdu. İstanbul kadılığı ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Bir ara Halep ve Şam'da kadılık yaptı.1065/1655'te şeyhülislamlığa getirildi. Bir yıl sonra bu görevden azledilip Filibe'ye gönderildi. 1081/1670 tarihinde Mısır'da vefat etti. Edebiyata ilgi duyduğu anlaşılan Hüsamzâde'nin *Risâle fî Ḳalbi Kâfûriyyâti'l-Mutenebbî mine'l-Mediḥ ile'l-Ḥicâ* isimli bir eseri vardır. Bk. el-Muhibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 352-357; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar-S. Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, I, 91; Hüsamzâde Abdurrahman er-Rûmî, *Risâle fî Ḳalbi Kâfûriyyâti'l-Mutenebbî mine'l-Mediḥ ile'l-Ḥicâ*, thk. Muhammed Yûsuf Necm, 2.b., Dâru Sâdır, Beyrut, 1993, s. 5-8. (Tahkik edenin ön sözü)

281 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 273-275.

وَتَتَابَعَتْ مِنْهُ اللُّهَا حَتَّى لَقَدْ شَرِقَتْ بِهَا لَهَوَاتُ كُلِّ أَمَانِي
ذُو عِفَّةٍ أَلْفَتْهُ حَتَّى لَمْ تَزَلْ آيَاتُهَا تُتْلَى بِكُلِّ لِسَانِ
حَبْرٌ تَوَغَّلَ فِي الْفَضَائِلِ جَاهِدًا حَتَّى ارْتَوَى مِنْ بَحْرِهَا الْمَلْآنِ
كَشَّافُ كُلِّ غَمِيضَةٍ لَا تَنْجَلِي بِنَبَاهَةٍ تَعْزَى إِلَى سَحْبَانِ
مَا رَاحَ يَعْبَثُ بِالْيَرَاعِ بَنَانُهُ إِلَّا أَتَى بِقَلَائِدِ الْعِقْيَانِ
مَا الرَّوْضُ مَطْلُولُ الْأَزَاهِرِ يَانِعًا سَجَعَتْ عَلَيْهِ الْوُرْقُ بِالْأَلْحَانِ
أَبْهَى وَأَزْهَى مِنْ سُطُورٍ حَاكَهَا فَغَدَتْ نَسِيجَةُ وَحْدِهَا بِبَيَانِ
مَوْلًى أَنَابَ لِيَ الْحَمَاسَةَ مَدْحُهُ فَسَمَوْتُ فِي النَّادِي عَلَى أَقْرَانِي

Asalet benim vasfım iken Hüsamzâde de bu meydanın lideri iken ne diye üzüleyim.

O, vakarın kendisini büsbütün kuşattığı ve her zaman izzet konusunda ulaşılması mümkün olmayan [konumda bulunan] asil biridir.

Övünç onun yüceliğinde son bulmuş ve o, şerefli kahramanlara dahi övünç bırakmamıştır.

Onun ihsanları öylesine ardı ardına gelir ki arzuların boğazları bu ihsanlarla tıkanır.

İffetli biridir. [Sahip olduğu] iffet ona o denli alışmıştır ki onun bu özelliği dillerden düşmez.

Gayretiyle faziletlerde derinlik kazanmış bir âlimdir. Öyle ki fazilet deryasından kana kana içmiştir.

Anlaşılmaz, kapalı her mevzuyu Sehbân b. Vâil'e yaraşır bir zekâ ile açıklığa kavuşturandır.

Onun parmakları her ne zaman kalemle oynasa altın kolyeler ortaya koyar.

Üzerine taze çiçekler serpiştirilmiş, içerisinde güvercinlerin ezgiler söylediği bir bahçe,

Onun dokuyup beyanda eşsiz bir ürün haline getirdiği satırlardan daha görkemli, daha parlak değildir.

Övgüsü beni kahramanlık [sıfatıy]la mükâfatlandıran ve bu sayede mecliste akranlarıma üstün gel[memi sağlayan] bir beydir.

Şair sonrasında memduhun Dımaşḳ'a gelişine temas eder ve yazmış olduğu bu şiiri ona sunar. Övgünün, kasidenin hâtime bölümünü oluşturan bu beyitlerde de devam ettiği görülmektedir:

يَا مَاجِدًا أَوْسَعْتَ جِلِّقَ رِفْعَةً فَالْآنَ يُلْفَى عِيدُهَا عِيدَانِ

هُنِّئْتَهُ عِيدًا وَمِثْلُكَ مَنْ بِهِ تَتَهَنَّأُ الْأَوْقَاتُ فِي الْأَزْمَانِ

وَإِلَيْكَهَا بِكْرًا عَرُوبَةَ حَيِّهَا تَاهَتْ بِمَدْحِكَ يَا عَظِيمَ الشَّانِ

تَرْجُو الْقَبُولَ تَفَضُّلًا وَاسْلَمْ مَرُو حَ الْبَالِ مَا مَاسَتْ غُصُونُ الْبَانِ

Ey şerefli kimse! Sen Cillik'in saygınlığına saygınlık kattın. Şimdi oranın bayramı iki bayrama dönüştü.

Zaten sen bir bayram olarak kutlanırsın. Ve ancak senin gibi kimseler sebebiyle zamanlar kutlu olur.

Buyur sana övgünle yolunu kaybetmiş, kabilenin [en] hoş bakiresi!

[Bu bakire misali şiir kendisini] kabul buyurmanı umar… Sorkun fidanları salındıkça huzur ve selamet içinde ol!

Görüldüğü üzere şair, Şeyhülislam Hüsamzâde'nin asaletini zikrederek başladığı medih bölümünü iffet, vakar, cömertlik, izzet ve fazilet gibi niteliklerini sayarak sürdürmüştür. Ayrıca memduhun zekâsını ifade etmek üzere etkili konuşmada darb-ı mesel haline gelmiş olan[282] Seḥbân b. Vâil isimli ünlü Arap hatibi ile arasında bir benzerlik kurmuştur. İbnu'n-Naḳîb'in Seḥbân'ı zekâsı yönüyle zikretmesi muhtemelen yine fesahat ve belagat zekâsı ile ilgilidir. Nitekim şiirin devamında Hüsamzâde'nin yazma kabiliyetini anlatmak üzere onun yazdıklarının altın değerinde ve mamur bir bahçeden daha hoş olduğunu söylemesi de bunu desteklemektedir. Şairin zikrettiği -asalet hariç- tüm bu vasıflar medih şiirlerinde zikredilmesiuygun olan temel insani erdemleridir. Böyle olmayan asalet ve soyluluk vasfına insanî erdemlerle birlikte değinmekte ise hatırlanacağı üzere bir sakınca bulunmamaktadır.

"*Onun ihsanları öylesine ardı ardına gelir ki arzuların boğazları bu ihsanlarla tıkanır*" beyti şiirin kazanç elde etmek için yazılmış olabileceği ihtimalini akla getirebilir. Fakat bir kaç sebep bu ihtimali

---

282 eṯ-Ṯe'âlibî, *Simâru'l-Ḳulûb fi'l-Muḍâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1985, s. 102.

oldukça zayıflatmaktadır; öncelikle şiirde şairin bu yönde bir beklenti içerisinde olduğunu ortaya koyan kesin bir ifade bulunmamaktadır. Biyografi kitaplarında şairin bu veya başka şiirleri kazanç elde etmek için yazdığına dair bir bilgiye de ulaşılamamıştır. Öte yandan memduhun cömertlik vasfını zikretmek Arap şiirinde eskiden beri süregelen bir âdet olup şairin söz konusu beytinin memduhun cömertliğini belirtmek için söylendiği anlaşılmaktadır. Buna göre söz konusu beytin memduhun cömertlik vasfını dile getirmek için veya en azından kendisine yapılan bir ihsana teşekkür için söylenmiş olabileceği ihtimali daha kuvvetli gözükmektedir.

Şair "*övgüsü beni kahramanlık [sıfatıy]la mükâfatlandıran ve bu sayede mecliste akranlarıma üstün gel[memi sağlayan] bir beydir.*" beytinde Hüsamzâde'yi övmek suretiyle onu yüceltmediğini aksine onu övmekle kendi şiirinin değer kazandığını ifade etmektedir. Güzel bir övgü şekli olarak görünen bu beyit Hz. Peygamber'in meşhur şairi Hassân b. Sâbit'in (60/680) şu beytini çağrıştırmaktadır[283]: [Kâmil]

مَا إِنْ مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِي لَكِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ

Ben sözümle Muhammed'i övmedim. Fakat Muhammed[i zikretmek sureti] ile sözümü öv[müş ol]dum.

Görüldüğü üzere Hassân b. Sâbit'in bu beyti ile İbnu'n-Nakîb'in sözü geçen beyti arasında üslup bakımdan bir benzerlik göze çarpmaktadır. Zira her ikisi de methedilen kişinin üstünlüğünü belirtmek için, medih ile memduhun değer kazanmadığını, aksine memduh sayesinde sözün değer kazandığını vurgulamışlardır.

İbnu'n-Nakîb Hüsamzâde'yi övmek üzere söylediği diğer şiirine tabiat tasviri ile giriş yapar ve ardından onu şu sözlerle metheder[284]: [Hafîf]

كُلُّ فَصْلٍ مِنَ الزَّمَانِ عَجِيبٌ غَيْرَ أَنَّ الرَّبِيعَ أَزْكَى خِلَالَا

وَكَذَاكَ الْحُسَامُ مَاضٍ وَلِكِنْ قَلَمُ ابْنِ الحُسَامِ أَمْضَى فَعَالَا

Yılın her mevsimi hoştur. Fakat ilkbaharın özellikleri daha bir güzeldir.

---

283 İbnu'l-Esîr, *age.*, III, 240. Hassân'ın bu beyti matbu şiir divanında yer almamaktadır.

284 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 300.

Bunun gibi, kılıç keskindir. Fakat Hüsamzâde'nin kalemi etki bakımından daha bir keskindir.

Sonrasında şair memduhu bir önceki şiirinde zikredilen vasıflarla över. Yirmi bir beyitten oluşan bu şiirde, memduhun övüncü hak edecek işler yapma konusundaki konumunu ifade etmek üzere Spica ve Arcturus yıldızlarından üstün olduğunun belirtilmesi ve belagat konusunda büyü etkisine sahip bir anlatım kabiliyetine sahip olduğunun ifade edilmesi konunun sunuluşu bakımından güzel anlatımlar olarak gözükmektedir.

Bu şiirlerden başka şairin şeyhülislam Yahyâ el-Minḳârî'ye yazdığı ve ana konusu iḫvâniyyât olan şiirinin beş beyitlik giriş bölümünde şair yukarıdakilerden farklı olarak memduhu "dinin boynundaki kolye" ve "şeriatın en doğru görüşü" olarak niteledikten sonra onun adalet vasfına vurgu yapmıştır.[285]

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb şeyhülislamlara yazdığı methiyelerinde onları iffet, vakar, cömertlik, adalet, izzet, zeki ve bilgili olma, güzel konuşma ve etkili yazma kabiliyetine sahip olma gibi vasıflarla övmüştür. Ayrıca onların dinin doğru anlaşılması ve hukukun kurallara uygun biçimde icra edilmesindeki önemlerine de vurgu yapmıştır. Geleneksel Arap şiirinin anlatım yöntemlerinden yararlanarak sunduğu bu şiirler genel olarak eleştirmenlerin kurallarına uygun gözükmektedir.

2.2.3. Kadıları Methi

İbnu'n-Naḳîb'in kadılara yazdığı methiyeler diğer medih şiirleri içerisinde sayısal bakımdan daha fazla yer tutar. Bu konuda şair, Seyyid Ömerzâde Ahmed[286], Ebu's-Su'ûd eş-Şa'rânî[287], Tabakzâde

---

285 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 233.

286 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 88. el-Muḥibbî, Kadı Seyyid Ahmed b. Ömer el-'İbdîd (el-'Abdîd, el-'Îdîd) isminde birinden bahsetmekte ise de (Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eşer*, III,337) hakkında bilgi verilmediği için bu kişinin söz konusu memduh olup olmadığı teyit edilememektedir.

287 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 84. Bu şahıs Osmanlı Şeyhülislamı olan Ebussuûd Efendi (982/1574) ile karıştırılmamalıdır. Tam adı Ebu's-Su'ûd b. Abdirrahîm el-Mışrî eş-Şa'rânî'dir. Mısır'da doğdu. Babası ile birlikte küçük yaşta İstanbul'a geldi ve buradaki medreselerde eğitim gördü. Süleymaniye medresesini bitirerek Şam kâḍılkuḍâtı oldu. Bu görevde kırkbeş gün kaldıktan sonra azledildi. Kudüs, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılığından sonra Anadolu kazaskerliği payesini elde etti. 1088 yılında İstanbul'da vefat etti. el-Muḥibbî onun birkaç şiirini zikreder. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eşer*, I, 120-122.

Mehmed[288], Mustafa el-Başrî[289], Abdullatîf Unsî[290] ve Seyyid Ali Efendizâde[291] gibi zâtlara methiye yazmıştır. Bazı kadılara yazılan şiirlerde ise memduhun kimliği açıkça zikredilmeksizin ya Muhammed Efendi[292], Abdullah Efendi[293], Süleyman Efendi[294] gibi isimlerle söz edilmiş ya da isimleri hiç zikredilmeden Şam kadısı[295] veya kazasker[296] demekle yetinilmiştir.

Şair, kadılara için söylediği şiirlerinde onları zekâları, ilimleri, akıcı konuşmaları ve diğer bazı ahlaki erdemleri ile över. Söz konusu zümre kadılar olunca hiç kuşkusuz onların ilk akla gelen özelliklerden birisi zekâları ve bununla alakalı diğer özellikleridir. Nitekim İbnu'n-Naḳîb Şam kadısı Tabakzâde Mehmed'e yazdığı medih şiirinde onun bu özelliğini çeşitli yönleri ile şöyle ele alır[297]: [Kâmil]

بَرِحَ الْخَفَاءُ فَمَا ذَكَاءُ إِيَاسٍ ... فِيمَا نَرَاهُ بِأَوْحَدٍ فِي النَّاسِ

إِنَّ الذَّكَاءَ الْأَوْحَدِيَّ ذَكَاءُ مَنْ ... جَلَّتْ مَدَارِكُهُ عَنِ الْأَجْنَاسِ

قَاضِي دِمَشْقَ الْأَصْمَعِيُّ مُحَمَّدٌ ... تِرْبُ النَّدَى طَوْدُ الْعُلُومِ الرَّاسِي

قَامَتْ عَلَى فَضْلِ الْأَوَاخِرِ حُجَّةٌ ... مِنْهُ تَمُتُّ بِشَاهِدٍ وَقِيَاسِ

فَهُمٌ تَعَلَّقَ بِالثُّرَيَّا مُسْفِرًا ... عَنْ خِبْرَةٍ وَدِرَايَةٍ وَمِرَاسِ

وَبَصَارَةٌ فِي الْمُشْكِلَاتِ تَكَفَّلَتْ ... مِنْهَا بِدَفْعِ مَوَاقِعِ الْإِلْبَاسِ

---

288 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 176. Bu şahsın biyografisine ulaşılamamıştır.

289 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 205. Bu şahsın biyografisine ulaşılamamıştır.

290 Abdullatîf Unsî aslen Kütahyalı olup hizmetinde bulunduğu kâḍılkuḍât Muhammed b. Yûsuf Nehâlâ ile birlikte küçük yaşta Dımaşḳ'a geldi. Burada hizmetinde bulunduğu bu kişiden edebiyat öğrendi. Kütahya, Maraş, Mısır, Trabluşşam, Mekke, Bağdat ve İzmir'de kadılık yaptı. 1075/1664 yılında Şam kadısı iken vefat etti. İnşâ sanatında olukça yetenekli biri olduğu belirtilen Abdullatîf'in şiirleri de mevcuttur. Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 23-36; ez-Ziriklî, *age*., IV, 58.

291 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 289. Bu şahsın biyografisine ulaşılamamıştır.

292 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 65.

293 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 144.

294 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 271.

295 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 145, 149.

296 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 86.

297 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 177.

وَبَدِيعُ نَقْدٍ لَا يُشَقُّ غُبَارُهُ وَمَلَاحِظٌ نُورِيَّةُ الْمِقْبَاسِ
جَاءَتْ بِتَدْقِيقٍ نَجِيٍّ وَحْيُهُ خَلَّابِ أَلْبَابِ الْوَرَى خَلَّاسِ
طِيبًا لِآثَارٍ لَهُ وَمَآثِرٍ مِسْكِيَّةِ الْأَرْوَاحِ وَالْأَنْفَاسِ

Gizli aşikâr oldu. Görünen o ki artık insanlar içerisinde İyas'ın zekâsı yegâne değil.

Yegâne akıl, idraki hemcinslerinden daha üstün olan kişinin aklıdır ki

O Dımaşḳ'ın ferasetli kadısı, cömertliğin kardeşi ve ilmin sağlam dağı Muhammed'dir.

Onun sayesinde sonrakiler için şahit ve kıyasla desteklenmiş bir fazilet delili belirmiştir.

Bilgi, deneyim ve tecrübe ile hareket eden, Ülker yıldızına ulaş[acak derecede yüksek] bir anlayış[a sahip ve]

Müşkil konularda şüpheleri gidermeyi üstlenmiş basiretli biridir.

Ulaşılması imkânsız harika tenkitlere ve meşalesi parlak mülahazalara sahiptir.

[Bu mülahazaları] insanların aklını başından alan, büyülü ve verdiği ilham dost canlısı olan bir titizlikle ortaya çıkar.

Bunlar onun atalarından gelen ve sonradan kazandığı, ruhları ve canları misk gibi olan vasıflarıdır.

Bu şiirde İbnu'n-Naḳîb Tabakzâde'yi sahip olduğu ince zekâ ve ileri görüşlülüğü sebebiyle, Emevî dönemi kadılarından, zekâsıyla darb-ı mesel haline gelecek derecede ün kazanmış[298] İyâs b. Muâviye'den (122/740) üstün tutmaktadır. Şaire göre memduh bu özelliğinin yanı sıra bilgi ve tecrübe sahibi, problemli konuları son derece titiz bir biçimde ele alan, yücelikte Ülker yıldızına ulaşan idraki ile şüpheleri bertaraf eden ve herkes tarafından kabul görecek değerlendirmelere imza atan bir kadıdır. Kadılarda aranan bu temel nitelikler İbnu'n-Naḳîb'in kadıları övdüğü diğer medih şiirlerinin neredeyse tamamında zikredilen vasıflardır.

İbnu'n-Naḳîb kadılara yönelik söylediği methiyelerde onları zekâlarının yanı sıra sahip oldukları bilgi ve fesahatlarıyla da över.

298 eṯ-Ṯe'âlibî, *Simâru'l-Ḳulûb*, s. 93.

Nitekim Şam'daki görevini tamamlayıp Mısır'a gitmeye hazırlanan kadı Süleyman Efendi'yi şu sözlerle methetmektedir[299]: [Basît]

شَهْمٌ لَهُ فِي فُنُونِ الْعِلْمِ جَامِعَةٌ وَرَاءَهَا مِنْهُ تَحْقِيقٌ وَإِتْقَانُ

وَلَهْجَةٌ أَفْصَحَتْ عَنْهَا بَلَاغَتُهُ فَلَيْسَ يُدْرِكُهَا قُسٌّ وَسَحْبَانُ

صَدْرُ الْمَحَافِلِ قَاضِي مِصْرَ مَنْ شَرُفَتْ بِهِ دِمَشْقُ وَقَدْ أَضْحَى لَهَا شَانُ

وَسَوْفَ تَزْهُو بِهِ مِصْرٌ وَيُوَسِّعُهَا فَخْرًا فَتَحْسُدُها فِي الشَّرْقِ بَغْدَانُ

وَسَوْفَ يَحْيَا بِهَا رَبْعُ الْكَمَالِ بِهِ وَيَسْتَقِيمُ لَهَا بِالشَّرْعِ مِيزَانُ

وَتَغْتَدِي بِثَنَاهُ رَوْضَةً أُنُفًا كَأَنَّمَا حَفَّهَا بِالشِّعْبِ بَوَّانُ

O, ilim dallarında kapsamlı bilgiye sahip bir asildir. Sonra onun araştırma ve işini sağlam yapma [kararlılığı],

Kuss ve Seḥbân'ın ulaşamayacağı fasih ve beliğ bir dili vardır.

Meclisin başı, Mısır'ın kadısı ve Şam'ın kendisi sebebiyle şan ve şerefe kavuştuğu kişidir.

O Mısır'ı aydınlatacak ve oranın övüncünü artıracaktır. Böylece Doğu'daki Boğdan bile Mısır'ı kıskanacaktır.

Onun sayesinde orada kusursuz çayırlar hayat bulacak ve şeriat terazisi kurulacaktır.

Orası onun övgü[yü hak eden kişiliğiyle], Bevvân'ın[300] yollarla çevirdiği [Şi'bu Bevvân'a] benzeyen yüksek bir bahçe oluverecektir.

Bu şiirde memduh sahip olduğu kapsamlı ilmî birikimi ve konuşma kabiliyeti ile övülmektedir. Nihayetinde bunlar kadılık makamında bulunan birisi için isabetli karar verme ve kararını etkili bir biçimde ifade etme bakımından önemli niteliklerdir. Şiirde dikkat çeken noktalardan biri de memduh sayesinde şehrin güzelliklerle dolacağını ifade etmek üzere söylenen "Şam'ın kendisi sebebiyle şan ve şerefe kavuştuğu kişidir, O Mısır'ı aydınlatacak ve oranın

---

299 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 272, 273.

300 Şair beyitte geçen كَأَنَّمَا حَفَّهَا بِالشِّعْبِ بَوَّانُ "Orası onun övgü[yü hak eden kişiliğiyle], Bevvân'ın yollarla çevirdiği [Şi'bu Bevvân'a] benzeyen yüksek bir bahçe oluverecektir" ifadesi ile Nuh'un (a.s.) soyundan gelen Bevvân b. İrân b. el-Esvd b. Sâm b. Nûh'a nispetle "Şi'bu Bevvân" ismi ile anılan ve eskiden dünyanın en güzel dört yerinden biri kabul edilen mesire yerine atıfta bulunmaktadır. Şi'bu Bevvân hakkında bilgi için bk. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 503.

övüncünü artıracaktır. Böylece Doğu'daki Boğdan bile Mısır'ı kıskanacaktır." beyitleridir. Bu tarz anlatım tekniklerine sık başvuran şair ismini vermediği Şam kadısı için kaleme aldığı methiyesinde bu yöndeki düşüncelerini şöyle aktarır:

تَوَلَّى دِمَشْقَ الشَّامِ فَانْهَلَّ غَيْثُهَا وَأَخْصَبَ رَيَّاهَا وَكَانَ لَهَا الْفَخْرُ

O, Şam bölgesindeki Dımaşḳ [kentinin kadılığını] üstlendi. Bu yüzden oraya [bereket] yağmurları boşalarak güzel kokuları harekete geçirdi. Böylece övünç Dımaşḳ'a mahsus oldu.

İbnu'n-Naḳîb söylediği methiye şiirlerinde kadıların yukarıda sayılan zekâ, ilim ve fesahat gibi niteliklerinin yanı sıra başka insani erdemlerine de dikkat çekmeyi ihmal etmez. Örneğin kadı Muhammed Efendi'ye yazdığı methiyede onu, güzel ahlak, fazilet, cesaret, cömertlik ve takva gibi niteliklerle şöyle över[301]: [Kâmil]

شَهْمٌ لَهُ فَضْلٌ يَعُبُّ عُبَابُهُ وَخَلَائِقٌ طُبِعَتْ عَلَى الْإِسْجَاحِ

وَفَصَاحَةٌ مَقْرُونَةٌ بِحَصَافَةٍ وَحَمَاسَةٌ مَوْصُولَةٌ بِسَمَاحِ

وَافَى دِمَشْقَ رِكَابُهُ فَقَضَى لَهَا مِنْ يُمْنِ طَائِرِهِ بِفَوْزِ قِدَاحِ

إِنَّ الْحِجَى وَالْأَرْيَحِيَّةَ وَالتُّقَى مِنْهُ ضَمِنَّ عَوَائِدَ الْإِنْجَاحِ

مَوْلَايَ أَرْوَضَ بِازْدِيَارِكَ جَانِبُ الْـ عَيْشِ الرَّغِيدِ وَمَرْبَعُ الْأَفْرَاحِ

فَلَبِسْتَ شُكْرًا لَا يَجُفُّ رُوَاؤُهُ وَجَمِيلُ حَمْدٍ فِي الْأَنَامِ صُرَاحِ

Öyle asil biridir ki dalgası çok fazilete ve güzel ahlakla bezenmiş mizaca sahiptir.

[Onun] öngörüyle dökülen akıcı bir dili ve hoşgörüyle bütünleşmiş bir cesareti vardır.

Dımaşḳ'a geldi ve şansıyla oraya bol nasip getirdi.

Onun aklı, cömertliği ve takvası başarıya ulaştırır.

Efendim! Senin gelişinle müreffeh yaşamın yüzü güler ve mutluluk çayırları yeşerir.

Artık sen insanlar içerisinde, tatlı suyu kurumayan bir teşekkürü ve güzel, saf bir övgüyü giyinmişsindir.

301 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 67.

Görüldüğü üzere akıl, takva ve cömertlik gibi vasıflara sahip olan bu soylu memduh dalgalı bir umman misali fazilete ve güzel ahlaka bürünmüş bir tabiata sahiptir. Ayrıca onun sahip olduğu cesaret onu zorbaca davranışlara itmemektedir. Zira onun cesareti yine sahip olduğu engin müsamaha ile dengelenmektedir. Gittiği her yerde hayata anlam katan ve orada adeta mutluluğun kaynağı haline gelen memduh bu özellikleri sebebiyle insanların takdirini hak etmektedir.

İbnu'n-Naḳîb kadıları övdüğü diğer bazı şiirlerinde yukarıda zikredilen vasıfları çeşitli benzetme ve mübalağalarla anlamsal bakımdan zenginleştirir. Bu şiirlerde problemleri çözmede keskin bir kılıca benzeyen[302], fesahatte Bedîuzzaman el-Hemedânî'yi gölgede bırakan[303], şeref bakımından Ayyuk yıldızına ulaşan[304], mizacı latif bir meltem gibi olan[305], önü çekmede güneş ve ayı geçen[306] bir kadı portresi çizer. Ayrıca bu kadılar şiir ve nesrin vasıflarını anlatmaktan aciz kaldığı[307], kasidenin onların niteliklerini zikretmekle şeref kazandığı[308], sahip oldukları güzel vasıflarla hürleri faziletlerine köle yapan[309] ve Ülker yıldızının kendilerine ait olması durumunda onu ufka dağıtacak kadar cömert olan[310] kişilerdir.

Yukarıdaki şiirlerde görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb, kadıları methettiği şiirlerinde onların kadılık özelliği ile alakalı zekâ ve ileri görüşlülüklerinin yanı sıra bazen ilimlerini, bazen konuşma kabiliyetlerini bazen de bunların dışındaki ahlaki erdemlerini ön plana çıkarmıştır. Muhtemelen bunun sebebi kadı olan memduhun ya Ebu's-Suûd gibi âlim olması veya Abdullatîf Unsî gibi ediplik yönünün ağır basması ya da başka insani erdemler ile temayüz eden şahsiyetler olmalarıdır.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb kadılara yazdığı medih konulu şiirlerde onları özellikle zeki, bilgili olma ve güzel konuşma gibi niteliklerle övmüş, onların güzel ahlak, fazilet, cesaret, cömertlik ve takva gibi manevi vasıflarına da temas etmiştir. Geleneksel Arap

302 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 226.
303 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 145.
304 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 88.
305 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 88.
306 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 144.
307 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 146.
308 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 149.
309 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 149.
310 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 226.

şiirinde eskiden beri kullanılan ifade biçimlerinden ve çeşitli edebî sanatlardan yararlanarak duygu ve düşüncelerini güzel bir şekilde aktaran şairin bu konuda yazdığı şiirlerin eleştirmenlerin kurallarına uygunluk bakımından başarılı olduğu söylenebilir.

2.3. Edebiyatçıları Methi

İbnu'n-Naḳîb'in methiyeleri içerisinde edebiyatçılara yazılanların önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Zira kendisi de bu sınıf içerisinde yer alan şair edebiyatçıları değerli bir zümre olarak görmekte ve onların ayrıcalığına şu sözlerle vurgu yapmaktadır[311]: [Tavîl]

وَنَحْنُ بَنِي الْآدَابِ مِنْ خَيْرِ مَعْشَرٍ يَوَدُّ الْمُعَلَّى لَوْ يَكُونُ لَهُمْ قِدْحَا

Biz -edebiyatın çocukları- yücelik kendilerine ait olsun isteyen en hayırlı topluluklardanız.

İbnu'n-Naḳîb Muhammed b. Abdirrahim[312], Recep el-Ḥarîrî[313] ve ismini vermediği bazı şair ve yazarlara[314] müstakil medih şiirleri yazmıştır. Bazı edebiyatçıların edebî eserlerini övmek üzere kaleme aldığı mukattaa tarzındaki şiirler de yine bu kapsamda değerlendirilebilir.

İbnu'n-Naḳîb edebiyatçıları methetmek için yazdığı şiirlerinde çoğunlukla onların edebî kişiliklerini ön plana çıkararak konuşma ve yazma konusundaki üstünlüklerine vurgu yapar. Nitekim Muhammed b. Abdirrahim'e yazdığı şiirde on yedi beyitlik tabiat tasviri ve hamriyyat konulu girişten sonra onun bu özelliklerini şu sözlerle ifade eder[315]: [Basît]

---

311 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 72.

312 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 134, 135. Osmanlı şeyhülislamlarından Hacı Abdurrahim Efendi'nin (1066/1656) oğludur. İlk eğitimini babasından aldı. İstanbul medreselerinde okudu. Sonrasında çeşitli yerlerde kadılık görevlerinde bulundu. Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği payelerini elde etti. 1080/1670 yılında Selanik'te vefat etti. el-Muḥibbî onun Arap şiirini iyi bilen yetenekli bir edebiyatçı olduğunu belirtir. Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 464-465.

313 İbnu'n-Naḳîb, *age*., 153. Recep b. Hicâzî el-Ḥımsî ed-Dımaşḳî el-Ḥarîrî. Dımaşḳ'ta doğdu ve 1091/1680 yılında Halep'te vefat etti. Daha çok hiciv konusunda ve zecel, rubai, muvaşşaha, te'rih ve uḥciye gibi türlerde şiir söyleyen yetenekli bir şairdi. Muhibbî onun bu yönünü ifade etmek üzere bu türlerde bir seferde yüz beyitlik birkaç şiir söyleyebildiğini ifade eder. Bk. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 160-161.

314 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 146, 147, 252.

315 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 134, 135.

فَكَمْ تَمَتَّعَ سَمْعِي وَالْهَوَى أَمَمٌ يَوْمًا بِأَوْصَافِ شَهْمٍ طَيِّبِ الْأَثَرِ
هُوَ ابْنُ خِدْنِ الْمَعَالِي وَابْنُ بُجْدَتِهَا عَبْدِ الرَّحِيمِ إِمَامِ الْبَدْوِ وَالْحَضَرِ
مَوْلًى أَنَافَتْ عَلَى الْعِضَّيْنِ بَهْجَتُهُ وَغَادَرَتْ قُسَّ مَعْ سَحْبَانَ فِي حَصَرِ
بِكُلِّ مَعْنًى خَلُوبِ اللَّفْظِ جَالَ بِهِ مَاءُ السَّلَاسَةِ فِي رَوْضٍ مِنَ الْفِقَرِ
طَلْقُ الْأَعِنَّةِ فِي نَهْجِ الْبَلَاغَةِ لَا يَنْفَكُّ عَنْ خَاطِرٍ فِي الْبَحْثِ مُسْتَعَرِ
قَدْ بَرَّزَتْ فِي رِهَانِ الْفَضْلِ فِكْرَتُهُ وَأَحْرَزَتْ قَصَبَاتِ السَّبْقِ وَالظَّفَرِ
أَرْبَتْ عَلَى الرَّوْضَةِ الْغَنَّاءِ شِيمَتُهُ لُطْفًا إِذَا مَازَجَتْهَا رِقَّةُ السَّحَرِ

Arzuların yakın olduğu bir günde kulaklarım kaç defa iyi ve asil birinin vasıflarıyla dolup taşmıştır.

O, yüceliklerin dostu ve layığı, kırsalın ve kentin imamı Abdurrahim'in oğludur.

İhtişamı iki beliği (Zeyd ile Dağfel'i) geçen[316], Ḳuss ile Seḥbân'ı konuşamaz hale getiren bir beydir,

Nesir bahçelerinde ahenk nehri akıtan lafızları büyüleyici anlamlarla…

Belagat meydanında dizginleri salınmış biridir ve araştırma konusunda her zaman tutuşmuş bir zihne sahiptir.

Onun düşünceleri erdem yarışında üstün gelmiş ve ilk sırayı elde ederek zafer kazanmıştır.

Onun mizacı letafette, seherin inceliğiyle kaynaşan mamur bir bahçeyi geçmiştir.

Şiirde Muhammed b. Abdirrahim'in konuşma kabiliyetinin merkeze alındığı görülmektedir. Seçtiği kelimeler, bu kelimelerin taşıdığı derin anlamlar ve kelimelerin birbiri ile uyumu sebebiyle konuşurken adeta nesir bahçelerinde ahenk nehri akıtan memduh bu konuda meşhur hatipler Ḳuss ve Sehban'ı bile aciz bırakmaktadır.

316 Sözlükte son derece beliğ konuşan öngörülü ve zeki kişi anlamına gelen bu kelime tesniye sigası ile kullanıldığında Arapların tarihini ve hikmetli sözlerini çok iyi bilmekle ün kazanmış iki nesep bilgini olan Zeyd b. el-Hâris en-Nemerî (ö. ?) ve Dağfel b. Hanẓala ez-Züheli (65/685) kastedilir. Ebû Ṭâhir Mecduddin Muhammed b. Yakup el-Fîrûzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naim el-Araksûsî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1426/2005, s. 648.

Zira onun bu kabiliyetini besleyen, ünlü nesep bilginleri Zeyd b. el-Ḥâriṯ ve Dağfel b. Ḥanẓala'dan daha iyi bir kültürel birikimi ve bunları yoğurarak varlık alanına çıkaran özgür bir düşünce sistemi vardır.

Daha önce de ifade edildiği üzere İbnu'n-Naḳîb bazı edebiyatçıların ortaya koydukları edebî eserlere de övgüler düzmüştür. Örneğin kendinden yedi asır önce yaşamış eş-Şeʿâlibî'nin (429/1038) *Men Ğâbe ʿanhu'l-Muṭrib* isimli eseri hakkında söylediği şu beyitler bu konuya güzel bir örnektir[317]: [Vâfir]

كِتَابُكَ يَا أَبَا مَنْصُورٍ أَضْحَتْ تَفُوقُ عَلَى ابْنِ بَانَةَ مُطَرِّبَاتُهُ

تَسُلُّ غَمَامَةَ الْمَزْكُومِ مِنْهُ عَلَى ذِكْرِ الرِّيَاضِ مُقَطِّعَاتُهُ

Ebû Mansûr! Senin kitabının bülbülleri İbn Bâne'ye üstün gelir oldu.

O kitabın, bahçeleri anlatan kısa şiirleri nezle olan kişinin bulutunun mührünü açıyor.

Şair söz konusu eserin edebî değerini ifade etmek üzere bu eseri okurken aldığı hazzı anlatma yolunu tercih etmiştir. Eserdeki nesir ve şiir seçkileri genel anlamda, kulağa hoş gelme, keyif veya hüzün verme bakımından, Abbasî döneminin meşhur şarkıcılarından İbn Bâne'yi[318] (278/891) bile gölgede bırakan bülbüller gibidir. Özellikle de bahçe tasviri yapan bazı kısa şiirler öylesine gerçekçi ve etkileyicidir ki sanki bu şiirlerde tasviri yapılan bahçeler adeta kokular yaymakta, nezle olan ve bu yüzden koku alamayan okuyucuyu bile etkisi altına almaktadır. Öyle ki şairin mühürlenmiş ve bu yüzden yağmur yağdırmayan birer bulut misali gözleri bu bahçelerden yükselen güzel kokularla mührünü açmakta ve yaşlar akıtmaktadır.

Şairin sözkonusu esere dair duyguları bunlarla da sınırlı kalmaz. Başka bir mukattaasında bu eseri okurken alınan keyfi serinlik veren bir şarabı içerken alınan hazza benzeten şair eserin edebiyattan

317 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 58.

318 Adı 'Amr b. Muhammed b. Süleyman b. Râşid'dir. Abbâsî döneminin ünlü şair ve şarkıcılarındandır. Emevi dönemi valilerinden Yusuf b. Ömer eş-Şeḳafî'nin (127/745) azatlısıdır. Annesine nispet edilerek İbn Bâne künyesi ile meşhur oldu. Mütevekkil 'Alallah Cafer b. Muhammed'in (247/861) nedimlerindendi. 278/891 yılında Samarra'da vefat etti. İbn Ḫallikân, *age*., III, 479.

anlayan kişiye nasıl da sarhoş edici bir etki yaptığını şu sözlerle ifade eder[319]: [Tavîl]

بِمَنْ غَابَ عَنْهُ الْمُطْرِبُ اعْتَاضَ نَاظِرِي عَنِ الْوَرْدِ مَنْثُورًا عَلَى النَّرْجِسِ الْغَضِّ

كَأَنِّي إِذَا مَا قُمْتُ عَنْهُ لِحَاجَةٍ وَفِي النَّفْسِ أَعْقَابُ أَلَذُّ مِنَ الْغَمْضِ

أَعَلُّ بِكَاسَاتِ الشَّمُولِ يُدِيرُهَا عَلَى نَغْمَةِ الْأَوْتَارِ بَعْضِي عَلَى بَعْضِي

"Men Ğâbe Anhu'l-Mutrib" sebebiyle gözlerim, taze nergislerin üzerine saçılmış gülü bıraktı.

O kitabı bir ihtiyaçtan dolayı nefes nefese okurken sanki ben,

[Sazın] tellerinin nağmesi eşliğinde, serinlik veren şarabın kendi kendime sunduğum kadehlerini peş peşe içiyorum.

İbnu'n-Naḳîb'in edebiyatçılara yazdığı methiyelerin bir kısmı da ana konusu ihvâniyyât olan fakat içerisinde hatırı sayılır ölçüde medih bölümü bulunan şiirlerdir. Şair bu şiirlerinde övdüğü kimseleri yukarıdakilerden farklı olarak beyan çınarının fikirleriyle filizlendiği kişiler[320], hitabetin akranı olan kimseler[321], belagat sahasında önemli hizmetleri bulunan şahsiyetler olarak niteleyerek[322] kendisinin dizdiği sözlerin ancak onlara boyun eğdiğini ifade eder.[323] Fakat bizim bu noktada özellikle üzerinde durmak istediğimiz husus, şairin "yazışmalar" konusuna giren ve edebiyatçıların kendisine gönderdikleri şiirlere cevaben kaleme aldığı şiirlerdir. Örneğin bir dostunun şiirine cevap olarak kaleme aldığı aşağıdaki beyitler bu konuda güzel bir örnek olabilir[324]: [Kâmil]

أَفَرَائِدٌ بَرَزَتْ مِنَ الْأَصْدَافِ أَمْ أَنْجُمٌ تَبْدُو بِجَوٍّ صَافِ

أَمْ تِلْكَ مِنْ قِطَعِ الرِّيَاضِ مَسَارِحٌ تَرْنُو بِأَزْهَارٍ بَرَزْنَ لِطَافِ

تَفْتَرُّ عَنْ شَنَبِ الْقِطَارِ ثُغُورُهَا مِنْ فَوْقِ قَامَاتٍ لَهُنَّ ضِعَافِ

أَمْ تِلْكَ غِيدٌ تَسْتَبِيكَ بِحُسْنِهَا مُرْتَجَّةُ الْأَعْكَانِ وَالْأَرْدَافِ

---

319 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 189.
320 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 176.
321 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 231.
322 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 212.
323 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 212.
324 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 213.

نَسَقَتْ عَلَى بِيضِ النُّحُورِ لَآلِئًا شَفَّافَةً تَبْدُو عَلَى شَفَّافِ

أَمْ تِلْكَ أَبْيَاتٌ حَطَطْتُ لِثَامَهَا مِنْ خَيْرِ لُعْزٍ فِي خُدُورِ قَوَافِ

[Sizin bu beyitleriniz] sedeflerden yapılmış mücevherler midir yoksa berrak gökyüzünde belirmiş yıldızlar mıdır?

Yoksa bölük bölük bahçeleri olan ve [göze benzeyen] açmış latif çiçeklerle bakan çayırlar mıdır?

Cılız gövdeler üzerinde yağmur damlalarından dişlerle gülen çiçekler...

Yoksa bu beyitler güzelliği ile seni esir alan etine dolgun bir genç kız mıdır?

Beyaz gerdanlar üzerindeki şeffaf elbiseler üzerinde belirmiş şeffaf incileri dizen…

Yoksa bunlar kafiye peçelerine bürünmüş ve benim örtüsünü indirdiğim iyi bir luğazın beyitleri midir?

Görüldüğü üzere şair dostunun kendisine gönderdiği şiiri o kadar beğenmiştir ki onu sedeften mücevhere mi, yıldızlara mı, mamur bir bahçeye mi yoksa genç ve güzel bir kıza mı benzeteceği konusunda bir şaşkınlık hissi yaşamaktadır. Şair benzer tarzda söylediği diğer bazı şiirlerde edebiyatçı dostlarının şiir veya nesirlerini Dâreyn kokan kuzey veya sabâ rüzgârı, soğuk şarap[325], dostluk rüzgârları, güzel kokulu bahçeler, incileri içiçe geçmiş kelime ve seciler, süslemeli sanatlar ve vasfedilemeyen sanat harikası cümleler[326] olarak niteler.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb edebiyatçı zümresine büyük bir alaka göstermiş, yazdığı methiyelerde onları konumlarına uygun olarak konuşma ve yazma becerileri ile övmüş, onların edebî eserlerini veya kendisine gönderdikleri şiir veya nesirlerini çeşitli benzetmelerle methetmiştir.

2.4. Âlimleri Methi

İbnu'n-Naḳîb'in âlimlere yazdığı methiyeler incelendiğinde bunların hoca-talebe ilişkisine dayandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şair Muhammed el-Balabânî[327], muhaddis âlimler çıkaran Tîbîoğulları

325 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 291, 292.
326 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 214.
327 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 248, 249.

ailesi[328] ve ismini vermediği hocalarına[329] methiyeler yazmıştır. Hadis ilmine özel ilgisi olan ve hadis bilginlerinden dersler okuduğu anlaşılan şairin âlimlere yazdığı methiyelerde Hz. Peygamber, sünnet, sahabe ve muhaddislerin önemine temas etmektedir. Bu tür medih şiirlerinde memduhun hadis ilmindeki konumu ve bu ilme hizmetleri özellikle zikredilir.

İbnu'n-Nakîb, İmam Buhârî'nin *el-Câmi'uṣ-Ṣaḥîḥ* isimli meşhur hadis kitabının hatmedilmesi münasebetiyle hocası Muhammed el-Balabânî'yi (1083/1672) methetmek üzere söylediği bir şiirine, Hz. Peygamber'e naatla ve hadis ilminin faziletine değinerek giriş yapmıştır. Sonrasında Hz. Peygamber'in sünnetini sonraki nesillere aktaran sahabe ve tabiûn ile muhaddisleri hayırla yâd eder ve sözü asıl maksat olan Muhammed el-Balabânî'ye getirerek ondan övgüyle söz eder[330]: [Tavîl]

رَوَتْ هَدْيَهُ الْأَصْحَابُ ثُمَّ رُوَاتُهُمْ وسُلْسِلَ عَنْهُمْ ضَبْطُهُ وَنِظَامُهُ

وَقَامَ بِأَعْبَاءِ الرِّوَايَةِ بَعْدَهُمْ سَرَاةٌ لَهُمْ شَأْوٌ يَعِزُّ مَرَامُهُ

جَزَا اللهُ خَيْرًا حَافِظًا بَعْدَ حَافِظٍ وَسُنِّيَ فِي دَارِ الْخُلُودِ مَقَامُهُ

وَقَابَلَ مَسْعَاةَ الْهُمَامِ مُحَمَّدٍ بِكُلِّ جَمِيلٍ مُونِقٍ يُسْتَدَامُهُ

هُوَ الْبَلَبَانِيُّ السَّرِيُّ وَمَنْ غَدَا يُقِرُّ بِعَيْنِ النَّيِّرَيْنِ احْتِشَامُهُ

فَكَمْ بَصَرَتْهُ حِلْيَةً أَشْرَفِيَّةً فَدَامَ عَلَى الْإِخْلَاصِ مِنْهَا قِيَامُهُ

وَلِلسُّنَّةِ الْغَرَّاءِ أَعْذَبُ مَوْرِدٍ يَحِقُّ لَنَا إِجْلَالُهُ وَاحْتِرَامُهُ

أُنِيطَتْ بِهِ بَعْدَ الْكِتَابِ وَأُحْكِمَتْ مَعَاقِدُ دِينِ الْحَقِّ دَامَ انْتِظَامُهُ

Onun sünnetini Sahabe ve ardından onların ravileri rivayet etti. Böylece hadislerin düzenli bir biçimde muhafazası zincirleme devam etti.

Onların ardından rivayet yükünü gayeleri yüce olan bir grup soylu yüklendi.

---

328 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 128-132.
329 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 80, 253.
330 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 249.

Peş peşe gelen ve ebediyet yurdundaki makamları yüce olan bu muhafızları Allah iyilikle mükâfatlandırsın.

Yüce gönüllü Muhammed'in gayretini her zaman memnuniyet verici güzelliklerle ödüllendirsin.

O, tevazusu/hayâsı güneş ve ayı hoşnut eden kişi, asil Balabanî'dir.

Kaç kez onu Eşrefiyye [Dârulhadîsi'nin] süsü olarak gördüm. O orada hep ihlasla bulunmuştur.

Şerefli sünnetin, saygı ve hürmetimizi hakeden en tatlı membaıdır.

Sünnet Kur'an'dan sonra onun uhdesine verilmiş ve dinin dirliği devam ettirilerek düğümleri sağlamlaştırılmıştır.

Şairin ifadelerinden memduhun Eşrefiyye Dârulhadîsi'nde Hz. Peygamber'in sünnetinin öğretimi gibi önemli bir görev üstlendiği anlaşılmaktadır. O hadis ilmindeki yetkinliği ile ilim taliplerinin susuzluğunu giderecek bir tatlı su kaynağı gibidir. Fakat sahip olduğu ilim sebebiyle asla gurur ve kibire kapılmamakta, tevâzû ve hayâsından ödün vermemektedir. Tüm bu özellikleri ve sünnetin öğretiminde ortaya koyduğu samimi çabaları sebebiyle o hem insanların takdirini hem de yüce Allah'ın mükâfatını haketmektedir. İbnu'n-Naḳîb'in, hocası el-Balabânî hakkında zikrettiği, ilimde yetkinlik, gayret, samimiyet, tevâzu ve hayâ nitelikleri bir âlimde aranabilecek önemli özelliklerdir.

İbnu'n-Naḳîb'in bazı âlimlere icazet istemek üzere şiirler yazıp gönderdiğine iḫvâniyyât konusunun ilgili bölümünde değinilmiş ve bu hususta bir örnek zikredilmişti. Şair bu tür şiirlerinde maksadını dile getirmeden önce muhatabına övgüler dizmektedir. Bu noktada şairin, hocası olan meşhur hadis âlimi er-Rûdânî'ye yazdığı şiirin medih bölümünün, içerdiği güzel anlamlar ve nitelemeler sebebiyle burada zikredilmesinin konunun daha iyi değerlendirilmesi bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir. Şair bu şiirine gazelle giriş yaptıktan sonra er-Rûdânî'yi şu sözlerle över[331]: [Tavîl]

شَمِمْتُ بِهِ رَيَّا تُرَاوِحُ مُهْجَتِي ... بِأَوْصَافِ مَنْ أَعْيَتْ مَفَاخِرُهُ الْوَصْفَا

هُوَ الْعَالِمُ النِّحْرِيرُ وَالْقَلَمُ الَّذِي ... رَقَى شَرَفًا يَسْمُو عَلَى سَائِرِ الْأَكْفَا

331 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 200.

أَبُو الْفَضْلِ نِبْرَاسُ الْعُلُومِ مُحَمَّدٌ فَأَكْرِمْ بِهِ حَبْرًا وَأَعْظِمْ بِهِ كَهْفا
رَوَى وَدَرَى فِي الْعِلْمِ كُلَّ مُؤَلَّفٍ إِذَا سِيمَ لَمْ نَعْدِلْ بِوَاحِدَةٍ أَلْفَا
أَيَا رَوْضَةً تَحْكِي النَّسِيمُ أَرِيجَهَا إِذَا نَحْنُ لَمْ نُسْرِحْ بِأَلْفَافِهَا طَرْفَا
وَيَا عَلَمًا تَنْسَاحُ أَضْوَاءُ فَضْلِهِ فَنَرْعَى لَهُ فِي النَّأْيِ مَا لَمْ يَكُنْ يَخْفَى

Güzel hasletlerini anlatmak zor olan birinin vasıflarıyla ruhumu dinlendiren o güzel kokuyu içime çektim.

O usta bir âlim ve şeref bakımından bütün benzerlerine üstün gelecek derecede yükselmiş bir kalemdir.

Faziletin babası, ilmin feneri Muhammed'dir o. Ne şerefli bir bilgin, ne yüce bir sığınaktır o!

İlimde kendine yüklenilen her kitabı bilgiyle rivâyet eder. Biz o eşsiz kişiyi bin kişiye değişmeyiz.

Sık ağaçlıklarını seyredemediğim zamanlarda kokusu melteme benzeyen bahçe!

Ve faziletinin ışıkları kaybolduğu halde uzaklardan aşikâr olan [himmetini] gözetlediğimiz alem!

Görüldüğü üzere memduh hakkında usta bir âlim, yüksek bir kalem, ilmin feneri gibi sıfatlar kullanan şair onun hadisin hem rivâyet hem dirâyet ilimlerinde yetenekli bir âlim olduğunu ifade etmiştir.

İbnu'n-Naḳîb'in bu konudaki methiyelerinden biri de Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Ṣaḥîḥ* isimli eseri hakkında söylediği ve dolayısıyla İmam Buhârî'yi övdüğü şu sözlerdir[332]: [Tavîl]

سِيَّمَا جَامِعُ الْبُخَارِيِّ أَضْحَتْ فِي مَطَاوِيهِ بُغْيَةُ الْمُسْتَفِيدِ
عَلَمٌ فِي الْحَدِيثِ نِبْرَاسُ عِلْمٍ ذُو مَزَايَا أَوْفَتْ عَلَى التَّعْدِيدِ
نَالَ مِنْ فَيْضِهِ الْوَرَى بَرَكَاتٍ وَارْتَوَى كُلُّ عَالِمٍ صِنْدِيدِ
فَجَزَاهُ الْإِلَهُ خَيْرَ جَزَاءٍ مَعْ ذَوِي الْقُرْبِ فِي جِنَانِ الْخُلُودِ

Özellikle Buhârî'nin Câmi'i -ki içerisinde faydalanmak isteyenin istediği şey vardır-

Hadisin sancağı ve ilmin feneridir. Sayılamayacak kadar çok üstün özelliklere sahiptir.

---

332 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 80.

İnsanlar onun bereketli feyizlerini elde etmiş ve her büyük bilgin onunla susuzluğunu gidermiştir.

Yüce Allah o kitaba, ebediyet cennetlerinde kendine yakın olacak kişiler ile birlikte en güzel ödülü vermiştir.

İbnu'n-Naḳîb âlimlere yazdığı diğer methiyelerde onlardan ilimde öncelik kazanan, ilim menbaından kana kana içen, hadiste zirveye yükselen[333], çağın önderi, ilim meskenlerini zirvelere taşıyan, öldüğünde güzellikleriyle anılan, sağlam ilim kaleleri inşa eden[334], ataları soylu, faziletli ve zâhit imam[335] gibi sözlerle bahseder.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in âlimlere yazdığı medih şiirleri muhaddis hocalarına yazdığı şiirler mahiyetindedir. Bu şiirlerde şair çoğunlukla memduhun ilmî birikimini, hadîs ilmine hizmet konusunda ortaya koyduğu samimi çabaları ve bu sayede elde ettiği üstünlükleri dile getirmiştir.

2.5. Diğer Medih Şiirleri

"Diğer medih şiirleri" ifadesi ile yukarıda söz edilen sınıflardan birine dâhil olmayan kişilere yazılan methiyeler kastedilmektedir. Bu bağlamda şair, amcazâdesi Zeyn b. Muhsin[336], Zeyrekzâde Abdurrahman[337], Abdurrahim b. el-Emîn[338], İbn Numan[339], Muhammed el-Emîn[340] ve ileri gelen (a'yândan) biri[341] olarak söz

---

333 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 80.

334 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 12-131.

335 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 253.

336 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 172.

337 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 236, 237. Bu şahsın hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

338 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 277, 278. Bu şahsın hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

339 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 93, 94. Bu şahsın hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

340 Bu döneme dair yazılan biyografi kitaplarında yaptığımız araştırmada Muhammed el-Emin isminde bir kişiye ulaşılabilmiştir. Tam adı Muhammed el-Emîn b. Ṣun'illah el-Huseynî olan bu kişi İstanbullu olup Halep'te kadılık görevinde bulunmuştur. 1074/1663 yılında vefat etmiştir. Fakat İbnu'n-Naḳîb'in övdüğü şahsın bu kişi olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu dönemde yaşayan ve Muhammed Emîn ismiyle bilinen biri daha vardır. O da el-Muḥibbî ismiyle meşhur olan ve 1111/1699 tarihinde vefat eden *Ḫulâṣatu'l-Eṯer* sahibi Muhammed Emîn b. Fazlillah'tır. Fakat İbnu'n-Naḳîb'in şiirinin içeriğinde, edebiyatçı kimliğine sahip bu zatın bu yönüne işaret edecek herhangi bir övgü ifadesinin bulunmaması bu ihtimali oldukça zayıflatmaktadır. Zira İbnu'n-Naḳîb sözü geçen şiiri el-Muḥibbî'ye yazmış olsaydı onun edebî kişiliğine temas etmek bir tarafa medih bölümünün neredeyse tamamında onun bu edebiyatçı özelliğinden söz ederdi.

edilen kişilere methiyeler yazmıştır. Şu ana kadar örnek olarak zikredilen şiirlerden biraz farklı olmaları sebebiyle ilk iki şahsa yazılan medih şiirleri incelenmekle yetinilecektir.

İbnu'n-Nakîb, amcaoğullarından olan Zeyn b. Muhsin'in[342] Dımaşk'a gelmesi üzerine kaleme aldığı şiirine kavmiyle övünerek giriş yapmıştır. 15 beyitlik bu girişin ardından Zeyn'den övgü dolu sözlerle şöyle bahseder[343]: [Tavîl]

تَلَذُّ لَنَا ذِكْرَاهُمْ كُلَّمَا بَدَا ... صَبَاحُ دُجًى تَنْشَقُّ عَنْهُ الْحَنَادِسُ

كَمَا لَذَّتِ الْبُشْرَى بِأَكْرَمِ قَادِمٍ ... وَذَاكَ هُوَ الشَّهْمُ السُّمَيْدَعُ فَارِسُ

كَرِيمٌ عَلَى هَامِ السِّمَاكَيْنِ نَازِلٌ ... وَقُورٌ لِأَثْوَابِ الْمَهَابَةِ لَابِسُ

تُحَاكِيهِ سُحْبُ الْجَوِّ حَالَ مَسِيرِهِ ... وَتُشْبِهُهُ أُسْدُ الشَّرَى وَهْوَ جَالِسُ

لَهُ طِيبُ أَعرَاقٍ وَحُسْنُ خَلَائِقَ ... وَأَخْلَاقُهُ رَوْضٌ بِهِ الْغُصْنُ مَائِسُ

بَلَى مَا رِيَاضٌ كَلَّلَ الزَّهْرُ دَوْحَهَا ... وَنَوْرُ رُبَاهَا مَا تَغَشَّاهُ لَامِسُ

تَعُلُّ بِسَقْطِ الطَّلِّ عِنْدَ بُكُورِهَا ... وَنُنَهِّلُهَا عِنْدَ الْعَشِيِّ الْبَوَاجِسَ

لَهَا جَدْوَلٌ كَالْأَيْمِ أَبْيَضُ نَاصِعٌ ... وَعِنْدَ سُقُوطِ الشَّمْسِ أَصْفَرُ وَارِسُ

جَرَى فَوْقَ حَصْبَاءَ تُقَلْقِلُ تَحْتَهُ ... كَمَا قَلْقَلَتْ بَيْنَ الضُّلُوعِ الْهَوَاجِسِ

وَنِيطَتْ بِآذَانِ الْغُصُونِ بِدَوْحِهَا ... شُنُوفُ سَقِيطٍ لِلزُّهُورِ تُجَانِسُ

بِأَطْيَبَ مِنْهُ أَوْ بِأَبْهَى خَلَائِقًا ... وَحُلْقًا بِحَالِ مَا تَغَنَّتْ أَوَانِسُ

أَيَا مَنْ لَهُ فِي كُلِّ مَجْدٍ مُؤَثَّلٍ ... رِوَاقٌ عَلَى الشِّعْرَى الْغُمَيْصَاءِ حَابِسُ

Her ne zaman gecenin, karanlıkları yırtan sabahı belirse onları anmak bizim hoşumuza gider.

Tıpkı çok şerefli bir misafirin gelişinin hoşumuza gitmesi gibi… O kişi asil, cesur ve kahraman bir kişidir.

Spica ve Arcturus yıldızlarının zirvesine konuk olmuş bir şerefli ve saygınlık elbiselerine bürünmüş bir muhteremdir.

---

341 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 198.

342 Bu şahsın hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

343 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 172.

Yürürken havadaki bulutlar, otururken de Şerâ aslanları ona benzer.

O, iyi bir soya ve güzel bir mizaca sahiptir. Ahlakı, içerisinde ağaçların salındığı bir bahçedir sanki.

Hatta ulu ağacını çiçekler taçlandırmış ve tepelerindeki çiçeklerine hiç kimsenin el sürmediği,

Sabahleyin saçılmış çiğ taneleriyle oynaşan, akşamleyin yağmur bulutlarından kana kana içtiğimiz,

İçinde güneş ışığının düşmesiyle sapsarı kesilen bembeyaz bir yılan misali ırmağı olan,

-ki bu ırmak altında, duyguların kaburgalar arasında hareket ettiği gibi hareket eden çakıl taşlarının üzerinden akmaktadır-

Ulu ağacındaki dalların kulakları çiçeklere uygun, doludan küpelerle bezenmiş bir bahçe,

O memduhtan ahlakça daha iyi ve görünüm bakımından daha göz alıcı değildir. [Bu bahçede] genç kızlar şarkılar söylüyor bile olsa…

Ey, kökleşmiş şerefte Şi'râ yıldızına karşı hâkim bir üstünlüğü olan kişi!..

Beşinci beyitte memduhun iyi bir soydan geldiği ifade edilmekte ve sanki sahip olduğu örnek mizaç ve ahlakın kaynağı olarak Hz. Peygamber'e dayanan nesebi adres gösterilmektedir. Ardından memduhun ahlakı ve dış görünüşü, bakanı kendine hayran bırakan ve içerisinde bulunan kişiye rahatlık veren mamur bir bahçeden üstün tutulur. Çünkü onun sahip olduğu zerafet etrafındakilerin gözünü kamaştırmakta ve ahlakı da bir bahçe misali çevresine güzel kokular yaymaktadır. Memduhun ahlakının ve mizacının bir bahçeyle kıyaslanması klasik Arap şiirinin özellikle Endülüs döneminde bilinen bir anlatım tarzıdır. Örneğin İbn 'Ammâr[344] (479/1086) İşbiliyye

[344] Tam adı Ebû Bekr Muhammed b. 'Ammâr el-Endelusî'dir. 422/1031'de Endülüs'teki Şilb'te (Silves) doğdu. Vezirlik yaptı. Ẕü'l-vizâreteyn lakabı ile tanındı. Hakkında hicviye yazığı için İşbiliyye hükümdarı el-Mu'temed b. 'Abbâd tarafından öldürüldüğü rivayet edilir. Hiciv şairidir. Şiir divanı kayıptır. Ebû Naṣr el-Feṯḥ b. Muhammed b. Ubeydillah b. Ḫâḳân el-Ḳaysî el-İşbîlî, *Ḳalâidu'l-'Ikyân ve Meḥâsinu'l-A'yân*, thk. Huseyn Yûsuf Ḫaryûş, Mektebetu'l-Menâr, Zerḳâ, 1409/1989, s. 253-288; İbn Ḫallikân, *age*., IV, 425-429; ez-Zirikli, *age*., VI, 310-311

hükümdarı el-Mu'teḍid b. 'Abbâd'ı (461/1069) övdüğü bir şiirinde şu ifadelere yer verir[345]: [Kâmil]

مَلِكٌ يَرُوقُكَ خَلْقُهُ أَوْ خُلْقُهُ كَالرَّوْضِ يَحْسُنُ مَنْظَرًا أَوْ مَخْبَرَا

Öyle bir hükümdar ki mizacı ve ahlakı senin hoşuna gider. Tıpkı içi de dışı da güzel bir bahçe gibi…

Görüldüğü üzere İbn Ammâr ile İbnu'n-Naḳîb'in yukarıdaki beyitleri arasında anlamsal bir benzerlik göze çarpmaktadır. Fakat İbn Ammâr memduh ile bahçe arasında tam bir benzerlik kurarken İbnu'n-Naḳîb bunu bir adım daha öteye taşıyarak güzelliklerle dolu bu bahçenin memduhtan daha göz alıcı olmadığını ifade etmiştir.

İbnu'n-Naḳîb, Zeyrekzâde Abdurrahman Efendi'nin evini ziyaretinde söylediği tahmin edilen methiyesinde ise daha çok gazel şiiri unsurlarına yer vermek suretiyle geleneksel Arap şiirinde kadınlar için kullanılan ifadelerle memduhun fiziksel özellklerinden bahsetmektedir. Söz konusu şiirin ilgili bölümü şöyledir[346]: [Tavîl]

وَطَافَ يُدِيرُ الْكَأْسَ طَوْرًا وَيَنْثَنِي رَشَا مَا لَهُ فِي حُسْنِهِ مِنْ مُمَاثِلِ

فَأَبْصَرْتُ فَجْرًا مِنْ ثَنَايَاهُ طَالِعًا وَشَمْسَيْنِ مِنْ رَاعٍ وَوَجْهٍ مُنَاوِلِ

وَأَعْطَافُهُ مَا سَمْهَرِيٌّ مُنَازِلٌ وَأَلْحَاظُهُ مَا هُنْدُوَانِيٌّ بَاسِلِ

كَأَنَّ عِذَارًا مِنْهُ جَاوَزَ خَدَّهُ غَبُوقُ وُرُودٍ فِي الضُّحَى وَالْأَصَائِلِ

وَبَاتَ عَلَى نَحْرِ الرَّبَابِ وَثِيرُهَا يَحُوكُ جَلَابِيبَ التَّهَانِي لِرَافِلِ

وَتَسْتَنْطِقُ الْعِيدَانَ طَوْرًا أَنَامِلٌ كَأَفْلَاذِ عَاجٍ مِنْ خَضِيبٍ وَنَاصِلِ

Kadehi sunmak üzere öyle bir dolaşıyor ki… Güzellikte benzersiz bir ceylan salınıyor [sanırsın]

Onun dişlerinde, doğmakta olan fecri; gözünde ve ihsanda bulunan yüzünde ise güneşi gördüm.

Onun endamı düz bir mızraktır, bakışları korkusuz bir kılıç.

Yanağını aşmış favorisi kuşluk ve ikindi vakitlerinde sunulan kırmızı şaraptır.

Bir gece vakti yay, rebabın boğazı üzerinde sanki mağrur biri için tebrik elbiseleri dokuyor.

---

345 İbn Ḫâḳân, *Kalâidu'l-'Ikyân*, s. 282.

346 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 236-237.

Fildişinin kınalı ve kınasız parçalarını andıran parmakları udları bir konuşturuyor ki [sorma]!

Yukarıdaki beyitleri bir gazel şiirini andırmaktadır. Hâlbuki bu şiirde kendisinden ceylan olarak söz edilen ve dişleri, gözleri, yüzü, endamı, bakışları ve zülüfleri/favorisi tasvir edilen kişi şairin nedimlerinden olan Nakibüleşraf Zeyrekzâde'dir. Bilindiği üzere bunlar gazel şiirlerinde rastlanan, kadın tasvirine ait ifadelerdir. Medih şiirlerinde gazel unsurlarına bu şekilde yer verilerek memduhun fiziksel özellikleri ile tasvir edimesi ilk defa Abbâsî döneminde ortaya çıkmış bir durumdur[347] ve daha önceden de ifade edildiği üzere medih şiirlerinde bu üslubun kullanılması hoş karşılanmaz.[348]

Sonuç olarak İbnu'n-Nakîb büyük ölçüde tabiat tasviri ile giriş yapıp dua ve temennilerle sonlandırdığı medih şiirlerinde memduhun konumunu gözetmiş ve onları konumlarına uygun nitelikler ve sahip oldukları temel insani erdemlerle övmüştür. Peygamberi, sünneti ile insanlara rehberlik eden üstün bir şefaatçi olarak niteleyen şair, savaşı komuta eden sadrazamı cesaret; şeyhülislam ve kadıları zekî, adil, iffetli ve vakur olma; edebiyatçıları güzel ve etkili konuşup yazma ve âlimleri ilimde yetkin olup bilgiyi yayma konusunda samimi çaba sarfetme gibi niteliklerini ön plâna çıkararak methetmiştir.

Onun bu konuda yazdığı şiirler kazanç elde etme amaçlı yazılmamış olup duyguların aktarımında yüzeysellik ve gereksiz abartılardan uzak, içten bir anlatım göze çarpar. Geleneksel Arap şiirinde eskiden beri kullanılagelen ifade biçimlerinden ve daha çok mübalağa ve benzetmelerden yararlanılarak söylenen bu şiirler - memduhun fiziksel özellikleri ile övüldüğü bir kaç şiir hariç tutulursa- eleştirmenlerin esaslarına uygunluk bakımından oldukça başarılı gözükmektedir.

3. Tabiat

İlk dönemlerden itibaren insanlar tabiata sevgi ve beğeni ile yaklaşmışlardır. Özellikle sanatçılar tabiatın güzellikleri ile sarhoş olmuşlar, oradaki canlı cansız, hareketli hareketsiz bütün unsurları kendi yöntemleri ile resmetmeye koyulmuşlardır. Bu sınıf içerisinde

---

347 Sâmi ed-Dehhân, *el-Mediḥ*, s. 23. Bu kullanımın Endülüs döneminde de devam ettirildiğine dair bir değerlendirme için bk. Buṭrus el-Bustânî, *age.*, s. 41-42.

348 Ahmed Ebû Ḥâḳa, *age.*, s. 34.

yer alan şairler de tabiatın çeşitli güzelliklerini şiir kalıbına dökerek bunlara karşı duydukları hissiyatı şiir aracılığı ile ifade etmişlerdir.[349]

Arap edebiyatında tabiat şiirleri neredeyse tamamen tasvirden ibaret olduğu için klasik kaynaklarda bu konu "bir nesne ve olayı içerisinde bulunduğu durum ve sahip olduğu özelliklerle anlatmak" anlamına gelen[350] ve başlı başına bir tema kabul edilen "el-vasf" yani tasvir başlığı altında ele alınır.[351] Bu durumda vasf, tabiatı da içine alan genel bir kavramdır. Bu nedenle başka konulara ait unsurlar olan savaş, silah, içki, sakî, câriye, yüz, yanak, endam, usturlab ve pergel gibi araç gerçeler vb. tasvirleri de bu konu içerisinde değerlendirilir.[352] Ünlü şiir eleştirmeni İbn Raşîk'in "çok azı hariç şiir tasvire dayanır"[353] sözü de bunu ifade etmektedir. Fakat tabiat şiirlerinin başlı başına tasvirden ibaret olması sebebiyle tasvir denildiğinde ilk akla gelen konu tabiattır. Nitekim ilk eleştirmenlerden İbn Ṭabâṭabâ "evsaf/tasvirler" tabiri ile tabiata ait öğelerin tasvirini kastetmiştir.[354]

Kaynaklarda tabiat temasının kuralları hakkında söz söylenmemiş olmakla birlikte genel anlamda nesnenin veya olayın en çok yönüne ve bunlardan da özellikle en belirgin ve en dikkat çekici olanlarına değinen[355] ve sanki dinleyicinin gözünün önünde canlanıyormuşçasına bir portre çizerek[356] kulağı adeta bir göze çeviren tasvir daha başarılı kabul edilmiştir.[357] Öte yandan değişen çevresel koşullar ve insanların edebî zevki de tasvir şiirinin beğeni kazanması bakımından dikkate alınması gereken önemli bir ölçüt olarak kabul edilebilir.[358]

Arap edebiyatında Câhiliye'den Abbâsilere kadarki sürece ait şiirler incelendiğinde tasvirin bağımsız şiirler halinde değil çeşitli konularda söylenmiş kasidelerin içerisinde dolaylı olarak yapıldığı

---

349 ed-Dehhân, *el-Vaṣf*, 3.b., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ts., s. 5.

350 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 130.

351 İbn Ṭabâṭabâ, *age.*, s. 15; Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 130; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillah el-'Askerî, *Dîvânu'l-Me'ânî*, haz. Ahmed Hasen Besc, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1414/1994, s. 214 vd.; İbn Raşîḳ, *age.*, II, 294.

352 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 131-132; İbn Raşîḳ, *age.*, II, 295-301.

353 İbn Raşîḳ, *age.*, II, 294.

354 İbn Ṭabâṭabâ, *age.*, s. 15.

355 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 130.

356 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 131; İbn Raşîḳ, *age.*, II, 294;

357 İbn Raşîḳ, *age.*, II, 294

358 İbn Raşîḳ, *age.*, II, 295; Muhammed Mustafa Heddâre, *İtticâhâtu'ş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Ḳarni'ş-Şâni'l-Hicrî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1963, s. 454.

görülmektedir. Bu şiirlerde, yaşanılan veya seyahat edilen çevreye ait çöller, tepeler, vadiler, terk edilen diyara ait manzaralar, yıldızlar, şimşek, bulut, yağmur ve bu ortamda yaşayan hayvanlar ve bitkiler tablolaştırılmıştır. Müstakil tarzda tasvir şiiri söyleme geleneğinin ise Abbâsî döneminde başladığı görülmektedir. Şehir hayatına geçişle birlikte gündeme gelen saraylar, havuzlar, bahçeler, ağaçlar, çiçekler, ırmaklar ve göllere dair tasvirlerin tabiat şiirlerinin içeriğine gerçek anlamda yansıması da yine bu döneme rastlar.[359]

Osmanlı döneminde şairlerin tasvir şiirine oldukça meyilli oldukları gözlenmektedir. Bu dönem şairleri geleneksel şiir anlayışından kopmamakla birlikte tasvir şiirlerine bazı yenilikler getirmişlerdir. Bu dönemde tabiat konusunda çağın anlayışına ve yaşanılan çevreye uygun tarzda tasvir şiirleri ortaya konmuş, özellikle çiçek ve bahçe tasviri yaygınlaşmış ve buna bağlı olarak benzetmelerin vazgeçilmezleri olan inci, yakut, zümrüt, mercan vb. kelimeler sık kullanılır olmuştur.[360]

İbnu'n-Naḳîb'in en güzel şiirlerinin tabiat konusunda yazılanlar olduğu söylenebilir. Bu nedenle modern araştırmacılardan Şevki Ḍayf ve Ömer Musa Paşa'nın onu bir tabiat şairi olarak tanımlamaları[361] çok yerinde bir tespittir. Hatta Ömer Musa Paşa'ya göre, onun şiirinde, Avrupa'da klasik edebiyatın hâkim olduğu bir dönemde Romantik akımın belirtileri gözlenmektedir ki bu, söz konusu akımın yaygınlaştığı XVIII. yüzyıldan bir buçuk asır önceye rastlamaktadır.[362] Onun şiir divanını inceleyen birisi neredeyse hiçbir şiirin tabiata ait unsurlardan uzak kalmadığını görür. Tabiat konulu müstakil kaside ve mukattaalar bir tarafa, ana konusu medih, gazel, ḥamriyyât ve iḥvâniyyât olan şiirlerde dahi şairin aklında hep tabiat vardır. Bu nedenle ya şiire tabiat tasviri ile giriş yapar ya da konuyu sunarken kullandığı benzetme, mecaz ve mübalağa gibi sanatlarda tabiata ait öğelerden çokça yararlanır.

Onun tabiata olan sevgi ve ilgisinin sebebi muhtemelen, doğup yetiştiği yer olan ve çeşitli doğal güzelliklere sahip bulunan

---

359 Muhammed Abdulaziz el-Kefrâvî, *eş-Şi'ru'l-'Arabî beyne'l-Cumûd ve'-Taṭavvur*, Dâru Nahḍati Mısr, Kahire, 1957, s. 121; Nevzat H. Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum, 2010, s. 1.

360 Bekrî Şeyh Emîn, *age*., s. 149-157.

361 Bk. Şevḳi Ḍayf, *eş-Şâm,* s. 270-271; Ömer Musa Paşa, *İbnu'n-Naḳîb*, s. 1-104.

362 Ömer Musa Paşa, *İbnu'n-Naḳîb*, s. 53.

Dımaşḳ'ın[363] bizzat kendisidir. Fakat farklı zamanlarda karşılıklı söyledikleri tabiat konulu şiirlerle onun dikkatini bu güzelliklere çevirerek bunların farkında olmasını sağlayan babası Seyyid Muhammed'in bu yöndeki katkıları da gözardı edilmemelidir.[364] Ömer Musa Paşa'ya göre şairin büyük bir ilgi duyduğu Endülüs şiirinin de onun tabiata olan eğilimine etkisi olmuştur.[365]

Tabiat konulu şiirlerinden hareketle İbnu'n-Naḳîb'in iyi bir doğa gözlemcisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. O, ilkbaharın gelişinden kuşların şarkılar terennüm edişine, rüzgârın suyun üzerini dalgalandırmasından bulutların ağaçlar üzerine inciler saçışına; boynu bükük çiçeklerin renk seremonisinden yıldızların gökyüzündeki kaçışına varıncaya dek pek çok doğa olayını dikkatle gözlemlemiş ve bir ressamın kâğıt üzerine fırçasını vuruşu gibi tüm bunları ustalıkla şiir kalıbına dökmüştür.

3.1. İlkbahar

Bir ölümün ardından doğanın tekrar diriltildiği[366] mevsim olan ilkbaharın İbnu'n-Naḳîb'in gönlünde ayrı bir yeri vardır. Nitekim bir medih şiirinde memduhun Dımaşḳ'a gelişini ilkbaharın gelişi ile özdeşleştiren şair bu mevsiminin diğerleri içerisindeki yerinin bir başka olduğu yönündeki düşüncelerini şu sözlerle aktarır[367]: [Hafîf]

كُلُّ فَصْلٍ مِنَ الزَّمَانِ عَجِيبٌ غَيْرَ أَنَّ الرَّبِيعَ أَزْكَى خِلَالَا

Yılın her mevsimi hoştur fakat ilkbaharın vasıfları daha bir güzeldir.

İbnu'n-Naḳîb ilkbaharla birlikte doğanın rengârenk çiçeklerle süslü yeşil bir elbiseye büründüğünü ifade etmek üzere söylediği aşağıdaki beyitlerde, doğanın ilkbahardaki bu durumunu, giydiği kırmızı çizgili lüks elbiselerle ünlenen ve bu konuda darb-ı mesel haline gelen Tezîd b. Hulvân'a[368] benzetirken bu mevsime olan

---

363 Yâḳût el-Ḥamevî Dımaşḳ'ın bu yönünü ifade etmek üzere "orası tartışmasız bir dünya cennetidir" der. Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 463.

364 Bu konudaki örnekler için bk. İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 254, 257, 290.

365 Ömer Musa Paşa, *İbnu'n-Naḳîb*, s. 57.

366 Ankebut 29/63; Rum 30/19; Hadîd 57/17

367 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 300.

368 Ebû Naṣr İsmail b. Ḥammâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Ṣıḥâḥ Tâcu'l-Luğa ve Ṣıḥâḥu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Aṭṭâr, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1407/1987, II, 482; eṯ-Ṯe'âlibî, *Ṯimâru'l-Ḳulûb*, s. 598. Bu şahsın ismi hakkındaki tartışmalar için bk Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Ḫızânetü'l-Edeb*

hayranlığının sebebi konusunda da ipuçları vermektedir[369]: [Meczûu'l-Kâmil]

وَأَتَى الرَّبِيعُ كَأَنَّمَا وَافَتْ عَلَى يَدِهِ تَزِيدُ
تُنْشِي بُرُودَ أَزَاهِرٍ أَبَدًا مَحَاسِنُهَا تَزِيدُ

Bahar geldi, sanki onun eliyle Tezîd de geldi.
Her zaman çok güzel çiçekli elbiseler diken [Tezîd]…

Bu mevsimde seher yağmurlarının süslediği, sergiyi andıran çiçek bahçelerini dokuyan[370] ve ağaçların giydiği elbiseleri diken terzi de ilkbahardan başkası değildir[371]: [Kâmil]

وَحَدِيقَةٌ أَضْحَتْ مَعَاطِفُ قُضْبِهَا مِنْ وَشْيِ مَا حَاكَ الرَّبِيعُ كَوَاسِي

Bir bahçe ki onun taze dalları ilkbaharın dokuduğu süslü elbiseleri giyinir olmuş.

Yukardaki beyitlerden anlaşılacağı üzere şairin ilkbahara olan ilgisinin temelinde tabiat sevgisi yatmaktadır. Çünkü bu mevsimin gelişiyle birlikte doğa tekrar canlanmakta ve tüm güzelliklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Nitekim şair aşağıdaki beyitlerde bu mevsimde tabiatta meydana gelen eşsiz güzellikleri ustaca betimlemektedir[372]: [Basît]

وَافَى الرَّبِيعُ بِتِرْنَامِ الْفَوَاخِيتِ مُنَظَّمَ الدُّرِّ لَمَّاعَ الْيَوَاقِيتِ
فَقُمْ بِنَا لِنُقِمْ رَسْمَ السُّرُورِ عَلَى مُخْضَوْضَلِ النَّبْتِ فِي أَشْهَى الْمَوَاقِيتِ
وَنَقْتَرِفْ طِيبَ أَوْطَارِ الصِّبَا أَنُفًا فِي ظِلِّ فَصْلٍ بِطِيبِ الْعِيشِ مَنْعُوتِ
فَالرَّوْضُ أَبْدَى بَوَاكِيرًا مُذَبَّجَةً تَدْعُو لِجَمْعِ اشْتِمَالٍ بَعْدَ تَشْتِيتِ
وَلِلْبُكُورِ عَلَى النَّوَّارِ أَنْدِيَةً فَضَّتْ نَوَافِجُ مِسْكٍ مِنْهُ مَفْتُوتِ
وَلِلْمُجَعَّدِ مِنْ أَمْوَاهِ جَدْوَلِهِ أَسِرَّةٌ مِثْلُ تَعْبِيسِ الْمَصَالِيتِ

---

ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 4.b., Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire, 1418/1997, I, 275.

369 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 109.

370 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 157.

371 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 180.

372 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 55, 56.

وَلِلْفَوَاقِعِ أَحْدَاقٌ بِلَا هُدْبٍ مِنَ اللُّجَيْنِ كَأَحْدَاقِ الْمَبَاهِيتِ

وَالرِّيحُ تَسْتَعْطِفُ الْغُصْنَ الرَّطِيبَ جَوًى فَلَا يَزَالُ عَلَيْهَا عَاطِفَ اللِّيتِ

وَالزَّهْرُ قَامَتْ بِهِ تَرْتَاحُ مِنْ سُكْرٍ سُوقَ الزَّبَرْجَدِ فِي دُرٍّ وَيَاقُوتِ

İncileri dizili, yakutları parlak ilkbahar güvercinlerin terennümleri ile geldi.

Kalk, birlikte en tatlı mevsimde yeşil çimler üzerinde mutluluğun kalıntılarını yeniden ayağa kaldıralım!

Hoş yaşantı olarak nitelenen bir mevsimin gölgesinde, [zirvedeki] ulaşılması zor çocukluk arzularımızı elde edelim.

[Bak,] bahçe bir dağılmanın ardından tekrar biraraya gelmeye davet eden el değmemiş ürünlerini gösterdi.

Çiçeklerin üzerinde oraya buraya saçılmış misk şişelerini açan sabah çiğleri var.

Büklüm büklüm akan dere sularının, kınından çıkarılmış kılıçların kaş çatmasına benzeyen bir çehresi var.

[Yüzeyindeki] kabarcıkların, şaşkın kimsenin bakışları gibi, kirpiksiz, gümüşten bakışları var.

Aşkından dolayı rüzgâr taze fidana meylediyor, taze fidan da sürekli ona…

Orada çiçek inci ve yakutlar içerisinde, zebercet saplar üzerinde sarhoşluktan neşe saçıyor.

Tabiat şiirlerinin bir özeti mahiyetindeki bu şiirde ilkbaharın İbnu'n-Nakîb'in zihnindeki çağrışımlarına ve bu mevsimin onun gönül dünyasında ne anlam ifade ettiğine dair önemli ayrıntılar bulunmaktadır. "İncileri dizili" ifadesi ile bu mevsimde ağaçların çiçeklenmesine, "yakutları parlak" tabiri ile de kırmızı güllere ve karanfillere işaret eden şair, ilkbaharı "en tatlı vakitler" ve "hoş yaşantı mevsimi" olarak nitelemekte; onu, gölgesi serinlik ve huzur veren ulu bir ağaca benzetmektedir. Ardından da bu mevsimle birlikte doğada meydana gelen diğer değişiklikleri; güvercinlerin terennümlerini, güzel kokulu çiçekleri, kıvrım kıvrım akan dereyi ve rüzgârın ağaçla dansını anlatmaktadır. Tüm bu güzelliklerin, kış mevsimiyle birlikte dağılan dostluk meclislerinin yeniden toplanması için bir davet olduğunu belirtmekte ve bu çağrıya kayıtsız kalmanın uygun olmayacağını ima etmektedir.

Nevruz bayramına büyük bir önem veren ve bu gün sebebiyle birçok kişiye kutlama şiirleri yazan İbnu'n-Naḳîb, nevruzu içerisinde bulunduran Mart ayından bahsetmeyi de unutmaz ve iki şiirinde bu ayın ismini özellikle zikreder. Bunlardan birinde Mart ayını "hoş geldin" diyerek karşılayan şair[373] diğerinde tabiattaki güzelliklerin ruhunda meydana getirdiği yaşama sevincini şu sözlerle, bu ayın bir ihsanı olarak dile getirir[374]: [Tavîl]

حَبَانَا لَذِيذَ الْعَيْشِ آذَارُ وَاغْتَدَتْ أَزَاهِرُهُ تُهْدِي لَنَا الطِّيبَ وَالعَرْفَا

وَوَافَتْ بَوَاكِيرُ الرَّبِيعِ بِجِدَّةٍ تَرِفُّ عَرُوسَ الرَّوْضِ مِنْ خِدْرِهَا زِفّا

Mart ayı bize tatlı bir yaşam bahşetti. Onun çiçekleri bir sabah vaktinde bize hoş ve güzel kokular armağan etti.

İlkbaharda, bir gelin[i andıran] bahçenin duvağını zifaf için titreten sabah rüzgârları [hayatımıza] bir yenilik getirdi.

İbnu'n-Naḳîb diğer bazı şiirlerinin satır aralarında yukarıda ele alınan hususlardan başka, ilkbaharın güzel kokulu nefeslerinin bahçede bir aşkın doğuşunu müjdelediğine[375] ve bu mevsimin en tatlı zamanının güllerin açtığı zaman olduğuna[376] temas eder.

3.2. Mesire Yerleri ve Bahçeler

Dımaşḳ önemli mesire yerlerine sahip bir şehirdir. İbnu'n-Naḳîb aşağıdaki şiirinin matla' beytinde "Dımaşḳ'a selam olsun! Orada arzu sahipleri için gözü kulağı dolduran nice mesire yerleri vardır" sözleriyle bu gerçeği dile getirmekte ve devam eden beyitlerde buranın birbirinden güzel mesire yerlerinde bizleri bir gezintiye çıkararak her birinin öne çıkan özelliklerine dair tasvirlerle adeta görsel bir şölen sunmaktadır. Bu gezintide başlangıç mahalli tatlı su pınarı ile ünlü Feyce'dir. Sonra onu sırasıyla Bessîme, Eşrefiyye, Cuddîde, Ḥâmme ve diğerleri izler[377]: [Basît]

حَيَّا دِمَشْقَ فَكَمْ فِيهَا لِذِي وَطَرٍ مَنَازِهٌ هِيَ مِلْءَ السَّمْعِ وَالْبَصَرِ

فَإِنْ تَوَخَّيْتَ مِنْهَا طِيبَ مُخْتَبَرٍ وَتَجْتَنِي عِنْدَ بَاكُورَةِ الْعُمُرِ

373 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 147.
374 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 212.
375 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 67.
376 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 281.
377 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 135, 136, 137.

فَاعْمَدْ إِلَى **الْفَيْجَةِ** الْفَيْحَاءِ مُرْتَشِفًا ... بِهَا زُلَالُ مَعِينٍ رَائِقٍ خَصِرِ

وَانْزِلْ **بِبَسِّيمَةَ** الزَّهْرَاءِ مُنْتَشِقًا ... نَسِيمُهَا اللَّدِنُ فِي الْآصَالِ وَالْبُكُرِ

وَاسْلُكْ خَمَائِلَ وَادِي **أَشْرَفِيَّتِهَا** ... بِظِلِّ مُشْتَبِكِ الْأَغْصَانِ وَالشَّجَرِ

ثُمَّ **الْجُدَّيدَةِ** الْغَرَّاءِ فَالْوِ بِهَا ... عِنَانَ طَرْفِكَ وَانْزِلْ جَانِبَ النَّهْرِ

وَاقْصِدْ رُبَى **الْهَامَّةِ** الْغَنَّاءَ مُسْتَمِعًا ... شَدْوَ الْقِيَانِ مِنَ الْأَطْيَارِ فِي السَّحَرِ

Dımaşk'a selam olsun! Orada arzu sahipleri için gözü kulağı dolduran nice mesire yerleri vardır.

Gençliğin baharında oranın hoş nimetlerine yönelip onları devşirmek istersen,

*İnce ve berrak tatlı su pınarından kana kana içmek üzere hoş kokulu **Feyce**'ye yönel!*

*Sabah akşam [esen] hafif meltemini içine çekerek parlak **Bessîme**'ye in!*

*İçiçe geçmiş ağaçların ve dallarının gölgesi eşliğinde **Eşrefiyye** vadisindeki sık ağaçlığın yolunu tut!*

*Ardından ünlü **Cuddîde**'ye [geç] ve nehir kenarına oturarak etrafı doyasıya seyret!*

*Şarkıcı kuşların seher vaktindeki nağmelerine kulak vererek sık ağaçlı **Ḥâmme** tepelerine yönel!*

Şair sonrasında okuyucuyu Dummer'e yönlendirir. Bu arada geçmişte burada geçirilen dostluk meclislerini hatırlayarak o günlere özlemini dile getirir:

وَاسْرَحْ مَدَى الطَّرْفِ مِنْ أَلْفَافِ **دُمَّرِهَا** ... بَيْنَ الْغِيَاضِ لَدَى مُسْتَشْرَفٍ خَضِرِ

وَاصْعَدْ ذُرَى السَّفْحِ وَأَنْشِدْ فِيهِ مُدَّكِرًا ... عُهُودَ أُنْسٍ مَضَتْ فِي سَالِفِ الْعُمُرِ

يَا لَيْلَةَ السَّفْحِ هَلَّا عُدْتِ ثَانِيَةً ... سَقَى زَمَانَكِ هَطَّالٌ مِنَ الْمَطَرِ

***Dummer**'in, yeşil tepe üzerindeki ormanlar arasında bulunan sık ağaçlığını uzun uzun izle.*

Geçmişte yaşanmış dostluk anılarını hatırlayarak şarkılar söyleyip dağın zirvelerine tırman,

Ey o dağda [geçirilen dostluk] gecesi, bir daha dönsen ne olur! O zamanları bol yağmurlar sulasın!

Sırada eşsiz manzaraları ile Deyrumurrân ve meşhur sarayları ve çeşitli güzellkleri ile Sâlihiyye vardır.

وَقِفْ عَلَى **دَيْرِ مُرَّانَ** الَّتِي شَخَصَتْ آثَارُهُ تَلْقَ فِيهِ مَسْرَحَ النَّظَرِ
وَاذْكُرْ مَقَالَةَ صَبٍّ فِيهِ مُمْتَحِنٍ يَا دَيْرَ مُرَّانَ لَا عُرِّيتَ مِنْ سَكَرِ
وَاقْصُرْ مَدَى الْخَطْوِ وَاعْبُرْ **صَالِحِيَّتَهَا** تَرَ الْقُصُورَ بِهَا تَسْمُو عَلَى الزُّهُرِ
حَيْثُ الْحَدَائِقُ تَجْلَى مِنْ مَطَارِفِهَا عَرَائِسُ السَّرْوِ فِي مَوْشِيَّةِ الْخُبُرِ
وَاذْكُرْ مَقَالَةَ مَنْ ظَلَّتْ خَوَاطِرُهُ تُرْبِي عَلَى السَّحَرِ فِي أَوْصَافِهَا الْغُرَرِ
مُذْ رَاحَ يُنْشِدُ فِيهَا وَالْمُنَى أَمَمٌ خَيِّمْ بِجِلِّقَ بَيْنَ الْكَأْسِ وَالْوَتَرِ
وَمَتِّعِ الطَّرْفَ فِي مَرْأَى مَحَاسِنِهَا بِرَوْضِ فِكْرِكَ بَيْنَ الرَّوْضِ وَالزَّهَرِ
وَانْظُرْ إِلَى ذَهَبِيَّاتِ الْأَصِيلِ بِهَا وَاسْمَعْ إِلَى نَغَمَاتِ الطَّيْرِ فِي السَّحَرِ

*İzleri kalmış **Deyrumurrân**'da dur, orada bakmaya değer bir manzara bulacaksın.*

Hatırla bir çilekeş aşığın "Deyrumurrân, sarhoşluk elbisesini çıkarma e mi!" sözlerini.

*Yavaş adımlarla **Sâlihiyye**'ye geç, orada çiçekler üzerinde yükselen saraylar göreceksin!*

Bahçeler, süslü elbiseler içerisindeki bir gelini andıran servi ağaçlarının [şaşaalı] kıyafetlerini gözler önüne serer.

Üstün vasıfları sebebiyle, anıları seher vaktini[nin değerini] gölgede bırakan kişinin sözünü hatırla!

Arzular yakınken orada şöyle şiir okuyordu "Kadehlerle çalgı aletleri eşliğinde Cillik'te[378] konakla!

Cillik'in güzel manzaraları içerisindeki bahçeleri ve çiçekleri arasında gidip gelen gönül bahçeni şenlendir!

Oradaki ikindi vaktinin altın renklerine bak ve seher vaktinde kuşların nağmelerini dinle"

---

[378] Cillik, Ğûṭa bölgesine verilen bir isimdir. Dımaşḳ'ın adı olduğunu veya Dımaşḳ'ın bir köyü olduğunu söyleyenler de vardır. Bk. Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 154. İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde Cillik ile Dımaşḳ'ın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 63.

Gezinti Rabve ve Neyraban'daki ırmakların kenarında, sık ağaçlığın gölgelikleri altında ve meltemler eşliğinde devam eder:

وَعُدْ إِلَى **الرَّبْوَةِ** الْغَنَّاءِ تَلْقَ بِهَا ... مَحَاسِنًا تَجْتَلِي فِي أَحْسَنِ الصُّوَرِ

ظِلٌّ ظَلِيلٌ وَمَاءٌ رَاحَ مُطَّرِدًا ... بَيْنَ الْغُصُونِ وَطَيْرٍ جَدٍّ مُسْتَحِرِ

وَعُجْ عَلَى **نَيْرَبَيْهَا** كَمْ بِهَا فَنَنٌ ... مِنَ الْمَحَاسِنِ قَدْ دَقَّتْ عَنِ الْفِكَرِ

حَيْثُ النَّسِيمُ تَمَشَّى فِي جَوَانِبِهَا ... تَسْتَعْطِفُ الْبَانَةَ الْغَنَّاءَ فِي الْبُكُرِ

حَيْثُ الْجَدَاوِلُ مِنْ تَحْتِ الظِّلَالِ غَدَتْ ... تَنْسَابُ مَا بَيْنَ مَيَّالٍ وَمُنْحَدِرِ

*Sık ağaçlı **Rabve**'ye doğru yönel, orada en hoş görünümler içerisinde parlayan güzellikler bulacaksın.*

Koyu bir gölge, ağaçlar arasında akıp giden bir dere ve seher vaktinin şans kuşları [vardır orada].

***Neyraban**'a sap, orada akla hayale gelmeyecek çeşitli güzellikler vardır.*

Sabah vaktinde meltem taze sorkun ağacını eğmek için etrafta salınır.

Irmaklar gölgelerin altından Meyyâl ile Munḥadir arasında uzayıp gider.

İbnu'n-Nakîb birçok mesire yerini içine alan bu geziyi bir zamanlar dostluk meclisi kurdukları Merce ile sonlandırırken hem buraların doğal güzelliklerine hem de o günkü dostluk meclislerine dair betimlemelere yer verir:

وَاعْطِفْ عَلَى **الْمَرْجَةِ** الْمَيْثَاءِ تَلْقَ بِهَا ... دَاعٍ إِلَى اللَّهْوِ مِعْوَانًا عَلَى الْوَطَرِ

مِنْ كُلِّ مُسْتَشْرَفٍ ظَلَّتْ أَزَاهِرُهُ ... تَنْدَى فَتُهْدِي لَنَا مِنْ نَشْرِهَا الْعَطِرِ

وَادٍ بِهِ لِلْمُنَى أَغْصَانُ مُهْتَصِرٍ ... تَهَدَّلَتْ بِفُنُونِ الزَّهْرِ وَالثَّمَرِ

حَيَّا الْإِلَهُ بِصَوْبِ الْوَدْقِ **غُوطَتَهُ** ... وَصَانَهَا مِنْ عُيُونِ الدَّهْرِ وَالبَشَرِ

*Toprağı nemli **Merce**'ye uğra, orada arzuları gerçekleştirmeye yardım eden bir davetçi ile karşılaşacaksın.*

Hep taze kalan çiçekleri bize güzel kokular hediye eden her bir tepede…

Orası türlü meyve ve çiçekler[in çokluğu] sebebiyle sarkmış, eğik arzu dalları olan bir vadidir.

*Yüce Allah **Ğûta**'ya sağanak yağmurları ile hayat versin, orayı zamanın ve insanların [kem] gözlerinden korusun.*

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb Dımaşḳ'ın gözde mesire yerlerini anlattığı bu uzunca şiirini Ğûta hakkındaki güzel temenniler ile bitirmiştir. Ğûta, Dımaşḳ'ta bulunan, etrafını yüksek dağların kuşattığı, çevre uzunluğu 18 mil (yaklaşık 28 km) olan bir bölgedir. Burası sahip olduğu bol ağaçlıklar, çeşitli su kaynakları ve diğer görsel güzellikler sebebiyle Semerkand'daki Sogd, Irak'taki Ubulle Nehri ve İran'daki Şi'bu Bevvân ile birlikte dört dünya cennetinden biri hatta içlerinde en değerlisi kabul edilir.[379] Nitekim bu düşünce İbnu'n-Naḳîb'in bir şiirinde yer alan aşağıdaki beyitlerde de ifadesini bulmuştur[380]: [Tavîl]

فَمَا شِعَبُ بَوَّانٍ وَنَهْرُ أُبُلَّةٍ وَصُغْدُ سَمَرْقَنْدٍ وَغُوطَةُ جِلِّقِ

سِوَى أَعْيُنٍ وَهِيَ السَّوَادُ لِعَيْنِهَا إِذَا مَا زَهَتْ مَا بَيْنَ غَرْبٍ وَمَشْرِقِ

Şi'bu Bevvân, Ubulle Nehri, Semerkand'ın Sogd'u ve Cillik'in Ğûta'sı

Değerli mekânlardan başka bir şey değillerdir. Doğuyla Batı arasında parladığı vakit Ğûta bunlar içinde gözbebeğidir, hepsinden değerlidir.

İbnu'n-Naḳîb özel ilgi duyduğu bazı mesire yerleri için müstakil kısa şiirler de yazmıştır. Özellikle Rabve'ye dair yazılan şiirler bunlar içerisinde önemli bir yer tutar. Şairin burası hakkında söylediği aşağıdaki şiirle konuyu sonlandırmak uygun olacaktır[381]: [Kâmil]

لِلْغُوطَةِ الْغَنَّاءِ أَشْرَفُ رَبْوَةٍ أَضْحَى بِهَا عَيْشُ النَّزِيلِ رَغِيدَا

نَشَرَ الرَّبِيعُ عَلَى حَدَائِقِ دَوْحِهَا حُلَلًا تَزِيدُ عَلَى بُرُودِ تَزِيدَا

فَلَوْ أَنَّ شَدَّادَ ابْنَ عَادٍ حَلَّهَا مَا شَادَ فِي ذَاتِ الْعِمَادِ عَمُودَا

غَنَّتْ بِهَا لِلْوِرْقِ كُلَّ مُرِنَّةٍ تَدْعُ الْخَلِيَّ بِشَدْوِهَا مَعْمُودَا

فَكَأَنَّمَا غَنَّى الْغَرِيضُ وَمَعْبَدٌ فِيهَا الثَّقِيلَ وَرَدَّدَا تَرْدِيدَا

379 Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 219.
380 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 219, 220.
381 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 96.

وَشَدَا زُنَامٌ فِي الْيَرَاعِ وَحَرَّكَتْ مَعَهُ بَنَانُ بَنَانَ فِيهَا الْعُودَا

Sık ağaçlı Ğûta'da çok değerli bir tepe vardır. Orada konaklayan kişi mutluluk içinde vakit geçirir.

İlkbahar onun yüksek ağaçlı bahçelerine, Tezîd [oğullarının] elbiselerinden daha şaşaalı elbiseler giydirmiştir.

Şayet Âd oğlu Şeddâd oraya yerleşseydi [yüksek] sütunlu [İrem Kentine] çivi bile çakmazdı.

Şarkılarıyla dertsiz kimseleri bile aşığa çeviren şarkıcı kuşlar orada güvercinler için tatlı tatlı öterler.

Sanki orada Garîd ve Ma'bed karşılıklı şarkılar söylemektedir.

Zünâm flüt üflemekte onun yanında Benân'ın parmağı ud[un tellerin]e vurmaktadır.

İbnu'n-Nakîb bazı şiirlerinde ise bir isim mesire yeri ismi zikretmeksizin رَوْض veya onun çoğulu olan رِيَاض sözcüklerini kullanmak suretiyle bahçe tasvirine yer verir. Şair bu tür şiirlerinde bir bahçede bulunabilecek olan ağaç, çiçek, kuş, su, gölge ve rüzgâr gibi unsurları çeşitli benzetmelerle sanki bir insan olarak takdim eder. Aşağıdaki kısa şiir İbnu'n-Nakîb'in bu tarz şiirleri için güzel bir örnek sayılabilir:[382] [Hafif]

وَرِيَاضٍ مُخْتَالَةٍ مِنْ ثَرَاهَا فِي بُرُودٍ مِنْ زَهْرِهَا وَعُقُودِ

وَكَأَنَّ الْغُصُونَ فِيهَا عَذَارَى تَتَبَارَى زَهْوًا بِحُسْنِ الْقُدُودِ

وَكَأَنَّ الطُّيُورَ فِيهَا غَوَانٍ تَتَغَنَّى فِي كُلِّ عُودٍ بِعُودِ

وَكَأَنَّ الْمِيَاهَ فِي خَلَلِ الرَّوْ ضِ سُيُوفٌ تُسَلُّ تَحْتَ بُنُودِ

وَكَأَنَّ الْبَهَارَ يَغْمِزُ بِالْأَعْ يُنِ فِيهَا عَلَى ابْنَةِ الْعُنْقُودِ

Nemli toprağı sebebiyle, çiçekli elbiseler içerisinde kolyelerini takınmış çalım satarak yürüyen nice bahçeler vardır.

Sanki oranın fidanları güzel endamları konusunda birbiriyle yarışan bakirelerdir.

Sanki kuşlar dallar arasında udla şarkı söyleyen güzel kadınlardır.

Sanki bahçeler arasından akan sular, sancaklar altında kınından çekilmiş kılıçlardır.

---

382 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 103.

Güzel kokulu çiçekler orada şaraba göz kırpıyorlar sanki.

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb söylediği şiirlerde Dımaşḳ'ın ünlü mesire yerlerine ve bahçelerine yer vermiştir. Daha çok dostluk ve eğlence meclisleri ile ilişkilendirilen bu şiirlerde her bir mesire yerini kendine özgü güzelliklerle tasvir eden şair bahçeleri konu alan şiirlerde bir bahçede bulunması mümkün olan çeşitli öğeleri benzetme yoluyla betimlemiştir. Tabiat şiirlerine mesire yerleri ve bahçeler üzerinden genel bir bakışın ardından şimdi de bu mesire yerlerinde ve bahçelerde bulunan çiçek, ağaç, su, kuş, rüzgâr vb. tabiat unsurların tasvirine dair şiirler ele alınacaktır.

3.3. Çiçekler

Çiçeklerin İbnu'n-Naḳîb'in tabiat konulu şiirlerinin olmazsa olmazlarından olduğunu anlamak zor değildir. İçerisinde bulunduğu ruh halini anlattığı aşağıdaki iki beyitte bahçeye dair izlenimini aktaran şairin zikrettiği üç temel unsurdan biri çiçektir[383]: [Basît]

وَرَوْضَةٍ **أَيْنَعَتْ بِالزَّهْرِ** وَابْتَسَمَتْ وَمَالَتِ الْقُضْبُ مِنْ أَطْيَارِهَا طَرِبَا

صَاحَ الْهَزَارُ فَأَشْجَانِي وَمِنْهُ بَدَا نَدْبًا عَلَى إِلْفِهِ بَعْدَ اللِّقَا ذَهَبَا

Çiçeklerle bezenmiş *ve neşeli kuşların çokluğundan dolayı taze dalları sarkmış mütebessim bir bahçe[de]*

Kavuştuktan sonra [tekrar çekip giden] dostuna yas tutarken [ağzındaki] altın [sarısı renk] görünen bir bülbül öterek beni kederlendirmektedir.

Çiçek anlamına gelen زَهْرَة ve نَوْر kelimelerini ve bunlarla aynı kökten türeyen lafızları divanının pek çok yerinde kullanan şair karanfil, gül, sümbül, yasemin, nergis, menekşe, amber çiçeği, hasekiküpesi, süsen çiçeği ve anemon gibi birçok çiçekten söz eder. Zikrettiği çiçeklerin çeşitliliği ve bunlara dair tasvirlerin derinliği yönüyle İbnu'n-Naḳîb'in küçümsenmeyecek bir çiçek kültürüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun her bir çiçeğinen iyisine dair söylediği aşağıdaki beyitler bu kültürün bir yansıması olarak değerlendirilebilir[384]: [Kâmil]

فَالْوَرْدُ وَرْدُ جُورَ وَالْبَنَفْسَجُ بَنَفْسَجُ الْكُوفَةِ حِينَ يَأْرَجُ

383 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 51.

384 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 269.

وَالنَّرْجِسُ الْغَضُّ بِهِ جُرْجَانِيُّ وَالنَّوفَرُ الْمطول نَهْرَوَانِيُّ

Gül Cûr[385] *gülü, menekşe Kûfe menekşesidir, güzel koku yaydığında.*

Nergisin taze olanı Cürcân nergisidir, [üzeri] şebnemli nilüfer Nehrevân[386] *nilüferidir.*

Bu kültür onun gözlem kabiliyeti ve zengin hayal gücü ile birleşince ortaya koyduğu ürünler yaşadığı dönemde onun dikkat çekici bir şair kimliğine kavuşmasını sağlamıştır. Nitekim çağdaşı olan ünlü biyografi yazarı ve edebiyatçı el-Muḥibbî, onun, yaptığı karanfil tasvirleri ile döneminde bir akım başlattığını ve kendisinden sonra yazılan pek çok karanfil tasvirine öncülük ettiğini belirtmek suretiyle bu gerçeği teyit etmiştir.[387] Bu nedenle işe önce şairin karanfil tasviri şiirlerini ele alarak başlamak uygun olacaktır. Ardından da sırasıyla çiçeklerin şahı olarak gördüğü gül, sümbül ve diğer çiçeklere dair şiirler incelenecektir.

3.3.1. Karanfil

İbnu'n-Nakîb kırmızı ve beyaz renkli karanfillere dair yaptığı tasvirlerde bir taraftan bu çiçeği oluşturan taç yaprak, çanak yaprak, sap ve sap üzerindeki yaprakların görünümüne dair portreler sunarken diğer taraftan renk ve koku gibi özelliklerine değinir. Bu şiirlerde genellikle çiçek, taç yaprakları ve sapı ile bir bütün olarak sunulurken çeşitli benzetme ve hayal unsurları ile de tasvir zenginleştirilir. Örneğin aşağıdaki beyitlerde yemyeşil saplar üzerindeki kırmızı karanfillerin zebercetten gümüş üzerindeki yakut küreler olarak tasavvur edildiği görülmektedir[388]: [Munserih]

أَهْدَى لَنَا الرَّوْضُ مِنْ قَرَنْفُلِهِ عَبِيرَ مِسْكٍ لَدَيْهِ مَفْتُوتِ

كَأَنَّمَا سُوقُهُ وَمَا حَمَلَتْ مِنْ حُسْنِ زَهْرٍ بِالطِّيبِ مَنْعُوتِ

صَوَالِجٌ مِنْ زَبَرْجَدٍ خَرَطَتْ لَهَا الْغَوَادِي كُرَاتِ يَاقُوتِ

---

385 Fars diyarında, Şiraz'a 20 fersah (80 km.) uzaklıkta bir şehirdir. Bk. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 181.

386 Bağdat ile Vâsıt şehirleri arasında bir yerdir. Bk. Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 325.

387 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 35.

388 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 57.

Bahçe bize karanfilinin [her tarafa] yayılmış misk kokularını hediye etti.

Onun sapı ve taşıdığı hoş kokulu güzel çiçekler, sanki

Sabah bulutlarının, üzerlerine yakut küreler attığı zebercet gümüşlerdir.

Yukarıdaki beyitlerde yakut kırmızı, zebercet de yeşil rengin sembolü durumundadır. Geleneksel Arap şirinin birçok örneğinde olduğu gibi İbnu'n-Naḳîb renkleri doğrudan isimleri ile zikretmek yerine, aynı renkten olan değerli bir takım taş isimlerinden yararlanmak suretiyle bu konuda metaforik bir dil kullanmayı tercih eder.

İbnu'n-Naḳîb karanfili tasvir ettiği başka bir şiirinde ise çiçeği sanki bir kadına benzetir. Bu çiçeğin kırmızı renkli taç yaprakları al yanak, sapı üzerindeki yaprakları ise kaştır. Ayrıca narin bir boyuna sahip olan çiçek güzel güzel kokmaktadır[389]: [Hafîf]

كَمْ حَبَانَا زَهْرُ الْقَرَنْفُلِ خَدًّا وَعَبِيرًا لَهُ النُّفُوسُ مَشُوقَهْ

وَأَرَانَا مِنَ الزُّمُرُّدِ لِلْأَوْرَا قِ مِنْهُ حَوَاجِبًا مَعْشُوقَهْ

فَوْقَ سُوقٍ مِنَ النَّعِيمِ نَشَاوَى الْ عِطْفِ صُفْرًا أَعْنَاقُهَا مُشْوقَهْ

Karanfil kaç defa bize yanağını ve nefislerin özlem duyduğu kokusunu bahşetmiştir.

Bize kaşlara benzeyen zümrüt renkli âşık olunası yapraklarını gösterdi.

Nimetlerden (taşıdığı çiçeklerin ağırlığından) dolayı belleri bükük, içleri boş, boyunları narin olan saplar üzerinde.

Karanfilde İbnu'n-Naḳîb'i cezbeden en önemli yön belki de üzerine çiçeğin ağırlığı binen sapın eğik duruşu ve sap üzerindeki yaprakların görünümüdür. Nitekim beş beyitlik aşağıdaki mukattasında karanfilin sapları üzerindeki yaprakların tasvirine daha fazla önem verildiği anlaşılmaktadır[390]: [Hafîf]

وَجَنِيٍّ مِنَ الْقَرَنْفُلِ غَضٍّ تَسْتَبِينَا مِنْهُ بِأَعْبَقِ نَشْرِ

زَهَرَاتٌ مِثْلَ الْيَوَاقِيتِ حُمْرٌ فِي قُمُوعٍ مِنَ الزُّمُرُّدِ خُضْرِ

389 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 229.

390 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 155.

فَوْقَ سُوقٍ تَحْكِي الْقَنَاةَ كُعُوبًا كَرِقَابٍ مِنَ الْغَضَارَةِ صُعْرِ
نُسِّقَتْ فَوْقَهُنَّ أَوْرَاقُ حُسْنٍ مُزَوَّجَاتٌ تَحْكِي سَوَالِفَ بِكْرِ
أَوْ حَكَتْهَا مَنَاقِرٌ فَتَحَتْ مِنْهَا الْكَرَاكِي فِي الشَّطِّ تِمْثَالَ فِتْرِ

Bizi esir alıyor çok hoş kokan taptaze bir karanfilin
Yeşil zümrütten yapılmış çanaklar içindeki kırmızı yakutlar misali çiçekleri.
[Bu çiçekler] tazelikten dolayı eğilmiş boyunlar gibi ucu tomurcuklanmış mızrağa benzeyen saplar üzerindedir.
Bu saplar üzerine çifter çifter güzel yapraklar dizilmiş… Bir bakirenin zülüflerine,
Veya sahildeki turna kuşlarının bir karış kadar açılmış gagalarına benzeyen…

İbnu'n-Naḳîb'in bazı şiirlerinde karanfilin içki ile ilişkiledirildiği görülür.[391] Bir şiirinde karanfili, şarapla doldurulmuş ve ağızları bez parçası yerine kan kırmızısı yanaklarla tıkanmış sürahilere benzeten şair[392] aşağıdaki beyitlerde de onu kadehleri alev almış bir şarap olarak sunarken yukarıdaki bütün şiirlerin anlamını kapsayacak bir biçimde çiçeğin üzenindeki ince kıllara varıncaya dek bizlere detaylı bir tasvir de sunmaktadır[393]: [Hafîf]

قُمْ بِنَا يَا نَدِيمُ فَالطَّيْرُ غَرَّدَ لِمُدَامٍ كُؤُوسُهُ تَتَوَقَّدْ
فَلَدَيْنَا قَرَنْفُلٌ قَدْ نَمَاهُ جَبَلُ الْفَتْحِ نَشْرُهُ قَدْ تَصَعَّدْ
بَيْنَ سُوقٍ عُوجِ الرِّقَابِ لِطَافٍ أَثْقَلَتْهَا أَهِلَّةٌ مِنْ زَبَرْجَدْ
وَخُدُودٍ مُضَرَّجَاتٍ عَلَيْهَا شَعَرَاتٌ مِنْ لِينِهَا تَتَجَعَّدْ

Dostum kalk! Zira kuşlar, kadehleri alev almış bir şarap için ötüyor.
Bizim, Fetih Dağı'nın yetiştirdiği ve kokusu ağır ağır yükselen bir karanfilimiz var.
Zebercetten hilallerin ağırlaştırdığı zarif, boynu bükük saplarla,

391 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 155.
392 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 258.
393 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 104.

Üzerinde, yumuşaklığından dolayı kıvrım kıvrım olmuş kıllar bulunan al yanaklar arasında…

Bunlar dışında mukattaa tarzında yazılmış bir şiirde karanfil uykudan yeni kalkmış ve ağzında bir kor parçası bulunduran deve kuşunun boynuna benzetilirken[394] diğer bir şiirde çiçeğin sapı tomurcuklanmış kâfur parçaları taşıyan zümrüt olarak düşünülmüştür.[395]

3.3.2. Gül

İlkbaharla ilgili şiirlerin ele alındığı bölümde İbnu'n-Naḳîb'e göre bu mevsimin en tatlı zamanlarının güllerin açtığı zaman olduğu belirtilmişti. Ona göre gülün değerini bilmeyen kişi nasipsizdir.[396] Çünkü gül çiçeklerin şahıdır[397]: [Meczûu'l-Kâmil]

وَالْوَرْدُ مَلْكٌ فِي نَوَا ... وِيرِ الْحَدَائِقِ مُنْفَرِدْ

Gül, bahçedeki çiçekler içerisinde eşsiz bir kraldır.

Arap şiirinde bu şekilde çiçeklerin birini diğerlerinden üstün tutma geleneği İbnu'r-Rûmî ile başlamış ve Endülüs döneminde yaygınlık kazanmıştır.[398] Örneğin Endülüs dönemi şairlerinden, yazdığı "Endülüs mersiyesi" şiiri ile ünlü Ebu'l-Bekâ er-Rundî'nin (684/1285) kaleme aldığı aşağıdaki beyit konuyla ilgili bu döneme ait güzel bir örnek olmakla birlikte İbnu'n-Naḳîb'in yukarıdaki beyti ile arasındaki anlamsal benzerlik de gözlerden kaçmamaktadır[399]: [Mahlau'l-Basît]

الوَرْدُ سُلْطَانُ كُلِّ زَهْرٍ ... لَوْ أَنَّهُ دَائِمُ الْوُرُودِ

Gül tüm çiçeklerin sultanıdır. Keşke varlığı devamlı olsa…

Diğer bir Endülüslü şair Yusuf b. Harun er-Ramâdî'nin (403/1012) çeşitli çiçeklerin kusurlarını zikrettikten sonra söylediği şu beyit de yukarıdaki beyitlerle benzer bir özellik taşımaktadır[400]:

---

394 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 259.
395 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 155.
396 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 56.
397 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 101.
398 İhsan Abbas, *Târîḫu'l-Edebi'l-Endelusî 'Aṣru Siyâdeti Ḳurṭuba*, Dâru's-Ṣekâfe, Beyrut, 1969, s. 110.
399 Lisânuddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah b. el-Ḫaṭîb el-Endelusî, *el-İḥâṭa fî Aḫbâri Ġırnaṭa*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1424, III, 282.
400 Ebû Abdillah eṭ-Ṭayyib Muhammed b. el-Kettânî, *Kitâbu't-Teşbîhât min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, thk. İhsan Abbas, 2.b., Dâru'ş-Şurûḳ, Beyrut, 1981, s. 57.

فَالْوَرْدُ مَوْلَى الرَّوْضِ لَكِنَّهُ فِي قَدْرِهِ عَبْدٌ لِوَرْدِ الْخُدُودِ

Gül, bahçenin efendisidir. Fakat kıymetçe, gül renkli yanaklara köledir.

İbnu'n-Nakîb yazdığı şiirlerde güle dair tasvirler de sunar. Örneğin bir medih şiirinin giriş bölümünde söylediği aşağıdaki beyitlerde gülün koku ve rengi gibi bitkisel özelliklerinin yanı sıra taç yaprak, çanak yaprak, dallar ve dal üzerindeki yapraklar gibi çeştli aksamına dair bir tablo da sunmaktadır[401]: [Basît]

وَأَقْبَلَ الْوَرْدُ مِنْ بُرْعُومِهِ عَجِلًا يُبْدِي لَنَا فَوْقَ رَيَّا نَشْرِهِ الْعَبِقِ

دَرَاهِمًا مِنْ يَوَاقِيتٍ عَلَى قُضُبٍ تَرَاكَمَتْ تَحْتَ دِينَارٍ عَلَى طَبَقِ

وَقَدْ أَحَاطَتْ لِرَقْصِ الدَّسْتَبَنْدِ بِهَا مِنَ الزَّبَرْجَدِ حِيتَانٌ مِنَ الْوَرَقِ

Gül, tomurcuğundan fırlamış. Bize çok güzel kokusuyla gösteriyor,

Bir tabağın üzerindeki altın paranın altında toplanmış, taze dallar üzerindeki yakuttan gümüş paraları.

Onları da balığa benzeyen zebercetten yapraklar [sanki] halay çekmek üzere çevrelemiş.

3.3.3. Sümbül

İbnu'n-Nakîb sümbül tasvirine dair söylediği kısa şiirlerde bu çiçeğin bölümlerine ve özelliklerine dair betimlemeler yapar. Fakat şunu belirtmek gerekir ki sümbülün şairi en çok cezbeden yönü her biri dışa doğru kıvrılmış olan çiçek yaprakları ve lacivert taşına benzeyen mor rengidir. Örneğin mor sümbülün yağmur sonrası görünümünü betimlediği aşağıdaki beyitlerde ince ve uzun yapraklarını keskin bir kılıca benzeten şair kıvrım kıvrım çiçekleri de lacivert taşından bastonlar olarak sunar[402]: [Serî']

وَسُنْبُلٍ وَافَى عَلَى سُوقِهِ غِبَّ الْحَيَا فِي زُرْقَةٍ لَا تُحَدّ

مَكْفُوفَةُ الْحَافَاتِ زَهْرَاتُهُ مَذْرُوبَةُ الْأَوْرَاقِ فِي كُلِّ يَدْ

كَأَنَّمَا تَعْقِيفُ أَطْرَافِهَا مَحَاجِنٌ صِيغَتْ مِنَ اللَّازِوَرْدْ

401 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 225.

402 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 105.

Yağmurun ardından, sapı üzerinde tarifi imkânsız bir mavilik içinde beliren bir sümbün,

Kenarları kıvrılmış ve yaprakları keskin çiçekleri ellerdedir.

Onların kıvrım kıvrım uçları sanki kalıba dökülmüş, lacivert taşından bastonlardır.

Aşağıdaki beyitlerde ise yeşil sap üzerindeki mor sümbülün çiçek yapraklarının, görünüm itibariyle kulak memelerine takılmış şık küpeleri andırdığı ifade edilmek suretiyle hoş bir tasvir yapılmıştır[403]: [Hafîf]

أَصْبَحَ السُّنْبُلُ الْجَنِيُّ لَدَيْنَا فَوْقَ سُوقٍ فِيهَا النَّدَى يَتَرَدَّدْ

كَشُنُوفٍ لَطُفْنَ مِنْ لَازَوَرْدٍ عُلِّقَتْ فِي مَرَاوِدٍ مِنْ زَبَرْجَدْ

Üzerinde çiğ taneleri gezinen körpe sap üzerindeki taze sümbülümüz,

Lacivert taşından yapılıp zebercet kulak memelerine takılmış zarif küpeler gibidir.

Çiçek tasvirlerinde sümbülün beyaz renkli olanına da yer veren İbnu'n-Nakîb aşağıdaki iki beyitte bu çiçeğin sapını çevreleyen güzel kokulu küçük çiçekleri içiçe geçmiş kapı halkalarına benzetir[404]: [Serî']

يَا حُسْنَهُ مِنْ سُنْبُلٍ نَاصِعٍ يَبْدُو لَنَا فِي قَائِمٍ أَخْضَرِ

كَأَنَّمَا مِنْ حَوْلِ زَهْرَاتِهِ زَرَافِنٌ صِيغَتْ مِنَ الْعَنْبَرِ

Yeşil bir gövdeyle bize kendini gösteren şu beyaz sümbül ne güzeldir!

Sanki çiçeklerinin etrafında kalıba dökülmüş amberden halkalar vardır.

3.3.4. Diğer Çiçekler

İbnu'n-Nakîb'in divanında yukarıdakilerden başka yasemin, nergis, menekşe, amber çiçeği, hasekiküpesi, süsen ve anemon gibi birçok çiçeğin betimlendiği kısa şiirler de mevcuttur. Örneğin aşağıdaki beyitlerde yasemini tasvir eden şair onu sık yaprakları ve bu yapraklar arasında göze çarpan beyaz çiçekleri sebebiyle önce, üzerine sabah ışıkları vuran yeşil bir çadıra ardından da bir manastırın yeşil

403 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 105.

404 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 156.

renkli ve üzerinde beyaz haç işaretleri olan kubbesine benzetir[405]: [Munserih]

أُنْظُرْ إِلَى خَيْمَةٍ وَقَدْ نُصِبَتْ خَضْرَاءَ عِنْدَ الصَّبَاحِ مُبْيَضَّةٍ

كَأَنَّهَا قُبَّةٌ لِرَاهِبَةٍ وَقَدْ كَسَتْهَا صُلْبَانٌ مِنْ فِضَّةٍ

Sabah vaktinde kurulmuş şu beyaz süslemeli yeşil çadıra da bak!

Sanki o, bir rahibenin üzerine gümüşten haçlar nakşettiği manastırının kubbesidir.

Menekşenin tasvir edildiği aşağıdaki beyitte ise bu çiçek genç ve zarif bir kişinin yanağına benzetilir[406]: [Basît]

بَنَفْسَجٌ بِذَكِيٍّ الْمِسْكِ مَخْصُوصُ كَخَدِّ أَغْيَدٍ بِالتَّخْمِيشِ مَقْرُوصُ

Güzel ve hoş kokmak kendine özgü olan menekşe, bir gencin kesilip yuvarlatılmış yanağı gibidir.

İbnu'n-Nakîb bunlar dışında süsen çiçeğini horozibiğine, nehir üzerine eğilmiş anemonu burnu kanadığı için başını eğen birine[407], hasekiküpesi çiçeğini zarif küpelere[408], nergisi altın işlemeli, inciden yapılmış taraklara[409], yasemini ise küçük gümüş paralara[410] ve incilere[411] benzetir.

3.4. Ağaçlar

İbnu'n-Nakîb'in tabiat şiirlerinde ağaçlar oldukça önemli bir yer tutar. Onun gerek müstakil kısa şiirlerinde gerekse çeşitli şiirlerin satır aralarında dalları, yaprakları ve çiçekleri ile insanı cezbeden bir görünüme sahip ve koyu, geniş gölgesi ile meclislerin aranan unsurlarından olan bir ağaç portresi çizilir. Bu şiirlerde diğer tabiat şiirlerinde olduğu gibi benzetme ağırlıklı bir tasvir ortaya konulur. Örneğin servi ağacının betimlendiği kısa bir şiirde ağaç görünüm itibariyle, çalınmaması için elbiselerini başlarının üzerine katlayıp ırmağa girmeye hazırlanan kızlara benzetilir[412]: [Kâmil]

---

405 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 191.
406 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 184.
407 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 204.
408 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 190.
409 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 225, 226.
410 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 59.
411 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 161.
412 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 49.

يَا طِيبَ يَوْمٍ لِلْمُدَامَةِ وَالصَّبَا قَدْ مَرَّ بَيْنَ حَدَائِقَ وَرَوَابِي
وَالسَّرْوُ يَحْكِي الْمَاجِنَاتِ تَهَيَّأَتْ لِوُلُوجِ مَاءٍ قَرَارَةٍ مُنْسَابِ
لَاثَتْ غَلَائِلَهَا عَلَى هَامَاتِهَا تَحْكِي بِهِنَّ قَلَانِسُ الْأَعْرَابِ

Yağmurlu, ne hoş bir gün! Sabâ rüzgârı bahçelerle tepelerin arasında geziniyor.

Servi ağacı akıntılı derin bir suya girmeye hazırlanan şakacı kızlara benziyor.

Bedevilerin şapkalarını andırır biçimde elbiselerini başları üzerine katlamış [kızlara].

Ağacın dalları ise bazen ilkbaharın dokuduğu elbiselere bürünmüş bir güzel[413] bazen de bir dilberin uzun saçlarıdır.[414] Örneğin aşağıdaki beyitlerde bir gece vakti dolunayla bir araya gelen ağacın dalları tıpkı bir güzelin saçları olarak karşımıza çıkar[415]: [Kâmil]

وَكَأَنَّمَا الْأَغْصَانُ يُشْبِيهَا الصَّبَا وَالْبَدْرُ مِنْ خِلَلٍ يَلُوحُ وَيَحْجُبُ
حَسْنَاءُ قَدْ قَامَتْ وَأَرْخَتْ شَعْرَهَا فِي لُجَّةٍ وَالْمَوْجُ فِيهَا يَلْعَبُ

Sabâ rüzgârının eğip büktüğü dallar, aralarından bir görünüp bir kaybolan dolunayla birlikte, sanki

Kalkmış, saçlarını, içerisinde dalgalar oynarken denizin derinliklerine salan bir güzeldir.

Rüzgâr sebebiyle bir o yana bir bu yana giden dalların görünümü ise şaire bazen zil zurna sarhoş iki kişinin kucaklaşmasını[416] bazen de ayrılık sebebiyle birbirine özlem çeken kişilerin kavuşma anındaki sarılmalarını anımsatmaktadır[417]: [Tavîl]

وَحَيْثُ الْغُصُونُ الْمَائِسَاتُ تَعَانَقَتْ عِنَاقَ مَشُوقٍ بَعْدَ بُعْدٍ لِشَائِقِهِ

Orada, salınmakta olan ağaçlar uzun bir ayrılığın ardından, özlem çeken kişinin sevdiği ile kucaklaştığı gibi kucaklaşıyor.

Ağacı tasvir ettiği şiirlerde ağacın çiçeklerinin görünümüne de yer veren İbnu'n-Naḳîb üç beyitlik bir mukattasında eğlence meclisinin

413 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 180.
414 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 72.
415 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 49.
416 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 50.
417 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 222.

doğal güzelliklerinin bir tasvirini sunarken düşmekte olan çiçekleri bir elbisenin nakışlarına benzetmektedir[418]: [Tavîl]

وَكَأْسٍ وَنَدْمَانٍ وَسَاقٍ وَقَيْنَةٍ أَقَمْتُ بِهِمْ رَسْمَ السُّرُورِ الْمُعَجَّلِ

لَدَى ظِلِّ أَغْصَانٍ تَسَاقَطَ نَوْرُهَا بِتَجْمِيشِ أَنْفَاسِ الصَّبَا فَوْقَ جَدْوَلِ

تَسَاقُطَ وَشْيٍ عَبْقَرِيٍّ مُكَفَّرٍ يُغَلَّلُ فِي أَقْطَارِ ثَوْبٍ مُصَنْدَلِ

Kaç kere kadehler, arkadaşlar, sakiler ve şarkıcı cariyeler içerisinde gelip geçici bir mutluğun kalıntılarını ayağa kaldırdım,

Bir ırmağın üzerinde, rüzgârın nefeslerinin kendisiyle oynaşması sebebiyle çiçekleri düşen dalların gölgesinde…

[Bu yapraklar] Sandal[419] ağacının rengiyle boyanmış bir elbisenin çeşitli yerlerine işlenmiş, kâfurdan[420] rengârenk nakışlar gibi [düşüyordu].

3.5. Akarsu ve Menbalar

Çeşitli doğal güzelliklere sahip bir şehir olan Dımaşḳ'taki akarsuların insanı cezbeden güzellikleri İbnu'n-Naḳîb'e şiirler söyletmektedir. Aşağıdaki beyitlerde ünlü Beradâ Nehri'nin bu yönünü dile getiren şair nehir suyunun görünümüne dair de bir tasvir sunar[421]: [Kâmil]

لَمَّا بَدَا بَرَدَى تَجُودُ فُرُوعُهُ بَيْنَ الرِّيَاضِ دَعَى إِلَى التَّشْبِيهِ

فَكَأَنَّهُ فِيهَا سَبَائِكُ فِضَّةٍ وَكَأَنَّهَا قِطَعُ الزَّبَرْجَدِ فِيهِ

Kolları hızla akan Beradâ Nehri bahçeler arasından belirdiğinde insanı teşbihe çağırıyor.

Sanki o, bahçeler içerisinde bir gümüş eriyiği; bahçelerse onun etrafında zebercet parçalarıdır.

İbnu'n-Naḳîb akarsuları tasvir ettiği şiirlerde onların genel manzara içindeki görünümlerinin yanı sıra rüzgârın veya çakılların yüzeylerinde oluşturduğu kabarcıklanma ve dalgalanmaları da resmeder. Banyas Nehri'ni tasvir ettiği kısa bir şiirinde nehri, düz

---

418 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 242.

419 Sandal, kokulu bir ağaçtır. Beyaz, sarı ve kırmızı renkli türleri vardır. Âsım Efendi, *el-Ükyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Ḳâmûsi'l-Muḥît*, Âsitâne Kitabevi, ts. (h. 1250 Mısır Baskısından Tıpkıbasım), III, 265.

420 Kâfûr, bir çeşit ot olup kırmızı veya beyaz renklidir. Âsım Efendi, *age*., II, 100.

421 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 308.

olduğunu anlatmak üzere felçli birinin salyasına, coşkun bir biçimde akışını ifade etmek üzere de kınına sığmayan keskin bir kılıca benzetir[422]: [Tavîl]

تَهَدَّلَ مِنْ بَانَاسٍ شَطٌّ إِلَى الْفَلَا فَأَصْبَحَ كَالْمَفْلُوجِ سَالَ لُعَابُهُ

وَعَهْدِي بِالنَّصْلِ الْمُقَارِعِ فِي الْوَغَى يَفُلُّ وَهَذَا فُلَّ مِنْهُ قِرَابُهُ

وَفِي تَلَعَاتِ الصَّحْرِ قَدْ شُقَّ نَهْرُهُ يَزِيدُ فَصَانَتْ ضَفَّتَيْهِ هِضَابُهُ

وَخَيْرُ سُيُوفِ الْهِنْدِ مَا صَحَّ مَتْنُهُ وَمُزِّقَ فَوْقَ الشَّفْرَتَيْنِ قِرَابُهُ

Banyas'tan çöle doğru bir nehir uzanmış. [Bu görüntü] Tıpkı salyası akan felçli birini andırıyor.

Kargaşaların içerisinde çarpışan, hem kendisi hem de kını körelmiş olan kılıca yemin olsun.

Kayalık su yolları içerisinde nehir öylesine yarılıp yayılmış ki kıyılarının taşmasını tümsekler önlüyor.

[Ziyanı yok. Zira] en iyi Hint kılıcı kınının keskin tarafları üzerine gelen yerleri yırtılmış, sapasağlam olan kılıçtır.

Aşağıdaki beyitlerde çiçeklerin üzerine sabahın ilk ışıklarının vurmasını ve ötmekte olan kuşların çokluğu sebebiyle dalın nehrin üzerine doğru sarkmasını etkileyici bir biçimde anlatan şair dalın hemen altında coşkun biçimde akan nehri dalın üzerine çıkmayı arzuladığı için sürekli kanat çırpan bir kuşa benzetmektedir[423]: [Kâmil]

قُمْ يَا نَدِيمِي إِلَى اللَّذَّاتِ مُبْتَكِرًا فَالدَّوْحُ أَصْبَحَ فِيهِ الزَّهْرُ مُتَّقِدَا

إِذَا ثَنَى الْغُصْنَ وَقْعُ الطَّيْرِ مُعْتَرِدًا عَلَيْه صَفَّقَ فِيهِ النَّهْرُ مُطَّرِدَا

Kalk dostum, erkenden [hayatın] lezzetlerine yönel! Zira ulu ağacın çiçekleri ışıldamaktadır.

Kuşların üzerine konması dalı eğince nehir de orada durmaksızın kanat çırpmaktadır.

İbnu'n-Nakîb derenin coşkunluğunu ürkek bir kalbe benzettiği tasvirinde ise derenin içindeki çakıl taşlarına ve bunların suyun yüzeyinde meydana getirdiği kabarcıklara yer verir[424]: [Tavîl]

---

422 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 53.
423 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 106.
424 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 222.

وَحَيْثُ الْغَدِيرُ الطَّلْقُ يَخْفِقُ مَتْنُهُ كَقَلْبِ مُرِيبٍ خَائِفٍ مِنْ رَوَامِقِهِ

وَحَيْثُ جَرَى مَا بَيْنَ دُرٍّ فَوَاقِعٍ وَدُرٍّ مِنَ الْحَصْبَاءِ مُنْسَابُ دَافِقِهِ

Orada yüzü güleç derenin kenarları, kendisine bakanlardan korkmuş kuşkulu bir[inin] kalbi gibi titriyor.

Kabarcık ve çakıl taşı inciler arasında çağlayan bir ırmak akmaktadır orada.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde akarsuyun yüzeyine şekil veren tek nesne çakıl taşı değildir. Rüzgâr da esintisi ile adeta dereye zırha benzeyen bir şekil nakşetmektedir[425]: [Meczûu'l-Kâmil]

وَالرِّيحُ قَدْ مَلَأَ الْغَدِيـ ـرَ مُلَاءَ دِرْعٍ قَدْ سُرِدْ

Rüzgâr, durmadan akan dereye zırhtan bir elbise giydirmiştir.

İbnu'n-Naḳîb'in bu beyitlerde kullandığı "rüzgârın su üzerinde meydana getirdiği dalgalanmaların bir zırha benzemesi" ve konunun ikinci örneğinde kullandığı "nehrin keskin bir kılıca benzemesi" gibi anlatım yöntemleri eski Arap şiirinden alınmış manalardır. Örneğin Abbâsî dönemi şairlerinden Ebû Firâs el-Hamdânî'nin (357/968) havuz suyunu tasvir ettiği şu beyitlerde her iki kullanıma ait ifadeler yer almaktadır[426]: [Meczûu'l-Kâmil]

أُنْظُرْ إِلَى زَهْرِ الرَّبِيعِ وَالْمَاءِ فِي بِرْكِ البَدِيعِ

وَإِذَا الرِّيَاحُ جَرَتْ عَلَيْـ ـهِ فِي الذَّهَابِ وَفِي الرُّجُوعِ

نَثَرَتْ عَلَى بِيضِ الصَّفَا ـئِحِ بَيْنَنَا حَلَقَ الدُرُوعِ

İlkbaharın çiçeklerine ve şu harika havuzun suyuna bak!
Rüzgâr onun üzerinden bir o yana bir bu yana geçerken,
Aramızdaki keskin kılıçların üzerine zırh halkalarını saçmaktadır.

Tabiat şiirlerinde ark tasvirine de yer veren İbnu'n-Naḳîb aşağıdaki beyitlerde su yollarını bir nehirden başka bir nehre dökülmeleri sebebiyle dostlar arasında sevgi mesajları içeren mektuplar olarak nitelemekte ve içlerindeki sırları ifşa ettiklerini söyleyerek de onların taşkınlıklarına işaret etmektedir[427]: [Tavîl]

---

425 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 101.

426 Ebû Firâs el-Hâriṯ b. Ebi'l-'Alâ' Saîd el-Ḥamdânî, *Dîvânu Ebî Firâs el-Ḥamdânî*, haz. Halil ed-Duveyhî, 2.b., Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut, 1414/1994, s. 215.

427 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 142.

فَمِنْ رَوْضَةٍ غَنَّاءَ تَجْرِي خِلَالَهَا جَدَاوِلُ مِنْ نَهْرٍ يَفِيضُ إِلَى نَهْرِ
رَسَائِلُ تَمْشِي بِالْمَوَدَّةِ بَيْنَهُمْ وَتُبْدِي لَنَا مَا فِي حَشَاهَا مِنَ السِّرِ

Sık ağaçlı bir bahçenin yeşillikleri arasında bir nehirden diğerine boşalan kanallar vardır.

Bunlar adeta o nehirler arasında sevgiyle yürüyen ve bize içindeki sırları açan mektuplardır.

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde sadece akarsulardan söz etmez. Dımaşḳ'ın tatlı su menbaları da onun şiirlerinde kendilerine yer bulur. Örneğin iki beyitlik bir mukattaasında bir su kaynağının durgunluğunu tasvir ederken "rüzgârın bile onu bulandırmaktan çekindiği" şeklinde bir anlatıma başvurur[428]: [Kâmil]

للهِ مِنْ فَوَّارَةٍ قَدْ أَرْسَلَتْ مَاءً شَهِدْتُ الرِّيَ قَبْلَ وُرُودِهِ
فَكَأَنَّهُ وَالرِّيحُ تَخْفِقُ حَوْلَهُ وَتَهَابُهُ فَتَكُفُّ عَنْ تَجْعِيدِهِ

Allah için! O öyle bir su menbaıdır ki suyunu gönderdiğinde içmeden suya kanarım.

Sanki rüzgâr onun etrafında titriyor da saygısından dolayı onu dalgalandırmaya çekiniyor.

Aşağıdaki beyitlerde ise tatlı suları ile ünlü Fîce'deki bir menbaı şöyle anlatır[429]: [Kâmil]

لِلْفِيجَةِ الغَنَّاءِ عَيْنٌ لَمْ تَزَلْ فِيهَا تُطَارِدُنَا الْمُنَى وَنُطَارِد
لاَ نَرْعَوِي فِيهَا لِقَوْلٍ مُفَنَّدْ وَلَنَا عَلَى دَفْعِ الْمَلَامَةِ شَاهِد
فَالْكَنْزُ يُطْلَبُ بِالْعَنَاءِ وَهَذِهِ كَنْزٌ تَسَيّلَ مِنْ جُيُنٍ بَارِد

Sık ağaçlı Fîce'nin öyle bir menbaı var ki hâlâ orada arzularla söyleşiriz.

Biz orada yalan söze kulak asmayız ve bizim [oradan] ayıplamayı kovduğumuz da bilinir.

[Hani] define meşakkatle aranır ya… Bu pınar da akmakta olan serin, gümüşten bir definedir.

---

428 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 106.
429 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 105.

3.6. Kuşlar

Tabiatla ilgili şiirlerinin azımsanmayacak bir bölümünde güvercine yer veren şair bülbül, serçe, çoban aldatan kuşu ve karatavuk gibi çeşitli kuşlardan da bahseder. Şiirlerinde قُمْرِيّ, أوْرَق, عِرَاقِيّ, أَيْكِيَّة, فَاخِت gibi çeşitli güvercin adlarını zikreden şairin bazen hiç kuş adı vermeksizin onlardan "ulu ağacın hatibi" şeklinde söz ettiği de olur[430]: [Tavîl]

وَحَيْثُ خَطِيبُ الدَّوْحِ يَشْدُو بمنطِقٍ كَمَنْطِقِ قُسٍّ عِنْدَ هَدْرِ شَقَاشِقِهِ

Ulu ağacın hatibi orada öterken [sanki] Ḳuss [b. Sâide] gibi konuşuyor.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde kuş hüznün sembolüdür. Zira kuşların ötüşü ayrılık sebebiyle kederli şarkılar terennüm eden bir kişiyi andırmakta ve bu durum dostlarından ayrı kalan şaire eski günleri hatırlatarak[431] onu kederlendirmekte[432], aklını başından alıp[433] dertsiz gönlünü dertli eylemektedir.[434] Örneğin güvercinle gerçekleştirdiği sembolik ve hayali bir söyleşiye de yer verdiği aşağıdaki beyitlerde şair bu duyguları güzel bir biçimde şöyle aktarır[435]: [Tavîl]

وَفِي جَانِبِ الْوَادِي حَمَامَةُ أَيْكَةَ مِنَ الْوُرْقِ تَشْكُو الْبَيْنَ فِي الوَرَقِ الخُضْرِ

تَنُوحُ عَلَى إِثْرِ الْهَدِيلِ صَبَابةً كَمَا نَاحَتِ الخَنْسَاءُ يَوْمًا عَلَى صَخْرِ

أُسَائِلُهَا مَا هَذِهِ الرَّبْوَةِ الَّتِي تُمَحِّضُ مَحْزُونَ الْفُؤَادِ إِلَى الْبِشْرِ

وَمَا هَذِهِ الْأَحْزَانُ وَالنَّدْبُ وَالْبُكَا وَمَنْ يَجْمَعُ الضِّدَّيْنِ وَيَحُكُّ فِي صَدْرِ

فَقَالَتْ أَلَمْ تَعْلَمْ بِأَنَّ أَخَا الْهَوَى يُخَادِعُ عَنْ صَفْوِ الْحَيَاةِ وَلَا يَدْرِي

ذَكَرْتُ عُهُودًا بِالْحِمَى غَيْرَ مَا تَرَى فَفِي الْقَلْبِ مِنْ تِذْكَارِهَا لَاعِجُ الْجَمْرِ

وَقَدْ صَدَقَتْ فِينَا مَقَالَةُ شَاعِرٍ شَدَدْتُ حَيَازِيمِي عَلَيْهَا إِلَى الْحَشْرِ

---

430 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s.223.
431 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 60.
432 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 51.
433 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 245.
434 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 97.
435 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 141.

Vadinin güney tarafında yeşil yapraklı dallar arasında ayrılıktan yakınan erak ağacının güvercini vardır.

O bir zamanlar Ḫansâ'nın, kardeşi Ṣaḫr'a ağıt yaktığı gibi aşkından dolayı bir güvercin sesi için ağıt yakmaktadır.

Ona sordum, "kalbi mahzun olanı neşeye yönlendiren şu tepe neyin nesidir,

Bu üzüntü, ağıt ve ağlama nedir, iki zıddı (neşe ve hüznü) bir araya getirip gönlü etkileyen bu halin nedir?" diye.

"Farkında olmadan saf yaşantı konusunda kişiyi aldatan aşkın kardeşini bilmez misin" dedi.

[Bunun üzerine] Himâ'daki senin görmediğin hatıraları anımsadım. Şimdi kalpte onun anılarına dair bir kara sevda var.

Şairin şu sözü bizim hakkımızda gerçek olmuştur: "Kıyamete dek tüm bu sıkıntılara sabırla katlanacağım"

Yukarıdaki beyitlerde ötüşünün kederli ve etkileyici olması yönüyle, kardeşine ağıt yakan Ḫansâ'ya benzetilen kuşlar bir başka şiirde şarkıcı cariyeler olarak ifade edilirken[436] aşağıda yer alan beyitlerde de meşhur şarkıcılar Ğarîḍ ve Ma'bed'e ve ünlü çalgıcılar Zünâm ve Benân'a benzetilir[437]: [Kâmil]

غَنَّتْ بِهَا لِلْوِرْقِ كُلَّ مُرِنَّةٍ تَدْعُ الْخَلِيَّ بِشَدْوِهَا مَعْمُودَا

فَكَأَنَّمَا غَنَّى الْغَرِيضُ وَمَعْبَدٌ فِيهَا الثَّقِيلَ وَرَدَّدَا تَرْدِيدَا

وَشَدَا زُنَامٌ فِي الْيَرَاعِ وَحَرَّكَتْ مَعَهُ بَنَانُ بَنَانَ فِيهَا الْعُودَا

Şarkılarıyla dertsiz kimseleri bile aşığa çeviren şarkıcı kuşlar orada güvercinler için tatlı tatlı öterler.

Sanki orada Garîd ve Ma'bed karşılıklı şarkılar söylemektedir.

Zünâm flüt üflemekte onun yanında Benân'ın parmağı ud[un tellerin]e vurmaktadır.

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb'in gönül dünyasında kuş sesleri kederli nağmeler olarak algılanmakta, etkileyicilikleri yönüyle kuşlar, geçmişte yaşamış söz ve müzik ustalarına benzetilmektedir. Bu noktada şairin kuş sesine dair yaptığı en farklı tasvir belki de bir

436 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 178.

437 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 96.

serçenin sesinin kendisinde meydana getirdiği çağrışımı anlattığı şu beyitlerdir[438]: [Tavîl]

وَعُصْفُورَةٍ لِلتُّوتِ تَشْدُو مُوَقِّعًا عَلَى الْغُصْنِ إِهْزَاجًا فَتَأْخُذُ بِالْعَقْلِ

إِذَا مَا غَدَتْ تَزْقُو حَكَى لَكَ صَوْتُهَا صَرِيرَ اهْتِزَازِ التَّخْتِ فِي لَيْلَةِ الْوَصْلِ

Dut ağacının serçesi dal üzerinde enstrüman çalıp hezec bahrinde şarkılar okuyarak akılları baştan alıyor.

Öttüğü zaman onun sesi sana yatağın vuslat gecesindeki titreme cızırtısını anımsatır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde kuşların fizikî görünümüne dair anlatılar az da olsa mevcuttur. Bir şiirde, öterken ağzının sarılığı görünen bir bülbülden[439], başka bir şiirde seher vaktinde öten elleri kınalı, boyunları takısız kuşlardan[440] bahseden şair içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu bir karatavukla dertleştiğini anlatmak üzere söylediği aşağıdaki şiirinde bu kuşa dair detaylı tasvirlere de yer vermektedir[441]: [Kâmil]

لَهْفِي لِشُحْرُورٍ أَلِفْتُ بِسُحْرَةٍ تَرْنَامُهُ هَزَجًا بِصَوْتٍ جَارِحِ

حُوٌّ قَوَائِمُهُ دَجُوجِيُّ الْكَسَا حُمْرٌ مَلَاثِمُهُ طَرُوبٌ فَادِحِ

يُشْجِي الْقُلُوبَ بِرَنَّةٍ تُذْكِي الْجَوَى وَتُثِيرُ نَارَ الْوَجْدِ بَيْنَ جَوَانِحِي

يَرْتَادُ كُلَّ حَدِيقَةٍ غَنَّاءَ قَدْ حُفَّتْ جَوَانِبُهَا بِنَهْرٍ سَارِحِ

فَيَحِلُّ فِي فَنَنٍ وَيَعْلُو آخِرًا دَانٍ وَيَسْتَوْلِي بِآخر نَازِحِ

مُتَنَقِّلًا فِي الدَّوْحِ فَوْقَ غُصُونِهِ كَتَنَقُّلِ الْأُفْيَاءِ فَوْقَ مَسَارِحِ

يَنْدَى بِمُنْتَحِلِ الرَّذَاذِ جَنَاحُهُ فَيَظَلُّ مُرْتَعِشًا بِطَلٍّ رَاشِحِ

Üzüntüm, acı veren sesiyle terennüm ettiği hezec nağmelerinin büyüsüne kapıldığım bir karatavuk içindir.

Ayak tüyleri siyaha çalan, koyu elbiseli, yanakları kırmızı, üzüntüden kendini kaybetmiş acılı bir karatavuk için.

---

438 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 245.
439 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 51.
440 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 133.
441 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 69.

O, içimdeki aşkı alevlendirip, ateşini körükleyen nağmeleriyle kalpleri kederlendirir.

Etrafı, ağır ağır akan bir nehirle kuşatılmış, sık ağaçlı her bahçeyi dolaşır.

Bir dala konar, diğerine yükselir, yaklaşır ve diğer bir dalı işgal ettikten sonra da çekip gider.

Otlaklar üzerindeki gölgeler misali ağacın dalları üzerinde oradan oraya hareket eder.

Hırsız yağmur bulutuyla kanadı ıslanır ve buluttan sızan çisenti sebebiyle titrer durur.

3.7. Rüzgâr

İbnu'n-Naḳîb, şiirlerinde sabâ rüzgârı (الصَّبَا), meltem (النَّسِيم), kuzey rüzgârı (الشَّمَال), güney rüzgârı (رِيحُ الجَنَائِب) ve hafif esinti (رَيْدَانَة الصَّبَا، رَيْدَانَة الرِّيح) gibi çeşitlerine yer verdiği rüzgârı canlı bir varlık olarak sunarak onun ağaç, nehir ve çiçeklerle olan temasına değinir. Bir şiirinde güney rüzgârına seslenerek ondan bazı isteklerde bulunan şair zihnindeki rüzgâr portresini şu sözlerle şiir kalıbına döker[442]: [Kâmil]

بِاللهِ يَا رِيحَ الْجَنَائِبِ شَارِفِي تِلْكَ الْغُصُونِ وَجَاذِبِيهَا الْمِئْزَرَا

وَاسْتَعْطِفِي قُضْبَ الْأَرَاكِ وَغَازِلِي زَهْرَ الرِّيَاضِ مُورَدًا وَمُكَفَّرَا

وَاسْتَعْطِفِي جَفْنَ الْبَهَارَةِ زَاهِيًا وَتَرَشَّفِي ثَغْرَ الْأَقَاحِ مُوَشَّرَا

وَاسْتَرْقِصِي بَانَ الْهِضَابِ وَرَوَاحِي تِلْكَ الْمَعَاهِدِ بِالسَّلَامِ مُعَطَّرَا

Ey güney rüzgârı, Allah aşkına şu dallara yaklaş ve onların elbisesini çekiştir!

Arak ağacının dallarını eğ ve bahçenin gül ve kâfur kokularına bürünmüş çiçeklerine aşk şiirleri söyle!

Sığırgözü çiçeğinin parlak göz kapağını hareket ettir ve papatyaların inceltilmiş dişlerinden yudumla!

Tepelerdeki sorkun ağacına ve şu hatıralarla dolu yerlerin güzel kokulu rüzgârlarına bir selam ver ve onları dansa kaldır!

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde etrafta bazen sarhoş gibi[443] bazen de bir dilber edasıyla[444] salınan rüzgâr ağaçların üzerinde gezinir[445],

442 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 132.

443 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 146.

dallarını eğer[446] ve gölgelerini yırtarcasına onları dans ettirir.[447] Sonra eteklerini sürüyerek nehir üzerinden geçer ve çiçek kokularına büründükten sonra[448] fısıltıyı andıran sesiyle kuşları uyandırır.[449] Örneğin Salihiyye tepesinde geçirilen zamanları anlattığı bir şiirinin aşağıdaki beyitleri sanki tüm bu anlamların bir özeti mahiyetindedir[450]: [Tavîl]

أَبَاحَتْ لَنَا سِرَّ الرِّيَاضِ وَأَصْبَحَتْ تُشَيِّدُ وَافِيهَا التَّبَاشِيرُ لِلصُّبْحِ

بِرَيْدَانَةٍ لِلرِّيحِ نَشْوَى عَلِيلَةٍ مُخَضَّلَةِ الْأَذْيَالِ دَارِيَّةِ النَّفْحِ

Sabahın ilk ışıkları bahçeleri büsbütün inşa ederek onların sırrını bize ifşa etmiştir.

Dâreyn kokan, [nehrin üzerinden geçtiği için] etekleri ıslak, ılık ve çakırkeyif bir esinti ile…

3.8. Bulut ve Yağmur

İbnu'n-Nakîb şiirlerinde bulut ve yağmur tasvirlerine de yer vermiştir. Örneğin ilkbaharda doğada gezerken gördüklerini anlattığı bir şiirinde yağmur yüklü ve gök gürültülü bulutu aşkından dolayı şarkılar mırıldanan büyük su kovası olarak niteler[451]: [Tavîl]

فَظَلْنَا وَحَنَّانُ النَّوَاعِيرِ شَاحِبٌ يُرِنُّ جَوًى وَالْحَوْضُ مَلْآنُ طَافِحٌ

Özlem çeken büyük su kovası aşkından dolayı şarkılar terennüm ederken ve havuz da ağzına kadar dolmuşken gezintiye devam ettik.

Yağmurlu bir günün betimlendiği aşağıdaki beyitlerde de gök gürültüsü sanki bir kırbaç sesine, yıldırım ise keskin bir kılıca benzetilir[452]: [Kâmil]

لَمْ أَنْسَ لَمَّا أَنْ شَخَصْتُ إِلَى الرُّبَى مُتَقَاضِيًا عَهْدًا بِهَا مَأْلُوفَا

وَالشِّتْوُ قَدْ وَافَى بِسَطْوَةِ رَعْدِهِ يَسْتَلُّ فِي الشَّرْقِ الْبُرُوقَ سُيُوفَا

---

444 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 291.
445 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 180.
446 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 258.
447 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 254.
448 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 151.
449 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 133.
450 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 72.
451 İbnu'Nakîb, *age*., s. 67.
452 İbnu'Nakîb, *age*., s. 214.

وارْفَضَّ مِنْ دَمْعِ السَّحَائِبِ لُؤْلُؤٌ أَضْحَى لِآذَانِ الْغُصُونِ شُنُوفَا

Geçmişte yaşanmış hoş vakitleri umarak gözümü tepelere diktiğim zamanı unutmadım.

Kış yağmurları gök gürültüsü saldırıları ile gelmiş, doğudan yıldırımlarını [adeta bir kılıç gibi] kınından sıyırıyordu.

Bulutların inci misali gözyaşları saçılıyor ve fidanların kulaklarına küpe oluyordu.

Aslında yağmurun bu şekilde gözyaşı ve inciye benzetilmesi ve yıldırımın bir önceki örnekte olduğu gibi kılıca teşbih edilmesi yeni ifade tarzları değildir. Örneğin Abbâsi dönemi şairlerinden el-Buḥturî'nin (284/897) aşağıda yer alan beyitlerinde benzer kullanımlar mevcut olduğu görülmektedir[453]: [Recez]

وَرَنَّةٌ مِثْلُ زَئِيرِ الْأُسْدِ وَلَمْعُ بَرْقٍ كَسُيُوفِ الْهِنْدِ

جَاءَتْ بِهَا رِيحُ الصَّبَا مِنْ نَجْدِ فَانْتَثَرَتْ مِثْلَ انْتِثَارِ الْعِقْدِ

[Gök gürültüsü] Çığlığı aslan kükremesi, şimşek parıltısı Hint kılıcı gibidir.

Onu Sabâ rüzgârı Necd'den getirmiş ve o, kolyenin saçıldığı gibi saçılmıştır.

İbnu'n-Naḳîb'in birçok şiirinde bu tarz anlatımlarla sunulan[454] yağmur, bulutlu bir havanın tasvir edildiği aşağıdaki beyitlerde de benzer bir biçimde şöyle betimlenmiştir[455]: [Tavîl]

بَكَرْنَاهُ حَيْثُ الْجَوُّ يُنْشِي مَطَارِفًا عَلَى الشَّمْسِ دَكْنِي فَوْقَ مُخْضَرِّ بَاسِقَهْ

وَحَيْثُ سَقِيطُ الطَّلِّ يُنْثَرُ دَمْعَهُ عَلَى وَجْنَتَيْ وَرْدِ الرُّبَا وَشَقَائِقَهْ

Hava yeşil tepenin/uzun ağacın[456] üzerinde güneşe koyu elbiseler dikerken sabahtan o [bahçeye] geldik.

---

453 Ebû 'Ubâde el-Velîd b. 'Ubeyd el-Buḥturî eṭ-Ṭâî, *Dîvânu'l-Buḥturî*, thk. Hasen Kâmil eṣ-Ṣîrafî, 3.b., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ts., s. 239, 240.

454 Bk. İbnu'Nakîb, *age*., s. 22, 259.

455 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 222.

456 Tepe olarak tercüme edilen بَاسِق kelimesi "yüksek, uzun, yetişmiş" anlamlarındadır. Genellikle soy, şeref, ağaç ve tepe gibi kelimelere sıfat olarak getirilir. (Bk. Ebû İshak İbrahim b. İshak el-Ḥarbî, *Ġarîbu'l-ḥadîṯ*, thk. Süleyman İbrahim Muhammed el-Âyid, Câmi'atu Ummi'l-Ḳurâ, Mekke, 1405, III, 1123) Şiirin tabiatı betimleyen bağlamı ele alındığında şairin tepe veya ağacı kastetmesi kuvvetle muhtemeldir.

Orada, çiy damlaları tepenin gülleri ve anemonları üzerine gözyaşını saçıyordu.

3.9. Gece ve Yıldız

İbnu'n-Naḳîb'in gece ve yıldız tasvirine dair şiirlerinden birinde geleneksel Arap şiirinde olduğu gibi kederli ve uykusuz durumun bir ifadesi olan yıldızlar diğer şiirde eğlence meclisinin son bulacağı sabah vaktinin girmesiyle etrafa kaçışan varlıklar olarak karşımıza çıkar. Bu şiirlerden ilkinde şair aşkın kendisini sarhoş ettiğini ve derin düşüncelere saldığını söyledikten sonra bir gece vakti bu aşk için koyulduğu bir düşünce yolculuğundan ve bu yolculuk esnasında gözlemlediği çeşitli yıldızlardan şöyle bahsetmektedir[457]: [Tavîl]

لَيَالٍ يَرَاهَا الْقُصْرُ حَتَّى كَأَنَّمَا تَكَنَّفَهَا مِنْ كُلِّ نَاحِيَةٍ فَجْرُ

كَأَنَّ دُجَاهَا فِي الْأَدِيمِ نَهَارُهَا عَصِيمُ مِدَادٍ كَادَ يَجْحَدُهُ السِّفْرُ

كَأَنَّ بِهِ **الْجَوْزَاءُ** عِقْدُ لَآلِءٍ تَطُوقُهُ مِنْ صَدْرِ زَنْجِيَّةٍ نَحْرُ

كَأَنَّ **الثُّرَيَّا** فِي اخْتِلَافِ نُجُومِهَا بَوَادِرُ آمَالٍ يُحَاوِلُهَا الْجَرّ

كَأَنَّ **السُّهَى** مَعْنًى يَدِقُّ فَيَخْتَفِي وَيَبْدُو جِهَارًا أَنْ تَرَاجَعَهُ الْفِكْرُ

كَأَنَّ سَنَا **الْمِرِّيخِ** نَارٌ تَعَلَّقَتْ بِذَيْلِ هَزِيمٍ رَاحَ يُجْهِدُهُ الذُّعْرُ

كَأَنَّ **بَنِي نَعْشٍ** سَفِينٍ تَخَالَفَتْ عَوَاصِفُهَا وَهْنًا فَشَتَّتَهَا الْبَحْرُ

كَأَنَّ امْتِدَادَ الْأُفْقِ فَوْقَ نُجُومِهِ قَسَاطِلُ حَرْبٍ زُعْفُ فُرْسَانِهَا نُضْرُ

كَأَنَّ كِلَا **النَّسْرَيْنِ** لَمَّا تَقَابَلَا نَزِيلُ عِرَاكٍ دَأْبُهُ الْكَرُّ وَالْفَرُّ

كَأَنَّ **سُهَيْلًا** حِينَ صَوَّبَ آفِلًا فُؤَادُ مُحِبٍّ رَاحَ يُرْجِفُهُ الْهَجْرُ

كَأَنَّ بِهِ **الشِّعْرَى** الْغُمَيْصَاءَ خَلْفَهُ شَقِيقَتُهُ الْخَنْسَاءُ يُقَدِّمُهَا صَخْرُ

كَأَنَّ عَمُودَ الصُّبْحِ تَحْتَ هِلَالِهِ لِتُرْكِيَّةٍ مِنْ تَحْتِ مَنْطِقَةٍ خَصْرِ

*Her taraftan kendisini fecr kuşatmışcasına **gece**nin son çizgileri görünmüş…*

---

457 İbnu'Nakîb, *age.*, s. 139.

Yeryüzünde gündüz[ün ışıkları belirmişken] karanlıklar sanki kitabın reddettiği mürekkep kalıntılarıdır.

*O karanlıkta **İkizler Burcu** yıldızı, usta bir elin, zencinin boynuna taktığı inci kolyedir.*

Ülker [yıldız kümesi], yıldızları değişirken sanki onları çekmeye çalışan umut belirtileridir.

***Sühâ** yıldızı, bazen gizli kalan bazen de fikir değiştirerek ortaya çıkan ince bir anlamdır.*

***Mars**ın ışığı, korkutucu bir gök gürültüsünün peşine takılmış ateştir.*

*Gece yarısı **Büyükayı yıldızları**nın her birisinin gemisine farklı yönden rüzgâr esmiş de deniz onları dağıtmış.*

Yıldızlar üzerinde [uzayıp giden] ufkun çizgisi süvarilerin zırhının ışıl ışıl olduğu bir savaş [alanın]ın tozlarıdır.

***Altair** ve **Vega** yıldızlarının birbirleriyle karşılaştıkları zamanki görüntüsü, "vur kaç" taktiği uygulanan bir savaş alanını andırır.*

*Batmakta olan **Süheyl** yıldızı aşığın kalbini hedeflediğinde, ayrılığın sarstığı bir şaraptır.*

*Karanlıklar içinde **Rumeysa yıldızı** (Procyon), arkasında kardeşi **[Akyıldız]** varken sanki [kardeşi] Sahr'ın kendisini izlediği Hansâ'dır.*

Hilalin altında beliren sabah ışığı sanki Ḫaşr dağının eteklerinden bir Türk kızına aittir.

İbnu'n-Naḳîb yıldız tasvirine yer verdiği diğer şiirinde, kurulan bir dostluk meclisinin bittiği sabah vaktinde yıldızların gözlerden kayboluşunu şöyle betimler[458]: [Tavîl]

وَوَلَّتْ نُجُومُ الْأُفْقِ تَنْصَاعُ رَهْبَةً ... وَقَدْ خَفَقَتْ لِلذُّعْرِ خَفْقَ الرَّوَانِفِ

وَقَامَتْ بِهِ **الْجَوْزَاءُ** حَيْرَى كَأَنَّهَا ... جَبَانٌ أَضَلَّتْهُ السُّرَى فِي الْمَخَاوِفِ

وَفِي إِثْرِهَا **الشِّعْرَى الْعَبُورُ** كَأَنَّهَا ... تُقَلِّبُ طَرْفًا مُنْكِرًا غَيْرَ عَارِفِ

كَأَنَّ **الثُّرَيَّا** سُبْحَةٌ مِنْ لَآلِيءٍ ... وَهَتْ فِي رَمَادٍ إِثْرَ عَجْلَانَ خَائِفِ

كَأَنَّ **سُهَيْلًا** نَارُ سَفْرٍ تَلَاعَبَتْ ... بِهَا فِي مَهَافِي الرِّيحِ أَيْدِي الْعَوَاصِفِ

كَأَنَّ **بَنِي نَعْشٍ** شَوَادِنُ قَفْرَةٍ ... أَضَلَّتْهُمُ الْأَدْمَاءُ بَيْنَ التَّنَائِفِ

---

458 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 207.

كَأَنَّ **رَقِيبَ الصُّبْحِ** دِينَارُ عَسْجَدٍ عَلَى كَفِّ مَجْهُودِ الذِّرَاعَيْنِ رَاجِفِ

Ufuktaki yıldızlar, çadır brandaları gibi ürpertiden dolayı titreyerek korkudan hızla dönüp gittiler.

İkizler Burcu *yıldızı, sanki gece yolculuğunun korkular içerisinde yolunu kaybettirdiği bir korkak gibi orada şaşkın şaşkın kalakaldı.*

Onun ardında da ***Akyıldız*** *var. Sanki o, bilgisiz bir yabancı gibi bakışlar atıyor.*

Ülker *yıldızı panik halindeki bir korkağın peşinde, küller içinde bitkin düşmüş inciden tespihtir.*

Süheyl *yıldızı sanki rüzgâr çöllerinde fırtınaların ellerinin kendisiyle oynadığı yolcu ateşidir.*

Büyükayı *ve* ***Küçükayı*** *yıldızları, anne ceylanın uçsuz bucaksız çöllerde kaybettiği çöl ceylanlarıdır.*

Sanki ***sabahın casusu*** *(güneş) kolları yorgun birinin avucunda titreyen altın paradır.*

Şair mukatta tarzındaki iki şiirinde Ülker yıldızına ayrıca yer verir. Bunlardan birinde yıldız kaplan derisinden bir parçaya benzetirilir[459]: [Basît]

وَلِلثُّرَيَّا زُكُودٌ فَوْقَ أَرْحُلِنَا كَأَنَّهَا قِطْعَةٌ مِنْ فَرْوَةِ النَمِرِ

Binitimizin üzerindeki ***Ülker*** *yıldızı öylesine hareketsiz ki;*

Sanki o, kaplan kürkünden [yapılmış] bir cübbenin parçasıdır.

Diğer şiirde ise güneşin doğuşu ile birlikte görüntüleri kaybolan yıldızlar betimlenmiş, Ülker yıldızı bir anne bağırtlak kuşuna, diğer yıldızlar onun yavrularına, güneş de tepelerinde süzülen bir kartala benzetilmiştir[460]: [Mutekârib]

كَأَنَّ **الثُّرَيَّا** وَقَدْ جَمَّعَتْ كَوَاكِبَهَا وَالضِّيَا مُقْبِلُ

فِرَاخُ قَطَاةٍ تَرُومُ الْفِرَا رَ وَقَدْ حَامَ مِنْ فَوْقِهَا الْأَجْدَلُ

Ülker *yıldızı diğer yıldızları [yanına] toplamış ve güneş ışığı üzerlerine atılmışken sanki onlar,*

Üzerlerinde kartal süzüldüğü için kaçmaya çalışan bağırtlak kuşu yavrularıdır.

---

459 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 167.

460 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 245.

Sonuç olarak tabiat konusu İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde önemli bir yer tutar. Onun şiirlerinde nemli toprak üzerinde güzel kokular yayan rengârenk çiçekler, yeşil elbisesi üzerinde beyaz çiçek motifleri bulunan ağaçlar ve bu ağaçların dallarında şarkılar terennüm eden kuşlar vardır. Ayrıca rüzgâr taze fidanı dans ettiren, dereler dostlar arasında mesajlar taşıyan, bulut yeryüzüne inciler misali gözyaşları saçan ve yıldızlar gece kurulan dostluk meclislerini süsleyip sabahın ilk ışıkları ile birlikte gözlerden kaybolan canlı varlıklar olarak karşımıza çıkar. Neredeyse tamamı tasvirden ibaret olan ve eski Arap şairlerinin anlam örgülerinden yararlanılan bu şiirlerde ustalıkla kullanılan benzetme sanatı eşsiz bir hayal gücü ile birleştirilmek suretiyle güzel örnekler ortaya konmuştur.

4. Gazel

Sözlükte delikanlıların genç kızlarla sohbet edip şakalaşması anlamına gelen[461] gazel bir edebiyat terimi olarak kadınlarla eğlenmek ve onlarla ilgili ince duyguları dile getirmek için söylenen aşk ve sevgi içerikli şiirlere verilen addır.[462]

Edebî tenkit kitaplarında nesîb ve teşbîb terimleri ile de ifade edilen[463] gazel klasik Arap şiirinin temel konularından biri kabul edilir.[464] Kimi zaman farklı konulu kasidelerin mukaddime bölümlerinde asıl konuya geçiş yapmak üzere söylenen kimi zaman da müstakil tarzda kaleme alınan bu şiirler bir çeşit kalp konuşması ve aşk hikâyesi olarak Arap Edebiyatı'nın her döneminde önemli bir yer tutmuştur.[465] İlk örnekleri Câhiliye'ye kadar uzanan bu şiirlerde şair kendini anlatmış, duygu, düşünce, arzu ve isteklerini resmetmiş, bazen içerisinde bulunduğu kederli durumu aşıp aşk konusundaki susuzluğunu giderebilmek, bazen de sevgilisini hoşnut edebilmek için

---

461 el-Halîl b. Ahmed, *age*., IV, 383; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî, *Cemheratu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'albekî, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, II, 819.

462 Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 2.b., Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1984, s. 265; İpekten, Haluk, "Gazel", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 440.

463 Ebu'l-Abbâs Ṣa'leb Ahmed b. el-Huseyn, *Ḳavâ'idu'ş-Şi'r*, thk. Ramazan Abduttevvâb, 2.b., Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire, 1995, s. 35; Ḳudâme b. Ca'fer, *age*., s. 134; İbn Raşîḳ, *age*., II, 117.

464 Ḳudâme b. Ca'fer, *age*., s. 91; İbn Raşîḳ, *age*., I, 120.

465 Yûsuf Huseyn Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ğazel fi'l-Ḳarni'ş-Şânî'l-Hicrî*, Dâru'l-Endelus, byy, ts.

farklı yönleriyle sevgiliden bahsetmiştir.[466] Sonraki asırlarda da Câhiliye'deki anlam, teşbih ve tasvirler büyük ölçüde devam ettirilmiş, farklılıklar daha çok şairlerin üslup ve ifade tarzlarında gerçekleşmiştir.[467] Osmanlı döneminde de gazelin en çok şiir söylenen konu olduğu görülmektedir. Muhteva itibariyle bu dönemde şairler ince ve akıcı bir üslupla bir taraftan eski şairlerin gazel konusunda ortaya koydukları manaları yeniden dile getirmişler diğer tarftan da çağın anlayışına uygun yeni anlamlar keşfetmeye çalışmışlardır.[468]

İbnu'n-Naḳîb'in gazel konusunda söylediği şiirlerin dörtte üçlük bir bölümünü mukatta'a niteliğinde olanlar oluşturmaktadır. Bu, onun gazel şiirlerinin medih, iẖvâniyyât ve tabiat konusunda söylenenler kadar ağırlığı olmadığı şeklindeki kanaatimizi güçlendiren bir durumdur. Nitekim şair kendisi ile övünmek üzere söylediği aşağıdaki beyitlerde bu alana fazla meyletmediğini şu sözlerle ifade etmiştir[469]: [Tavîl]

سِوَايَ اسْتَمَالَتْهُ الظِّبَاءُ الْأَوَانِسُ وَغَيْرِي لَهُ فِي غَيْرِ مَجْدٍ تَنَافُسُ

Ancak benden başkasından ilgi bekler genç ceylanlar ve benden başkası şeref dışında bir konuda yarışır.

Bununla birlikte şairin kayda değer miktarda gazel şiirinin bulunduğunu söylemek de yerinde olur. Gazelin afif ve hissî olmak üzere ikiye ayrıldığı göz önüne alınırsa İbnu'n-Naḳîb'in afif gazele dair de şiirler söylemekle birlikte hissî gazele daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir. Kimi zaman müstakil olarak gazel şiiri söyleyen kimi zaman da farklı konulu şiirlerin giriş bölümlerinde gazele yer veren şair bu şiirlerinde İmruu'l-Kays ile başlayan[470] ve "el-vuḳûf 'ale'l-aṭlâl" adı verilen, sevgilinin yurdundan geriye kalan kalıntılar üzerinde durup ağlayarak şiire başlama geleneğini devam ettiren şairlerden değildir. Öte yandan klasik Arap şiirinde sevgiliyi simgeleyen "Esma" ismini kullandığı ve bununla dostuna gönderdiği bir kasidesini kastettiği şiiri[471] istisnâ edilirse onun şiirlerinde kadın ismine de rastlanmaz. Tüm bunlar gazel şiirlerinin incelenmesi sonucunda bizde oluşan

466 ed-Dehhân, *el-Ğazel*, s. 7, 11-12.
467 ed-Dehhân, *age.*, s. 12.
468 Bekrî Şeyh Emîn, *age.*, s. 117; Nebîl Halid, *age.*, s. 80, 95; Ceviz, *age.*, s. 160.
469 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 170.
470 ed-Dehhân, *el-Ğazel*, s. 17.
471 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 285.

"onun gerçek anlamda bir aşk tecrübesi yaşamayıp sanatsal bir aktivite olarak gazel şiiri söylemiş olabileceği" şeklindeki kanaati destekleyen hususlar olarak kabul edilebilir.

4.1. Afif Gazel

Afif gazel, şairlerin müstehcen ifadelerden kaçınarak samimi aşk duygularını dolaylı yoldan anlattıkları şiirlerdir.[472] İbnu'n-Naḳîb bu konuda söylediği şiirlerde aşkın niteliği ve etkileri üzerinde durmuş ve özellikle ayrılık ve özlem temalarını işleyerek ayrılığın âşıkta meydana getirdiği tezâhürleri ele almıştır. Onun bu bağlamda söylediği şiirlerde "kalp" önemli kavramdır. Ona göre aşk bir meydan, kalp ise oraya doğru hızla ilerleyen bir attır. Bu durumda kişiye düşen görev onun dizginlerini salmak ve aşkın onda meydana getirdiği heyecana kendini bırakmaktır[473]: [Vâfir]

خَلِيلَيَّ قَدْ رَأَيْتُ الْقَلْبَ يَسْعَى لِمَيْدَانِ الصَّبَابَةِ فِي ارْتِكَاضِ

طَلَّقْتُ زِمَامَهُ مِنْ غَيْرِ ثَانٍ لَهُ مَا بَيْنَ رَفْعٍ وَانْخِفَاضِ

Dostlarım! Anladım ki kalp aşk meydanına dörtnala koşarmış.

Ben de onun dizginlerini saldım. Ardına bakmaksızın bir yükselip bir alçalarak koşuyor.

Şair şunu da iyi bilmektedir ki kalbe yerleşen bir aşktan kurtuluş neredeyse imkânsızdır[474]: [Kâmil]

شَوْقٌ كَوَرْيِ الزَّنْدِ يَقْدُحُ فِي الْحَشَا يُرْبِي عَلَى طُولِ النَّوَى وَيَزِيدُ

وَجَوًى تَحَكَّمَ فِي الْفُؤَادِ رَسِيسُهُ مَا إِنْ لَهُ عَنْهُ الْعَدَاةُ مَحِيدُ

Özlem gönülde tutuşmuş bir çakmağın ateşi gibidir. Ulaşılamaz uzaklıklardan daha beterdir.

Kalbe demir atmış bir kara sevdadan kalbin kaçışı yoktur, olamaz.

Böylesine zaptedilmesi zor olan ve kendisinden kurtulmak pek mümkün görünmeyen bir durumun ister istemez insanda bazı etkileri söz konusudur. Bu gerçeğe temas eden şair, aşkın en önemli etkisi olarak sarhoş edici özelliğini zikreder. Aşkın bu işlevi öylesine üst

472 Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age*., s. 266; Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ğazel*, s. 249.
473 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 190.
474 İbnu'Nakîb, *age*., s. 107.

düzeydedir ki aşkla sarhoş olmuş kişilere içkilerin tesiri söz konusu değildir[475]: [Tavîl]

لِعَيْنَيْك فِي الْأَحْشَاءِ مَا نَفَثَ السِّحْرُ وَلِلْحُبِّ فِي الْأَلْبَابِ مَا فَعَلَ الْخَمْرُ

وَمَا كُنْتُ أَنْ أَسْلُوَ وَفِيَّ بَقِيَّةٌ وَلَا كَادَ أَنْ يُفْضِيَ لِصَحْوٍ بِيَ السُّكْرُ

Gözlerinin gönüllere büyü tesiri var, aşkının da akıllarda içki etkisi.

İçimde senden bir parça varken unutamadım ve unutamazdım da… Zira sarhoşluğum neredeyse aygınlık derecesine ulaşmış (içkilerin sarhoş edemeyeceği bir duruma gelmişim).

Aşkın bu özelliği sebebiyle sarhoşa dönen şair sapkınlıkla doğruluğu birbirinden ayırdedemeyecek derecede kendinden geçer[476]: [Meczûu'l-Kâmil]

أَوْرَى الْهَوَى بِحَشَايَ زَنْدَا وَحَسِبْتُ فِيهِ الْغَيَّ رُشْدَا

İçimde aşk bir kıvılcım çıkardı ve ben bu yüzden sapkınlığı doğruluk zannettim (aklım başımdan gitti).

İbnu'n-Naḳîb, verdiği acılar sebeiyle olsa gerektir ki aşkı bir hastalık olarak niteler. Ona göre muskacının bile iyileştiremeyeceği amansız bir hastalıktır aşk[477]: [Hafîf]

لَيْسَ لِي مِنْ هَوَاهُ رَاقٍ وَدَاءُ الْعِشْقِ بَيْنَ الْأَنَامِ دَاءٌ قَوِيُّ

Ona olan aşkımı [iyi edecek] bir muskacı yok. Meğer aşk insanlar için güçlü bir hastalıkmış.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde öne çıkan hususlardan bir diğeri de ayrılık ve özlemdir. Bu çerçevede söylediği aşağıdaki beyitlerde şair tabiata ait bazı unsurların aşkını tazelediğini ve sevgiliyi aklına getirdiğini şu sözlerle ifade eder[478]: [Tavîl]

تَأَلَّقَ بَرْقٌ مِنْ غَرِيبِ اللِّوَى جُنْحَا فَأَوْسَعَ زَنْدَ الشَّوْقِ فِي مُهْجَتِي قَدْحَا

وَأَزْكَى الْجَوَى مِنِّي لِسَالِفَةِ الْهَوَى نَسِيمُ شَذَا الْخَيْرِيِّ مِنْ سَائِرِ الْأَنْحَا

وَأَذْكَرَنِي الْوَجْدَ الْقَدِيمَ سُوَيْجِعٌ يُرَجِّعُ فِي إِثْرِ الْهَدِيلِ لَهُ صَدْحَا

---

475 İbnu'Nakîb, *age*., s. 138.
476 İbnu'Nakîb, *age*., s. 86.
477 İbnu'Nakîb, *age*., s. 336.
478 İbnu'Nakîb, *age*., s. 77.

أَرَنَّ بِشَجْوٍ هَاجَ بِي كُلَّ لَوْعَتِي لِعَهْدٍ سَفَحْتُ الدَّمْعَ فِي إِثْرِهِ سَفْحَا

Geceleyin uzak bir kum tepeciğinden şimşek çaktı da kalbimdeki özlem ateşini kıvılcımlandırdı.

Başka bir yönden esen şebboy kokulu meltem eski bir sevgiliye olan aşkımı artırdı.

Şarkılar söyleyen bir güvercinin peşi sıra nağmeler mırıldanan kumru bana eski bir aşkı hatırlattı.

Ardından gözyaşı döktüğüm bir sevgiye dair bütün ızdıraplarımı depreştiren hüzünlü terennümlerle yas tutmaktadır o.

Sevgiliden ayrı düşmesi sebebiyle şair sıkıntılı anlar yaşar. Nitekim bir şiirinde böyle bir ânını anlatan şair Câhiliye şairlerinde olduğu gibi gece yolculuğundan da söz eder. Fakat aslında bu yolculuk onlarınki gibi sevgilinin yurdundan geriye kalan köhne yapılara ağladıktan sonra kaldığı yerden devam eden bir yolculuk olmayıp hayallerin, düşüncelerin, karmaşaların, ümitsizliklerin ve sevgiliye dair anıların zihindeki yolculuğudur[479]: [Tavîl]

خَلِيلَيَّ كَمْ أَدْنُو فَتَنْأَى مَطَالِبِي وَيَقْصُرُ عَنْ إِدْرَاكِهَا مِنِّيَ الْعُمْرُ

أَخُوضُ لَهَا مِنْ كُلِّ بَهْمَاءَ مُقْفِرٍ غَمَارَ فِجَاجٍ مَا تَقَحَّمَهَا سَفْرُ

كَأَنَّ السُّرَى بَحْرٌ كَأَنِّي أَخُوضُه كَأَنَّ لَهُ مَدٌّ وَلَيْسَ لَهُ جَزْرُ

كَأَنَّ الثَّرَى أُفْقٌ كَأَنَّ مَطِيَّتِي هِلَالٌ كَأَنَّ السَّيْرَ مَوْئِلُهُ الْحَشْرُ

كَأَنَّ الْمُنَى مَاءٌ كَأَنِّي نَاهِلٌ كَأَنَّ الْفَيَافِيَ الْبِيضَ مَا بَيْنَنَا جِسْرُ

كَأَنَّ نَجَاشِيَّ الظَّلَامِ مُتَيَّمٌ كَأَنِّي مُلْقًى فِي ضَمَائِرِهِ سِرُّ

تُذَكِّرُنِي شَكْوَى الْغَرَامِ حَمَامَةٌ لَهَا فَرْطُ أَشْجَانٍ بَجِيشُ بِهَا الصَّدْرُ

Dostlarım! Daha ne kadar ben yaklaştıkça ümitler uzaklaşacak. [Zira] bir gün ömür onlara yetişmekten aciz kalacak.

Ve daha ne kadar ıssız bir çölde hiçbir yolcunun giremediği yollara dalacağım.

Sanki gece yolculuğu deniz ve ben ona dalıyorum. Meddi var ama cezri yok. (Sürekli kabarmakta)

---

479 İbnu'Nakîb, *age.*, s. 138.

Sanki toprak bir ufuk, binitim hilal ve yolculuğun barınağı mahşer.

Sanki arzular su, bense onları ilk defa içiyorum. Beyaz çöllerle (hayallerimle) aramda bir köprü bile yok.

Sanki karanlıkların kralı kara sevdalı bense onun gönlüne atılmış bir gizem.

Aşk yakınmalarını bana bir güvercin hatırlatıyor. [Belli ki] onun iç daraltan zorlu kederleri var.

Şiirlerinde sık sık ayrılıktan yakınan şair geceleri uykusuz geçirmekte ve sabahlara kadar ağlamaktadır. Hatta bu durumu her gün yaşıyor olmalıdır ki gözleri ağlamaktan yaralar bağlamıştır[480]: [Meczûu'l-Kâmil]

أَسُوَيْجِعَ الْأَلْحَانِ قَدْ غَادَرْتَ قَلْبِي فِي وَجِيبِ
وَتَرَكْتَنِي قَرِحَ الْجُفُونِ وَلَسْتَ تَعْلَمُ مَا الَّذِي بِي
يَنْتَابُنِي ذِكْرُ الْحَبِيبِ فَأَشْتَكِي شَكْوَى الْغَرِيبِ
لَمْ أَلْقَ إِلَّا شِقْوَةً مِنْ بُعْدِهِ وَضَنًى مُذِيبِي
وَنَوَازِعًا بَاتَتْ تُسَا ـوِرُنِي وَمَالِي مِنْ مُجِيبِ
سَاوَرْتُهَا حَتَّى الصَّبَاحِ وَدَمْعُ عَيْنِي فِي صَبِيبِ

Ey kafiyeli şarkılar söyleyen küçük [bülbül], kalbimi ızdıraba terkettin.

Başıma gelenleri bilmeksizin beni göz kapakları yaralı bıraktın.

Sevgiliyi anmak sıkıntım oldu. Artık ben bir garip gibi şikâyet ediyorum.

Ben onun ayrılığından dolayı sadece mutsuzluk ve beni eriten bir keder elde ettim.

Ve bir de gece vakti üzerime çullanan duygular … Bana cevap veren de yok.

Sabaha dek bu duygulara dalıyorum. Gözyaşlarım boşalıyor.

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde kavuşma konusuna da değinir. Bu hususta ümit ve ümitsizlik arasında bir ruh hali ile karşımızda duran şair sevgilinin bırakıp gitmesinden ve ayrılığın acısından bahsettiği bir

480 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 32, 108.

şiirinin satır arasında kavuşma konusundaki kötümser düşüncelerini şu ifadelerle dışa vurur[481]: [Hafîf]

لَيْتَ شِعْرِي مَا كَانَ ذَنْبُكَ حَتَّى رَأَيْتَ مِنْهَا عَجِيبَا

Keşke zamana [kadere karşı işlediğin] günah, isyan olmasaydı. [Belki] o zaman kaderin bir sürprizi ile karşılaşırdın.

Buna mukabil aşağıdaki beyitlerde kavuşma ümidi konusunda şairde küçük bir kıvılcım göze çarpmaktadır[482]: [Hafîf]

وَتَمَتَّعْتُ بِالْمُنَى حِينَ أَلْقَيْتُ صَدَّه

وَتَعَلَّلْتُ بِالظُّنُو نِ وَأَمَّلْتُ رَدَّه

فَعَسَى أَنْ يَعُودَ لِي بَعْدَ مَا ذُقْتُ فَقْدَه

Benden yüz çevirdiğini görünce arzularla vakit geçirdim.
Boş hayallerle oyalandım ve onun geri dönmesini ümit ettim.
Yokluğunu tatmamdan sonra belki bana döner diye…

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb kalbin aşk konusundaki yerine dikkat çekmiş ve aşkın kişiyi sarhoş edip aklını başından aldığını söyleyerek onu amansız bir hastalık olarak nitelemiştir. Ayrıca ayrılık ve özlem konuları üzerinde hassasiyetle duran, geceleri uykusuz ve ağlayarak geçirdiğini ifade eden şairin kavuşma noktasında ümit ile ümitsizlik arasında gidip gelen bir ruh haline sahip olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Hissî Gazel

Hissî gazel, şairlerin kimi zaman müstehcen ifadelerden de sakınmaksızın aşk duygularını doğrudan anlattıkları şiirlerdir.[483] Gazelin bu türünde şair sözü eğip bükmeden kadının fiziki görünümünü tasvir eder ve ahlaki kaygıları göz ardı ederek nefsânî arzularına öncelik verir.[484]

Gazelin bu türüne ait şiirler de söyleyen İbnu'n-Naḳîb bu şiirlerde sevgilinin çeşitli fiziksel özelliklerinden söz etmiş ve bu güzelliği tamamlayan bakış, gülüş, konuşma ve yürüyüş gibi tavır ve

---

481 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s.39.
482 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s.101.
483 Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age*., s. 266.
484 Yalar, Mehmet, "Emevîler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebî Rabîa", *UÜİFD*, sy. 18/2, Bursa, 2009, s. 50.

halleri tasvir etmiştir. Bu nedenle onun bu konudaki şiirlerini "sevgilide güzellik unsurları" ve "sevgilinin tavırları" şeklinde iki başlık altında incelemek uygun olacaktır.

4.2.1. Sevgilide Güzellik Unsurları

İbnu'n-Nakîb şiirlerinde çeşitli vesilelerle sevgilinin güzelliğinden bahseder. Sevgili o kadar güzeldir ki o, güzelliğe değil güzellik ona nispet edilir. Zira onun bu güzelliği nisap miktarını kat kat aşmış ve bu yüzden sevgilinin âşıklara, güzelliğinden bahşetmek suretiyle bunun zekâtını ifa etmesi elzem hale gelmiştir[485]: [Tavîl]

أَقُولُ لِظَبْيٍ مُتْرَفٍ مُتَدَلِّلٍ لَعُوبٍ بِأَلْبَابِ الْوَرَى حِينَ يَطْرُقُ

لَكَ الْحُسْنُ لَا بَلْ إِنَّ فِي الْحُسْنِ نِسْبَةً إِلَيْكَ غَدَا مِنْ أَجْلِهَا الْحُسْنُ يُعْشَقُ

فَهَلَّا أَبَحْتَ الطَّرْفَ بَعْضَ زَكَاتِهِ فَكَانَتْ لَكَ الْحُسْنَى بِمَا تَتَصَدَّقُ

فَقَالَ وَهَلْ يَوْمًا تُبَاحُ زَكَاتُهُ لِطَرْفِكَ عِنْدِي وَهْوَ يَزْنِي وَيَسْرِقُ

İşveli, nazlı ve [gönül kapılarını] çaldığında akıllarla oynayan bir ceylana dedim ki:

"Güzellik yalnız sana mahsustur, hayır, hatta güzellikte sana bir mensubiyet vardır. Bu mensubiyet sebebiyle güzelliğe âşık olunur.

Bu yüzden bakışa o güzellikten bir nebze zekâtı mübah kılsan… Bu tasaddukun sebebiyle en güzel mükâfât da senin olurdu."

Dedi ki: "Hiç onun zekâtı mübah olur mu? Zira bana göre senin bakışın zinâ eder ve çalar."

Şaire göre sevgili o kadar güzeldir ki onun bu güzelliğini gören hiç kimse ona tutulmaktan kendisini alıkoyamaz[486]: [Hafîf]

لَمْ يَدَعْ حُسْنُهُ فُؤَادًا خَلِيّا مِنْ هَوَاهُ إِلَّا وَأَضْرَمَ نَارَه

Onun güzelliği aşkından mahrum hiçbir gönlü, içinde aşkının ateşini tutuşturmadan bırakmaz.

İbnu'n-Nakîb sevgilinin güzelliğinden bahsederken bu genel ifadelerle yetinmez. Onun kaş, göz, zülüf, yanak, ben, boy ve endam gibi fiziksel güzelliklerine dair detaylı tasvirler sunar. Şimdi bu şiirler uygun başlıklar altında ele alınacaktır.

---

485 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 229.

486 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 137.

4.2.1.1. Göz ve Kaş

İbnu'n-Naḳîb'e göre sevgilinin gözleri kişide büyüleyici bir etki meydana getirir[487]: [Tavîl]

لِعَيْنَيْكَ فِي الْأَحْشَاءِ مَا نَفَثَ السِّحْرُ وَلِلْحُبِّ فِي الْأَلْبَابِ مَا فَعَلَ الْخَمْرُ

Gözlerinin gönüllere büyü tesiri var, aşkının da akıllarda içki etkisi.

Şair bir başka şiirinde eskide kalmış eğlence günlerinden bahsederken o zamanlar eğlence meclisinde bulunan kadınları unutamadığını belirtir. Bu kadınların şairde en çok iz bırakan yönlerinden biri de güzellik bakımından antiloplarınkini andıran gözleridir[488]: [Serî']

لَمْ أَنْسَ لَا أَنْسَى عُيُونَ الْمَهَا كَلَّا وَلَا أَعْطَافَ غُصْنِ النُّقَا

Unutmadım ve unutmayacağım antilop gözlü [o güzelleri]. Hayır, unutamam o çöl fidanlarının bellerini!

Kısa bir şiirinde sevgilinin kaşlarından da bahseden şair onları hem şekilleri hem de oku andıran bakışların çıkış mahalline yakın olmaları sebebiyle yaya benzetir ve sevgilinin gözlerini, parlaklığı veya bakışlarının sertliği bakımından bir kılıç olarak nitelendirir[489]: [Tavîl]

يَرِيشُ بِجَفْنَيْهِ سِهَامَيْ لِحَاظِهِ وَيَرْمِي بِقَوْسَيْ حَاجِبَيْهِ جَوَانِحِي

فَهَلْ يَرْتَجِي قَلْبِي وِصَالًا دُوَيْنَهُ عُيُونٌ تُكَنَّى فِي الْوَغَى بِالْجَوَارِحِ

Göz kapaklarıyla bakışlarının okunu hazırlar ve kaşlarının yayıyla gönlüme atar.

Kalbim hiç vuslatı umabilir mi hemen karşısında "savaş kılıçları" lakaplı gözler varken!

4.2.1.2. Zülüf ve Yanak

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde sevgilinin zülüflerinin yanak ve yanak üzerindeki ben ile oluşturduğu görünümü tasvir eder. Yanak kırmızı rengi sebebiyle adeta bir yakut taşıdır. Onun üzerindeki zülüf lâm harfine benzemektedir ve ben de bu lâmın noktası gibi durmaktadır.

---

487 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s.138.
488 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 19.
489 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 76, 77.

Her ne kadar gerçekte lâmın noktası olmasa da durum böyledir[490]: [Tavîl]

يُنَقِّطُ لَامَ الصُّدْغِ يَاقُوتُ خَدِّه بِخَالٍ وَلَوْ لَمْ يُلْفَ نَقْطٌ لِلَامِهِ

Zülfünün lâm'ını yanağının yakutu bir benle noktalıyor. Gerçi lâm'ın noktası olmaz ya!

Onun şiirlerinde sevgilinin yanağı bazen de bir gül olarak tanımlanır. Buna göre bir şiirde zülüfler bu gülün yaprakları olarak ifade edilirken[491] aşağıda yer alan beyitte de sevgilinin gül kokusunu andıran nefesi bu tasavvuru tamamlayıcı bir öğe olarak sunulur[492]: [Meczûu'l-Kâmil]

رَشَأٌ أَغَنُّ مُهَفْهَفٌ كَالْوَرْدِ أَنْفَاسًا وَخَدًّا

İnce belli, kısık sesli bir ceylandır o. Nefesleri ve yanağı yönüyle bir gül gibidir.

4.2.1.3. Boy ve Endam

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde uzun boylu, ince belli ve zarif endama sahip bir kadın portresi çizer. Aşağıdaki beyitte kendisini ziyaret eden bir kadından söz eden şair رُعْبُوبَة kelimesi[493] ile kadının uzun boylu oluşuna dikkat çekmiştir. Bu kadını unutamadığını ifade ederken özellikle uzun boylu oluşunu zikretmesi şairin bu özellikteki kadınlardan hoşlandığı izlenimini uyandırmaktadır[494]: [Hafîf]

لَسْتُ أَنْسَى رُعْبُوبَةً بَشَّرَتْنِي بِازْدِيَارٍ قُبَيْلَ وَقْتِ الْغُرُوبِ

Güneş batmadan hemen önce ziyaretiyle beni mutlu eden uzun boylu dilberi unutmadım.

Bir başka beyitte ise sevgilinin boynunun uzun olduğuna temas eden şair bu durumu mübalağalı bir üslupla şöyle ifade eder[495]: [Tavîl]

فَمَا حَالَ بَيْنَ الضَّبِّ وَالنُّونِ حَائِلٌ بِأُطْوَلَ مِمَّا بَيْنَ قِرْطَيْكَ وَالْعِقْدِ

Kelerle balık arasındaki mesafe senin küpelerinle gerdanın arasındakinden daha uzun değildir.

---

490 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 262.
491 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 229.
492 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 86.
493 Bu kelimenin "uzun boylu kadın" anlamına geldiği ile ilgili bk. el-Halîl b. Ahmed, *age*., II, 131.
494 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 40.
495 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 108.

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde yer yer sevgilinin endamından da söz eder. Onun sevgilisi tıpkı eski şairlerinki gibi bir ceylanı veya taze bir fidanı andırmaktadır. Örneğin aşağıda yer alan beyitte şair sevgilisini bir ceylan olarak nitelemekte ve onun endamını, gökyüzündeki dolunay tam ucunda görünecek biçimde yere dikilmiş düz bir mızraktan üstün tutmaktadır[496]: [Tavîl]

رَشَأٌ يَزْدَرِي بِالْأَسْمَرِ اللَّدِنِ قَدُّهُ تَرَكَّبَ فِيهِ الْبَدْرُ عِنْدَ تَمَامِه

O, endamı, ucuna dolunay bindirilmiş düz mızrağı bile gölgede bırakan bir ceylan yavrusudur.

Bir ceylan olarak nitelenen bu sevgili ayrıca ince belli olup taze bir fidana benzemektedir[497]: [Meczûu'l-Kâmil]

رَشَأٌ أَغَنُّ مُهَفْهَفٌ كَالْوَرْدِ أَنْفَاسًا وَخَدًّا

خَنِثُ الْمَعَاطِفِ قَدْ حَكَا هُ الْغُصْنُ أَعْطَافًا وَقَدًّا

İnce belli, kısık sesli bir ceylandır o. Nefesleri ve yanağı yönüyle bir gül gibidir.

Elbiseleri [içinde] salınır. Endamı ve fiziğiyle taze fidan ona benzer.

4.2.2. Sevgilinin Tavırları

İbnu'n-Naḳîb hissî gazele dair söylediği şiirlerde sevgilisinin fiziksel özelliklerinin yanı sıra bakışı, gülüşü, konuşması ve yürüyüşü gibi tavır ve davranışlarına dair de betimlemeler yapar. Bunlar içerisinde en çok üzerinde durulan husus sevgilinin bakışlarıdır. *Dîvân*'ın asıl nüshasında ikinci şatrı çıkmayan bir beyitte sevgilinin nergis bakışlı olduğunu belirten şair[498] aşağıdaki beyitlerde ise onun mahmur bakışlara sahip olduğunu ve bu bakışların erkeklerde büyük bir heyecan meydana getirdiğini şu sözlerle şiire dökmüştür[499]: [Kâmil]

يَا حُسْنَ هَاتِيكَ الْعُيُونُ نَوَاعِسَا تُزْرِي بِأَلْحَاظِ الظِّبَاءِ الْكُنَّسِ

أَبْقَتْ لَدَى الْأَلْبَابِ مِنْ نَشَوَاتِهَا طَرَبًا يَطِيشُ لَهُ فُؤَادُ الْأَكْيَسِ

496 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 260.
497 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 86.
498 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 166.
499 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 178.

Yatağına girip gizlenmiş ceylanların bakışlarına meydan okuyan şu mahmur gözler ne de güzeldir!

Onlar akıllarda, zeki kimsenin kalbinin [hedefini] aceleyle ıskalamasına sebep olan bir sevinç sarhoşluğu bırakır.

Zaman zaman sevgilisi şaire şöyle bir göz ucuyla bakar. Bu kısa bakış bile onda büyük bir etki meydana getirir. Çünkü sevgilinin bakışları alelade bakışlar olmayıp oldukça işvelidir[500]: [Serî']

مَا أَغْنَجَ الْأَلْحَاظَ فِي طَرْفِهِ وَخَدُّهُ بِاللَّحْظِ مُجْنِيُّ

Göz ucuyla [gönderdiği] bakışlar ne kadar da işvelidir. Onun yanağı [nın gülü] bakışlarla devşirilir.

Şaire göre sevgili öylesine etkileyici bakışlara sahiptir ki bu özelliği sebebiyle sanki o, büyüleyici gözlere sahip ürkek bir ceylandır[501]: [Hafîf]

وَغَزَالٍ أَلْحَاظُهُ سَحَّارُه أَشْتَهِي قُرْبَهُ وَأَخْشَى نِفَارَهْ

O öyle bir ceylandır ki bakışları son derece büyüleyicidir. Ona yaklaşmayı çok isterim fakat kaçmasından korkarım.

Şair için sevgilinin büyüleyici bakışlarına kapılmak bir nimettir. Zira yeri gelir bu bakışlar öldürücü etkiye sahip keskin kılıçlar oluverir. Bu durumda artık kişi için kurtuluş mümkün değildir[502]: [Hafîf]

وَإِذَا كُنْتُ بِالْأَوَانِسِ مُغْرَى كَيْفَ يُرْجَى مِنَ اللِّحَاظِ خَلَاصِي

فِي شَبَاهَا حُتُوفُ كُلِّ مُحِبٍّ يَنْتَجِيهَا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصِ

Genç kızlara tutkunken bakışlardan kurtulmam nasıl umulur,

Keskin bakışlarındadır onlarla fısıldaşan âşıkların ölümü. Kaçmak için artık çok geç!

İbnu'n-Nakîb şiirlerinde sevgilinin gülüşüne de değinir. Ona göre güldüğü zaman sevgilinin çehresinde meydana gelen görüntü şimşek çaktığında ortaya çıkan parıltı gibi göz alıcıdır[503]: [Tavîl]

أَلَاحَ وَمِيضُ الْبَرْقِ عِنْدَ ابْتِسَامِه وَلَاحَ سُفُورُ الصُّبْحِ تَحْتَ لِثَامِه

---

500 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 307.
501 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 137.
502 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 183.
503 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 260.

Tebessüm ettiğinde şimşeğin ışığı parlar ve peçesinin altından sabahın ağarması belirir.

Sevgilinin konuşmasından da söz eden şair aşağıdaki beyitte hiçbir yoruma yer vermeksizin sevgilinin Hicaz aksanı ile konuştuğunu ifade eder[504]: [Serî']

فَظَرْفُهُ لِلْفُرْسِ إِمَّا بَدَا وَنُطْقُهُ نُطْقٌ حِجَازِيُّ

Ortaya çıktığında zerafetinin Fars zerafeti, aksanının Hicaz aksanı [olduğunu görürsün].

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde sevgilinin yürüyüşüne dair ifadelere rastlamak da mümkündür. Bir şiirinde sevgilinin bu özelliğine temas eden şair onu rüzgârın tesiriyle salınan taze bir dal olarak tanımlar[505]: [Kâmil]

يَهْتَزُّ كَالْغُصْنِ الرَّطِيبِ إِذَا مَشَى وَالْقُضْبُ أَحْسَنُ مَا تَكُونُ مَوَائِسَا

Yürüdüğünde taze bir dal gibi sallanır. Zira dallar, salınan [varlık]ların en güzelidir.

Yukarıdaki beyitte olduğu gibi İbnu'n-Naḳîb'in gazel şiirlerinin önemli bir bölümünde müzekker (eril) kipler kullanıldığı müşahede edilmektedir. Şairin yaşadığı dönem ve çevreye ait şiirler incelendiğinde bunun şaşılacak bir durum olmadığı ve söz konusu üslubun o dönem şairleri arasında oldukça yaygın olduğu görülecektir.[506] Aslında ilk örnekleri Abbâsîler'e kadar uzanan[507] ve sonraki asırlarda yaygınlık kazanan[508] bu üslubu birkaç noktadan ele almak mümkündür:

Bu şiirlerin bir bölümünde حَبِيب (sevgili), غَزَال (ceylan), رَشَأ (ceylan), قَمَر (ay) vb. gibi Arap dilinde hem erkek hem de kadınlar için kullanılabilen ve dilsel özellikleri bakımından eril kabul edilen kelimeler kulanılmış ve sonrasında bütün zamirler eril kiple bu

504 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 308.

505 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 179.

506 Bekrî Şeyẖ Emîn, *age*., s. 125;

507 Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ġazel*, s. 184.

508 Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam 'Asru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlîk*, el-Mektebetü'l-Abbâsiyye, Dımaşḳ, 1964, s. 513; Bekrî Şeyẖ Emîn, *age*., s. 125.

kelimelere atfedilmiştir.[509] Dolayısıyla her ne kadar bu şiirlerde müzekker kip kullanılmışsa da aslında bunlarla kadın kastedilmiştir.

İkinci bir husus bu şiirlerin "ğulâmiyyât" adı verilen ve ilk defa Ebû Nuvâs'ın şiirlerinde ortaya çıkan türden olması ihtimalidir. Bu şiirler genel anlamda o dönemde ortaya çıkan ve erkek gibi giyinen câriyeler için yazılan şiirlerdir.[510]

Bir diğer ihitimal bu şiirlerin gerçekten erkekler için yazılmış olabileceği yönündedir. "el-Gazel bi'l-müzekker" (erkeğe gazel) adı verilen ve ilk olarak Vâlibe b. el-Hubâb tarafından ortaya konan bu türde, şairler gerçekte erkek olan fakat kadın gibi giyinen kişilere gazel şiirleri yazmışlardır.[511] Osmanlı dönemi şairleri içerisinde bu çerçevede şiirler yazanlar olmuşsa da onların büyük bir bölümünün sadece eskiyi taklit etme ve şairlik yeteneklerini gösterme anlayışıyla bu alana yöneldikleri bilinmektedir.[512]

Bu bilgiler ışığında İbnu'n-Naḳîb'in müzekker kiplerle yazdığı gazel şiirlerinde, bazen, müzekker yapıda olmakla beraber müennes için de kullanılabilen kelimeler seçip sonrasında zamirleri bu kelimelere müzekker kipte atfettiği bazen de câriyeler için yazdığı şiirleri müzekker sîgalarla kaleme aldığı söylenebilir. Gerçek anlamda müzekker için yazılan şiirler varsa bile bunların büyük ihtimalle eskiyi taklit etme ve şiir yeteneğini gösterme veya dostlarını esprili bir dille (mucûn) tasvir etme amaçlı söylendiği tahmin edilmektedir.

İbnu'n-Nakib'in gazel konulu şiirleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse öncelikle onun hem hissî hem de afif gazel türlerinde şiirler söylediğini belirtilmelidir. Afif gazelle ilgili şiirlerinde aşkın mahiyeti üzerinde duran şair onun kişide meydana getirdiği etkilerden de söz etmiştir. O, ayrılık temasını merkeze aldığı bu şiirlerde geceleri ağlayarak ve uykusuz geçiren, kavuşma konusunda ümit ile ümitsizlik arasında gidip gelen bir âşık modeli ortaya koymaktadır.

Hissî gazellerinde ise genel olarak sevgilinin güzelliğinden bahsederken özel olarak onun fiziksel özelliklerine ve tavırlarına dair tasvirlerde bulunur. Buna göre sevgilinin gözleri keskin bir kılıç ve

---

509 Khaled el-Rouayheb, "The Love of Boys in Arabic Poetry of the Early Ottoman Period, 1500- 1800", *Middle Eastern Literatures*, sy. 8/1, 2005, Londra, s. 4.

510 Nebîl Hâlid, *age.*, s. 99; Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age.*, s. 266.

511 Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ğazel*, s. 202; Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age.*, s. 266.

512 Nebîl Hâlid, *age.*, s. 102.

kaşları yay gibidir. Zülüfü yanak ve ben ile beraber yakut üzerindeki noktalı bir lâm harfini veya nefes ve yanakla birlikte yapraklı bir gül fidanını andırmaktadır. Uzun boylu ve ince bellidir. Endamı kimi zaman ürkek bir ceylanı kimi zaman da taze bir fidanı anımsatır. Onun nergis bakışları işveli ve mahmurdur, bazen büyüler bazen öldürür. Konuştuğunda Hicaz aksanı ile konuşur, güldüğünde yüzünde şimşek parıltısı belirir ve yürüdüğünde rüzgârın tesiriyle titreyen bir dal gibi salınır.

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde sevgilinin yurduna ait, "aṭlâl" adı verilen kalıntılara hiç yer vermez. *Dîvân*'ında bir kadın ismi de geçmez. Bunların yanı sıra gazel şiirlerindeki genel hava da dikkate alınırsa onun gerçek bir aşk tecrübesi yaşamış olabileceği ihtimali oldukça zayıf görünmektedir. Bunun yerine onun söz konusu şiirleri bazen sanatsal bir aktivite olarak bazen de eğlence meclislerindeki câriyeler için söylemiş olabileceğini belirtmek daha isabetli görünmektedir. Gazel konusunda eski şairlere ait teşbih, tasvir ve anlamlardan çokça yararlanan şair bir bakıma geleneksel çizgiyi devam ettirerek, dönemin anlayışına paralel şiirler söylemiştir.

5. Ḫamriyyât

Ḫamriyyât şarabın ve şarap meclislerinin tasviri konusunda söylenen şiirlere verilen addır.[513] İbn Vehb tarafından gazel ve av şiirleri ile birlikte lehv (eğlence) konusuna dâhil edilen[514] bu tema edebî tenkit kitaplarında tıpkı tabiat şiirleri gibi tasvir başlığı altında ele alınır. Zira şairler bu şiirlerde kokusu, rengi, parlaklığı ve duruluğu bakımından şarabı, onu sunan sakiyi, şarkıcı, çalgı aletleri ve çalgıcılar gibi şarap meclisinde bulunan çeşitli unsurları tasvir ederler.

Arap şiirinde çeşitli yönleri ile şaraba yer verilmesi Cahiliye'ye kadar uzanır. Bu dönemde şiire aṭlâl yerine şaraptan bahisle başlayan ve kahramanlıkları ile övündükleri gibi şarap içmeleri ile de övünecek derecede şaraba önem veren şairler vardır. Fakat şunu belirtmek gerekir ki bu dönemde söylenen şarap şiirleri müstakil tarzda olmayıp muhtelif şairlerin, şiirlerinin satır aralarında söylediği ve sanki birbirinin tekrarıymışçasına benzerlik arz eden beyitlerden ibarettir.[515]

---

513 el-Maṭlûb, *Muʿcemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-ʿArabiyyi'l-Ḳadîm*, s. 224.

514 İbn Vehb, Ebu'l-Huseyn İshak b. İbrahim, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân*, thk. Ahmed el-Maṭlûb-Hatice el-Hadîşî, Bağdat, 1394/1974, s. 170.

515 İliyyâ Ḥâvî, *Fennu'ş-Şi'ri'l-Ḫamrî ve Taṭavvuruhû ʿinde'l-ʿArab*, Dâru'ş-Şeḳâfe, Beyrut, 1417/1997, s. 11, 17-18, 25-26. Ayrıca bk. Muhammed Muhammed

İçki içmenin yasaklandığı İslami dönemde şarap içtikleri için kendilerini kınayanlara refleks olarak kaleme alınmış az sayıda örnek dışında hamriyyat konusu fazla yaygınlık kazanma zemini bulamamıştır.[516] Bundan sonraki evrelerde ise değişen siyasi, toplumsal ve çevresel şartlara paralel olarak insanların nispeten müreffeh bir yaşama kavuşması ve bağ, bahçe ve mesire yerleri gibi doğal güzelliklere rağbetin artması gibi çeşitli nedenlerle ḫamriyyât konusu müstakil tarzda şarap şiiri söylenecek derecede revaç bulmuştur. Bu şiirlerde çoğunlukla Câhiliye şiirlerindeki anlamlar kullanılmış, yenilikler daha çok şairlerin üslup ve ifade tarzlarında söz konusu olmuştur.[517]

Ḫamriyyât konusunun İbnu'n-Naḳîb'in divanında belli bir ağırlığı olduğu söylenebilir. Her ne kadar müstakil olarak söylenmiş çok sayıda ḫamriyyât şiirinden bahsedilemese de çeşitli konularda söylenmiş kasidelerin içerisinde azımsanmayacak oranda şarap, sâki ve eğlence meclisine dair beyitler bulunmaktadır. Özellikle tabiat ve iḫvâniyyât şiirlerinin içerisinde yer alan bu beyitler, ilgili konularla belli bir bütünlük de oluşturmaktadır. Zira şairi dost meclislerinin vazgeçilmez öğelerinden olan şaraba yönlendiren faktör tabiatın etkileyiciliğidir[518]: [Hafîf]

قُمْ وَسَقِّ الْمُدَامَ كُوبًا فَكُوبَا فَخَطِيبُ الرِّيَاضِ أَضْحَى طَرُوبَا

وَالنَّوَاوِيرُ فِي الْأَكِمَّةِ تَجْلَى حَبَبًا مِنْ لُجَيْنِهَا مَقْلُوبَا

غَيْرَ أَنَّ الرِّيَاحَ قَدْ مَزَّقَتْ عِنْ دَ اعْتِنَاقِ الْغُصُونِ مِنْهُ الْجُيُوبَا

Kalk ve kadeh kadeh şarap sun! Zira bahçenin hatibi neşe[yle öter] oldu.

Goncalar içindeki çiçekler [sanki] kalıba dökülmüş gümüşten kabarcıkları ifşa ediyor.

Huseyn, *Esâlîbu'ş-Şınâ'a fî Şi'ri'l-Ḫamr ve'l-Esfâr beyne'l-A'şâ ve'l-Câhiliyyîn*, Dâru'n-Nahḍati'l-Arabiyye, Beyrut, 1972, s. 27-32; Çetin, *age*., s. 76; Toprak, M. Faruk, "Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyât Terimleri", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 2/3, Erzurum, 2000, s. 169.

516 İliyyâ el-Ḥâvî, *Fennu'ş-Şi'ri'l-Ḫamrî*, s. 79-93, 163.

517 İliyyâ el-Ḥâvî, *Fennu'ş-Şi'ri'l-Ḫamrî*, s. 97-98, 163, 173-176; Buṭrus el-Bustânî, *age*., s. 74; Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam*, s. 518.

518 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 48.

Ayrıca rüzgâr, kendisiyle kucaklaştıklarında dalların sinelerini yırtıyor.

İbnu'n-Naḳîb'in Şam Ḥamriyyât Ekolü'nün etkisi altında olduğu tahmin edilmektedir. Kökleri, Abbâsî dönemi şairlerinden olan ve söylediği şarap şiirleri ile temayüz eden Ebû Nuvâs'a (198/813) dayanan bu akımın temel özelliği şiirde "kısa olan ömrü boş yere üzüntüyle tüketmemek gerektiği ve bunun yolunun da kederleri kovan şaraptan geçtiği" şeklindeki bir temayı işliyor olmasıdır.[519] Örneğin bu anlayışın temsilcilerinden biri olan 'Arḳale el-Kelbî (567/1171) ömrün kısa olduğunu vurguladığı aşağıdaki beyitlerinde arzuları gerçekleştirme konusunda ağırdan almayı eleştirmekte ve şarap içmeyi teşvik etmektedir[520]: [Vâfir]

نَدِيمِي قُمْ فَقَدْ صَفَتِ الْعُقَارُ وَقَدْ غَنَّى عَلَى الْأَيْكِ الْهَزَارُ

إِلَى كَمْ ذَا التَوَانِي فِي الْأَمَانِي أَفِقْ مَا الْعُمْرُ إِلَّا مُسْتَعَارُ

Kalk dostum! Şarap durulaşmıştır. Bülbül de arak ağacı üzerinde iyiden iyiye ötmekte…

Ne kadar daha sürecek arzular konusunda böylesine gevşeklik, kendine gel! Zira ömür emanetten başka bir şey değildir. (Ne zaman sona ereceği bilinmez.)

Yine bu akım içerisinde değerlendirilebilecek simalardan biri olan İbnu's-Sâ'âtî (604/1209) söz konusu düşünce etrafında söylediği aşağıdaki beyitlerde ölüm gelip çatmadan önce dünya lezzetlerinin özellikle de şarabın tadını çıkarmayı ve bu konuda günaha girme kaygısını bir kenara bırakmak gerektiğini tavsiye etmektedir[521]:

وَقُمْ نَنْهُبِ اللَّذَّاتِ قَبْلَ فَوَاتِهَا فَإِنَّكَ غُمْرٌ لَمْ تَذُقْ لَذَّةَ النَّهْبِ

فَيَا نِعْمَةَ الْحُسْنَى بِوَجْهِ مُدِيرِهَا وَإِنْ كَانَ صَرْفُ الدَّهْرِ بَالَغَ فِي الذَّنْبِ

Kalk da iş işten geçmeden lezzetleri yağmalayalım. Sen yağmanın lezzetine erememiş bir toysun.

Şarabı sunanın cemali ne güzel bir nimettir. Zamanın felaketleri günah konusunda aşırı da gitmiş olsa [bunun tadını çıkar].

---

519 Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam*, s. 520.

520 Ebu'n-Nedâ 'Arḳale Hassân b. Numeyr el-Kelbî, *Dîvânu 'Arḳale el-Kelbî*, thk. Ahmed el-Cundî, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1412/1992, s. 39.

521 Bahâuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Rüstem b. es-Sâ'âtî el-Horâsânî, *Dîvânu İbni's-Sâ'âtî*, thk. Enîs el-Maḳdîsî, el-Matbaatu'l-Emrikâniyye, Beyrut, 1938, I, 147.

İbnu'n-Naḳîb de yazdığı ḥamriyyât şiirlerinde 'Arḳale ve İbnu's-Sâ'âti ile benzer duyguları dile getirir. Ona göre kişi gençliğin baharında başka yerlerde vakit kaybetmemeli, şaraba ve eğlence meclisine yönelmelidir[522]: [Hafîf]

قُمْ[523] وَحُثَّ الْمُدَامَ فِي إِبَّانِهِ وَاجْرِ مَعْ مَنْ تُحِبُّ فِي مَيْدَانِهِ

وَابْتَكِرْ لِلصَّبُوحِ وَامْدُدْ إِلَى الْـ لَهْوِ يَدًا وَالشَّبَابُ فِي رَيْعَانِهِ

Kalk, vakit varken hemen şaraba yönel ve sevdiklerinle beraber bu meydanda yerini al.

Gençliğin baharındayken, vakit kaybetmeden sabah şarabını yudumla ve eğlenceye el uzat.

Ayrıca şaire göre kişi gençlik dönemlerinde kadehlere sarılmalı ve gençlikte arzu edilen lezzetleri yağmalamalıdır[524]: [Munserih]

قُمْ سَيِّدِي لِلْكُؤُوسِ نُعْمِلُهَا قَدْ هَزَّنِي نَحْوَ كَأْسِكَ الطَّرَبُ

قُمْ وِيْكَ نَقْضِي مِنَ الصِّبَا وَطَرًا نَجْنِي قُطُوفَ الْمُنَى وَنَنْتَهِبُ

Kalk beyim, keder beni senin kadehine savurmuşken kadehleri tokuşturalım,

Kalk da arzu meyvelerini devşirip yağmalayarak gençlik emelimize ulaşalım!

Şaire göre tüm bunları gerçekleştirebilmenin yegâne yolu dinî ve zahidâne kaygılardan uzaklaşmaktır[525]: [Kâmil]

فَاغْدُ وَدَاعِبْ فِي مَدَارِ الْفَتْكِ وَاخْلَعْ مَعَ اللَّهْوِ وَقَارَ النُّسْكِ

وَاسْقُكْ دَمَ الرَّاوُوقِ كُلَّ السَّفْكِ وَافْحَصْ بِرِجْلَيْكَ لِفَرْطِ الضِّحْكِ

Sabahtan gel ve bu ölüm dairesinde eğlen, eğlence sayesinde zahitliğin ağırlığından kurtul,

Testinin kanını büsbütün akıt ve ayaklarını yere vuracak derecede kahkahalar at!

---

522 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 280.

523 Divanda bunun yerine قل (söyle) kelimesi bulunmakta ise de gerek anlam gerekse şairin genel tarzına uygunluk bakımından قُمْ (kalk) kelimesinin bulunması gerektiği düşünülmektedir.

524 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 32, 33.

525 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 268.

İbnu'n-Naḳîb'in tüm bu söylemleri aslında yukarıda sözü geçen "hayatın kısa olduğu" şeklindeki anlayışa dayanmaktadır. Yukarıdaki beyitlerde de olduğu gibi pek çok şiirinde özellikle gençliğe vurgu yaparak bu düşüncesini kısmen dile getiren şair son kısmını hamriyyâta ayırdığı bir şiirinin son beytinde bu anlayışı açıkça dile getirir[526]: [Tavîl]

وَمَا الْعَيْشُ إِلَّا خِلْسَةٌ ثُمَّ يَنْقَضِي عَلَى عَجَلٍ كَالْبَارِقِ الْمُتَأَلِّقِ

Yaşam bir el çabukluğu [kadar kısa]dır. Sonra parlay[ıp sönen] bir şimşek gibi hemen yok oluverir.

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb'in yukarıdaki beyitleri alt alta sıralandığında Şam Hamriyyât Ekolü'nün adı geçen şairlerinin şiirleri ile anlamsal olarak ne derece örtüştüğü ortaya çıkmaktadır. O, bu düşünce çerçevesinde söylediği hamriyyât konulu beyitlerde şarabı ve eğlence meclislerini tasvir etmiştir.

5.1. Şarap

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde الخَمْر, المُدَام, الرَاح, ابْنَةُ العُنْقُود (şarap); السُلاف (taze şarap), الخَنْدَرِيس (yıllanmış şarap), الرَحِيق (saf şarap), الحُمَيَّا (sersemlik veren sert şarap), الشَّمُول (serinlik veren şarap), الصُّبُوح (sabah sunulan şarap), الجِرْيَال (koyu kırmızı renkli şarap) البَابِلِيّ (Babil şarabı) ve الكَرْخِيّ (Kerh şarabı) gibi şarap ad ve türlerine yer vermiştir. Bu durum onun şarapla ilgili terminolojiye ne kadar hâkim olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Örneğin bir medih şiirinde tabiatın güzelliklerini zikrettikten sonra söylediği şu beyitler hamriyyât terimlerini özellikle de bazı şarap adlarını ustalıkla kullanması bakımından dikkate değer bir örnektir[527]: [Tavîl]

فَحَيِّهِلَنْ نَبْغِي الْمِرَاحَ وَنَطَّرِحْ وَسَاوِسَ أَفْكَارٍ يَجِيشُ بِهَا الصَّدْرَ

فَنَحْسُو **سُلَافَ الرَّاحِ** مِنْ كَفِّ أَغْيَدٍ يَطُوفُ بِهَا شَمْسًا وَطَلْعَتُهُ الْبَدْرُ

إِذَا فَرَغَ الْإِبْرِيقُ مِنْ **خَنْدَرِيسِنَا** تَكَفَّلَ مِنْهُ **بِالرَّحِيقِ** لَنَا الثَّغْرُ

وَإِنْ حَثَّ كَأْسَيْ مُقْلَتَيْهِ وَكَفِّهِ سَكَرْنَا وَلَمْ نَشْعُرْ بِأَيِّهِمَا السُكْرُ

Haydi, gelin neşeyi arayalım ve göğsü daraltan vesveseli düşünceleri atalım.

---

526 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 221.

527 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 146.

Zarif bir [saki]nin elinden ***hâlis şarabı*** *yudumlayalım. [Sanki] O, köpüğü dolunay olan bir güneşi dolaştırıyor.*

Testimizdeki ***yıllanmış şarap*** *bitince dişlerimiz* ***saf şarabı*** *tatsın.*

Gözlerinin ve elinin kadehini sunsa sarhoş oluruz da bilemeyiz hangisiyle sarhoş olduğumuzu…

Ḫamriyyât konulu şiirlerinde şarabı çeşitli yönleri ile ele alan İbnu'n-Naḳîb onun rengini, köpüğünü, parlaklığını ve insanda bıraktığı etkiyi tasvir etmiştir. Örneğin bir şiirinde geçmişteki eğlence günlerinden bahseden şair o günlerde sakinin kendilerine sunduğu şarabın rengini ve üzerindeki köpükleri şu sözlerle tasvir eder[528]: [Basît]

أَيَّامَ قَامَ بِهَا السَّاقِي يُدِيرُ لَنَا شَمْسًا مِنَ الرَّاحِ فِي رَاحٍ مِنَ الْعَاجِ

تَتَوَّجَتْ بِلآلٍ مِنْ فَوَاقِعِهَا حَتَّى حَسِبْنَا أَنُوشِرْوَانَ فِي التَّاجِ

Onlar öyle günlerdi ki saki kalkmış bize fildişi avuçlarında şaraptan bir güneş sunuyordu.

Bu şarap, köpüklerinden oluşan incilerle öylesine taçlanmıştı ki biz onu tacını giymiş Enûşirvân zannettik.

Bu beyitlerde şarabı, renginin sarılığı ve ışıltısı yönüyle güneşe benzeten İbnu'n-Naḳîb bir başka şiirde de onu yakuta teşbih etmiştir.[529] Şarabın bu tarzda güneşe ve yakuta benzetilmesi yeni anlamlar olmayıp kadîm Arap şairlerinin şiirlerinde de mevcuttur.[530]

Ayrıca yukarıdaki beyitlerde kabarıp yanlara doğru meyletmiş köpüğün görüntüsüne dair de bir değerlendirme yapan şair onu miladi 6. asırda yaşamış Sâsânî hükümdarı Enûşirvân'ın incilerle süslenmiş şaşaalı tacına benzetmiştir. Şairin bu tasviri şarabın göz alıcılığını resmetmesi bakımından çok özlü bir betimleme olarak gözükmektedir. Zira Fars şiirlerine konu olacak seviyede ün kazanan ve Tâc-ı Kisrâ veya Tâc-ı Enûşirvân diye de bilinen bu taç altın, gümüş, yakut ve zümrüt gibi mücevherlerle süslü olduğu için güneş kendisine teşbih edilecek derecede parlak görünüyordu.[531] Ayrıca tacın üzerinde 23 küngüre (dilim) bulunuyordu ve her bir küngürede altınla

---

528 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 60.

529 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 14.

530 Bk. İliyyâ Ḥâvî, *Fennu'ş-Şi'ri'l-Hamrî*, s. 17, 56.

531 Müjgân Çakır, "Râhatü'l-İnsân (Pend-nâme-i Enûşirvân)'ın Türkçe Bir Tercümesi", *Turkish Studies*, sy. 7/3, Ankara, 2012, 723-735, s. 726.

nakşedilmiş hikmetler ve tavsiyeler yazılıydı.[532] Dolayısıyla şairin yukarıdaki iki beyitte şarabın rengini, köpüklerin kabarcık kabarcık olup kadehin yanlarından taşmasını, genel görünümün parlaklığını ve göz alıcılığını özlü bir biçimde tasvir ettiğini söylemek mümkündür.

İbnu'n-Naḳîb birçok şair gibi şarabın parlaklığına da değinmiştir. Bir şiirinde sakiye seslenip onu şarap sunmaya teşvik eden şair mübalağalı bir üslupla şarabın parlaklıkta dolunaydan bile üstün olduğunu ifade eder[533]: [Basît]

يَا سَاقِيَ الْقَوْمِ قَدْ هَبَّ النِّيَامُ عَلَى صَوْتِ الْقِيَانِ وَدَاعِي أُنْسِهِمْ صَاحَا

قُمْ وِيْكَ فِي ظِلِّ رَيْعَانِ الصِّبَا فَرِحًا دُرْ بِالْحُمَيَّا تَفُوقُ الْبَدْرَ إِذْ لَاحَا

Ey topluluğun sakisi! [Bak,] Uyumakta olanlar şarkıcı cariyelerin sesiyle uyandılar. Dostluk meclisinin davetçisi de çağrıda bulundu.

Gençliğin ilkbaharında sevinçle kalk ve parlak dolunaya bile üstün gelen humeyyâ şarabını (sersemlik veren sert şarabı) sun!

Ḫamriyyât şiirlerinde temas edilen bir diğer husus şarabın eskiliğidir. Şarabın kalitesini ortaya koyan bu durum şairler tarafından farklı şekillerde ifade edilirdi. İbnu'n-Naḳîb konuyla ilgili aşağıdaki beyitlerinde şarabın çok eskiden kalma olduğunu belirtmek üzere, eski şiirlerde rastlanılan "örümceğin şarap testisi üzerine ağ yapması"[534], "şarabın bir bakireye benzemesi"[535] ve "Kayser (Bizans İmparatoru) zamanından kalmış olması"[536] şeklindeki ifadelere yer vermiştir[537]: [Tavîl]

تَعَاقَرَهَا مِنْهُ النَّدَامَى بِمَنْزِلٍ مُفَاضِ رِدَاءِ الْخِصْبِ رَحِبٍ مُسَرْدِق

مُعَتَّقَةً عَذْرَاءَ مِنْ عَهْدِ قَيْصَرٍ تَكَنَّفَهَا فِي الدَنِّ نَسْجُ الْخَدَرْنَقِ

532 Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008, s. 559.

533 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 78.

534 Örneğin bk. Ebû Mâlik Ğıyâṯ b. Ğavṯ el-Aḫṭal, *Dîvanu'l-Aḫṭal*, thk. Mehdî Muhammed Nâsıruddîn, 2. b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1414/1994, s. 142.

535 Örneğin bk. Ahmed Muhammed b. el-Hasen eṣ-Ṣanevberî ed-Ḍabbî, *Dîvânu's-Ṣanevberî*, thk. İhsan Abbas, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1998, s.. 446.

536 Örneğin bk. eṣ-Ṣe'âlibî, *Ḫâṣṣu'l-Ḫâṣ*, thk. Hasen el-Emîn, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, ts., s. 169.

537 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 221.

Onun yüzünden arkadaşlar, avlusu geniş, bahçesi duvarla çevrilmiş, üzerine bereket elbisesi giydirilmiş bir evde şaraba müptela oldular;

Kayser zamanından kalma, fiçıda örümcek ağının koruduğu el değmemiş (bakire), yıllanmış bir şaraba…

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde çeşitli içki ve sunu kabı isimleri geçse de bu şiirlerden sadece birinde zikre değer detaylar bulunmaktadır. Mukattaa tarzındaki bu şiirde şair eski şairler gibi şarap sürahisini bir ceylana benzetmiş fakat ilave ettiği bazı ayrıntılarla bu klişeyi zenginleştirmiştir. Ardından testinin şarap boşaltılırkenki görünüme geçerek onu önce bir çeşme olarak nitelemiş ardından da bu çeşmenin, köpükleri inciyi andıran yakut renginde şarap akıttığı şeklinde bir tasvire yer vermiştir[538]: [Kâmil]

يَا حُسْنَ إِبْرِيقٍ أَتَاكَ مُعَصْفَرًا قَدْ تَمَّ ظَاهِرُهُ عَلَى الْأَحْشَاءِ

فَكَأَنَّهُ ظَبْيٌ عَلَى شَرَفٍ غَدَا يَعْطُو سَالِفَتَيْهِ لِلْإِصْغَاءِ

أَضْحَى وَمَاءُ الْوَرْدِ فِي جَنَبَاتِهِ مُتَنَفِّسًا فِي أَوْجُهِ الْجُلَسَاءِ

فَكَأَنَّهُ مُتَسَبِّلٌ مِنْ دُرَّةٍ بَيْضَاءَ فِي يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءِ

Aspur (usfur) otuyla boyanmış (sarı renkli) senin önüne gelen ve görünüşü içler yakan şarap testisi ne güzeldir.

Sanki o yüksekçe bir yerde [durmuş ve] sese kulak vermek için boynunu uzatmış bir ceylandır.

[Öylesine serindir ki] içinde gül suyu varken meclistekilerin yüzlerine nefes alıp vermektedir.

Kırmızı bir yakut içerisinde beyaz inciler akıtan çeşmedir sanki o.

İbnu'n-Naḳîb şiirde kullandığı ظَبْيٌ عَلَى شَرَفٍ (yüksek bir yerdeki ceylan) ifadesini sanki kasidesinde aynı benzetmeye yer veren Câhiliye şairi 'Alḳame el-Faḥl'in (ö. 603) şu beyitlerinden almış gibi gözükmektedir[539]: [Basît]

كَأَنَّ إِبْرِيقَهُمْ ظَبْيٌ عَلَى شَرَفٍ مُفَدَّمٌ بِسَبَا الْكَتَّانِ مَلْثُومُ

---

538 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 14.

539 el-A'lem eş-Şentemerî, Ebu'l-Ḥaccâc Yûsuf b. Süleyman en-Naḥvî, *Şerḥu Dîvâni 'Alḳame b. 'Abde el-Faḥl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1414/1993, s. 46.

Onların testisi yüksekçe bir mekânda bulunan ceylandır sanki. İnce ketenlerle ağzı kapatılıp tıkanmış…

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb'in yukarıdaki tasviri ile 'Alḳame'nin tasviri arasında dikkat çekici bir benzerlik göze çarpmaktadır. Şayet İbnu'n-Naḳîb "testinin yüksekçe yerde duran bir ceylana benzediği" şeklindeki bu kullanımı 'Alḳame'den almışsa bile sonrasında yaptığı "sese kulak vermek için boynunu uzatmış" ilavesi ile daha çok görüntüye dayalı tasvirlerin söz konusu olduğu Câhiliyye şiirinden ayırdedilecek biçimde hayalî anlatımlarla sonraki dönemlerin anlayışını şiire yansıtmıştır.

Aşağıda yer alan beyitler ise İbnu'n-Naḳîb'in şarabın tesiri konusundaki düşüncelerini aksettirmektedir. Buna göre şarap şairin keder ve üzüntülerini ortadan kaldıran bir işleve sahiptir[540]: [Hafîf]

دَارَتِ الرَّاحُ بَيْنَنَا بِانْخِفَاضٍ مِنْهُ تَصْطَادُ غَمَّ كُلِّ كَئِيبِ

Her kederlinin üzüntüsünü avlayan şarap o [saki] tarafından aramızda azalarak dolaştırılmaktadır.

Kimi zaman şarap şairde bir baş ağrısına yol açmaktadır ki bu durumda en iyi ilaç şarabın bir başka türüdür[541]: [Hafîf]

وَسُلَافٍ مَتَى أَرُدْتُ التَّدَاوِيَ مِنْ خُمَارِي شَرِبْتُهَا جِرْيَالَا

وَمِنَ الْخَمْرِ مَا يَكُونُ مُبَاحًا وَمِنَ السِّحْرِ مَا يَكُونُ حَلَالَا

Nice taze şarap vardır ki ben her ne zaman şarabın yol açtığı baş ağrısını tedavi etmek istesem onun kırmızısını içerim.

Zira şarabın mübah, büyünün helal olanı vardır.

İbnu'n-Naḳîb'in yukarıdaki beyitte yer verdiği "şarabın verdiği rahatsızlığın yine şarapla bertaraf edilebileceği" düşüncesi önceki şairler tarafından da kullanılan bir anlatım yöntemidir. Örneğin hamriyyât şiirlerinin önde gelen isimlerinden Ebû Nuvâs'ın içki içtiği için kendisini kınayan ünlü mutezilî bilgin İbrahim en-Nazzâm'a (231/845) cevaben söylediği bir şiirin aşağıdaki beyitlerinde benzer bir ifade tarzı göze çarpmaktadır[542]: [Basît]

دَع عَنكَ لَومي فَإِنَّ اللَومَ إِغراءُ وَداوِني بِالَّتي كانَت هِيَ الداءُ

---

540 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 51.

541 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 299.

542 Ebû Nuvâs el-Hasen b. Hâni' el-Ḥakemî, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, Dâru Ṣâdır, Beyrut, ts., s. 7.

صَفراءُ لا تَنزَلُ الأَحزانُ ساحَتَها لَو مَسَّها حَجَرٌ مَسَّتهُ سَرّاءُ

Beni kınamayı bırak. Zira kınamak bir nevi teşvik etmektir. Beni bizzat hastalığımla tedavi et.

[Ki o hastalık,] meydanında üzüntülerin konaklayamayacağı sarı şaraptır. [O öyle bir şeydir ki] Şayet bir taş bile ona dokunsa mutluluğa erer.

Leyla'ya olan aşkıyla ve bu konuda yazdığı şiirlerle ün kazanan Mecnûnu Leylâ lakaplı Ḳays b. el-Mulevvaḥ da (70/690) sevgilisine olan hastalık derecesindeki tutkusunun tek çaresi olarak yine sevgilisini zikrederken bunu şarap ehlinin söz konusu anlayışı ile örneklendirmiştir[543]:

تَدَاوَيْتُ مِنْ لَيْلَى بِلَيْلَى عَنِ الْهَوَى كَمَا يَتَدَاوَى شَارِبُ الْخَمْرِ بِالْخَمْرِ

Aşk konusundaki Leyla [hastalığından kurtulmak için] yine Leyla ile tedavi oldum. Tıpkı ayyaşın şarapla tedavi olduğu gibi…

İbnu'n-Naḳîb'in ḥamriyyât şiirlerinde önemli yer işgal eden mevzulardan biri de şarabı sunan sakidir. Sadece yukarıda yer alan beyitler incelendiğinde bile sakinin onun şarap şiirlerinin vazgeçilmezlerinden olduğu ve şarapla sakinin neredeyse ayrılmaz bir bütün oluşturduğu farkedilecektir. Nitekim şair diyalog üslubunu kullandığı bir şiirinde "sakinin eğlence meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından olduğunu ve onsuz şarabın kuru kuru gitmediğini" nediminin ağzından şu sözlerle ifade etmektedir[544]: [Hafîf]

قُلْتُ كَيْفَ السُّقَاةُ قَالَ وَهَلَ يَصْـ ـلُحُ كَأْسٌ بِغَيْرِ سَاقٍ مَيُودِ

Dedim "sakiler nasıl?" Dedi "salınan saki olmadan şarap gider mi?"

İbnu'n-Naḳîb *Dîvân*'ının pek çok yerinde saki tasvirine yer verir. Genel özellikleri itibariyle birbirine oldukça yakın olan bu tasvirlerde gazel şiirlerini akla getirecek derecede dış görünüşe dair betimlemeler yapıldığı görülür. Örneğin sakinin, insanların içki bağımlısı olmasına sebep gösterilmek suretiyle şaraptan daha fazla ön plana çıkarıldığı aşağıdaki beyitlerde onun giyim kuşamına, fiziksel özelliklerine ve

---

543 Ḳays b. el-Mulevvaḥ b. Muzâḥim Mecnûnu Leylâ el-'Âmirî, *Dîvânu Ḳays b. el-Mulevvaḥ Mecnûni Leylâ*, haz. Yusrî Abdulğanî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1420/1999, s. 70.

544 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 95.

konuşması, güler yüzlü olması gibi tavırlarına dair tasvirler sunulmuştur[545]: [Tavîl]

هَرَقْنَا بِهِ لِلرِّقِّ فِي رَيِّقِ الصِّبَا ... نَجِيعَ سُلَافِ الْبَابِلِيَّ الْمُعَتَّقِ

يَدُورُ بِهَا لِلشَّرْبِ كُلُّ مُقَرْطَقٍ ... لَعُوبٍ بِأَطْرَافِ الْحَدِيثِ الْمُنَمَّقِ

مُخَصَّرُ مَا تَحْتَ الْوِشَاحَيْنِ أَهْيَفِ ... تَمْنَطَقَ بِالْأَلْحَاظِ مِنْ كُلِّ مُحْدِقِ

شَبِيهُ الدُّمَى لَكِنَّ حَلْوَ حَدِيثِهِ ... يُمَزَّقُ بِالْأَلْبَابِ كُلَّ مُمَزَّقِ

مَنِيعُ الذُّرَى بَشُّ الْأَسِرَّةِ نَاعِمٍ ... نُبَسِّمُ عَنْ عَذْبِ الْغُرُوبَيْنِ مَشْرِقِ

تَعَاقَرَهَا مِنْهُ النَّدَامَى بِمَنْزِلٍ ... مُفَاضِ رِدَاءِ الْخِصْبِ رَحِبٍ مُسَرْدَقِ

Gençliğin baharında kırbadan, yıllanmış kan kırmızısı Babil şarabını akıttık.

Onu içkicilere, İran kaftanı giymiş, süslü ve nükteli konuşmaktan bitkin düşmüş bir [saki] sunuyordu.

İnce belli, narin, çevredekilerin bakışlarını kuşanmış,

Bir oyuncak bebek gibi olan ve tatlı sözleriyle akılları tarumar eden,

Yüceliğine erişilmez, güler yüzlü, iki tatlı batışı [gözlerini kapatışı]ndan ortaya çıkan bir doğuş sebebiyle tebessüm ederiz.

Onun yüzünden arkadaşlar, avlusu geniş, bahçesi duvarla çevrilmiş, üzerine bereket elbisesi giydirilmiş bir evde içkiye müptela oldular.

5.2. Eğlence Meclisleri

İbnu'n-Naḳîb gerek müstakil hamriyyât şiirlerinde gerekse diğer konularda kaleme alınmış kasidelerin içerisinde eğlence meclislerinin genel görünümüne dair tasvirler sunar. Bu meclislerde toplanma genellikle bir davetçinin çağrısı üzerine gerçekleşir[546]: [Tavîl]

لَقَدْ ثَوَّبَ الدَّاعِي لِرَبْوَةِ جِلِّقٍ ... بِقَلْبٍ عَلَى تِلْكَ الرِّيَاضِ مُرَنَّقِ

فَقُمْتُ وَفِي أُذُنَيَّ هَيْنَمَةُ الصِّبَا ... أُسَاقُ إِلَيْهَا مِنْ شَبَابِي بِرَيِّقِ

---

545 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 220.

546 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 218.

وَصَحْبِي تَنَادَى يَا لَهَا مِنْ صَرِيمَةٍ فَقُلْتُ ابْرُمُوهَا إِثْرَ مَمْشَايَ نَلْتَقِي

Davetçi Cillik tepesine, oranın bahçelerinde asılı kalan bir kalbi tekrar yöneltti.

Kulağımda sabah rüzgârının fısıltısı varken gençliğimin baharında oralara doğru götürülmek üzere kalktım.

Arkadaşım "ne ayrılıktı ama!" diye seslendi. Dedim ki: "Ardımdan gelin de buluşup o bağı tekrar sağlamlaştıralım"

Tabiatın güzel bir yerinde kurulan bu eğlence meclislerinde içkiye teşvik edilen ve kendileriyle söyleşiler gerçekleştirilen nedimler, çeşitli entrümanlarla kulakların pasını silen çalgıcılar, söyledikleri şarkılarla içkicileri kendine getiren cariyeler ve görsel manzarayı tamamlayan dansçılar vardır. Nitekim aşağıdaki beyitlerde bu unsurların genel bir tasviri yapılmıştır[547]: [Kâmil]

يَا مُؤْثِرًا لِلَّهْوِ طِيبِ النِّعْمَهْ وَرَافِعًا فِيهِ سُجُوفَ الْحِشْمَهْ

كَمْ فِي تَصَارِيفِ الْقَضَا مِنْ حِكْمَهْ وَلَيْسَ بَعْدَ الْأَنْبِيَا مِنْ عِصْمَهْ

قُمْ وِيكَ مَا بَيْنَ الْغُصُونِ الْهِيفِ مِنْ فَوْقِ رَوْضٍ مُونَقِ التَّفْوِيفِ

وَاخْلَعْ وَقَارَ الْحَزْمِ وَالتَّكْلِيفِ فِي ظِلِّ رَيْعَانِ الصِّبَا الْوَرِيفِ

وَاخْتَلِسِ اللَّذَّاتِ فِي وَقْتِ السَّحَرْ مَا بَيْنَ طَيْرٍ وَقِيَانٍ وَوَتَرْ

وَمُتْرَفٌ يَعْثُرُ فِي ذَيْلِ الْخَفَرْ يَغْمِزُ بِالْغُنْجِ وَيَرْنُو بِالْحَفَرْ

قَدْ قَامَ وَالنَّعْسَةُ فِي أَجْفَانِه يَضُوعُ نَشْرَ الْمِسْكِ مِنْ أَرْدَانِهِ

يَدُورُ بِالْكَأْسِ عَلَى نَدْمَانِه مُحْتَضِبَ الْكَفِّ بِدَسْتِبَانِه

وَغَادَةٌ حَوْرَاءُ مِثْلُ الْفَنَنِ تَرْفُلُ فِي فَضْلِ بُرُودِ الْيَمَنِ

قَامَتْ وَفِي الْجَفْنِ بَقَايَا الْوَسَنِ تُجَاوِبُ الْعُودُ بِصَوْتِ الْأُرْغُنِ

وَرَاقِصَاتٌ مِنْ بَنَاتِ الزَّنْجِ تَغْدُو عَلَى الرَّقْصِ وَضَرْبِ الصَّنْجِ

مَا بَيْنَ هَيْفَاءَ وَذَاتِ غُنْجِ كَغُصْنِ بَانٍ فِي نِقِيٍّ مُرْتَجِّ

---

547 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 267, 268.

Eğlence [gibi] hoş bir nimete meyledip onunla hayâ perdelerini kaldır[mak istey]en kişi!

Şeriatın işlemesinde nice hikmetler vardır fakat peygamberlerden başka ismet [sahibi] yoktur.

Kalkıver zarif işlemeli bahçeler üzerindeki taze dallar arasında!

Kararlılık ve sorumluluk ciddiyetinden soyun, gençliğin gölgesi geniş baharında!

Lezzetleri aşır seher vaktinde, kuşlar, şarkıcılar ve sazlar arasında!

Hayâ elbisesi içerisinde işveyle yürüyen, cilveyle gözlerini kırpıştıran ve utangaç bakışlar atan süslü bir [saki] vardır [orada].

O, gözlerinde uyku mahmurluğu varken ve elbisesinden de misk kokusu yayılıyorken, kalkmış

Nedimlere kınalı elleri ve avuçları ile kadeh sunuyor.

Orada bir de güzel gözlü şarkıcı vardır, bir dal gibi, değerli Yemen elbiseleri içerisinde salınan.

O da kalkmış, gözlerinde uyku kalıntıları, orgu [andıran] sesiyle uda cevap veriyor.

Dansçı zenci kızları zillere vurarak dans ediyor,

Zarif ve cilvelilerdir, kumlukta titreyen bir sorkun dalı gibi…

Şarkıcı kadınların şarkı söyledikleri zamanki etkileyiciliklerine ayrıca değinen şair bu durumu nedimin ağzından şöyle ifade eder[548]: [Hafif]

قُلْتُ كَيْفَ الْقِيَانُ قَالَ إِلَيْهِ ـنَّ انْقِيَادُ الْأَوْتَادِ عِنْدَ النَّشِيدِ

Dedim: "Şarkıcı kadınlar nasıl?" Dedi: "Şarkı söylediklerinde yalnız onlaradır ileri gelen kimselerin boyun eğişi"

İbnu'n-Nakîb şiirlerinde ut (العُود), arp (الجُنْك), rebap (الرَّبَاب), org/erganun (الأُرْغُن), kemençe (الكَمَنْجَاة), ney (النَّاي), nefesli saz (المِزْمَار) vb. çeşitli enstrümanların ismini zikretmiş ve bunları çalan çalgıcıların şarap meclislerindeki önemine değinmiştir. Özlemi çekilen bir eğlence ortamına dair ayrıntıların sunulduğu aşağıdaki beyitler bu unsurların şarap meclislerindeki yeri hakkında fikir veren örneklerden biridir[549]: [Tavîl]

وَلَيْتَ لَنَا شَأْنًا بِهَا فِي مَبِيتِنَا يَعُودُ عَلَى قَصْدِ الْخِلَاعَةِ بِالْعُذْرِ

548 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 96.

549 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 158.

بِشَادٍ وَعَوَّادٍ وَنَاقِرِ طَبْلَةٍ وَرُبَّ كَمَنْجَاةٍ يَرِنُّ إِلَى الْفَجْرِ

Keşke oradaki geceleme meskenimizde [eğlenmek için] mazeret [bulup] her şeyi boşlayabilecek bir durumumuz olsaydı,

Şarkıcı, udî, davulcu ve inleyen bir kemençe eşliğinde, sabaha kadar süren…

Yukarıda örneklerde tasvir edildiği şekliyle gece boyunca devam ettirilen[550] bu eğlenceler sabahın ilk ışıkları ile birlikte sona erer ve böylece meclis dağılır[551]: [Tavîl]

فَلَمَّا أَبَانَ الصُّبْحُ عَنْ عِقْدِ أُنْسِهِمْ تَرَاجَعْنَهُ بِالْحَالِّ أَيْدِي التَّفَرُّقِ

Sabah ışığı onların dostluk kolyesini gösterince ayrılığın elleri o gerdanlığı tekrar çözdü.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in, şarap şiirlerinde "kısa olan ömrü boş yere üzüntüyle tüketmemek gerektiği ve bunun yolunun da kederleri kovan şaraptan geçtiği" şeklindeki temayı işleyen Şam Ḥamriyyât Ekolü'nün etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde yazdığı şiirlerde ḥamriyyât terimlerini ustaca kulanan şair şarabın rengi, parlaklığı, eskiliği, köpüğü ve kişide bıraktığı etkilerden bahsetmiş şarap testisi ve şarabı sunan sâkiyi tasvir etmiştir.

Şair bu şiirlerinde eğlence meclislerinden de söz etmiştir. Bu meclislerde kendileriyle söyleşiler gerçekleştirilen nedimler, çeşitli entrümanlarla kulakların pasını silen çalgıcılar, söyledikleri şarkılarla içki içenleri kendine getiren cariyeler ve görsel manzarayı tamamlayan dansçılar vardır. Bir davetçinin çağrısı üzerine mesire yerlerinde oluşturulan bu meclislerin gece boyu devam ettiği ve sabahın ilk ışıkları ile birlikte dağıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eski şairlerin anlam, teşbih ve tasvirlerinden çokça yararlanan şair bu şiirlerde, dönemin sosyal hayatında önemli bir yeri olduğu anlaşılan meclislere dair ayıntılı kesitler sunmuştur.

6. Diğer Konular

İbnu'n-Naḳîb'in, yukarıda beş ayrı başlık halinde incelenen konulardan başka faḫr, mersiye, hikmet ve öğüt konularında da beyitler söylediği görülmektedir. Her ne kadar bu konularda söylenen şiirlerin diğerleri kadar ağırlığı olmasa da şairin çeşitli konularda da

---

550 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 206.

551 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 221.

şiirler söyleyebilme yeteneğini ortaya koymak ve *Dîvân*'ındaki konu çeşitliliğini gerçeğe uygun bir biçimde yansıtabilmek bakımından bu konuda yazılan şiirleri de kısaca ele almak uygun olacaktır.

6.1. Fahr

Fahr, şairlerin kendilerinden, kabile ve neseplerinden, bağlı bulundukları din, mezhep ve gruptan övünçle söz ettikleri şiirlerdir.[552] İbnu'n-Nakîb'in bu konuda müstakil kasidesi olmamakla birlikte başka konulu şiirlerin içerisinde küçüklü büyüklü fahr bölümlerine rastlanabilir. Örneğin Mekke'de yaşayan amcaoğlu Seyyid Zeyn b. Muhsin'i methetmek ve ona karşı samimi duygularını dile getirmek üzere kaleme aldığı bir şiirinin aşağıdaki giriş bölümünde Hz. Peygamber'e kadar dayanan nesebiyle övündüğü görülmektedir[553]: [Tavîl]

سِوَايَ اسْتَمَالَتْهُ الظِّبَاءُ الْأَوَانِسُ وَغَيْرِي لَهُ فِي غَيْرِ مَجْدٍ تَنَافُسُ

سَقَى الْوَدْقُ مِنْ أَبْنَاءِ هَاشِمٍ نَبْعَةً نَمَتْنَا إِلَى الْعَلْيَاءِ مِنْهَا مَغَارِسُ

فَلَمْ نَتَّخِذْ غَيْرَ السِّمَاكِ مُنَادِمًا وَمَا رَاقَنَا غَيْرَ الثُّرَيَّا مُجَالِسُ

وَلَمْ تُصْبِنَا الْأَقْمَارُ وَهْيَ كَوَامِلٌ وَلَمْ تُصْمِنَا الْأَلْحَاظُ وَهْيَ نَوَاعِسُ

وَلَمْ يُلْفَ مِنَّا غَيْرُ شَهْمٍ غَشَمْشَمٍ يَفُوقُ عَلَى الْجَوْزَاءِ حِينَ يُقَايَسُ

تَهُونُ عَلَيْنَا النَّائِبَاتُ شَهَامَةً وَتَفْتُرُّ حَيْثُ الْجَوُّ أَغْبَرُ عَابِسُ

فَلَا نَعْتِبُ الْأَيَّامَ وَالدَّهْرُ حَاسِدٌ وَلَا نَشْكُرُ الْخَطِّيَّ وَاللهُ حَارِسُ

وَحَسْبُ الْفَتَى مِنْ دَهْرِهِ طِيبُ مَحْتِدٍ وَإِحْرَازُ آدَابٍ وَخِلٌّ مُجَانِسُ

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ السَّرَاةُ إِذَا مَشَوْا يَشُمُّوا إِلَى الْعَلْيَاءِ وَالدَّهْرُ نَاكِسُ

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ الْأُولَى يُهْتَدَى بِهِمْ ضَلِيلُ الْقَطَا فِي الْقَفْرِ وَاللَّيْلُ دَامِسُ

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ الْأُولَى قَدْ تَعَطَّرَتْ بِذِكْرِهِمْ فِي الْخَافِقِينَ الْمَجَالِسُ

---

552 Hannâ el-Fâhûrî, *el-Fahr ve'l-Hamâse*, 5.b., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ts., s. 5-6; Durmuş, İsmail, "Fahr", *DİA*, XII, İstanbul, 1995, XII, 79.

553 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 170.

بَنِي عَمِّنَا صَبْرًا عَلَى الدَّهْرِ فَالَّذِي أَرَاهُ بِأَنَّ الدَّهْرَ لِلْحُرِّ ضَارِسُ
فَمَا نَحْنُ مِمَّنْ عَزَّ إِذْ هُوَ مُوسِرٌ وَهَانَ عَلَى الْأَيَّامِ إِذْ هُوَ بَائِسُ
وَمَا نَحْنُ إِلَّا مِنْ صَنَادِيدِ هَاشِمٍ لَنَا شَمَمٌ تَزْدَانُ مِنْهُ الْمَعَاطِسُ
تَلَذُّ لَنَا ذِكْرَاهُمُ كُلَّمَا بَدَا صَبَاحُ دُجًى تَنْشَقُّ عَنْهُ الْحَنَادِسُ

Genç ceylanlar ancak benden başkalarının kalbini çeler ve ancak benden başkası şeref dışındaki konularda yarışır.

Haşimoğullarının bir menbaını yağmurlar sulasın. Bizi zirvelere o kaynağın fidanlıkları çıkarmıştır.

Bu yüzden biz Spica [ve Arcturus] yıldızından başka bir dost edinmeyiz. Ülker yıldızından başka bir arkadaşı da beğenmeyiz.

Bizi ne kusursuz dolunaylar etkileyebilmiştir ne de melül melül bakışlar öldürebilmiştir.

Bizim içimizde, kıyaslandığında Orion yıldızından üstün gelen kelle koltukta bir cesurdan başkasına rastlanmaz.

Ortamın toz duman olduğu zamanlarda felaketler bizim için vız gelir tırıs gider.

Zaman hasetçi olduğu halde günleri kınamayız. Allah bizi korurken de Hat mızraklarına teşekkür etmeyiz.

Zira bu zamanda kişiye iyi bir soy, edebiyat öğrenmek ve kafa dengi bir dost yeter.

Amcaoğlu! Bizler, zaman zelilken bile yürüdüğünde yüceliklere yükselen asil kişileriz.

Amcaoğlu! Bizler gece zifiri karanlıkta çölde yolunu kaybetmiş bağırtlak kuşunun rehber edindiği kişileriz.

Amcaoğlu! Bizler Doğu ve Batı'da meclislerin kendilerini anarak kokulandığı kişileriz.

Amcaoğlu, zamanın felaketlerine sabret! Öyle ki ben, zamanın samimi (gönlü özgür) kişilere karşı zalim olduğunu görüyorum.

Bizler, zamana karşı eli genişken üstünlük taslayıp, zordayken boyun eğenlerden değiliz.

Bizler Hâşimoğullarının kahraman erleriyiz ve bizim burunlara rahatlık veren kokularımız vardır.

Her ne zaman gecenin, karanlıkları yırtan sabahı belirse onları anmak bizim hoşumuza gider.

İbnu'n-Naḳîb'in kendisiyle övündüğü şiirlerde odak noktanın edebî kişiliği ve şairliği olduğu görülmektedir. Ḥamriyyât konulu bir şiirinin son bölümlerinde söylediği aşağıdaki beyitlerde şair bu niteliğini ön plana çıkararak doğaçlama şiir söyleme konusundaki üstünlüğü ile övünmektedir[554]: [Hafîf]

وَلَعَمْرِي إِنِّي الْمُبَرِّزُ فِي الْقَوْ ... لِ إِذَا مَا عَلَا مَنَاطَ مَنَالِه

وَإِلَيَّ الْأَسْجَاعُ ثُمَّ الْقَوَافِي ... وَافْتِرَاعُ الْأَبْكَارِ يَوْمَ نِضَالِه

وَإِلَى فِكْرَتِي التَّبَدُّهُ وَالتَّمْلِيطُ ... فِي الشِّعْرِ مَعْ صَحِيحِ ارْتِجَالِه

أُحْكِمُ النَّسْجَ حِينَ أَنْتَخِبُ الدُّرْ ... رَ ابْتِكَارًا بِصَيْدِهِ وَاعْتِقَالِه

Andolsun gayeler yüce olduğunda ben söz söyleme konusunda üstün gelenim.

Çekişme gününde yalnız benim işimdir secîler ve kafiyeler [dizip] yeni şeyleri keşfetmek.

Ve sadece benim düşünceme yakışır şiir konusunda kurallara uygun olarak doğaçlama söylemek ve başka bir şairin beytini tamamlamak.

Ben, yeni şeyler avlayıp yakalamak için inciler seçtiğimde onları sağlam dokurum.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri ile övündüğü beyitlerinin neredeyse tamamını iḫvâniyyât ve medih konulu kasidelerinin hâtime bölümünde yer alan, kasidenin muhataba takdim edildiği bölümler oluşturur. Bu bölümlerde şair, şiirlerini latif elbiseleri ile[555] parlak çiçekli bahçelerde işveyle yürüyen[556], güzel gözlü[557], mahmur bakışlı[558], Belkıs'ı bile kıskandıracak güzelliğe sahip[559], kabilenin en hoş kızı[560] olarak tanıtır. Ayrıca bu şiirler insanların vasıflarını anlatmaktan aciz kaldığı bir mevsim[561] ve mümbit düşüncelerle

554 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 239.
555 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 208.
556 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 223.
557 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 135.
558 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 88.
559 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 176.
560 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 275.
561 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 145.

beslenen bir ağaçtır[562]. Şair şiirlerini güzel bir kıza benzettiği beyitlerde bu kızı özellikle "bakire" olarak niteler ki muhtemelen bununla, şiirlerinde önceki şairler tarafından söylenmemiş anlamlar bulunduğunu kastetmektedir. Örneğin şiirin genç bir kıza benzetildiği aşağıdaki beyitler bu tarzda söylenmiş pek çok örnekten biridir[563]: [Kâmil]

وَإِلَيْكَ وَافِدَةَ الثَّنَاءِ عَرُوبَةً بِكْرًا تَهَادَى مِنْ بَنَاتِ قَصَائِدِي

وَافَتْكَ وَالنِّيرُوزُ يَبْسِمُ ثَغْرُهُ بِتَوْآمِ بِنْتٍ لِلرَّبِيعِ وَفَارِدِ

فَتَلَفَّعَتْ مِنْ نَوْرِهِ بِوَشَائِعَ وَتَقَرَّطَتْ مِنْ زَهْرِهِ بِفَرَائِدِ

جَاءَتْ مُهَنِّئَةً بِفَصْلٍ زَاهِرٍ يَنْدَى وَعِيدٍ بِالْمَسَرَّةِ عَائِدِ

Buyur sana bir kız[a benzeyen] kasidelerimden, işveyle yürüyen bakire ve hoş bir övgü elçisi!

Nevruz, ilkbaharın tek ve ikiz kızları [olan çiçekler]le gülümserken bu şiir sana ulaştı.

Bu şiir ağaç çiçeklerinden taçlara bürünmüş, yerdeki çiçeklerden mücevherli küpeler takınmıştır.

Çiğ taneleri olan çiçekli bir mevsimi ve mutluluğu geri getiren bir bayramı kutlamak üzere gelmiştir bu şiir.

Sonuç olarak İbnu'n-Nakîb çeşitli konudaki şiirlerinin satır aralarında söylediği fa**h**r konulu beyitlerde Hz. Peygamber'e kadar dayanan nesebi ile övünmüş, irticalen şiir söyleme konusundaki yeteneğini vurgulayarak, söylediği şiirlerin özgünlüğünden övgü ile söz etmiştir.

6.2. Mersiye

Mersiye, ölen kişiye ağıt yakıp onun erdemlerini saymak için söylenen şiirlere verilen addır.[564] Arap şiirinin en eski konularından olan mersiye şiirleri genellikle üç bölüm halinde söylenirdi: ölen kişinin kaybından duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü (nedb, nevḥ), ölenin iyi hasletlerinin sayıldığı övgü bölümü

562 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 148.
563 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 82.
564 Mecdi Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age*., s. 176.

(te'bîn) ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği bölüm (sabır, 'azâ').[565]

Mersiye konusunda sadece bir şiiri bulunan İbnu'n-Naḳîb dostunun babasının ölümü sebebiyle kaleme aldığı bu şiirinde klasik mersiyedeki söz konusu bölümlendirmeye riâyet ederek kederli duygularını şiire güzel bir biçimde yansıtmıştır[566]: [Munserih]

ظُفْرٌ تُرَى مَا أَرَاهُ أَمْ نَابُ أَمْ تِلْكَ لِلدَّهْرِ فِيَّ أَوْصَابُ

مَا الْعِيدُ عِيدٌ كَمَا عَهِدْتُ وَقَدْ زَالَ خَلِيطٌ وَشَطَّ أَحْبَابُ

أَحْبَابُنَا أَيْنَ أَيْنَ مِنْكَ تُرَى مَضَارِبٌ لِلْهُنَا وَأَطْنَابُ

جَرَرْتُ فِي ظِلِّهَا الذُّيُولَ وَقَدْ نِيطَتْ بِهَا لِلسُّرُورِ أَهْدَابُ

فَيَا سَقَى اللهُ أَعْصُرًا سَلَفَتْ كَانَ بِهَا لِلْقُلُوبِ إِطْرَابُ

وَيَا سَقَى اللهُ مِنْ أَبِيكَ ثَرَى ثَوَتْ بِهِ حِشْمَةٌ وَآدَابُ

قَدْ كَانَ خِلًّا صَفَتْ مَشَارِبُهُ وَالْآنَ لِلَّهِ مِنْهُ أَعْقَابُ

خَلَّفَ مِلْءَ الْعُيُونِ مِنْكَ فَتًى صَارَ لَهُ الْعَقْلُ وَالْهُدَى دَابُ

وَقَدْ دَرَى كُلُّ خَابِرٍ زَكِنٍ إِنَّ الرَّدَى لِلْأَنَامِ نَهَّابُ

تَأَسَّ يَا صَاحِ بِالَّذِينَ مَضَتْ مِنْ قَبْلِنَا فَوْقَهُنَّ أَحْقَابُ

وَاصْبِرْ فَإِنَّ الْأُمُورَ أَبْحَحُهَا مَا خِيطَ فِيهَا لِلصَّبْرِ جِلْبَابُ

Bu hissettiğim bir pençe mi yoksa bir diş mi? Yoksa kaderin bana reva gördüğü acılar mıdır?

Arkadaş çekip gitmiş ve dostlar uzaklaşmışken bayram artık o bildiğim (eski) bayram değil.

Nerede dostlarımız? Senin büyük eğlence çadırların nerede?

İçerisine mutluluk dalların asılmışken gölgesinde gururla yürüdüğüm…

---

565 Şevḳî Ḍayf, *er-Riṡâ*, 4.b., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, ts., s. 12, 54, 86; Toprak, Faruk, "Mersiye", *DİA*, Ankara, 2010, XXIX, 215.

566 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 36.

İçerisinde kalpler için bir neşelendirme olan, geçip gitmiş o yılları Allah bereketli kılsın.

Ölümüyle edep ve hayânın da ölüp gittiği babana Allah rahmet eylesin.

Meğer o, pınarları duru olan bir dost imiş. Şimdi artık Allah'tan ki onun [geride bıraktığı] bir soyu var.

O arkasında senin gibi akıl ve doğruluğun yoldaşı, göz dolduran bir delikanlı bıraktı.

Deneyimli ve ileri görüşlü herkes bilir ki ölüm insanlar için bir soyguncudur.

Bizden önce gelip geçmiş olanlarla ve onlardan öncekilerle teselli bul dostum!

Sabret! Zira yolların en doğrusu, sabra elbise dikilen yoldur (sabır yoludur).

Görüldüğü üzere şair nedb bölümünü oluşturan ilk beş beyitte acı ve üzüntüsünü ifade etmek üzere sanki vahşi bir hayvan tarafından ısırılmış veya pençelenmişcesine acı hissettiğini ve sevinç günleri olan bayramlardan hiçbir lezzet alamayacak derecede kederli olduğunu dile getirmiştir. Sonraki üç beyit ise ölenin erdemlerinin anlatıldığı te'bîn bölümüdür. Burada da şair ölenin edepli bir kişi ve iyi bir dost olduğunu belirterek arkasında hayırlı bir evlat bıraktığına temas etmiştir. Aza' bölümünü oluşturan son üç beyitte ise ölümün herkesin başına gelecek bir gerçek olduğu hatırlatılarak kederli oğula sabır tavsiye edilmektedir.

6.3. Hikmet ve Öğüt

İbnu'n-Nakîb bazen birkaç beyitlik kısa şiirlerinde bazen de muhtelif şiirlerinin satır aralarında yaşam ve ölümün yanı sıra cömertlik, iyilik ve doğruluk gibi insani erdemlere dair hikmetli beyitler söylemiştir. Dostluk meclislerinden bahsettiği bir şiirinin son beytinde yer alan, yaşam konusundaki şu hikmetli ifade bu örneklerden biridir[567]: [Tavîl]

وَمَا الْعَيْشُ إِلَّا خِلْسَةٌ ثُمَّ يَنْقَضِي عَلَى عَجَلٍ كَالْبَارِقِ الْمُتَأَلِّقِ

Yaşam sadece bir el çabukluğudur. Sonra, parlayıp sönen bir şimşek gibi hemen tükeniverir.

---

567 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 221.

Şiirlerinde yer yer ölüm konusuna da değinen şair ölümü bir soyguncu olarak niteler[568]: [Munserih]

وَقَدْ دَرَى كُلُّ خَابِرٍ زَكِنٍ إِنَّ الرَّدَى لِلْأَنَامِ نَهَّابُ

Deneyimli ve ileri görüşlü herkes bilir ki ölüm insanlar için bir soyguncudur.

Ölüm konusunda söylenen mukattaa tarzındaki bir başka şiirde ise her canlının bir gün ölümü tadacağı ve yeryüzünün ona mutlaka kucak açacağı şu sözlerle dile getirilir[569]: [Kâmil]

كَمْ ضَمَّتِ التَّرْبَاءُ خَلْقًا قَبْلَنَا مِنْ آخِرٍ يَقْفُو سَبِيلَ الْأَوَّلِ

حَتَّى كَأَنَّ أَدِيمَهَا مِمَّا حَوَتْ حَبَّاتُ أَفْئِدَةِ الْمُلُوكِ العُدَّلِ

Yeryüzü bizden önce peşpeşe gelip geçmiş ne kadar çok varlığı bağrına basmıştır.

Hatta sanki yerin yüzeyi, içinde barındırdığı şeyler sebebiyle adil kralların kalp zerrecikleridir.

Şiirlerinde insani erdemlere dair hikmetli beyitler de söyleyen İbnu'n-Naḳîb aşağıdaki beyitte cömert kişiyi erdeme teşvik etmenin gereksiz bir davranış olduğunu belirterek bunu kınamaktadır[570]: [Kâmil]

حَثُّ الْكَرِيمِ عَلَى التَّفَضُّلِ بِدْعَةٌ وَالْاِعْتِمَادِ عَلَيْكَ فَانْظُرْ مَا تَرَى

Cömerdi ihsana teşvik etmek sonradan ortaya çıkan bir âdettir. Sana güvenmeye teşvik de [öyle]… Ne dersin?

Aşağıdaki mukattaada ise iyilik ve kötülük kavramları mahiyetleri veya doğurdukları sonuç itibariyle değil kimden sadır olduğuna göre değerlendirilmektedir[571]: [Basît]

لِلْمَرْءِ مَالَانِ إِحْسَانٌ وَسَيِّئَةٌ كِلَاهُمَا مِنْ أُولِي الْأَلْبَابِ مَقْبُولُ

يُنِيلُ هَذَا وَذَا مِنْ أَهْلِهِ كَرَمًا وَغَيْرُهُ فِي كِلَا الْحَالَيْنِ مَعْذُولُ

Kişinin iki çeşit kazancı vardır; iyilik ve kötülük. Akıl sahiplerinden her ikisi de kabul edilir.

---

568 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 36.
569 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 243.
570 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 167.
571 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 244.

Her biri akıllı kişiyi şerefe ulaştırır. Akılsız kişi ise her iki durumda da eleştirilir.

Şair, bir âlimi methetmek üzere söylediği şiirinin satır arasında dostlukla ilgili şu hikmetli beyte yer verir[572]: [Mahlau'l-Basît]

وَالصِّدْقُ يَبْقَى بِغَيْرِ شَكٍّ وَغَيْـــــرُهُ مَا لَهُ دَوَامُ

Şüphesiz dostluk kalıcı olur. Ondan başka şeylerin ise sürekliliği yoktur.

Dostlarla kavuşamamanın aslında problem olmadığını dile getiren şair böyle kimselere sevgi besleyip onlara dair haberlerle yetinmenin sevgisiz bir birliktelikten daha iyi olduğunu şu özlü ifade ile şiire döker[573]: [Tavîl]

سَمِعْتُ وَبَعْضُ السَّمْعِ يَعْضُدُهُ الْهَوَى فَيَفْضُلُ رُؤْيَا الْعَيْنِ فَارَقَهَا الْقَلْبُ

Duydum!… Aşkın destek olduğu bir duyuş, kalbin kendisiyle ayrı düştüğü görmeye üstün gelir.

İbnu'n-Nakîb bazı şiirlerinde tavsiye ve öğüt içeren ifadelere de yer verir. Örneğin iki beyitlik kısa bir şiirinde, şiir ve edebiyatla ilgilenenlere şöyle tavsiyede bulunmaktadır[574]: [Meczûu'l-Kâmil]

اُكْتُبْ مَحَاسِنَ مَا تَرَى وَاحْفَظْ مَحَاسِنَ مَا كَتَبْتَه

وَأَدِرْ عَلَى الْأَسْمَاعِ إِنْ حَاضَرْتَ أَحْسَنَ مَا حَفِظْتَه

Gördüklerinin iyilerini yaz, yazdıklarının iyilerini ezberle,
Konuştuğunda ezberlediklerinin en iyilerini kulaklarda dolaştır!

Bir başka mukattada ise hileyle iş yapanların ancak kendilerine zarar vereceğini belirtmekte ve bu tür insanların yaptıklarına fazla takılıp kalınmaması gerektiğini öğütlemektedir[575]: [Basît]

لَا تَعْبَأَنَّ بِذِي مَكْرٍ تُحَاذِرُه مَا رَاحَ يَضْرِبُ أَخْمَاسًا لِأَسْدَاسِ

دَعْهُ يُحَاوِلْ أَنْ تَنْدَى أَرَاكَتُه بِصَيِّبِ الْمَكْرِ مَا فِي ذَاكَ مِنْ بَاسِ

فَالْمَكْرُ يَرْجِعُهُ فِيهَا عَلَى عَقِبٍ حَتَّى تَجُفَّ وَيَعْرَى عِطْفُهَا الْكَاسِي

572 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 253.
573 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 45.
574 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 59.
575 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 180.

وَالْمَرْءُ مَهْمَا يَكُنْ فِي السرِّ مُرْتَقِبًا يَكُنْ من اللهِ فِي حِرْزٍ مِنَ النَّاسِ

Türlü entrikalar çevirmesinden korktuğun hilebazı umursama.

Bırak, ağacının sağanak hilelerle yeşermesini isteyedursun. Bunda bir beis yok.

Zira [çevirdiği] hileler o ağaçta hemen ona dönecek… Ta ki o ağaç, elbiselerini çıkarıncaya (kuruyuncaya) dek.

Zira kişi gizliden gizliye Allah'tan ister ise Allah onu insanlara karşı koruyacaktır.

Ziyaret adabına dair kaleme alınan aşağıdaki beyitlerde ise ziyaret için uygun olmayan bazı vakitler zikredilmiş, böyle zamanlarda kişileri ziyarette ısrarcı olunmaması öğütlenmiştir[576]: [Kâmil]

مَا كُلُّ وَقْتٍ لِلزِّيَارَةِ صَالِحٌ لَا سِيَّمَا إِنْ كَانَ وَقْتَ جَلَالِ

أَوْ غِبَّ حَمَّامٍ فإِنْ تَكُ حاذِقًا جُنِبْتَهَا بِتَعَاقُبِ الْأَجْيَالِ

أَوْ لَا فَلَا تَكُ عَاتِبًا مَنْ زُرْتَه فِي غَيْرِ وَقْتٍ صَالِحٍ بِمُلَالِ

Her vakit ziyaret için uygun olmaz. Özellikle de önemli bir vakit,

Veya banyo sonrası ise... İster yıllarca bu ziyaretten mahrum bırakılmış anlayışlı biri ol,

İster olma. Uygunsuz vakitte huzursuzluk vererek ziyaret ettiğin kişinin kapısından içeri adım atma.

576 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 241.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBNU'N-NAḲÎB'İN ŞİİRİNDE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Edebî eserlerin şekli, muhtevanın dışında kalan ve dış görünüş, dil, üslup, anlatım vb. gibi, muhtevanın sunuluşuna yönelik özellikler bütünüdür.[577] İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerini şekil özellikleri bakımından, "kasidenin yapısı", "dil-üslup" ve "vezin-kafiye" başlıkları altında incelemeden önce şiirlerin uzunluk ve kısalığına yönelik bazı hususların üzerinde durmakta yarar vardır.

Bilindiği üzere Arap Edebiyatı'nda şiirlerin yapısal özelliklerine göre zaman içerisinde çeşitli nazım türleri ortaya çıkmıştır.[578] Bunlar içerisinde gerek beyit, vezin ve kafiye gibi biçimsel yönleri ve gerekse muhtevanın işlenişi gibi içerik yönüyle en gelişmiş tür olan kaside[579] en az yedi beyitten oluşan, muayyen bir vezin ve kâfiye düzeniyle söylenmiş ve genellikle belli konuların dâhilî bir plân içerisinde işlendiği edebî türün adıdır.[580]

Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir şiire kaside adının verilebilmesi için en az yedi beyitten oluşması gerekmektedir.[581] Klasik Arap şiirinde kaside ile aynı formda olmasına rağmen yediden daha az beyitten oluşan manzumeler farklı isimlerle anılmıştır. Buna göre tek beyitten oluşan şiire yetîm[582], iki beyitten oluşana nutfe[583], üç ilâ altı beyitten oluşana da kıt'a[584] veya maktû'a[585] adı verilmiştir.

Şiirin uzunluğu ve bunun şiirin kalitesi bakımından bir ölçüt olup olmadığı konusu eleştirmenlerce tartışılmıştır. Şairin lafız ve mana derinliği ve bunları şiir kalıbına dökmedeki kudretini göstermesi

---

577 Karataş, *age*., s. 69.

578 Konuyla ilgili bk. Yahya Suzan, *Arap Şiirinde Muḫammes ve Taḫmîs*, Yayınlamamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2008, s. 1-16.

579 Suzan, *age*.., s. 7.

580 Çetin, *age*., s. 59; Emîl Bedî' Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fî 'İlmi'l-'Arûḍ ve'l-Ḳâfiye ve Funûni'ş-Şi'r*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1411/1991; s. 376; el-Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm*, s. 323;

581 Kasidenin en az kaç beyitten oluşması gerektiği konusunda eleştirmenler arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Bu konuda üç, on, on beş, yirmi vb. gibi rakamlar telaffuz edilmişse de genel eğilim en az yedi beyitten oluşan şiirlerin kaside sayılacağı yönündedir. Bk. Yûsuf Huseyn Bekkâr, *Binâu'l-Ḳaṣîde fi'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm fî Ḍav'i'n-Naḳdi'l-Ḥadîṯ*, 2.b., Dâru'l-Endelus, Beyrut, ts., s. 24-25; Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age*., s. 293.

582 Emîl Bedî' Yakûb, *age*., s. 182.

583 Emîl Bedî' Yakûb, *age*., s. 445.

584 Emîl Bedî' Yakûb, *age*., s. 378.

585 Emîl Bedî' Yakûb, *age*., s. 425.

sebebiyle uzun şiirleri makbul görenlerin[586] yanı sıra özlü anlamlar barındırdığı ve hafızada daha kalıcı olduğu gerekçesiyle kısa şiirleri üstün kabul edenler de vardır.[587]

İbnu'n-Naḳîb'in yaşadığı, Osmanlı döneminde kısa şiirlerin önceki dönemlere nispetle daha fazla söylenmeye başlandığı ifade edilmektedir. Bu dönemde şairler kendilerini yormaksızın, anlık gelişen duygu ve düşüncelerini ve bir anda zihinlerinde oluşan hayallerini ifade etmek için kısa şiirler söylemişlerdir.[588]

İbnu'n-Naḳîb'in en kısası 1, en uzunu 119 beyitten oluşan 336 şiiri içerisinde yetîm, nutfe, kıṭʿa ve kaside gibi türlerin her birine ait örnekler bulunmaktadır. Bunları şiir ve toplam beyit sayıları bakımından şu şekilde tablolaştırmak mümkündür:

Tablo 2: İbnu'n-Naḳîb'in Şiirlerinin "Uzunluklarına Göre Nazım Türleri" Bakımından Dağılımı

Uzunluklarına Göre Nazım Türleri	Şiir Sayısı	Toplam Beyit Sayısı
Yetîm (tek beyitlik şiirler)	12	12
Nutfe (iki beyitlik şiirler)	98	196
Kıṭʿa (3-6 beyitten oluşan şiirler)	123	461
Kaside (7'den fazla beyitten oluşan şiirler)	111	1779
Toplam	343	2448

Tablodan anlaşılacağı üzere İbnu'n-Naḳîb'in söylediği şiirler uzunlukları bakımından kategorilere ayrıldığında tek beyitten oluşan yetîm türü şiirlerin diğerlerine nazaran çok daha az olduğu görülmektedir. Bunun dışında kalan nutfe, kıṭʿa ve kaside türleri arasında, şiirlerin sayıları bakımından birbirine yakın sonuçlar göze çarpmaktadır. Öte yandan kasideler "uzun şiirler", diğerleri de "kısa şiirler" olarak nitelenecek olursa kısa şiirlerin sayıca uzun şiirlerin iki katından daha fazla olduğu görülecektir. Toplam beyit sayıları dikkate

586 Ebu'l-Hasen Ḥâzim el-Ḳartâcennî, *Minhâcu'l-Buleġâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Ḫûce, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî,b.y., ts., s. 323-324.

587 el-ʿAskerî, *eṣ-Ṣınâʿateyn*, s. 174.

588 Nuʿaym el-Ḥımsî, *age*., II, 110.

alındığında ise divanın % 72,6'sının uzun şiirlerden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in kasideleri içerisinde en uzun olanı "el-Ğinâ ve'l-Muğannîn" ismiyle bilinen ve içerisinde Emevî döneminin eğlence hayatının anlatıldığı 119 beyitlik şiirdir. Şairin bu kasidesi uzunluk itibariyle diğer kasideler içerisinde istisnâ durumundadır. Şairin bunun dışındaki 110 kasidesi uzunluk bakımından 7-47 beyit arasında değişmekte olup tüm kasidelerin ortalama beyit sayısı 16,1'dir.

Tüm bu verilerden hareketle şairin baştan sona aynı vezin ve kafiyeyi korumak suretiyle 119 beyitlik kaside söyleyebilecek kabiliyette olduğu, kaside formatında çok sayıda şiir söylediği ve bunun yanı sıra şiirlerinin önemli bir bölümünün, çağın anlayışına uygun olarak, beyit sayısı itibariyle kaside seviyesine ulaşmayan "kısa şiirler"den meydana geldiği anlaşılmaktadır.

1. Kasidenin Yapısı

Klasik Arap şiirinde kaside genellikle kendi içerisinde belli bir muhteva planına sahiptir ve bu plan üç aşamada gerçekleşmektedir: Şair şiirine sevgilinin terk edilmiş yurduna ait kalıntılar üzerinde durup ağlayarak başlar, buraya dair tasvirler yapar ve sevgiliden bahseder. İkinci bölümde çölde geçirdiği yolculuğu anlatarak devesini ve yolculuk esnasında karşılaştıklarını betimler. Son bölümde ise medih, fahr vb. gibi asıl konu işlenir.[589] Eleştirmenler arasında Cahiliye şiirinden miras kalan bu geleneğe uymanın sonraki şairler için bir zorunluluk olduğunu ifade edenler[590] bulunsa da yaşam tarzlarını ve çevresel koşulları değiştiği için bu kaside yapısında ısrar etmenin anlamsız olduğu düşünülmüş[591] ve zamanla bu gelenekten ayrılarak farklı muhteva planına sahip kasideler söyleyen şairler ortaya çıkmıştır.[592] Şiir planlamasında her bir bölüm uzunluk bakımından ölçülü olmalı, bunlardan biri çok uzatılmak suretiyle dinleyici usandırılmamalı veya gereğinden kısa tutularak dinleyici hayal kırıklığına uğratılmamalıdır.[593]

---

589 Çetin, *age*., s. 60, 62.

590 Ebû Muhammed Abdullah b. Ḳuteybe b. Muslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'ru ve'ş-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1423, s. 76, 77.

591 İbn Raşîḳ, *age*., I, 226.

592 Hüseyin Elmalı, "Kaside", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 563.

593 İbn Ḳuteybe, *age*., s. 75-76.

Kasidenin içyapısı hakkında söz söyleyen eleştirmenler bu konuyu birkaç yönden ele almışlardır:[594]

i. Şiirin ilk beyti olan "maṭlaʿ".
ii. Giriş bölümü olan "mukaddime".
iii. Mukaddimeden asıl konuya geçiş demek olan "tehalluṣ".
iv. Şiirin bitirildiği "hâtime" bölümü.

İbnu'n-Naḳîb'in kaside formatındaki 111 şiirinin 37'si belli bir muhteva planıyla söylenmiştir ve bunlar diğerlerine kıyasla daha uzun kasidelerdir. Öte yandan eleştirmenlerin kaside planlamasına dair ölçütlerine en uygun şiirlerin medih konusunda söylenenler olduğu gözlenmektedir. Bunu sırasıyla hamriyyât ve ihvâniyyât şiirleri izler. Buna karşın gazel, tabiat ve diğer bazı konularda söylenen kasideler belli bir konu planı barındırmayan tek konulu şiirler olarak dikkat çekmektedir.

Şimdi İbnu'n-Naḳîb'in belli bir konu planı gözeterek söylediği kasideler maṭlaʿ beyit, mukaddime, tehalluṣ ve hâtime bağlamında incelenecektir.

1.2.1. Maṭlaʿ

Eleştirmenlerin kasidenin yapısına dair üzerinde en çok durdukları hususlardan biri maṭlaʿdır. Onlara göre şiir kilit, maṭlaʿ ise bu kilidin anahtarıdır.[595] Maṭlaʿın şiirin ilk işitilen beyti olması hasebiyle dinleyicide sonraki kısım hakkında bir merak uyandırması ve dinleme konusundaki kararlılığını arttırması için etkili olması gerektiği vurgulanmıştır.[596] Bu bağlamda maṭlaʿ taʿḳîdden[597] ve gramer kusurlarından uzak olup klişe haline gelmiş ibareler içermemelidir. Ayrıca kulağa hoş gelen lafız ve manalardan oluşmalı, dinleyicinin dikkatini cezbedecek nitelikte olmalı ve şiirin devamı hakkında fikir vermelidir.[598]

---

594 Ahmed Ahmed Bedevî, *age*., s. 296.

595 İbn Raşîḳ, *age*., I, 217.

596 el-ʿAskerî, *eṣ-Ṣınâʿateyn*, s. 435; el-Ḳartâcennî, *age*., s. 310.

597 Taʿḳîd: Cümle içerisindeki kelimeleri takdim-te'hîr yoluyla, gelmeleri gereken yerin dışında kullanmak veya muzâf-muzâfun ileyh gibi artarda gelmesi gereken kelimelerin arasını ayırmak suretiyle ifadenin anlaşılmasını güçleştirmektir. Bk. Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age*., s. 112.

598 İbn Raşîḳ, *age*., I, 217-218; el-Ḳartâcennî, *age*., s. 309-310; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳaṣîde*, s. 205.

İbnu'n-Naḳîb'in kaside maṭlaʿlarının genel anlamda bu ölçütleri taşıdığı ifade edilebilir. Nitekim şairin gazel konulu bir şiirinin şu maṭlaʿ beyti bu kıstasların tamamına uygunluk sağlayan beyitlerden biridir[599]: [Tavîl]

لِعَيْنَيْكَ فِي الْأَحْشَاءِ مَا نَفَثَ السِّحْرُ وَلِلْحُبِّ فِي الْأَلْبَابِ مَا فَعَلَ الْخَمْرُ

Gözlerinin gönüllere büyü tesiri var, aşkın da akıllarda içki etkisi.

Görüldüğü üzere beyitte gramer kusuru bulunmamaktadır. Cümleler sözdizimi bakımından başarılı olup taʿḳîdden uzaktır. Ayrıca kullanılan kelimelerin neredeyse tamamı telaffuzları bakımından kulağa hoş gelen ve kendi aralarında belli bir anlam ilişkisi barındıran kelimelerdir. Öte yandan şair bu beyitle, şiirin ilerleyen bölümlerinde "sevgiliden ayrı kalmanın kendisini ne denli etkilediği" konusundan bahsedeceği hakkında ipucu vermekte, dinleyicinin dikkatini çekerek bu konuda onda bir merak uyandırmaktadır.

Aşağıdaki beyit ise şairin, dostuna yazdığı bir medih şiirinin maṭlaʿıdır. Görüleceği üzere beyit "özlüyorum", "anılarla dolu yerler" vb. gibi güzel anlamlar çağrıştıran kelimeler barındırması, kurallı ve taʿḳîdden uzak bir sözdizimine sahip olması yönüyle başarılı bir maṭlaʿdır[600]: [Tavîl]

أَحِنُّ إِلَى تِلْكَ الرُّبَى وَالْمَعَاهِدِ بِذَاتِ الْغَضَا وَالْآنِسَاتِ الْخَرَائِدِ

Zâtu'l-Ğadâ'daki[601] o tepeleri ve anılarla dolu yerleri, [bir de] bakire kızları özlüyorum…

Bir gazel şiirinin başında yer alan aşağıdaki beyit de kelime kadrosu, cümle yapıları ve anlam zenginliği açısından etkili bir maṭlaʿ olarak gözükmektedir. Ayrıca الغَيّ (sapkınlık) ile رُشْد (doğruluk) kelimeleri arasındaki zıtlıktan doğan tıbâk sanatı beytin edebî kalitesini yükseltmektedir[602]: [Meczûu'l-Kâmil]

أَوْرَى الْهَوَى بِحَشَايَ زَنْدًا وَحَسِبْتُ فِيهِ الْغَيَّ رُشْدَا

---

599 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 138.

600 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 93.

601 الغضى kelimesi "seksek ağacı" anlamındadır. Bu durumda ذات الغضا ifadesi "seksek ağaçlı yer" anlamına gelir. الغضا'nın Necd bölgesinde bir vadi ismi olduğu da ifade edilmiştir. (Bk. el-Ezdî, *age*., II, 1078; Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 205). Şair burada muhtemelen Dımaşḳ'ın mesire yerlerinden birinde bulunan, içerisinde seksek ağaçlarının bol olduğu bir tepeyi kastetmektedir.

602 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 86.

İçimde aşk bir kıvılcım çıkardı ve ben bu yüzden sapkınlığı doğruluk zannettim (aklım başımdan gitti).

Şairin güzel maṭlaʿlarından birisi de aşağıdaki beyittir. Medih konulu bir şiirin başında yer alan bu beyit dinleyicinin kulağına hoş gelen lafızları ve gönlüne hitap eden anlamları ile dinleyiciyi etkileyebilecek ve onda şiirin devamı hakkında merak uyandırabilecek niteliktedir. Beyitteki السِّحْر ve السَّحَر kelimeleri arasındaki cinas sanatı maṭlaʿın edebî değerini arttırmaktadır[603]: [Basît]

تَنَفَّسَتْ نَسَمَاتُ السِّحْرِ فِي السَحَرِ وَهَيْنَمَتْ فِي مَيَادِينَ مِنَ الزَهَرِ

Büyülü meltemler seher vakti nefes alıp verirler ve çiçekli meydanlarda kısık sesle konuşurlar.

Maṭlaʿa dair güzel örneklerden bir diğeri ise bir kasidenin girişindeki fa<u>h</u>r temalı aşağıdaki beyittir[604]: [Tavîl]

سِوَايَ اسْتَمَالَتْهُ الظِّبَاءُ الْأَوَانِسُ وَغَيْرِي لَهُ فِي غَيْرِ مَجْدٍ تَنَافُسُ

Genç ceylanlar ancak benden başkalarının kalbini çeler ve şeref dışındaki konularda yarışmak ancak benden başkaları için [söz konusudur].

İbnu'n-Naḳîb'in maṭlaʿ beyitlerinde az da olsa klişe kullanımlara rastlamak mümkündür. Medih konulu bir kasidenin aşağıda yer alan beyti şiirin devamındaki "memduhun da tıpkı ilkbahar gibi Şam'a güzellikler getirdiği"ni ifade eden beyitlerle anlamsal bütünlük oluşturması yönüyle iyi bir maṭlaʿdır. Fakat başındaki أَلَا edatı maṭlaʿ beyitlerdeki klişe kullanımlardan olması[605] hasebiyle yanlış bir tercih olarak kabul edilebilir[606]: [Mutekârib]

أَلَا مَرْحَبًا بِاقْتِبَالِ الرَّبِيعِ وَأَهْلًا وَسَهْلًا بِآذَارِهِ

Hoş geldin ilkbahar, Mart'a merhaba!

Şairin klişe haline gelmiş kullanımlarına bir diğer örnek ise aşağıdaki maṭlaʿ beyitte yer alan خليليّ (dostlarım) ifadesidir[607]: [Tavîl]

خَلِيلَيَّ بَانَ الْبَانُ وَازْدَهَرَ الزَّهْرُ فَعُوجَا عَلَى رَوْضٍ بِهِ اغْدَوْدَقَ النَّهْرُ

603 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 132.
604 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 170.
605 İbn Raşîḳ, *age*., I, 218.
606 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 147.
607 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 145.

Dostlarım, sorkun ağacı serpildi ve çiçekler açtı. İçerisinde ırmağın çağladığı bir bahçeye oturun artık!

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in kasidelerinin maṭlaʿ beyitleri eleştirmenlerin esaslarına uygunluk bakımından başarılı gözükmektedir. Bazı kasidelerin başında bulunan klişe ifadeler kaliteyi zedeleyecek oranda değildir.

1.2.2. Mukaddime

Arap edebiyatında kasidenin mukaddime bölümünde hangi konu veya konuların ele alınacağı ilgi odağı olmuştur. Bilindiği üzere Cahiliye şiirinde gençliğe ağlamak ve sevgilinin hayalini tasvir etmek gibi mukaddimeler söz konusu ise de çoğunlukla atlâl ve gazel konusu ile şiire giriş yapılmış[608] ve bu uygulama sonraki dönem şairleri arasında oldukça revaç bulmuştur. O kadar ki mukaddimede atlâl ve gazele yer vermenin sonraki şairler için bir zorunluluk olup olmadığı eleştirmenlerce tartışma konusu yapılmıştır. Fakat Eşcaʿ es-Sulemî (195/811), Ebû Nuvâs (198/814) ve Muslim b. el-Velîd (208/823) gibi isimler bu kalıbın dışına çıkma konusunda öncülük etmişler ve zamanla farklı konulu mukaddimeler yaygın biçimde kullanılır olmuştur.[609]

İbnu'n-Naḳîb'in mukaddimelerde atlâla yer vermediği görülür. Bunun tek istisnâsı atlâla kısaca değinip geçtiği geçmişe özlem konulu bir mukaddimesidir[610]. Öte yandan şairin gazelle giriş yaptığı kaside de neredeyse yoktur. Bu anlamda şairin, kasidesinin yapısını tasarlarken Cahiliyedeki yapının dışına çıkıp kendi anlayışını şiire yansıtma gayesi güden Ebû Nuvâs gibi şairlerin çizgisinde durduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun, karakterini şiirlerine aksettirme arzusu taşıyan yenilikçi anlayışa sahip bir şair olduğu hatırlandığında bu temayülünün hiç de şaşırtıcı olmadığı söylenebilir.

İbnu'n-Naḳîb'in söylediği 110 kasidenin sadece 37'sinde mukaddime mevcuttur. Bu mukaddimelerin önemli bir kısmında tabiat ve geçmişe özlem konuları işlenir. Bunların dışında medih, gazel, faḫr ve hikmet konulu mukaddimeler de bulunmaktadır. Şair 26 kasidesinin mukaddime bölümünde bu konulardan sadece birine yer

---

608 Huseyn ʿAṭvân, *Muḳaddimetu'l-Ḳasideti'l-'Arabiyye fi'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'l-Meʿârif, Kahire, 1970, s. 73-97.

609 Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ġazel*, s. 80-93.

610 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 196.

verir. Bunun dışında yer alan 11 kasidenin mukaddimesinde ise iki veya daha fazla konunun bir arada işlendiği anlaşılmakta olup bunların mukaddime planlaması aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo 3: Birden Fazla Konunun İşlendiği Mukaddimelerin Planı

Mukaddimede Ele Alınan Konular				Ana Konu
Geçmişe Özlem→	Tabiat→	Gazel→		Ḥamriyyât [611]
Geçmişe Özlem→	Tabiat→	Gazel→		Medih[612]
Geçmişe Özlem→	Tabiat→	Ḥamriyyât→		Medih[613]
Geçmişe Özlem→	Tabiat→			Medih[614]
Geçmişe Özlem→	Gazel→	Ḥamriyyât →	Tabiat→	Medih[615]
Tabiat→	Gazel→			Medih[616]
Tabiat→	Gazel→			Medih[617]
Tabiat→	Ḥamriyyât →			Medih[618]
Tabiat→	Ḥamriyyât →			İhvaniyyat[619]
Tabiat→	Medih→			İhvaniyyat[620]
Tabiat→	Medih→			İhvaniyyat[621]

Görüldüğü üzere İbnu'n-Naḳîb'in mukaddime bölümünde birden çok konuya temas ettiği bu kasidelerin tamamı "geçmişe özlem" veya "tabiat" konusu ile başlamaktadır. Fakat konuların sıralamasında belli bir düzenin takip edilmediği ve her bir mukaddimenin farklı planlamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu genel değerlendirmenin ardından İbnu'n-Naḳîb'in mukaddimede yer verdiği konulara kısaca temas etmekte yarar vardır.

611 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 11.
612 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 84.
613 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 205.
614 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 221.
615 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 65.
616 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 128.
617 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 132.
618 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 145.
619 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 174.
620 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 26.
621 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 80.

1.2.2.1. Tabiat

İbnu'n-Naḳîb'in kaside mukaddimelerinde en çok yer verdiği konu tabiat tasviridir. Şair bu konuya genellikle, ana konusu medih veya ihvâniyyât olan bazı şiirlerin mukaddime bölümlerinde yer verir. Bu sayede övdüğü kişinin mizacını ya tabiatın güzellikleri ile özdeşleştirmek ya da bu güzelliklerin memdûhun kişiliğinden daha göz alıcı olamayacağını ifade etmek ister.

Örneğin bir medih şiirinin giriş kısmında yer alan ve ilkbaharın doğaya getirdiği güzelliklerin anlatıldığı aşağıdaki beyitler şairin doğa ile memdûh arasında ilgi kurma çabasını yansıtan örneklerden biridir[622]: [Mutekârib]

أَلَا مَرْحَبًا بِاقْتِبَالِ الرَّبِيعِ وَأَهْلًا وَسَهْلًا بِآذَارِهِ

لَقَدْ أَعْلَنَ الطَّيْرُ فِيهِ الْغِنَا وَرَقَّتْ جَلَابِيبُ أَسْحَارِهِ

وَوَشَّى بِهِ الزَّهْرُ خُضْرَ الْبِطَاحِ وَبَاحَ النَّسِيمُ بِأَسْرَارِهِ

فَلَا وَشْيَ مِنْ بَعْدِ بَزَّازِهِ وَلَا عِطْرَ مِنْ بَعْدِ عَطَّارِهِ

وَلَا بَعْدَ حِلِّقَ مِنْ مَرْبَعٍ يَعُصُّ الْفَضَاءَ بِأَزْهَارِهِ

أَجَدَّتْ لَنَا مَأْلَفًا لِلنَّعِيمِ نَهَضْنَا لِتَجْدِيدِ أَوْطَارِهِ

وَلَا بَعْدَ مَوْلَايَ مِنْ قَادِمٍ حَكَاهُ الرَّبِيعُ بِأَطْوَارِهِ

Hoş geldin ilkbahar, Mart'a merhaba!

Bu mevsimde kuşlar şarkılar seslendirir, seher vakitlerinin elbiseleri ince iken (alacakaranlıkta).

Onun sayesinde çiçekler yeşil vadileri süslemiş, meltem sırlarını ifşa etmiştir.

Onun kumaşçısından sonra süsleme, onun aktarından sonra koku yoktur.

Cillik'ten öte, yeryüzünü çiçeklerle dolduran bir yayla yoktur.

O (Cillik) bizim nimet[lerle dolu] aşinalık mekânımızı yenilemiştir. Biz de onun arzularını yenilemek için harekete geçtik.

Beyimden sonra [buraya] durumu ilkbahara benzeyen biri gelmemiştir.

---

622 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 147.

Bir başka medih şiirinin aşağıda yer alan mukaddime bölümünde ise bir bahçenin ve buradaki eğlence ortamına dair tablonun, bütün güzelliklerine rağmen övülen şahıstan daha değerli olamadığı belirtilir[623]: [Kâmil]

مَا الرَّوْضُ نَدْيَانُ الثَّرَى مُتَعَطِّرًا وَالْغُصْنُ فَيْنَانُ الذُّرَى مُتَأَطِّرًا

وَالْجُوُّ أَدْكَنُ وَالْفَضَاءُ مُدَبَّجًا وَالظِّلُّ أَحْوَى وَالنَّسِيمُ مُعَنْبَرًا

وَالْكَأْسُ فِي كَفِّ الْغُلَامِ مُرَصَّعًا وَالْعِقْدُ فِي نَحْرِ الْفَتَاةِ مُجَوْهَرَا

وَظِبَاءُ وَجْرَةَ فِي الْخُدُودِ أَوَانِسًا وَالْبَدْرُ مِنْ أُفُقِ الْغِلَالَةِ مُسْفِرَا

وَالْجِيدُ أَتْلَعُ وَالشِّفَاهُ لَوَاعِسًا وَالْجُفْنُ أَوْطَفُ نَاعِسًا مُتَكَسِّرَا

وَالْقَدُّ أَهْيَفُ وَالْبَنَانُ مُطَرَّفًا وَالْخَصْرُ غَرْثَانُ الْوِشَاحِ مُخَصَّرَا

يَوْمًا بِأَوْقَعَ فِي الْقُلُوبِ لِمَنْ وَعَى حُسْنًا وَأَشْهَى لِلنُّفُوسِ لِمَنْ دَرَى

مِنْ طِيبِ أَوْصَافٍ وَلَحْنَ مَسَامِعِي حَتَّى سَكَرْتُ وَمَا عَرَفْتُ الْمُسْكِرَا

Toprağı nemli olan hoş kokulu bir bahçe ve yüksek yerlerin salınmakta olan uzun filizi,

Masmavi hava, süslü yeryüzü, tatlı gölge ve amber kokulu meltem,

Oğlanın avucundaki süslü kadeh ve genç kızın boğazındaki mücevherli kolye,

Vecre'nin bakire ceylanları ve ince elbise[yi andıran gökyüzünün] ufkundan yüzünü gösteren dolunay,

Uzun boyunlar, kırmızı dudaklar, uzun kirpikli mahmur ve baygın göz kapakları,

Zarif endam, farklı boylarda parmaklar ve ipince bel…

Hiçbir zaman anlayışlı kimselerin kalplerinde güzellikçe daha iyi yer edinmiş ve bilgili kimselerin nefislerince daha fazla arzulanmış değildir;

[Az sonra bahsi geçecek kişilerin] Kulaklarımı dolduran hoş vasıflarından… Öyle ki [onların vasıflarını dinlemekle] sarhoş olurum da bilemem sarhoş edenin ne olduğunu.

623 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 128.

1.2.2.2. Geçmişe Özlem

İbnu'n-Naḳîb bazı kasidelerine gençliğin ilk yıllarında tabiatın güzel bir yerinde dostlarla geçirilen eğlence veya dostluk günlerine özlemini dile getirerek giriş yapar. Medih veya hamriyyât şiirlerinin mukaddimelerinde yer verilen bu bölümde önce o günlere olan özlem dile getirilir. Ardından tabiat tasviri yapılır ve sonrasında ana konuya geçilir. Örneğin geçmişte yaşanmış eğlence günlerini anmak ve anımsatmak üzere söylediği hamriyyât konulu bir şiire şöyle giriş yapar[624]: [Remel]

يَا لَيَالِي السَّفْحِ مِنْ عَهْدِ الصِّبَا يَا سَقَى مَغْنَاكَ صَوْبُ الدِّيَمِ
كَمْ تَسَرَّقْتُ بِهَا بَيْنَ الرُّبَى خُلَسًا مَرَّتْ كَطَيْفِ الْحُلُمِ
فِي زَمَانٍ لَذَّ عِيشًا وَصَفَا نَعِمَتْ آصَالُهُ وَالْبُكَرُ
قَدْ حَلَلْنَا فِيهِ رَوْضًا أُنُفَا يَسْتَبِينَا طَيْرُهُ الْمُسْتَحِرُ
بِأَهَازِيجَ مِنَ اللَّحْنِ هَفَا عِنْدَهَا النَّايُ وَزَاغَ الْوَتَرُ

Ey gençlik yıllarındaki [Kasyûn] Dağı geceleri, koruluğunu bol yağmurlar sulasın ha!

O zamanlar tepeler arasında düşler gibi gelip geçen nice fırsatlar aşırdım.

Yaşamın tatlı ve duru olduğu, hoş sabah ve akşam vakitlerinde…

Orada, yüksek bir bahçeye oturduk. Seher vakti öten kuşlar bizi esir alıyordu.

Ney'in hata yaptığı ve sazın telinin [ritimden] saptığı, Hezec bahrinde ezgilerle…

"Geçmişe özlem" mukaddimeli medih şiirlerinde övülen şahsın Dımaşḳ'ta bulunduğu zamanların değer bakımından, özlem çekilen zamanlarla eşit olduğu veya memduhun Dımaşḳ'a gelişiyle bu özlemlerin sona erdiği şeklinde bir ilgi kurulur. Bir medih kasidesinin mukaddimesinin aşağıda yer alan "geçmişe özlem" bölümü bu tarz örneklerden biridir[625]: [Hafîf]

يَا لَعَهْدٍ مَضَى وَعِيشٍ رَغِيد وَاقْتِبَالٍ مِنَ الزَّمَانِ سَعِيد

---

624 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 263.

625 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 84.

وَلَيَالٍ مَرَّتْ عَلَى جَانِبِ السَّفْ ... حِ وَأُنْسٍ دَانِي الْقِطَافِ حَمِيد
وَمُنَاخٍ مِنَ الرِّيَاضِ أَقَمْنَا ... فِيهِ مَا بَيْنَ نَرْجِسٍ وَوُرُود
حَيْثُ وَجْهُ الرَّبِيعِ طَلْقٌ وَغُصْن اللَّوْ ... حِ يَزْدَانُ فِي مُلَاءٍ جَدِيد

Hey gidi geçip giden zaman, rahat yaşam ve ömrün mesut baharı,
[Kasyûn] Dağının eteğinde geçen geceler, devşirme zamanı yakın övgüye değer dostluklar.
İçerisinde, nergislerle güllerin arasında oturduğumuz ikametgâh bahçeleri,
Orada ilkbaharın yüzü güleç, ulu ağacın, yeni elbiseler içindeki dalları süslüdür.

1.2.2.3. Medih

Şair bazı ihvâniyyât şiirlerine dostunu methederek giriş yapmıştır. Bundan başka bazı hadis hocaları için söylediği şiirlerin mukaddime bölümünde ise Peygamber methiyesi yer almaktadır. Arap şiirinde İbnu'n-Nakîb'den önce bu şekilde şiire Peygamber methiyesi ile başlayan bir başka şair tespit edilememiştir. Şairin hocasını övmek için söylediği bir şiirin aşağıdaki mukaddimesi bu konudaki iki örnekten biridir[626]: [Tavîl]

أَجَلُّ حَدِيثٍ لَا يُمَلُّ دَوَامُه ... وَيُثْمِرُ طِيبًا لِلْأَنَامِ اغْتِنَامُه
حَدِيثُ رَسُولِ اللهِ مَنْ هُوَ خَا تَمُ ... النَّبِيِّينَ مِفْتَاحُ الْهُدَى وإِمَامُه
مُحَمَّدٌ الْمُخْتَارُ أَشْرَفُ مُرْسَلٍ ... عَلَيْهِ صَلَاةُ اللهِ ثُمَّ سَلَامُه
نَبِيٌّ غَدَا لِلْخَلْقِ خَيْرَ مُشَفَّعٍ ... يَحُفُّ بِهِمْ يَوْمَ الْمَعَادِ اهْتِمَامُه
أَضَاءَ بِهِ أُفْقَ الْوُجُودِ وَأَشْرَقَتْ ... مَطَالِعُهُ وَانْجَابَ عَنْهُ ظَلَامُه
لَهُ الشَّرَفُ الْأَعْلَى وَمِنْهُ الْتِمَاسُه ... وَعَنْهُ اكْتِسَابُ الْفَخْرِ وَهْوَ سَنَامُه

Devam etmesinden bıkılmayan ve ganimet bilinmesi, insanlara iyi kârlar getiren en yüce söz,
Allah'ın elçisinin sözüdür. O, peygamberlerin sonuncusu, hidayetin anahtarı ve imamıdır.

---

626 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 248.

Elçilerin en şereflisi olan seçilmiş Muhammed'dir. Allah'ın salât ve selamı ona olsun.

İnsanlar için en üstün şefaatçi olan peygamberdir o. Onun himmeti insanları diriliş gününde kuşatacaktır.

Allah onun sebebiyle varlığın ufkunu ışıtmış, zirveler onunla aydınlanmış ve karanlıklar onun sayesinde dağılmıştır.

En üstün şeref ona mahsustur. [Bu nedenle] şeref yalnız ondan talep edilir ve övünç ancak onunla elde edilir. Zira o övünç [kaynağı hasletlere sahip olma konusunda] zirvededir.

1.2.2.4. Gazel

Şairin mukaddimede yer verdiği diğer bir konu da gazeldir. Medih konulu bir kasidenin başında yer alan aşağıdaki beyitler şairin bu tarzda söylediği az sayıdaki örnekten biridir[627]: [Meczûu'l-Kâmil]

أَوْرَى الْهَوَى بِحَشَايَ زَنْدًا وَحَسِبْتُ فِيهِ الْغَيَّ رُشْدَا

بَكَرَ الْحَمَامُ مُرَجِّعًا يَشْدُو عَلَى الرَّوْضِ الْمُنَدَّى

فَذَكَرْتُ سَالِفَةَ الْهَوَى وَمَرَاتِعَ الرَّشَأِ الْمُفَدَّى

رَشَأٌ أَغَنُّ مُهَفْهَفٌ كَالْوَرْدِ أَنْفَاسًا وَخَدَّا

خَنِثُ الْمَعَاطِفِ قَدْ حَكَا هُ الْغُصْنُ أَعْطَافًا وَقَدَّا

خَامَرْتُ فِيهِ مِنَ الْهَوَى مَا لَا أَرَى لِي مِنْهُ بُدَّا

İçimde aşk bir kıvılcım çıkardı ve ben bu yüzden sapkınlığı doğruluk zannettim (aklım başımdan gitti).

Islak bir bahçeye şarkılar söyleyerek öten bir güvercin erkenden geldi,

Ve ben eski bir aşkı ve kurban olunası bir ceylan yavrusunun [gezindiği] çayırları hatırladım.

O, nefesleri ve yanakları güle benzeyen güzel sesli, ince belli bir ceylan yavrusudur.

Boyu ve endamıyla taze dal kendisine benzeyen, salınarak yürüyen bir kızdır o.

---

627 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 86.

Onun yüzünden, kurtulmayı mümkün göremediğim bir aşka tutuldum.

1.2.2.5. Fahr

İbnu'n-Naḳîb'in fahr ile giriş yaptığı kasideler de bulunmaktadır. Şairin, amcaoğlunu övmek için söylediği bir kasidenin aşağıdaki mukaddimesi bu örneklerden biridir[628]: [Tavîl]

سِوَايَ اسْتَمَالَتْهُ الظِّبَاءُ الْأَوَانِسُ ... وَغَيْرِي لَهُ فِي غَيْرِ مَجْدٍ تَنَافُسُ

سَقَى الْوَدْقُ مِنْ أَبْنَاءِ هَاشِمَ نَبْعَةً ... نَمَتْنَا إِلَى الْعَلْيَاءِ مِنْهَا مَغَارِسُ

فَلَمْ نَتَّخِذْ غَيْرَ السِّمَاكِ مُنَادِمًا ... وَمَا رَاقَنَا غَيْرَ الثُّرَيَّا مُجَالِسُ

وَلَمْ تُصْبِنَا الْأَقْمَارُ وَهْيَ كَوَامِلٌ ... وَلَمْ تُصْمِنَا الْأَلْحَاظُ وَهْيَ نَوَاعِسُ

وَلَمْ يُلْفَ مِنَّا غَيْرُ شَهْمٍ غَشَمْشَمٍ ... يَفُوقُ عَلَى الْجَوْزَاءِ حِينَ يُقَايَسُ

تَهُونُ عَلَيْنَا النَّائِبَاتُ شَهَامَةً ... وَتَفْتُرُّ حَيْثُ الْجَوُّ أَغْبَرُ عَابِسُ

فَلَا نَعْتِبُ الْأَيَّامَ وَالدَّهْرُ حَاسِدٌ ... وَلَا نَشْكُرُ الْخَطِّيَّ وَاللهُ حَارِسُ

وَحَسْبُ الْفَتَى مِنْ دَهْرِهِ طِيبُ مَحْتِدٍ ... وَإِحْرَازُ آدَابٍ وَخِلٌّ مُجَانِسُ

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ السَّرَاةُ إِذَا مَشَوْا ... يَشُمُّوا إِلَى الْعَلْيَاءِ وَالدَّهْرُ نَاكِسُ

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ الْأُولَى يُهْتَدَى بِهِمْ ... ضَلِيلُ القَطَا فِي الْقَفْرِ وَاللَّيْلُ دَامِسُ

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ الْأُولَى قَدْ تَعَطَّرَتْ ... بِذِكْرِهِمْ فِي الْخَافِقِينَ الْمَجَالِسُ

بَنِي عَمِّنَا صَبْرًا عَلَى الدَّهْرِ فَالَّذِي ... أَرَاهُ بِأَنَّ الدَّهْرَ لِلْحُرِّ ضَارِسُ

فَمَا نَحْنُ مِمَّنْ عَزَّ إِذْ هُوَ مُوسِرٌ ... وَهَانَ عَلَى الْأَيَّامِ إِذْ هُوَ بَائِسُ

وَمَا نَحْنُ إِلَّا مِنْ صَنَادِيدِ هَاشِمٍ ... لَنَا شَمَمٌ تَزْدَانُ مِنْهُ الْمَعَاطِسُ

تَلَذُّ لَنَا ذِكْرَاهُمُ كُلَّمَا بَدَا ... صَبَاحُ دُجًى تَنْشَقُّ عَنْهُ الْحَنَادِسُ

Genç ceylanlar ancak benden başkalarının kalbini çeler ve ancak benden başkası şeref dışındaki konularda yarışır.

---

628 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 170.

Haşimoğullarının bir menbaını yağmurlar sulasın. Bizi zirvelere o kaynağın fidanlıkları çıkarmıştır.

Bu yüzden biz Spica [ve Arcturus] yıldızından başka bir dost edinmeyiz. Ülker yıldızından başka bir arkadaşı da beğenmeyiz.

Bizi ne kusursuz dolunaylar etkileyebilmiştir ne de melül melül bakışlar öldürebilmiştir.

Bizim içimizde, kıyaslandığında Orion yıldızından üstün gelen kelle koltukta bir cesurdan başkasına rastlanmaz.

Ortamın toz duman olduğu zamanlarda felaketler bizim için vız gelir tırıs gider.

Zaman hasetçi olduğu halde günleri kınamayız. Allah bizi korurken de Hat mızraklarına teşekkür etmeyiz.

Zira bu zamanda kişiye iyi bir soy, edebiyat öğrenmek ve kafa dengi bir dost yeter.

Amcaoğlu! Bizler, zaman zelilken bile yürüdüğünde yüceliklere yükselen asil kişileriz.

Amcaoğlu! Bizler gece zifiri karanlıkta çölde yolunu kaybetmiş bağırtlak kuşunun rehber edindiği kişileriz.

Amcaoğlu! Bizler doğu ve batıda meclislerin kendilerini anarak kokulandığı kişileriz.

Amcaoğlu, zamanın felaketlerine sabret! Öyle ki ben, zamanın [gönlü] özgür kişilere karşı zalim olduğunu görüyorum.

Bizler, eli genişken üstünlük taslayıp, zordayken zamana boyun eğenlerden değiliz.

Bizler Hâşimoğulları'nın kahraman erleriyiz ve bizim burunlara rahatlık veren kokumuz vardır.

Her ne zaman gecenin, karanlıkları yırtan sabahı belirse onları anmak bizim hoşumuza gider.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in kaside mukaddimeleri zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Kaside içerisinde ideal uzunluğa sahip olan bu mukaddimelerde genellikle tabiat ve geçmişe özlem konularının işlendiği görülmektedir. Ayrıca medih, gazel ve fa<u>h</u>r konuları ile giriş yapılan kasideler de bulunmaktadır. Aṭlâla yer verilen mukaddime mevcut olmayıp gazelle giriş yapılan kasidelerin sayısı da oldukça azdır. Bu yönüyle şairin Cahiliye'den mevrus, egemen mukaddime yapısının dışına çıkıp kendi anlayışını şiire yansıtma gayesi güden Ebû Nuvâs gibi şairlerin çizgisinde durduğu anlaşılmaktadır.

1.2.3. Tehalluş

Tehalluş, bir edebî türde, mukaddimeden ana konuya münasebet düşerek geçiş yapmaktır.[629] Bunun zıddı olan "iktiḍâb" ise bölümler arasında ilgi kurmadan yapılan soğuk geçişin adıdır.[630] Şiirde tehalluş nesre göre daha zordur ve bir yetenek gerektirir. Zira şair konudan konuya geçiş yaparken aynı zamanda vezin ve kafiyeyi de gözetmek durumundadır.[631]

Arap eleştirmenler tehalluş konusu üzerinde hassasiyetle durmuşlar, iyi bir geçişin niteliği konusunda ölçütler belirleyerek bunlara uyan geçişlere "ḥusnu't-tehalluş" adını vermişlerdir.[632] Buna göre şair bir konudan diğerine basit ve hoş bir anlatımla geçiş yapmalıdır. Tehalluş yapılan beytin, önceki ve sonraki konulara ait kısımları lafız ve anlam itibariyle aynı kalıptan çıkmışçasına uyumlu olmalı, konular arasında kopukluk bulunmamalı ve böylece dinleyiciye konunun değiştiği hissettirilmemelidir.[633] Öte yandan tehalluşu iki beyte yaymak mümkün olmakla birlikte[634] bir beyitte bitirmenin daha güzel olacağı belirtilmiştir.[635]

İbnu'n-Naḳîb'in kasidelerindeki tehalluşlar genel anlamda iyidir. Câhiliye şiirinde mukaddimeden sonra zikredilen "دَعْ ذَا" ve "عَدِّ عن ذَا" (bunu bırak da) gibi ifadeler aracılığı ile yapılan[636] iktiḍâb türü geçişlere rastlanmaz. Onun en iyi tehalluşlarının medih konulu şiirlerde mukaddimeden ana konuya yapılan geçişler olduğu

---

629 İbn Ṭabâṭabâ, *age.*, s. 184; İbn Raşîḳ, *age.*, I, 239; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saʿîd b. Sinân el-Ḫafâcî, *Sirru'l-Fesâḥa*, Dâru'l-Mektebeti'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1982, s. 268; İsmail Durmuş, "Tehallus", *DİA*, Ankara, 2011, XL, 317.

630 İbnu'l-Eṯîr, *age.*, III, 121; Ebû İdrîs el-Mueyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza el-ʿAlevî, *eṭ-Ṭırâz li-Esrâri'l-Belâğa ve 'Ulûmi Ḥaḳâiḳi'l-İ'câz*, el-Mektebetu'l-ʿUnsuriyye, Beyrut, 1423, II, 181; Durmuş, "Tehallus", *DİA*, XL, 317.

631 İbnu'l-Eṯîr, *age.*, III, 124; el-Mueyyed-Billâh, *age.*, II, 173.

632 Bk. İbn Ḥicce, *age.*, I, 329.

633 İbn Ṭabâṭabâ, *age.*, s. 184; İbnu'l-Eṯîr, *age.*, III, 121; Abdulazîm b. el-Vâhid b. Ẓafir b. Ebi'l-İṣbaʿ el-Mıṣrî, *Taḥrîru't-Taḥbîr fî Ṣınâ'ati'ş-Şi'ri ve'n-Neṯri ve İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ḥafnî Muhammed Şeref, el-Cumhûriyyetu'l-ʿArabiyyetu'l-Muttahide Lecnetu İḥyâi't-Turâṯi'l-İslâmî, byy, ts, s. 434; el-Ḫafâcî, *age.*, s. 268.

634 İbn Ebi'l-İṣbaʿ, *age.*, s. 433.

635 Ebu'l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid b. Munḳiẕ el-Kinânî, *el-Bedî' fî Naḳdi'ş-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî-Hâmid Abdulmecîd, el-Cumhûriyyetu'l-ʿArabiyyetu'l-Muttahide-Vizâretu'ṯ-Ṯekâfe, byy, ts, s. 288.

636 Bk. İbn Raşîḳ, *age.*, I, 239.

söylenebilir. Örneğin bir medih kasidesinde şair ilk sekiz beyti ilkbahar ve onun tabiata getirdiği güzelliklerin tasvirine ayırır. Hemen ardından gelen aşağıdaki beyitlerin ikincisi ile ana konuya geçiş yapar[637]: [Hafif]

كُلُّ فَصْلٍ مِنَ الزَّمَانِ عَجِيبٌ غَيْرَ أَنَّ الرَّبِيعَ أَزْكَى خِلَالَا

وَكَذَاكَ الْحُسَامُ مَاضٍ وَلٰكِنْ قَلَمُ ابْنِ الْحُسَامِ أَمْضَى فَعَالَا

Yılın her mevsimi hoştur. Fakat ilkbaharın özellikleri daha bir güzeldir.

Bunun gibi, kılıç keskindir. Fakat Hüsamzâde'nin kalemi etki bakımından daha keskindir.

Görüldüğü üzere yukarıdaki "yılın her mevsimi hoştur fakat ilkbaharın özellikleri daha bir güzeldir" anlamındaki beyit mukaddimenin devamı ve bir özeti niteliğinde olup zihni ana konuya geçişe hazırlamaktadır. İkinci beyit ise tehalluş beytidir. Zira bu beyitle birlikte medih konusu başlar. Şair beyitteki كَذَاكَ (bunun gibi) ifadesi sayesinde ana konu ile mukaddime arasında bağlantı kurmaktadır. Şöyle ki bir önceki beyitte yer verilen "ilkbaharın, özellikleri bakımından diğer mevsimlerden üstün olması" durumu ile tehalluşta zikredilen "Hüsamzâde'nin kaleminin keskinlik bakımından kılıçlardan üstün olması" durumu arasındaki benzerlik كذاك ifadesi ile sağlanmakta, böylece dinleyicinin konunun değiştiğini hissetmesi engellenmektedir. Öte yandan iki beytin kelime yapıları, sözdizimleri ve mantıksal kurguları bakımından benzer özellikler taşıdığı görülür. Her iki beyit de önce mübteda sonra haber gelecek şekilde haberî cümlelerle başlamıştır. Bunların ardından birinci beyitteki غير "istisna" ve ikinci beyitteki لٰكِنْ "istidrâk" için olup her ikisi de bir önceki sözden dolayı zihinde oluşan yanılgıyı gidermek bakımından birbirine yakın kullanımlardır. Ayrıca bu kelimelerden sonra gelen cümlelerin her birinin haberi sarf bakımından ism-i tafdîl kalıbında olup bunların anlamındaki kapalılık birinci beyitte خِلَالَا (özellikler bakımından) ikinci beyitte ise فَعَالَا (etki bakımından) temyizleri ile giderilmiştir.

Şair başka bir medih şiirine geçmişteki dostluk meclislerinden bahsederek giriş yapar. Bu meclislerin oluşturulduğu mekânların doğal güzelliklerinden ve buralardaki eğlence ortamından söz eder.

---

637 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 300.

Ardından, sabahın olması ile birlikte yıldızların nasıl kaybolmaya başladığını betimler. Aşağıdaki ilk dört beyit bu tasvirin son bölümü olup beşinci beyit ana konuya geçişin gerçekleştirildiği tehalluṣ beytidir[638]: [Tavîl]

كَأَنَّ الثُّرَيَّا سُبْحَةٌ مِنْ لَآلِيءٍ وَهَتْ فِي رَمَادٍ إِثْرَ عَجْلَانَ خَائِفِ

كَأَنَّ سُهَيْلًا نَارُ سَفْرٍ تَلَاعَبَتْ بِهَا فِي مَهَافِي الرِّيحِ أَيْدِي الْعَوَاصِفِ

كَأَنَّ بَنِي نَعْشٍ شَوَادِنُ قَفْرَةٍ أَضَلَّتْهُمُ الْأَدْمَاءُ بَيْنَ التَّنَائِفِ

كَأَنَّ رَقِيبَ الصُّبْحِ دِينَارُ عَسْجَدٍ عَلَى كَفِّ مَجْهُودِ الذِّرَاعَيْنِ رَاجِفِ

كَأَنَّ ابْتِلَاجَ الصُّبْحِ أَحْكَامُ سَيِّدٍ خَبِيرٍ بِتَحْقِيقِ الْعُوَيْصَاتِ عَارِفِ

Ülker yıldızı panik halindeki bir korkağın peşinde, küller içinde bitkin düşmüş inciden tespihtir.

Süheyl yıldızı sanki rüzgâr çöllerinde fırtınaların ellerinin kendisiyle oynadığı yolcu ateşidir.

Büyükayı ve Küçükayı yıldızları, anne ceylanın uçsuz bucaksız çöllerde kaybettiği çöl ceylanlarıdır.

Sanki sabahın casusu (güneş) kolları yorgun birinin avucunda titreyen altın paradır.

Sanki sabah [ışığının] parlaması müşkül meseleleri araştırmada uzman ve bilgili bir beyefendinin kararları [gibi umut vericidir].

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki tehalluṣ örneklerinden bir diğeri de aşağıdaki pasajın son beytidir[639]: [Tavîl]

رَوَتْ هَدْيَهُ الْأَصْحَابُ ثُمَّ رُوَاتُهُمْ وَسُلْسِلَ عَنْهُمْ ضَبْطُهُ وَنِظَامُه

وَقَامَ بِأَعْبَاءِ الرِّوَايَةِ بَعْدَهُمْ سَرَاةٌ لَهُمْ شَأْوٌ يَعِزُّ مَرَامُه

جَزَا اللهُ خَيْرًا حَافِظًا بَعْدَ حَافِظٍ وَسُنِّيَ فِي دَارِ الْخُلُودِ مَقَامُه

وَقَابَلَ مِسْعَاةَ الْهُمَامِ مُحَمَّدٍ بِكُلِّ جَمِيلٍ مُونِقٍ يُسْتَدَامُه

638 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 207.

639 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 249.

Onun hediyesi [olan hadisleri] sahabe ve ardından onların râvîleri nakletti. Böylece hadislerin düzenli bir biçimde muhafazası zincirleme devam etti.

Onların ardından rivayet yükünü, gayeleri yüce olan bir grup soylu yüklendi.

Ardı ardına gelen ve ebediyet yurdundaki makamları yüce olan bu muhafızları Allah iyilikle mükâfatlandırsın.

Yüce gönüllü Muhammed'in (el-Balabânî) gayretini her zaman memnuniyet verici güzelliklerle ödüllendirsin.

Bu beyitler şairin, hocasını methetmek için söylediği bir kasideye aittir. İlgili pasajın öncesinde Hz. Peygamber'e övgüde bulunulmuş ve ardından, yukarıda görüldüğü üzere onun hadislerini sonraki dönemlere intikal ettiren sahabenin ve onlardan sonra gelen nesillerin methine geçilmiştir. Bu konudaki gayretleri sebebiyle onlar için dua edilmiş ve son beyitte bu yüce topluluğun bir ferdi olan memdûh için yapılan dua ile asıl konuya geçilmiştir.

Tehalluşları hakkında genel bir fikir veren bu örneklerde görüldüğü üzere şair özellikle medih konulu şiirlerde ana konuya geçişe önem vermiştir. Tehalluş yapılan beytin, önceki ve sonraki konulara ait kısımları lafız ve anlam itibariyle aynı kalıptan çıkmışçasına uyumlu olup mukaddime ve ana konu arasında kopukluk bulunmamaktadır.

1.2.4. Hâtime

Eleştirmenlerin kasidenin yapısı ile ilgili olarak önemsedikleri diğer bir husus da kasidenin son bölümü olan hâtimedir. Nasıl ki mukaddime şiirin anahtarı ise hâtime de kilididir.[640] Şiirin en son işitilen bölümü olması sebebiyle hafızada kalmaya daha elverişli olan[641] hâtime özenle yazılmalıdır. Buna göre hâtime ile ana konu arasında uyum bulunmalı[642], kullanılan kelimeler özenle seçilmeli ve anlamlar özlü olmalıdır. Hâtimeyi etkili hale getirmek için güzel bir teşbih, mesel veya hikmetli bir söze yer verilmelidir.[643] Öte yandan hâtimede duaya yer vermek eleştirmenlerce tasvip edilmemiştir. Zira

---

640 İbn Raşîḳ, *age.*, I, 239.

641 İbn Raşîḳ, *age.*, I, 239; İbn Ḥicce, *age.*, II, 493.

642 el-ʿAskerî, *eṣ-Ṣınâʿateyn*, s. 443; el-Ḳartâcennî, *age.*, s. 306.

643 el-ʿAskerî, *eṣ-Ṣınâʿateyn*, s. 442-444; el-Ḳartâcennî, *age.*, s. 306; el-Mueyyed-Billah, *age.*, III, 183.

dua zayıf insanların işidir. Bu anlamda sadece krallara söylenen şiirleri dua ile bitirmek uygun görülmüştür.[644]

İbnu'n-Naḳîb'in, kasidelerini sonlandırırken dua, hikmet, şiirini takdim, fa<u>h</u>r vb. gibi çeşitli ifade biçimlerinden yararlandığı görülmektedir. Bunların içerisinde en sık başvurulanı duadır. Şair medih ve i<u>h</u>vâniyyât şiirlerini büyük ölçüde dua ve temennilerle sonlandırır. Örneğin bir medih şiirinin aşağıdaki beyti şairin duaya yer verdiği hâtime örneklerinden biridir. Beyitte gölge, neşe, mutluluk ve esenlik gibi olumlu çağrışımlara sahip kelimelerin kullanılması beytin anlatımını güçlendirmektedir[645]: [Kâmil]

وَاسْلَمْ وَدُمْ فِي غِبْطَةٍ وَسَلَامَةٍ فِي ظِلِّ سَعْدٍ لِلزَّمَانِ مُسَاعِدِ

Zamanın yardımcısı olan (yaşamı kolaylaştıran) bir mutluluğun gölgesinde neşe ve esenlik içerisinde kal sağlıcakla!

İbnu'n-Naḳîb'in dua içeren hâtimeleri genellikle kasidenin muhtevasından izler taşır. Örneğin bir âlimden icazet istemek için söylenen i<u>h</u>vâniyyât konulu şiirin hâtimesinde kasidenin yazılış maksadına uygunluğun arttırılması için "kalem yazdıkça" şeklinde bir ifadeye yer verilmesi muhatabın icazet verme kararlılığını arttırmak adına bir mesaj olarak algılanabilir[646]: [Tavîl]

وَابْقَ وَاسْلَمْ مُرَفَّهَ الْبَالِ مَا خَطَّ يَرَاعٌ حَرْفًا بِصَدْرِ كِتَابِ

Kalem, kâğıdın sinesine harf nakşettiği sürece huzurlu [ve] esen kal!

Bolca tabiat tasvirine yer verilen bir medih şiirinin duadan oluşan hâtime beytinde ise sabâ rüzgârı, bahçe ve papatya gibi tabiata ait unsurlara temas edilmesi de benzer örneklerden biridir[647]: [Kâmil]

وَاسْلَمْ وَدُمْ مَا أَيْقَظَتْ رِيحُ رَيَّا خُزَامَى رَوْضَةٍ وَأَقَاحِ

Sabâ rüzgârı bahçedeki lavanta ve papatyaların güzel kokularını harekete geçirdikçe esen kalasın!

Tabiat şiirlerinin de zaman zaman dua ile bitirildiği görülmektedir. Örneğin Dımaşḳ'ın mesire yerlerinin tasvirini konu alan bir kaside şöyle bir dua ile sonlandırılır[648]: [Basît]

---

644 İbn Raşîḳ, *age*., I, 241.
645 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 82.
646 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 24.
647 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 67.
648 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 138.

حَيَّا الْإِلَهُ بِصَوْبِ الْوَدْقِ غُوطَتَهُ وَصَانَهَا مِنْ عُيُونِ الدَّهْرِ وَالبَشَرِ

Yüce Allah Ğûta'ya sağanak yağmurları ile hayat versin, orayı zamanın ve insanların [kem] gözlerinden korusun.

İbnu'n-Naḳîb'in hâtimelerinde yer verilen bir diğer ifade biçimi ise hikmetli sözlerdir. Tabiat tasviri ve hamriyyât konularının işlendiği bir şiirin hâtime beyti bu konudaki örneklerden biridir. Beyitte bir de teşbihe yer verilmesi hâtimeyi daha etkileyici hale getirmektedir[649]: [Tavîl]

وَمَا الْعَيْشُ إِلَّا خِلْسَةٌ ثُمَّ يَنْقَضِي عَلَى عَجَلٍ كَالْبَارِقِ الْمُتَأَلِّقِ

Yaşam bir el çabukluğu [gibi hızlı]dır. Sonra parlay[ıp sönen] bir şimşek gibi hemen yok oluverir.

Şair bir taziye şiirinin hâtimesinde öğüt içeren ifadeler kullanmıştır. Bunların içerisine hikmetli sözler ilave etmek suretiyle güzel bir hâtime örneği ortaya koymuştur[650]: [Munserih]

تَأَسَّ يَا صَاحِ بِالَّذِينَ مَضَتْ مِنْ قَبْلِنَا فَوْقَهُنَّ أَحْقَابُ

وَاصْبِرْ فَإِنَّ الْأُمُورَ أَبْجَحُهَا مَا خِيطَ فِيهَا لِلصَّبْرِ جِلْبَابُ

Bizden önce gelip geçmiş olanlarla ve onlardan öncekilerle teselli bul dostum!

Sabret! Zira yolların en doğrusu, sabra elbise dikilen yoldur (sabır yoludur).

Şair bazı medih ve ihvâniyyât konulu şiirlerinin hâtimesinde kasidesini övmekte ve söz konusu şiiri muhataba takdim etmektedir[651]: [Basît]

إِلَيْكَهَا مِنْ بَنَاتِ الْفِكْرِ غَانِيَةً عَذْرَاءَ تَزْهُو بِحُسْنِ الدَلِّ وَالْحَوَرِ

تَزْدَانُ مِنْكَ بِأَوْصَافٍ نُسِقْنَ عَلَى لَبَّاتِهَا مِنْ حُلَاهَا أَنْفَسُ الدُّرَرِ

İşte sana işvesi ve gözlerinin güzelliği ile övünen, fikir ürünü, güzel bir bakire kız [misali kasidem]!

Senin, en güzel incilerle bezenip gerdanlıklar üzerine dizilmiş vasıflarınla süslenmiştir [bu kaside].

---

649 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 221.
650 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 37.
651 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 135.

Şair bir kasidesini ise şairliği ile övündüğü şu sözlerle sonlandırır[652]: [Kâmil]

أَنَا ذَلِكَ الْغِرِّيدُ أُرْوِضَ جَانِبِي فَازْدَانَ مِنِّي بِالثَّنَاءِ الْمِقْوَلُ

Ben işte [böyle] şen şakrak bir hânendeyim. Benim övgümle sözler süslenir.

Aşağıdaki hâtime hamriyyât konulu bir kasideye aittir. Şair bu beyitte kasidenin söyleniş amacını dile getirir[653]: [Tavîl]

وَمَا الْقَصْدُ إِلَّا ذِكْرَ أَيَّامِنَا الَّتِي مَرِحْنَا بِحُكْمِ اللَّهْوِ فِي ظِلِّهَا مَرِحَا

Maksat sadece, gölgesinde eğlenceye hükmetmekle son derece neşelendiğimiz günleri yâd etmek…

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in kasidelerinin hâtimelerine özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Şair, dua ve temennilerde bulunma, hikmetli ifadelere başvurma, şiirini takdim etme, şiiri ve şairliğiyle övünme gibi çeşitli biçimlerde kasidelerini sonlandırmayı tercih eder. Hâtimelerde, güzel çağrışımları olan kelimeler kullanıp etkileyici anlamlara sahip ve genellikle taʿḳîdden uzak cümleler kurması, zaman zaman hikmetli ifadeler, teşbih ve çeşitli edebî sanatlara başvurması yönüyle şairin bu alanda başarılı olduğu söylenebilir.

2. Dil ve Üslup

Üslup, edebiyatçının dil aracılığı ile duygu ve düşüncelerini anlatma biçimidir[654]. Dil ve üslubu birbirinden ayırmak mümkün görünmemekle birlikte[655] bunların aynı şey olduğunu düşünmek de hatalı olur. Zira her kelimenin hem kendi içerisinde bir manası hem de kullanıldığı yerde ortaya çıkan anlam değerleri vardır ve dil yalnız mana ile ilgili iken üslup kelimenin söz içerisinde kazandığı değerlerle de ilgilenir.[656] Buna göre üslupta kelimelerin manası ve sözdiziminin gramere uygunluğu ile birlikte bunların metin içerisinde kazandıkları

652 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 236.

653 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 72.

654 Ebû Bekr Abdulḳâhir b. Abdirrahmân el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 3.b., thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matbaʿatu'l-Medenî, Kahire, 1413/1992, I, 468-469; Ahmed eş-Şâyib, *el-Uslûb Dirâse Belâğiyye Taḥliliyye li-Uṣûli'l-Esâlîbi'l-Edebiyye*, 8.b., Mektebetu'n-Nahḍati'l-Mışriyye, Kahire, 1411/1991, s. 44; Karataş, *age*., s. 224.

655 Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, 2.b., Akçağ, Ankara, 1993, s. 11.

656 Aktaş, *age*., s. 17-18.

değerler ve kendi aralarındaki ilişkiler söz konusudur.[657] Bu noktada üslubun belâgat ile ilişkisi akla gelmektedir. Üslupla ilgili incelemelerin temeli belagate/retoriğe dayansa da[658] üslupta, dile ait, belâğati de kapsayan çeşitli unsurlarla, söylenmek istenen şeylerin edebiyatçının kendine özgü zevk, anlayış ve gayesine göre birleştirilmesi söz konusudur.[659]

Bu giriş bilgilerinin ardından şimdi İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki bazı dil hususiyetleri ve belâgatin temel konularının onun şiirlerindeki sunuluş biçimi incelenecektir. Bu çerçevede şairin üslubuna etki eden "şiirin muhtevası" ve "şairin mizacı, kültürü, ruh hâli"[660] gibi faktörlere yeri geldikçe değinilerek, kelime seçiminde ve cümle yapılarında ön plana çıkan özellikler, şiirlerine hangi anlatım biçiminin hâkim olduğu ve dili daha canlı kılmak için hangi bedîʿ sanatlarına daha çok başvurduğu gibi hususlar incelenecektir.

2.1. Kelime Kadrosu

Kelime "basit -yani cümle olmayan- bir anlam için konulan lafız"[661] olarak tarif edilmiştir. Dolayısıyla kelime denildiğinde hem lafız hem de mana anlaşılır. Arap Edebiyatı'nda lafzın mı yoksa mananın mı daha önemli olduğu tartışılmış bu konuda ittifak edilen bir görüş ortaya konulamamıştır. Kanaatimizce şiir söz konusu olunca lafız veya manadan birini diğerine öncelemek pek de mümkün gözükmemektedir. Zira kelimenin telaffuzu dinleyicinin kulağına, anlamı ise gönlüne hitap etmekte olup kaliteli bir şiir için her ikisi de birbirine üstün tutulamayacak derecede önemlidir.

Edebiyatta şair ve yazarların kelime seçimi oldukça önemlidir. Bu nedenle konuya hak ettiği ilgiyi gösteren eleştirmenler edebî bir eserde kullanılan kelimelerin niteliği konusunda bazı kaideler ortaya koymuşlardır. Bunları üç başlık altında değerlendirmek mümkündür:

i. Tenâfuru'l-Ḥurûf (Kelimede Söyleyiş Güçlüğü): Kelimeler barındırdıkları harflerin sıfatları, mahreçlerinin yakınlığı ve hareke

---

657 Aktaş, *age.*, s. 23.

658 Aktaş, *age.*, s. 63.

659 Aktaş, *age.*, s. 71.

660 Edebiyatçının üslubuna etki eden faktörlerle ilgili geniş bilgi için bk. Aktaş, *age.*, s. 38-39.

661 Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. ʿAḳîl b. Abdirrahmân el-Hemedânî, *Şerḥu İbni 'Akil 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru't-Turâs, Kahire, 1400/1980, I, 15.

geçişleri bakımından kolay telaffuz edilebilir nitelikte olmalıdır.[662] İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde kulağı tırmalayan ve dile ağır gelen kelimeler azdır. Örneğin aşağıdaki iki beyitlik kısa şiir şairin, kelimelerini seçerken fonetik ölçülere riayet ettiği konusunda fikir veren örneklerden biridir[663]: [Tavîl]

تَدَرَّجَ دَارِيُّ النَّسِيمِ عَلَى الرَّنْدِ وَجَاءَ بِأَنْفَاسِ الرَّيَاحِينِ وَالْوَرْدِ

فَحَمَّلْتُهُ مِنِّي هَدِيَّةَ مُفْعَمٍ مِنَ الشَّوْقِ مَطْوِيِّ الضُّلُوعِ عَلَى الْوَجْدِ

Dâreyn meltemi defnenin üzerinde yavaş yavaş yükselip reyhan ve gül nefesleri getirdi.

Kaburgaları aşk üzerine dürülmüş (içinde bir aşk barındıran) bu [aşık]tan özlem dolu bir hediye yükledim ona.

Bu beyitlerdeki kelimelerin büyük çoğunluğu akıcı ve telaffuzu kolay olan ر (râ), ل (lâm), ن (nûn), ف (fâ), ب (bâ), م (mîm) ve yumuşak bir harf olan ه (he)'den[664] bir veya birkaçını barındırması yönüyle fonetik açıdan güzel ve kulağa hoş gelen kelimelerdir. Bu harflerden herhangi birini içermeyen شَوْق kelimesi de ses özellikleri bakımından iyi bir kelimedir. Zira el-Halîl b. Ahmed'e (175/791) göre yukarıdaki ilk altı harften birine sahip olmayan isimlerde tonlu harfler olan ع (ʿayn) veya ق (kâf) harflerinden birinin bulunması güzel olacaktır.[665] Harflerin mahreç yerlerinin yakınlığından doğan ve fesahat açısından tasvip edilmeyen bir durum olan tenafür[666] sadece تدرّج kelimesinde peş peşe gelen ت (tâ) ve د (dâl) harfleri arasında bulunmaktadır. Zira dilcilere göre en fasih kelime mahreç yerleri birbirine en uzak harflerden meydana gelendir.[667] Dolayısıyla şiirin genel olarak telaffuzu basit ve fonetik açıdan kulağa hoş gelen sözcüklerden oluştuğu söylenebilir. Bu özelliklerin İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin geneline hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

---

662 Ebû Osmân ʿAmr b. Baḥr el-Câḥız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423, I, 129; İbn Munḳiz, *age*., s. 289; el-Mueyyed-Billah, *age*., III, 124; Ahmed Ahmed Bedevî, *age*., s. 457-458.

663 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 107.

664 el-Halîl b. Ahmed, *age*., I, 51-54; Ahmet Yüksel, "İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar", *OMÜİFD*, sy. 24-25, Samsun, 2007, s. 143-145.

665 el-Halîl b. Ahmed, *age*., I, 53.

666 İsmail Durmuş, "Tenâfür", *DİA*, Ankara, 2011, XL, 439-440.

667 Ebu'l-Feṯḥ Osman b. Cinnî, *Sirru Ṣınâʿati'l-İʿrâb*, thk. Hasen Hindâvî, Dımaşḳ, 1405/1985, s. 516; İbn Sinan el-Ḫafâcî, *age*., s. 64.

ii. Anlaşılma Güçlüğü: Şiirde kullanılan kelimeler herkes tarafından anlaşılabilecek derecede açık ve bilinen sözcükler olmalıdır. Buna göre şiirde, sarf kaidelerine uygun olsa bile Arapların kullanmadığı sözcüklere yer verilmemeli, müşterek anlam barındıran kelimeler kastedilen mana anlaşılmayacak biçimde kullanılmamalı ve çeşitli bilim dallarına ait terimlere çok başvurulmamalıdır.[668]

İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri incelendiğinde onun bilimsel terimler kullanmadığı gözlenir. Kıyasa aykırı sarf vezinleri ise son derece az olup bunlar; "filiz" anlamındaki غَرْس kelimesinin çoğulu olarak kullanılan[669] غُرُوس, "zayıf, aciz" anlamındaki مَهِيض yerine kullanılan[670] مُهاض, "öttü" anlamındaki غَرَّدَ yerine kullanılan اغْتَرَدَ ve "salınarak yürür" anlamındaki يَمِيس yerine kullanılan[671] يُمَايِسُ kelimeleridir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki "dahîl"[672] adı verilen, Arapça'ya başka dilden geçen kelimeler sayı bakımından oldukça az yer işgal eder. Şairin kullandığı الدَّاوَرْد (at sırtında yapılan düello[673]), الدَّسْتَبْنْد (Mecusîlerin el ele tutuşarak yaptıkları bir dans[674]), الْقُرْطَق (hırka, kaftan[675]), الدَسْكَر (acemlerin, sarayı andıran içki ve eğlence evi[676]), الشَّطْرَنْج (satranç[677]) ve الفرْزِين (vezir[678]) gibi bazı satranç taşı isimleri,

---

668 el-Câḥıẓ, *age*., I, 129; Ahmed Ahmed Bedevî, *age*., s. 458-462, 463-465, 467-470.

669 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 175.

670 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 191.

671 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 142.

672 "Daḫîl" ve onunla benzer anlamda kullanılan çeşitli kavramlar hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Acar, *Arap Dilinde Ta'rîb Olgusu Açısından Garîbu'l-Kur'ân*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, UÜSBE, Bursa, 2007, s. 232-247; Yusuf Sami Samancı, *Arap Dilinde Dahil Meselesi, Aybil Basımevi*, Konya, 2011, s. 43-71.

673 Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*, Arapçaya trc. Cemâl el-Ḫayyâṭ, Vizâretu'ş-Şekâfe ve'l-İ'lâm li'l-Cumhûriyyeti'l-'Irâḳıyye, Bağdat, 2000, X, 153.

674 Ebû Manṣûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî el-Herevî, *Tehẕîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Ivaḍ Mur'ib, Dâru İḥyâi't-Turâṡi'l-'Arabî, Beyrut, 2001, XI, 169.

675 Ebu's-Sa'âdât Mecduddîn el-Mubârek b. el-Eṡîr, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîṡ ve'l-Eṡer*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, 1399/1979, IV, 42.

676 el-Halîl b. Ahmed, *age*., V, 426; Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâîl b. Sîde el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-Muḥîtu'l-A'ẓam*, thk. Abdulhamîd Hundâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1421/2000, VII, 162.

677 İbn Sîde, *age*., VII, 599.

678 el-Fîrûzâbâdî, *age*., s. 520.

النَّرْد (tavla[679]), النَّيْرُوز (nevruz[680]) vb. gibi yabancı dilden geçen kelimelerin tamamı Farsça asıllıdır ve Araplar tarafından anlamları bilinen sözcüklerdir. Bunlar çoğunlukla İran kültür ve folkloruna ait olması sebebiyle Arapçada karşılığı olmayan ya da karşılığı olsa bile Araplarca daha çok tercih edilen kelimelerdir. Bu durumun tek istisnası "sancak" anlamındaki[681] بَنْد kelimesinin çoğulu olan بُنُود sözcüğüdür. Bunun yerini alabilecek Arapça kökenli birçok kelime mevcut olduğu halde şair muhtemelen aruz veznine uydurmak için bu sözcüğü tercih etmiştir.

Şiirde kullanılan müşterek anlamlı kelimelerle ilgili, şairin kastettiği anlamı dinleyiciye hissettirecek bir kayıt düşmesinin kelimelerin anlaşılırlığı bakımından önemli olduğu ifade edilmişti. Ezdâd adı verilen ve bünyesinde zıt anlamlar barındıran lafızlar da müşterek kelimelerin bir türüdür.[682] Bu çerçevede İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki طَرِبَ ve türevlerine dair kullanımlara değinmekte yarar vardır. Zira bu kelime ezdâddan olup aynı zamanda hem "neşelendi" hem de "hüzünlendi" anlamlarına gelir.[683] Şair bu kökten gelen طَرْب, إِطْرَاب, تَطْرِيب, طَرِبَ ve طَرُوب kelimelerini şiirlerinde çok fazla kullanır. Bu kullanımların çoğunda kelimenin hangi anlamının kastedildiği anlaşılabilirken bazen hangi anlamın kastedildiğini bilmek için onun diğer şiirlerini incelemeye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda İbnu'n-Naḳîb'in طَرُوب kelimesinin kullanımına yönelik birkaç beytini zikretmek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Örneğin şairin aşağıdaki beyti, kelimenin "neşeli" anlamında kullanıldığına bir örnektir. Zira kalbin çarpması hüznü değil neşeyi ifade eder[684]: [Hafîf]

فَتَبَسَّمَتْ ثُمَّ أَوْجَمَتْ عَنْ رَدِّ جَوَابٍ مِنْ خَفْقِ قَلْبٍ طَرُوبٍ

[Sevgili] tebessüm etti. Sonra neşeli bir kalbin çarpmasına karşılık vermekten kaçındı.

---

679 el-Ezdî, *age.*, II, 640.

680 el-Feyyûmî, *age.*, s. 229.

681 el-Cevherî, *age.*, II, 450.

682 Muharrem Çelebi, "Ezdâd", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 47.

683 Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *Kitâbu'l-Ezdâd*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, Beyrut, 1407/1987, s. 102.

684 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 40.

Aşağıdaki beyit ise kelimenin "hüzünlü" anlamında kullanıldığı örneklerden biridir[685]: [Hafîf]

خَلَّفَتْ مِنْكَ مُسْتَهَامًا كَئِيبًا هَائِمًا ذَاهِلًا مَشُوقًا طَرُوبَا

[O kadın] seni karasevdalı, kederli, aklı karışmış, dalgın, özlemli ve mahzun bir halde bıraktı.

Buna karşın aşağıdaki beyitlerin ilkinde kelimenin hangi anlamda kullanıldığı anlaşılamamaktadır[686]: [Hafîf]

قُمْ وَسَقِّ الْمُدَامَ كُوبًا فَكُوبَا فَخَطِيبُ الرِّيَاضِ أَضْحَى طَرُوبَا

وَالنَّوَاوِيرُ فِي الْأَكِمَّةِ تَجْلَى حَبَبًا مِنْ لُجَيْنِهَا مَقْلُوبَا

غَيْرَ أَنَّ الرِّيَاحَ قَدْ مَزَّقَتْ عِنْ دَ اعْتِنَاقِ الْغُصُونِ مِنْهُ الْجُيُوبَا

Kalk ve kadeh kadeh şarap sun! Zira bahçenin hatibi hüzün[le öter] oldu.

Goncalar içindeki çiçekler [sanki] kalıba dökülmüş gümüşten kabarcıkları ifşâ ediyor.

Ayrıca rüzgâr, kendisiyle kucaklaştıklarında dalların sinelerini yırtıyor.

Görüldüğü üzere bu beyitlerde kuşun kederle mi yoksa neşeyle mi öttüğü açık bir biçimde ifade edilmemiştir. Fakat İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde kuşların hüznü temsil ettiğini bilen birisi طَرُوبا kelimesini "hüzünle" şeklinde anlamakta zorlanmayacaktır.

iii. Anlam Zenginliği: Şair şiir söylerken düşünce ve hislerini iyi yansıtan, şiirin doğasına uygun, güzel çağrışımları ve anlam zenginliği ile okuyucuyu etkileyebilecek türden kelimeler seçmelidir. Bu nedenledir ki; eleştirmenler pazar ve ekonomi terminolojisine geçerek anlam zenginliğini yitirmiş kelimelerin şiir için uygun olmadığını ifade etmişlerdir.[687] İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde genel olarak bu kıstaslara uygun kelimeler seçtiği anlaşılmaktadır. Zira onun şiirlerinde yer verdiği sözcükler büyük ölçüde eskiden beri şiirlerde kullanılan ve bünyesinde belli bir anlam zenginliği barındıran kelimelerdir. Örneğin konunun başında fonetik özelliklerine temas edilen şiirdeki نَسِيم

685 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 39.

686 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 48.

687 Ahmed Ahmed Bedevî, *age*., s. 452-455, 462-463; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳaṣîde*, s. 140-142.

(meltem), رَنْد (defne), رَيَاحِين (reyhanlar), وَرْد (gül), شَوْق (özlem) ve وَجْد (aşk) kelimeleri şiirsel olarak belli bir mana zenginliği olan, güzel çağrışımları ile dinleyiciyi etkileyebilecek türden kelimelerdir.

Hiç kuşkusuz şairlerin kelime seçimlerinde kişilik özelliklerinin, duygu ve düşüncelerinin yanı sıra yaşadıkları çevrenin de etkisi söz konusudur. Şairler yaşadıkları çevrenin sosyo-kültürel hayatı ve coğrafi özelliklerine ait kelimelere şiirlerinde belli ölçüde yer verirler. Bu nedenle yerleşik hayat yaşayan bir Arap şair, şiirlerinde çöl, çadır, vahşi hayvanlar, kalıntılar (atlâl) vs. gibi göçebe hayatla ilgili kelimeleri çok fazla kullanıyorsa onun bu yönüyle taklitçi bir şair olduğunu söylemek zor olmayacaktır.

İbnu'n-Naḳîb'in göçebe hayata ait kelimeleri çok az kullandığı görülmektedir. Bunlardan bazıları النَاق (deve), العِيس (develer), الـمَهَا (yaban sığırları), الخَيْمَة (çadır), الرَّوَانِف (çadır brandası) ve الفَيَافِيّ (beyaz çöller) kelimeleridir. Şiirlerde çok geçen الظَبْي, الرَشَأ ve الغَزَال gibi ceylan anlamına gelen kelimeleri ise ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Zira bunlar, güzellik bakımından sevgiliyi simgelemek üzere eski-yeni, şehirli-bedevî neredeyse bütün şairler tarafından sık kullanılan, Arap şiirinin bütün zaman ve mekânlarına mâlolmuş kelimelerdir. İbnu'n-Naḳîb, şiirlerinde göçebe hayatı çağrıştıran kelimeler yerine yaşadığı coğrafyanın özelliklerini yansıtan sözcükleri tercih eder. En sık başvurulan الرَوْضَة (bahçe) kelimesi ile الرَبْوَة (tepe) ve الغُصْن (dal, fidan) kelimeleri bu örneklerden birkaçıdır. Öte yandan şair yaşadığı dönemin sosyal hayatını yansıtan الشَّطْرَنْج (satranç), النَّرْد (tavla), الزَّار (zar) ve التُّبْغ (tütün, nargile) gibi kelimelere de şiirlerinde yer verir. Şiirlerde, dini sözcüklerin sayısı son derece az olup, الأبْدَال (abdâl) ve الأوْتَاد (evtâd) dışında tasavvufi kavram bulunmamaktadır.

Son olarak İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde en çok kullandığı kelimelere dair bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır. Çünkü bir şairin sık kullandığı kelimeleri belirlemek onun duygu ve düşüncelerinin hangi varlıklar etrafında kümelendiğini ortaya koyarak şiirlerini daha sağlıklı değerlendirmek açısından önemlidir. Şiirlerde genellikle belli kelimelerin belli konularda yoğunlaştığı göz önüne alınırsa İbnu'n-Naḳîb'in kullandığı kelimeleri şiirlerin konuları ile ilişkilendirerek incelemek yararlı olacaktır.

Şairin ihvâniyyât şiirlerinin merkezinde الأُنْس (dostluk) ve الوُدّ (sevgi) kelimeleri yer alır. Bunlarla ilintili olan, "dost" anlamındaki الحَبِيب, الخِلّ ve الإلْف kelimeleri de bu konunun vazgeçilmez

sözcüklerindendir. Bunlardan başka, dostlara duyulan özlemi ifade eden الشَوْق, onlarla geçirilen zamanlar ve karşılıklı verilen sözler anlamındaki العَهْد, dostlarla birlikte olmanın hissiyatını anlatan السُرُور (sevinç), الهَنَاء (mutluluk) ve الطَرْب (neşe), kuşların ötmesi anlamındaki صَدَحَ, الشَدْو, أرَنَّ ve اِغْتَرَد, bu ötüşleri ile dostları hatırlatmalarını ifade eden ذَكَّر kelimeleri ihvâniyyât konusunda çok kullanılan kelimelerdir.

Tabiat şiirlerinde en sık karşılaşılan kelime ise الرَّوْض (bahçe)dir. Bunlardan başka دِمَشْق (Dımaşk), الرَّبْوَة (tepe), الرَّبِيع (ilkbahar), النَّهْر (ırmak), الغَدِير (gölet), النَّوْر ve الزَّهْرَة (çiçek), الوَرْد (gül), النَّسِيم (meltem), الرِّيح (rüzgâr), الدَّوْح (ulu ağaç), الغُصْن (dal, fidan), الظِّلّ (gölge), الطَّيْر (kuş), her biri "güzel koku" anlamına gelen النَّشْر, المِسْك, العَبِير, الطِّيب, العَرْف ve النَّفْحَة, "güzel kokmak" anlamındaki تَعَطَّر çok kullanılan kelimelerdir. Ayrıca bahçenin ıslaklığını anlatmak için kullanılan الطَّلّ (çisenti) ve النَّدَى (çiğ), dalın tazeliğini ifade eden الرَّطِيب (yaş) ve çeşitli hareketlerini anlatan انْثَنَى (büküldü), تَهَادَى (salındı), مَالَ (eğildi) ve تَهَلَّل (sarktı), rüzgârın çıkardığı hafif sesi ifade etmek için kullanılan هَيْمَنَ (fısıldadı) kelimeleri de şairin tabiat şiirlerinde çokça yer verdiği diğer bazı sözcüklerdir.

Medih şiirlerinde kullanılan kelimeler doğal olarak övülen kişinin güzel hasletlerini ortaya koymaya yönelik olanlardır. Bunlar içerisinde öne çıkanlar memduhun şahsiyetini ifade eden شَهْم (asil), سَيِّد (beyefendi), مَوْلى (efendi), هُمَام (yüce gönüllü, cömert, cesur), سَرِيّ (şerefli) kelimeleri; sahip olduğu çeşitli nitelikleri anlatan فَضْل (fazilet, üstünlük), كَرَم (saygınlık), مَجْد (şeref), فَصَاحَة (düzgün konuşma), بَلَاغَة (etkili konuşma), حُسْنُ خَلَائِقَ (güzel huylar ve iyi mizaç) ve övülen şahsın konumunu yansıtan الذُّرَى (zirveler), العُلَا (yücelikler) ve سَبْق (öncelik) kelimeleridir. Bu tarz şiirlerde geçen فَخَار (övünç), ثَنَاء (övgü) ve شِيمَة (mizaç) de şairin çok kullandığı diğer sözcüklerdir.

Şairin hamriyyât şiirlerinde başvurduğu kelimeler konunun doğasına uygun olarak içki ve eğlence merkezli sözcüklerdir. Bunlardan en çok kullanılanlar الْمَجْلِس (içki ve eğlence meclisi), حَلَّ (bir meclise veya bir bahçeye oturmak), الشَّبَاب (gençlik), الصِّبَا (çocukluk, gençliğin ilk dönemi, eğlence), العَيْشُ (yaşam), المُنَى (arzular), اِبْتِكَارُ اللَّذَّات (lezzetleri keşfedip vakit kaybetmeden devşirmek), الرَّاح ve المُدَام (şarap), الكَأْس (kadeh), السَّاقي (saki), يُدِيرُ (şarap sunar), النَّدِيم (nedim, içki arkadaşı), اللَّهْو (eğlence), الغِنَاء (şarkı) ve العُود (ud) kelimeleridir.

İbnu'n-Naḳîb gazel şiirlerinde ceylan anlamındaki الظَّبْي, الرَشَأ ve الغَزَال; aşk anlamındaki الهَوَى, الحُبّ, الجَوَى ve الوَجْد; kalp ve gönül anlamına gelen القَلْب, الفُؤَاد ve الحَشَا kelimeleri ile sevgilinin yanağını ifade eden الخَدّ ve "zülüf" anlamına gelen العِذَار kelimelerini çok kullanır. Ayrıca البِنْت (kız), الخَرِيدَة (bakire), العَرُوبَة (güzel kız) ve الغَذَاة (genç kız) kelimeleri şairin kasidesini nitelemek için başvurduğu, çok kullanılan kelimelerdendir.

Sonuç olarak şiirlerindeki kelimelerin büyük ölçüde telaffuzu kolay, anlaşılır ve belli bir anlam zenginliğine sahip sözcükler olduğu göz önüne alınırsa şairin kelime seçiminde titiz davrandığı söylenebilir. Öte yandan belli kelimelerin belli konularda yoğun olarak kullanılması şairin zihnini meşgul eden, duygu ve düşüncelerinin, etrafında kümelendiği olaylar ve varlıklar hakkında fikir vermektedir.

2.2. Cümle Yapıları

Cümle içerisindeki konumu göz ardı edilerek bir kelimenin lafzının mı yoksa manasının mı önemli olduğunu tartışmanın yersiz olduğunu ifade eden Abdulkâhir el-Curcânî, üstünlük ölçüsünün bir lafzın kendisini izleyen diğer lafızların anlamlarıyla uyumlu olup olmaması vb. gibi nazma dayalı konular olduğunu vurgular.[688] O ve onun gibi nazım konusu üzerinde duran dilciler "meʿânî" adı verilen ilmî disiplini kurarak sözün, durumun gereğine (muḳteḍa-i ḥâl) uygun söylenip söylenmediği konusunda bazı prensipler geliştirmişlerdir. Bu çerçevede sözün söyleniş gayeleri (haber ve inşâ), kelimelerin cümle içerisinde öne alınması (taḳdîm) ve sonraya bırakılması (te'ẖir), sözden düşürülmesi (ḥaẕf), cümlelerin birbirinden ayrılması (faṣl) ve birbirine bağlanması (vaṣl), sözü kısaltma (îcâz) ve uzatma (iṭnâb) vb. gibi ifade biçimlerini incelemişlerdir.[689] İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerini bu formlar çerçevesinde ele almadan önce şiirlerinin sözün fesahati bakımından nerede durduğunu incelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

688 Abdulḳâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, I, 46.

689 İsmail Durmuş, "Meânî", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 204-205; Sedat Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 465.

2.2.1. Sözün Fesahati

Fesahat, sözün kusurlardan uzak, açık seçik ve anlaşılır olması anlamında[690] belâğat terimidir. Eleştirmenler sözün açık ve kusursuz olmasına önem vermişler ve bunun tespiti noktasında bazı ölçütler getirmişlerdir. İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri, eleştirmenlerin sözün kalitesi ile ilgili ortaya koydukları kurallar bağlamında şu üç noktadan ele alınabilir:

i. Tenâfuru'l-Kelimât (Söz Diziminde Söyleyiş Güçlüğü): Ses açısından kelimelerin birbiri ile uyumlu olması harflerin birbiri ile uyumu kadar önemli bir konudur. Bu mevzuya ilk temas eden[691] Ḫalef el-Aḥmer şu beyti ile şiirin kelimeleri arasındaki fonetik uyumsuzluğu üvey evlatlar arasındaki uyuşmazlığa benzetir[692]: [Tavîl]

وَبَعْضُ قَرِيضِ الْقَوْمِ أَبْنَاءُ عَلَّة يَكِدُّ لِسَانَ النَّاطِقِ الْمُتَحَفِّظِ

Şairlerin bazı şiirleri[nin kelimeleri] üvey evlatlar gibidir; ezberleyip okuyan kişinin dilini yorar.

Bir dizede birkaç harfin sürekli tekrar edilmesi, bazı sözcüklerin iki veya daha fazla tekrarı, peş peşe gelen sıfatların veya art arda gelen bağlaçsız fiillerin çokluğu ve zincirleme isim tamlamalarının uzunluğu gibi durumlar kelimeler arasında uyumsuzluk meydana getiren etkenler olarak görülmüştür[693]:

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde kelimeler arası fonetik uyumsuzluğa pek rastlanmaz. Bu konuda zikredilebilecek az sayıdaki örnekte ise sözcüklerin tekrarından, sıfat tekrarından veya edat tekrarından doğan bir tenafür söz konusudur.

Kelime tekrarından doğan tenafüre İbnu'n-Nakîb'in şu beyti örnek verilebilir[694]: [Kâmil]

تَشْكُو وَأَسْمَعُ مَا تَقُولُ وَأَنْثَنِي أَشْكُو وَتَسْمَعُ مَا أَقُولُ وَتَنْثَنِي

---

690 İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 60; Ebû Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-'Ulûm*, haz. Nu'aym Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1407/1987, s. 416.

691 Durmuş, "Tenâfür", *DİA*, XL, 440.

692 el-Câḥız, *age*., I, 75; İbn Raşîk, *age*., I, 257.

693 Ahmed Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, 3.b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1993; Zafer Kızıklı, *Arap Dilinde Belâgat Bilimi*, Kızıklı Yayınları, Ankara, 2008.

694 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 282.

[Ötmekte olan kuş] yakınıyor, ben söylediklerini dinliyor ve duygulanıyorum. Sonra ben yakınıyorum o benim söylediklerimi dinleyip duygulanıyor.

Görüldüğü üzere şair farklı kiplerde انثنى ,قال ,سمع ,شكا fiillerini ve ما ism-i mevsûlünü ikişer defa, و bağlacını da dört defa zikrederek beytin akıcı bir biçimde okunuşunu zorlaştırmış ve kulağa hoş gelmeyecek bir şekle dönüştürmüştür.

Kelime tekrarından doğan tenafüre bir diğer örnek de aşağıdaki beyitlerin ikincisidir[695]: [Kâmil]

نَهْرٌ تَجَعَّدَ فِي رُبًى تَرْهَى، بِهَا غُصُنٌ تَمِيسُ عَلَيْهِ طَيْرٌ تُهَتِّفُ

فَكَأَنَّ ذَا دِرْعٌ وَذَا وَشْيٌ وَذَا قَدٌّ وَذَا شَادٍ هُنَاكَ يُشَنِّفُ

Nehir, ışıldayan tepelerde kıvrılmaktadır. Orada, üzerinde kuşların öttüğü dallar salınır.

Sanki biri zırh, biri süs, biri endam biri de orada [kulaklara] küpe takan bir şarkıcıdır.

Aşağıdaki şiirin ilk beytinde ise çok fazla sıfat zikredildiği için cümlede bir tenafür meydana gelmiştir. Bu nedenle ikinci beyitteki akıcılık ilk beyitte bulunmamaktadır[696]: [Tavîl]

رُبَّ أَحْوَى أَحْوَرِ الْجَفْنِ رَشِيٍّ الْقَدِّ أَهْيَفْ

كُلَّمَا حَنَّ تَمَادَى وَإِذَا أَوْعَدَ أَخْلَفْ

Nice kara gözlü, ceylan endamlı, zarif esmerler vardır ki;

Her ne zaman acısa [vuslatı] devam ettirir, [ayrılıkla] tehdit ettiğinde cayar.

Edat tekrarından kaynaklanan tenafüre de aşağıdaki beytin ilk şatrı örnek verilebilir. Beytin ikinci şatrındaki kolay söyleyiş ilk şatırda mevcut değildir[697]: [Tavîl]

هَرِقْنَا بِهِ لِلزِّقِّ فِي رَيِّقِ الصِّبَا نَجِيعَ سُلَافٍ الْبَابِلِيَّ الْمُعَتَّقَ

Orada, gençliğin baharında testiye akıttık, yıllanmış kıpkırmızı Babil şarabını.

---

695 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 215.
696 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 217.
697 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 220.

ii. Ḍa'f-ı Te'lîf (Söz Diziminde Kuralsızlık): Şiirde, aruz vezni zorunluluğu sebebiyle zaman zaman nahiv kurallarına aykırı söyleyişler söz konusu olsa da bu durum dil bilginleri tarafından uygun görülmemiştir. Bu nedenle iyi şair, bir taraftan vezni korurken diğer yandan da nahiv kurallarına sadık kalmalıdır.[698] İbnu'n-Naḳîb'in nahiv kurallarına muhalif kullanımları şiirlerinin kalitesine zarar verecek kadar çok olmayıp bunlar da ya harf hazifleri ya da hareke tasarrufları şeklindedir. Örneğin aşağıdaki beyitte لا تَكُنْ şeklinde söylenmesi gereken ifade aruz vezni gereği nahiv kurallarına aykırı olarak[699] لا تَكُ şeklinde söylenmiştir[700]: [Kâmil]

أَوْ لَا، فَلَا تَكُ عَاتِبًا مَنْ زُرْتَه فِي غَيْرِ وَقْتٍ صَالِحٍ بِمُلَالِ

[İster yıllarca bu ziyaretten mahrum bırakılmış anlayışlı biri ol,] ister olma. Uygunsuz vakitte huzursuzluk vererek ziyaret ettiğin kişinin kapısından içeri adım atma.

Şairin nahiv kurallarına aykırı olarak hareke tasarrufunda bulunmasına da aşağıdaki beyit örnek gösterilebilir:

وَاعْطِفْ عَلَى الْمَرْجَةِ الْمَيْثَاءِ تَلْقَ بِهَا دَاعٍ إِلَى اللَّهْوِ مِعْوَانًا عَلَى الْوَطَرِ

Toprağı nemli Merce'ye uğra, orada arzuları gerçekleştirmeye yardım eden bir davetçi ile karşılaşacaksın.

Beytin ikinci mısrasında yer alan دَاعٍ kelimesinde hareke hatası bulunmaktadır. Cümle içerisinde تَلْقَ fiilinin mefulü durumunda olan bu kelimenin gramer kuralları gereği داعِيًا şeklinde harekelenmesi gerekerdi.

iii. Taʿḳîd (Söz Diziminde Anlaşılma Güçlüğü): Bu terim cümledeki sözcüklerin gelmeleri gereken konumdan farklı bir yerde zikredilmesi (lafzî taʿḳîd) veya alakasız bir kurgu sebebiyle kastedilen anlamın anlaşılmamasından (manevî taʿḳîd) doğan bir kapalılığı ifade eder.[701] İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin genellikle açık ve anlaşılır cümlelerle kurgulandığı anlaşılmaktadır. Onun şiirlerinde taʿḳîd oldukça az olup bunlar da lafzî taʿḳîd şeklindedir. Örneğin aşağıda yer

698 Ahmed Ahmed Bedevî, *age*., s. 470-471; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 28.
699 el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 28-29.
700 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 241.
701 Ahmed Ahmed Bedevî, *age*., s. 472; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 29-32.

alan şiirin ikinci beyti şairin anlaşılması güç cümlelerinden biridir[702]: [Hafîf]

حِينَ بَانَ الْخَلِيطُ وَازْدَادَ وَجْدِي قُلْتُ وَالدَّمْعُ فِي الْخُدُودِ يَسِيلُ

يَا رَسُولِي إِلَيْهِ رُوحِيَ خُذْهَا مُنْجِدًا إِثْرَهُ بِهَا يَا رَسُولُ

Dostum ayrılıp gittiğinde özlemim artınca –gözyaşım yanaklarda akarken- dedim ki;

"Elçi, onun peşi sıra canımı da götür, bu sayede bana yardım et ey elçi!"

Görüldüğü üzere ikinci beyit birinci beyit kadar anlaşılır bir cümle kurgusuna sahip değildir. Bunun sebebi ikinci beyitteki kelimelerin mutad cümle kurgusuna göre cümle içerisinde, olmaları gereken yerde bulunmayışıdır. Şayet şair bunun yerine يا رسولي خذ روحي إليه إثره -منجدًا بها- يا رسولُ demiş olsaydı cümle daha anlaşılır olacaktı. Fakat duygu ve düşüncelerini ifade ederken aruz veznini gözetme kaygısı şairi böyle bir anlaşılmazlığa itmiştir.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde, fonetik bakımdan kelimelerin birbiriyle uyumsuz olması, cümle yapılarında genel kabul gören gramer kurallarına aykırılık bulunması ve kelimelerin cümle içerisinde gelmeleri gereken yerden farklı bir yerde zikredilmesinden kaynaklanan anlaşılmazlık gibi fesahate zarar veren durumlar son derece az olup cümleler genellikle fasih niteliktedir.

2.2.2. Cümle Türleri

Belagat bilginleri sözü, söyleniş gayesine ve yapısal özelliklerine göre ikiye ayırmışlar, doğrulanabilir veya yalanlanabilir türden sözleri "haber", doğru veya yalan ihtimali olmayan sözleri ise "inşâ" olarak isimlendirmişlerdir.[703] İbnu'n-Naḳîb'in haber cümlelerini inşâ cümlelerine göre daha fazla kullandığı görülmektedir. Dilbilimsel olarak haber cümlelerinin pasif bir şekilde dış dünyayı yansıtma, inşâ cümlelerinin ise dış dünyayı yansıtmanın yanı sıra bizzat onu

---

[702] İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 246.

[703] es-Sekkâkî, *age*., s. 166; el-Ḫaṭîb Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân el-Ḳazvînî, *el-Îḍâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed Abdulmunʿim Ḫafâcî, 3.b., Dâru'l-Cîl, Beyrut, ts., I, 55-57; Muhammed Aʿlâ b. Alî et-Tehânevî, *Keşşâfu Iṣṭılâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. Alî Dehrûc, Beyrut, 1996, I, 114, 282; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 43, 61; Faḍl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Me'ânî*, 4.b., Dâru'l-Furkân, Amman, 1417/1997, s. 100.

oluşturmaya katkıda bulunma özelliği[704] göz önüne alındığında İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerine haber cümlelerinin hâkim olması onun daha çok, var olanı konuşma çabası içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu genel değerlendirmenin ardından şimdi de şairin haber ve inşâ cümlelerinde öne çıkan özellikler incelenecektir.

2.2.2.1. Haber Cümleleri

İbnu'n-Naḳîb'in haber cümleleri isim ve fiil cümleleri şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulduğunda her iki cümle türünün de birbirine yakın oranlarda kullanıldığı görülür. Şair medih şiirlerinde daha çok isim cümlelerini tercih eder. Böylece memduhun hasletlerinin geçici değil kalıcı ve sürekli olduğunu ifade etmek ister. Zira isim cümleleri devam ve süreklilik (ṣubût ve istiḳrâr) bildirir.[705] İsim cümlelerinin tercih edildiği bir diğer yer de hikmetli ifadelerdir. Çünkü içerisinde hikmet barındıran cümleler genellikle belli bir tecrübe sonucu söylenmiş, her zaman ve zemine uygun genel geçer hükümlerdir. Şair eski günleri anlattığı şiirlerinde ise durumun doğasına uygun olarak mazi sîğalı fiil cümlelerini tercih eder. Muzari sîğalı fiil cümleleri daha geniş bir kullanım alanına sahip olmakla birlikte çoğunlukla tasvir şiirlerinde tercih edilir. Fiil cümlelerinin oluş ve tekrarlanma (ḥudûṯ ve teceddud) ifade ettiği[706] göz önüne alınırsa İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde geçmişte yaşananların o zamana mahsus olarak gerçekleşip sona erdiği, tabiatta meydana gelen değişimlerin de mevsimlerin değişimine paralel olarak sürekli değişip yenilendiği anlatılmak istenir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri genel karakteri itibari ile "muhatabın, söylenen şey hakkında bilgi sahibi olmadığı" varsayımına dayalı olarak söylenen ve tekit edatlarının kullanımını gerektirmeyen "ibtidâi haber"[707] niteliğindeki cümlelerle kurgulanır. Muhatabın tereddütlü ve şüpheyle karışık kısıtlı bir bilgiye sahip olduğu kanaatine dayanan ve az sayıdaki tekit edatı ile ifadenin pekiştirildiği "talebi haber"[708] oldukça azdır. Muhatabın sözü asla kabul etmemesine binaen tekit

---

704 Tahsin Görgün, "İnşâ, Dil Bilimi Terimi Olarak İnşâ", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 339.

705 el-Ḳazvînî, *el-Îḍâḥ*, II, 110.

706 el-Ḳazvînî, *el-Îḍâḥ*, II, 110.

707 es-Sekkâkî, *age.*, s. 170; el-Mueyyed-Billah, *age.*, III, 141.

708 es-Sekkâkî, *age.*, s. 170; el-Ḳazvînî, *el-Îḍâḥ*, I, 71.

edatları ile iyice pekiştirilen "inkâri haber"[709] ise onun şiirlerinde bulunmamaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki haber cümlelerinin büyük çoğunluğu sözün söyleniş gayesi bakımından fâide-i haber[710] adı verilen muhatabı bilgilendirmek için söylenmiş cümleler niteliğindedir. Bu tür cümlelerle şair, içerisinde bulunduğu durumu dinleyiciye aktarmak, tabiata ait unsurları betimlemek ve bir şahsın erdemlerini zikrederek muhatabı bilgilendirmek çabasındadır. İbnu'n-Naḳîb fâide-i haber dışında yer yer dua, üzüntüsünü ifade, nasihat ve "lâzım-ı fâide-i haber"[711] denilen muhatabın bildiği şeyi kendisin de bildiğini ortaya koyma amacına yönelik haber cümleleri de söylemiştir.[712] Örneğin aşağıda yer alan beyit dua amaçlı söylenmiş haber cümlelerinden oluşmaktadır[713]: [Kâmil]

فَاللهُ يَحْرُسُهُ عَلَى كَيْدِ الْعِدَى وَيُدِيمُهُ خِلًّا عَلَيَّ مُؤَانِسَا

Allah onu düşmanların tuzağından korusun ve her zaman bana sadık bir dost yapsın.

Şairin, dostunun babasının ölümü üzerine söylediği bir taziye şiirine ait olan aşağıdaki beyitlerin ikincisindeki haber cümlesi ise üzüntüyü ifade için söylenmiştir[714]: [Munserih]

ظُفْرٌ تُرَى مَا أَرَاهُ أَمْ نَابُ أَمْ تِلْكَ لِلدَّهْرِ فِيَّ أَوْصَابُ

مَا الْعِيدُ عِيدٌ كَمَا عَهِدْتُ وَقَدْ زَالَ خَلِيطٌ وَشَطَّ أَحْبَابُ

Bu hissettiğim bir pençe mi yoksa bir diş mi? Yoksa kaderin bana reva gördüğü acılar mıdır?

Arkadaş çekip gitmiş ve dostlar uzaklaşmışken bayram artık o bildiğim (eski) bayram değil.

Şairin irşat ve nasihat amaçlı söylenmiş haber cümlesine örnek ise aşağıda yer alan beyitlerdir[715]: [Kâmil]

---

709 es-Sekkâkî, *age*., s. 171; el-Ḳazvînî, *el-İḍâh*, I, 71; el-Mueyyed-Billah, *age*., III, 141.

710 el-Ḳazvînî, *el-İḍâh*, I, 66.

711 es-Sekkâkî, *age*., s. 166; el-Ḳazvînî, *el-İḍâh*, I, 66.

712 Haber cümlelerinin çeşitli söyleniş gayeleri konusunda bilgi için bk: el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 46; Faḍl Hasen Abbâs, *'İlmu'l-Me'ânî*, s. 106-110.

713 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 179.

714 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 36.

715 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 241.

مَا كُلُّ وَقْتٍ لِلزِّيَارَةِ صَالِحٌ لَا سِيَّمَا إِنْ كَانَ وَقْتَ جَلَالِ
أَوْ غِبَّ حَمَّامٍ فإِنْ تَكُ حاذِقًا جُنِبْتَهَا بِتَعَاقُبِ الْأَجْيَالِ

Her vakit ziyaret için uygun olmaz. Özellikle de önemli bir vakit,
Veya banyo sonrası ise... İstersen yıllarca bu ziyaretten mahrum bırakılmış anlayışlı biri ol…

Aşağıdaki beyitler ise şairin lâzım-ı fâide-i haber amaçlı söylediği haber cümlelerinden meydana gelmektedir[716]: [Hafif]

خَلَّفَتْ مِنْكَ مُسْتَهَامًا كَئِيبًا هَائِمًا ذَاهِلًا مَشُوقًا طَرُوبا
وَاسْتَقَلَّتْ بِدَارِهَا عَنْكَ دَلًا وَصُدُودًا وَجَفْوَةً وَقُطُوبا

[O kadın] seni karasevdalı, kederli, aklı karışmış, dalgın, özlemli ve mahzun bir halde bıraktı.
Naz etmek, yüz çevirmek, darılıp uzaklaşmak için yurdunu senden ayırdı.

Burada şair muhataba, sevgilinin onu terk ederek kötü bir halde bıraktığını haber vermek gayesinde değildir. Onun zaten bildiği bu durumu kendisinin de bildiğini anlatmayı amaçlamaktadır.

2.2.2.2. İnşâ Cümleleri

Daha önce de ifade edildiği üzere inşâ, dildeki ifade biçimleri ve hitap şekillerinin tasnifi neticesinde ortaya çıkan iki temel kategoriden biri olup yalan veya doğru olma ihtimali bulunmayan cümleler için kullanılır.[717] İnşâî ifadelerin emir, nehiy, istifham (soru), nida, temenni (gerçekleşmesi mümkün olmayanı dilemek), teraccî (gerçekleşmesi mümkün olan güzel şeyleri dilemek), yemin, taaccüp, övgü ve yergi gibi çeşitleri vardır.[718] İbnu'n-Nakîb'in şiirlerinde, inşâî ifadeler ihbârî ifadeler kadar yoğun olmasa da bu kategorinin çeşitli anlatım biçimlerine dair belli oranda örnek bulunduğunu ifade etmek gerekir. Diğerlerine oranla daha fazla başvurulmaları ve anlatıma zenginlik

716 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 39.

717 es-Sekkâkî, *age*., s. 166; el-Ḳazvînî, *el-Îḍâh*, I, 55-57; Ahmed b. Mustafa Tâşköprîzâde, *Miftâḥu's-Sa'âde ve Miṣbâḥu's-Siyâde fî Mevḍû'âti'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1405/1985, II, 446-448; Görgün, agmd., s. 339.

718 el-Ḳazvînî, *el-Îḍâh*, I, 52-96; Tâşköprîzâde, *age*., II, 449-454; Besyûnî Abdulfettâh Feyûd, *'İlmu'l-Me'ânî Dirâse Belâğıyye ve Naḳdiyye li-Mesâili'l-Me'ânî*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1408/1998, II, 80-82.

katacak ölçüde çeşitli gayeler için kullanılmaları sebebiyle emir, istifham ve nidâ cümlelerine kısaca temas etmekte yarar vardır.

2.2.2.2.1. Emir

İbnu'n-Naḳîb emir cümlelerinde çoğunlukla emir fiil kullanır. Bunun yanı sıra bazen مَهْ (geri dur), رُوَيْدَكَ (yavaş ol), تَرَاكِ (terket), اِيهِ (devam et), حَنَانَيْكِ (acı) gibi emir manasına gelen isim fiiller veya عُذْرًا (affet), تَبًّا (Allah kahretsin) ve مهْلًا (ağır ol) gibi emir anlamı taşıyan mastarlar tercih eder.

Emir kipleri kimi zaman asıl anlamlarından çıkarılarak başka manalarda kullanılabilir.[719] Bu çerçevede İbnu'n-Naḳîb'in emir kiplerini "emir" anlamından çok iltimâs (eşit konumdaki kişiden istekte bulunma), dua, irşat (yol gösterme) ve temenni gibi manalarda kullandığı anlaşılmaktadır. Bunlar içerisinde en sık başvurulanı iltimastır. Örneğin dostundan dedesinin tarih kitabını istemek üzere söylediği aşağıdaki beyitlerde emir fiilin iltimas gayesiyle kullanıldığı görülmektedir[720]: [Meczûu'l-Kâmil]

تِرْبَ الخِطَابَةِ وَالْمَجَادَةِ والْعُلَا بِجَمِيلِ عَهْدِكْ

وَبِطِيبِ مَا جَنَحَتْ لَهُ الْخُلَصَا ءُ مِنْ إِحْرَازِ وُدِّكْ

مَكِّنْ لَوَاحِظَ مُقْلَةِ الْمُشْتَا قِ مِنْ تَارِيخِ جَدِّكْ

Ey belâğat, şeref ve yüceliğin akranı olan kişi! Güzel anılar,

Ve vefalı dostlarının elde etmek için yöneldikleri hoş sevgin hürmetine,

Özlem çeken bu kişinin bakışlarına dedenin Târih'ini lütfet.

Aşağıdaki beyitte yer alan, اجْمَعْ (birleştir) emir fiili ise dua manasında kullanılmıştır[721]: [Kâmil]

فَاجْمَعْ بِخَيْرٍ يَا مُهَيْمِنُ شَمْلَنَا بِالْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ أَكْرَمِ شَافِعِ

Ey kâinatın işlerini gözeten [Allah'ım], en şerefli şefaatçi, seçkin Mustafa hürmetine bizi hayırda birleştir!

---

719 el-Ḳazvînî, *el-İḍâh*, III, 81-87. Bu manaların geniş bir dökümü için bk. Tâşköprîzâde, *age.*, II, 451-452.

720 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 231.

721 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 197.

Aşağıdaki beyitte bulunan تَبًّا (Allah kahretsin) emir fiili ise beddua anlamındadır[722]: [Tavîl]

فَتَبًّا لِزَعْمٍ خَالَفَ الرُّشْدَ رَبُّهُ وَبَدَّلَ عَنْ نُورِ الصَّبَاحِ بِهِ جُنْحَا

Sahibinin, doğruluğa muhalefet ederek sabahın aydınlığını karanlıkla değiştirdiği bir iddia kahrolsun!

Şairin irşat anlamında kullandığı emir fiillere ise aşağıdaki beyitler örnek gösterilebilir. Zira şair bu beyitlerdeki تَأَسَّ (teselli bul) ve اصْبِرْ (sabret) fiilleri ile dostuna emir vermeyip yol göstermektedir[723]: [Munserih]

تَأَسَّ يَا صَاحِ بِالَّذِينَ مَضَتْ مِنْ قَبْلِنَا فَوْقَهُنَّ أَحْقَابُ

وَاصْبِرْ فَإِنَّ الْأُمُورَ أَبْلَحُهَا مَا خِيطَ فِيهَا لِلصَّبْرِ جِلْبَابُ

Bizden önce gelip geçmiş olanlarla ve onlardan öncekilerle teselli bul dostum!

Sabret! Zira yolların en doğrusu, sabra elbise dikilen yoldur (sabır yoludur).

Aşağıdaki beyitlerde yer alan emir kipleri ise temenni için olup bunlarla, gerçekleşmesi imkânsız şeyler istenmektedir[724]: [Kâmil]

بِاللهِ يَا رِيحَ الْجَنَائِبِ شَارِفِي تِلْكَ الْغُصُونِ وَجَاذِبِيهَا الْمِئْزَرَا

وَاسْتَعْطِفِي قُضْبَ الْأَرَاكِ وَغَازِلِي زَهْرَ الرِّيَاضِ مُورَدًا وَمُكَفَّرَا

وَاسْتَعْطِفِي جَفْنَ الْبَهَارَةِ زَاهِيًا وَتَرَشَّفِي ثَغْرَ الْأَقَاحِ مُوَشَّرَا

وَاسْتَرْقِصِي بَانَ الْهِضَابِ وَرَوَاحِي تِلْكَ الْمَعَاهِدِ بِالسَّلَامِ مُعَطَّرَا

Ey güney rüzgârı, Allah aşkına şu dallara yaklaş ve onların elbisesini çekiştir,

Arak ağacının dallarını eğ ve bahçenin gül ve kâfur kokularına bürünmüş çiçeklerine aşk şiirleri söyle,

Sığırgözü çiçeğinin parlak göz kapağını hareket ettir ve papatyaların inceltilmiş dişlerinden yudumla,

---

722 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 72.
723 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 36.
724 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 132.

Tepelerdeki sorkun ağacını ve şu hatıralarla dolu yerlerin güzel kokulu rüzgârlarını bir selamla dansa çağır!

Görüldüğü üzere bu beyitlerde şair rüzgâra seslenmekte ve ondan bir takım isteklerde bulunmaktadır. Hâlbuki rüzgârın onun isteklerine kulak verme ve onları yerine getirme gibi bir özelliği bulunmamaktadır. Şairin rüzgârdan istediği şeylerin bazıları onun olağan fonksiyonu ile alakalı olup diğer bazıları da gerçekleşmesi mümkün olmayan hususlardır. Dolayısıyla şair rüzgârın, bulunduğu yere gelmesini arzulamakta bunu da "keşke" anlamına gelen لَيْتَ gibi temenni bildiren bir ifade biçimine başvurmaksızın aynı görevi icra eden "temenni anlamındaki emir fiil" ile anlatmayı tercih etmiş, böylece anlatıma zenginlik katmıştır.

2.2.2.2.2. İstifham

İbnu'n-Naḳîb'in çok başvurduğu diğer bir inşâî ifade biçimi de istifhamdır. Şair bu üslupta çoğunlukla hemze (أ) ve hel (هل) edatlarını kullanır. Hemzenin özellikle tasavvur soruları için çokça kullanılması dikkat çekici niteliktedir. Şairin, bazı şiirlerinde bu soru biçimine başvurarak anlatımı daha çarpıcı hale getirmeyi amaçladığı düşünülmektedir. Dostunun yeni doğan çocuğu için söylediği aşağıdaki beyitler şairin bu üslubuna örnek teşkil etmektedir[725]: [Vâfir]

هِلَالٌ لَاحَ أَمْ شِبْلٌ تَبَدَّى أَمِ النَّجْلُ الَّذِي وَافَى مُجِدَّا

كَرِيمٌ مُسْتَفَادٌ مِنْ كَرِيمٍ يَفُوقُ عَلَى الْوَرَى فَخْرًا وَمَجْدَا

O parlak bir hilâl mi, ortaya çıkmış bir aslan yavrusu mu yoksa şans getiren bir çocuk mudur?

O şan ve şeref bakımından insanlara üstün gelmiş, şereflinin soyundan gelen bir şereflidir.

Şair ilk beytin başındaki soru edatını ve mübtedayı (أَهَذَا المَوْلُودُ/Bu doğan bir hilal midir?) hazfetmiştir. Ardından ilk beyitte soru hemzesini أَمْ edatı ile birlikte kullanarak bir taraftan bu çocuğun birçok üstün özelliğe sahip olduğunu ifade etmekte diğer yandan çocuğun taşıdığı bu hasletlerden hangisini zikredeceği konusunda şaşkınlık içerisinde olduğunu ortaya koyarak dinleyicinin ilgisini çekmektedir. Çocuğun üstün özelliklerinin sıradan bir üslupla sıralandığı ikinci beyit

725 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 104.

incelendiğinde ilk beyitteki anlatım biçiminin şiire kattığı zenginlik daha iyi anlaşılmaktadır.

İstifhamın temel işlevi soru sormak ve bilgi istemektir. Bunun yanı sıra bazen başka gayeler için de kullanılabilir.[726] İbnu'n-Naḳîb istifham üslubunu soru sormanın dışında nefiy (olumsuzluk), taaccüp (şaşırma), istihza, inkâr (beğenmeme, hoşlanmama), tevbih ve itap (kınama ve azarlama) gibi amaçlar için de kullanır. Bunlar içerisinde en çok başvurulanı nefiydir. Aşağıdaki beyit şairin istifhamı olumsuzluk anlamına gelecek biçimde kullandığı örneklerden biridir[727]: [Tavîl]

فَهَلْ يَرْتَجِي قَلْبِي وِصَالًا دُوَيْنَه عُيُونٌ تُكَنَّى فِي الْوَغَى بِالْجَوَارِحِ

Kalbim hiç vuslatı umabilir mi hemen karşısında "savaş kılıçları" lakaplı gözler varken!

Görüldüğü üzere şair bu beyitlerdeki "kalbim vuslatı umabilir mi" sorusu ile "kalbim vuslatı umamaz" anlamını kastetmektedir. Aşağıdaki beyitte bulunan "nasıl unuturum" sorusu "unutmam" anlamı taşıması sebebiyle istifhamın nefiy anlamında kullanıldığı bir diğer örnek olarak kabul edilebilir[728]: [Meczûu'l-Hafîf]

كَيْفَ أَسْلُوهُ وَالْهَوَى صَيَّرَ الْقَلْبَ عَبْدَهُ

Aşk bu kalbi onun kölesi yapmışken onu nasıl unutabilirim!

Şairin soru cümlelerini bazen şaşkınlığını belirtecek biçimde kurguladığı görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte yer alan "üzüntümü ne diye bir karatavukla paylaşıyorum" sorusu istifhamın taaccüp anlamı ifade ettiği cümlelerdendir[729]: [Kâmil]

مَالِي أُطَارِحُ نَحْوَ أَسْوَدَ صَادِحِ شَجْوِي فَلَا يُلْغِي بِذَاكَ مَطَارِحِي

Ne diye ötmekte olan bir kara[tavukla] hüznümü paylaşıyorum! Zira o ötüşüyle benim dertlerimi ortadan kaldırmıyor [aksine daha da artırıyor]!

---

726 el-Ḳazvînî, *el-İḍâh*, III, 68-80. Bu manaların geniş bir dökümü için bk. Tâşköprîzâde, *age.*, II, 449-451.

727 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 76, 77.

728 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 100.

729 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 69.

Aşağıdaki beyitte istifhamın istihza anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Burada şair soru sorarken aslında bilgi almayı amaçlamamakta, sözü geçen kişiyle alay etmektedir[730]: [Tavîl]

وَمُمْتَحِنٌ بِالنَّرْدِ عَنْ غَيْرِ خِبْرَةٍ تَخَلَّفَ عَنَّا وَاسْتَبَدَّ بِهِ قُبْحَا

أَيَزْعَمُ أَنَّ الْفُرْسَ أَوْصَتْ لَهُ بِهِ وَحَجَبَهُ عَنْ غَيْرِهِ مَلِكُهَا شَحًّا

Tecrübesizce tavla [oynamakla] ve [bize katılmak arasında] sınanan kişi rezil bir biçimde başına buyruk davranarak bizden geri kaldı.

[Yoksa] O, Farisilerin tavla oyununu ona miras bıraktığını ve cimriliğinden dolayı Fars kralının başkalarından o [tavlanın bilgisini] gizlediğini mi iddia ediyor!

Aşağıdaki beyitte de istifham, temenni ifade edecek biçimde emir anlamında kullanılmıştır[731]: [Serîʿ]

بِاللهِ يَا عِيشَ الصِّبَا هَلْ تَعُودْ لِمُدْنَفِ الْقَلْبِ حَلِيفِ السُّهَادْ

Allah aşkına ey aşk yılları, uykusuzluğun müttefiki olan bu aşk hastasına tekrar dönseniz!

Aşağıdaki beyitte ise istifhamın tevbih, inkâr (hoşlanmama) ve taaccüp gibi birkaç anlam birden taşıyacak şekilde kullanıldığı görülmektedir[732]: [Tavîl]

أَتُعْرِضُ عَنْ قَصْدِ اللُّحُوقِ بِجَمْعِنَا وَتَقْصِدُ أَمْرًا تَسْتَحِقُّ بِهِ الْقَدْحَا

Bizim topluluğumuza katılma niyetinden vazgeçip ayıplanmayı hak edecek bir işe mi yöneliyorsun!

Görüldüğü üzere şair buradaki istifham yapısı ile soru sormak gayesinde değildir. Bunun yerine muhatabın davranışı karşısında hayretler içerisinde olduğunu ifade etmekte, onun yaptığı bu işten hoşlanmadığını anlatmakta ve onu kınayıp paylamaktadır.

2.2.2.2.3. Nida

Şiirlerinde çeşitli edatlar yardımıyla nida üslubunu kullanan İbnu'n-Naḳîb bu ifade biçimini "çağırma" gayesinin yanı sıra taaccüp, tezekkür (hatırlama), tembih (uyarma), istiğâse (yardım isteme),

730 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 71.
731 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 246-247.
732 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 72.

tahassür ve nüdbe (yakınma) gibi gayeler için kullanmıştır.[733] Şairin bir şiirinden alınan aşağıdaki pasajda nidanın çeşitli kullanım gayelerine örnekler vardır[734]: [Serîʿ]

عَهْدِي بِأَيَّامِي عَلَى النَّيْرَبَيْنْ تَنْدَى وَعِيشِي فِي أَلَذِّ اقْتِبَالْ

يَا طِيبَ مَا غَنَّتْ عَلَى الْوَادِيَيْنْ وِرْقُ الْحِمَى مَا بَيْنَ تِلْكَ الظِّلَالْ

بِاللهِ يَا عِيشَ الصِّبَا هَلْ تَعُودْ لِمُدْنَفِ الْقَلْبِ حَلِيفِ السُهَادْ

يَا شدَّ مَا طَالَتْ لَيَالِي الصُّدُودْ وَالشَّوْقُ قَدْ أَوْرَى بِقَلْبِي زِنَادْ

كَمْ يَنْطِقُ الْعُودُ وَتِلْكَ الْعُهُودْ وَلَّتْ بِأُنْسِي مَعْ لَذِيدِ الرُّقَادْ

يَا لَلْهَوَى مِنْ سَاحِرِ الْمُقْلَتَيْنْ أَبْقَى بِقَلْبِي طِيبَ تِلْكَ اللَّيَالْ

Neyrabân'daki bereketli günlerime ve en tatlı gençlik yıllarıma yemin olsun!

O [Neyrabân] vadisinde, o gölgelerin arasında Hima güvercinlerinin ötüşleri ***ne hoştu****!*

Allah aşkına ***ey aşk yılları*** *uykusuzluğun müttefiği olan bu aşk hastasına tekrar dönseniz!*

Özlem kalpte çırayı tutuşturmuşken ayrılık gecelerinin uzaması ***ne de çetindir****!*

O yıllar tatlı uykularımla birlikte dostlarımı da götürürken ut neler söylüyordu neler…

Ey büyülü gözler[le bakıp] kalbimde o gecelere dair hoş [anılar] bırakan, aşkın ***yardımına koş****!*

Bu örneğin ikinci beytindeki يَا طِيبَ (ne hoştu!) ve dördüncü beytindeki يَا شدَّ (ne çetindir) ifadelerinde nida taaccüp gayesiyle kullanılmıştır. Üçüncü beyitte yer alan يَا عِيشَ الصِّبَا (ey aşk yılları!) ifadesindeki nida ise tezekkür için olup bu sayede şair o yılları anımsadığını ortaya koymaktadır. Nidanın istiğâse (yardım isteme) amacıyla kullanıldığı son beyitte ise şair يَا لَلْهَوَى مِنْ سَاحِرِ الْمُقْلَتَيْنْ (*Ey büyülü gözler[le bakan], aşkın yardımına koş!*) sözleriyle sevgiliyi aşığın yardımına çağırmaktadır.

---

733 el-Ḳazvînî, *el-Îḍâh*, III, 91-92; Tâşköprîzâde, *age.*, II, 453-454; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Beyân-Meʿânî-Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 6.b., İFAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 303-308.

734 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 246-247.

Aşağıdaki beyitte ise nidanın tezekkür ve tembih için kullanıldığına dair birer örnek bulunmaktadır[735]: 290/1 [Remel]

يَا لَيَالِي السَّفْحِ مِنْ عَهْدِ الصِّبَا يَا سَقَى مَغْنَاكَ صَوْبُ الدِّيَمِ

Ey *gençlik yıllarındaki* ***[Kasyûn] Dağı geceleri****, koruluğunu bol yağmurlar sulasın* ***ha****!*

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde nidanın tahassür gayesiyle kullanıldığına aşağıdaki beyit örnek gösterilebilir[736]: [Hafîf]

يَا فُؤَادًا أَذَابَهُ بَرْحُ الْوَجْـ ـدِ فَنَاحَتْ عَلَيْهِ وِرْقُ الْحَمَامِ

قَدْ تَزَايَدْتَ لَوْعَةً وَاشْتِيَاقًا وَحَنِينًا وَمَدْمَعًا فِي سِجَامِ

Ey *aşk acısının erit[ip tüket]tiği ve kendisi için güvercinlerin ağıtlar yaktığı* ***kalp*** *[yazık sana]!*

Aşkın, arzun, özlemin ve gözlerindeki yaşlar artmış [görüyorum].

Aşağıdaki beyitte ise nidanın yukarıdaki tahassür gayesine yakın bir biçimde nüdbe (yakınma) amacıyla kullanıldığı görülmektedir[737]: [Basît]

وَا ضَيْعَتِي بَعْدَ مَا جَدَّ النِّفَارُ ضُحًى عَنْ ذِي هَوًى حَظُّهُ الْمَمْزُوجُ بِالْكَدَرِ

*Bir kuşluk vakti, talihi kederle karışık olan bu âşıktan ayrılmandan sonra "****vah o yitirdiğime****" [diye yakınır oldum].*

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde fesahate zarar veren bazı kullanımlar bulunmakla birlikte bunlar şiirlerin değerini düşürecek oranda değildir. Onun şiirlerinde çeşitli kullanım gayelerine başvurulmak suretiyle hem haberî hem de inşâî ifade biçimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte haber cümlelerinin inşâ cümlelerine göre çok daha fazla olması onun dış dünyayı oluşturmaya katkıda bulunmaktan daha çok var olanı konuşma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir.

2.2.3. Cümlelerde Hazif

Buraya kadar İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki cümlelerin fesahat, haber ve inşâ bakımından öne çıkan bazı üslup özellikleri incelendi. Daha önce de ifade edildiği üzere belagat bilginleri "meʿânî ilmi" kapsamında bunlardan başka, çeşitli ifade biçimleri üzerinde

735 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 263.
736 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 260.
737 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 163.

durmuşlardır. İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri bu çerçevede ele alındığında çeşitli ifade biçimlerine yönelik örneklere rastlamak mümkünse de çok kullanılması sebebiyle şairin bir üslup özelliği haline gelmesi bakımından "hazif" konusu üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

Sözü daha kısa ve veciz ifade etme yöntemlerinden biri olan hazifte mübteda, haber, fail, meful, harf, muzâf, muzâfun ileyh vb. gibi unsurlar cümleden düşürülür[738] ki Abdulḳâhir el-Curcânî'ye göre bazen bir ifadeyi sözden düşürmek zikretmekten daha fasih, kimi zaman susmak konuşmaktan daha etkilidir.[739] İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde çeşitli hazif örneklerine rastlanmaktadır. Bunlar içerisinde mübtedanın hazfi daha çok başvurulan bir üslup özelliği olması yönüyle ayrı bir yere sahiptir. Hazfedilen kısmın dinleyici tarafından biliniyor olması nedeniyle bu üsluba başvuran şair, bununla muhtemelen faydasız sözden kaçınmayı veya dinleyicinin dikkatini yoklamayı[740] amaçlamıştır. Aşağıda yer alan beyitte bu kullanımın onun şiirlerindeki yaygın biçimine dair örnekler bulunmaktadır[741]: [Tavîl]

قُدُومٌ بِهِ قَدْ حَلَّ فِي الشَّامِ سَيِّدٌ ... لَهُ فِي ذَرَى الْعَيُّوقِ مَجْدٌ وَسُؤْدُدُ

أَنَاخَ بِهَا فَالْبِشْرُ فِيهَا مُخَيِّمٌ ... وَطَيْرُ تَهَانِيهَا الْغَرِيضُ وَمَعْبَدُ

أَخُو شِيَمٍ تَحْكِي النَّسِيمَ لَطَافَةً ... هُوَ الْمَاجِدُ الشَّهْمُ السُّمَيْدَعُ أَحْمَدُ

لَهُ فِي رِهَانِ الْفَضْلِ كُلُّ بَرَاعَةٍ ... مَآثِرُهَا فَوْقَ السِّمَاكَيْنِ تُعْقَدُ

بَلِيغٌ فَمَا الْقَصَّانِ زَيْدٌ وَدَغْفَلٌ ... إِذْ رَاحَ فِي نَهْجِ الْبَيَانِ يُغَرِّدُ

[Bu] *öyle bir geliştir ki bununla Şam'a, şan ve şerefi Ayyuk yıldızının zirvelerinde olan bir bey yerleşmiştir.*

O Şam'a yerleşti de neşe de orada çadır kurdu. Artık oranın tebrik kuşları [sanki] Garîd ve Ma'bed'dir.

[O,] *letafet bakımından melteme benzeyen hasletlerin sahibidir. O şerefli, asil ve saygın Ahmed'dir.*

---

738 el-ʿAskerî, *eṣ-Ṣınâ'ateyn*, s. 181-186; Abdulḳâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 146-170.

739 Abdulḳâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 146.

740 Bu üslubun kullanım gayeleri için bk. el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, haz. Nevzat H. Yanık-Mustafa Kılıçlı-M. Sadi Çöğenli, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul, ts., s. 13.

741 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 88-89.

O, fazilet yarışında, Spica ve Arcturus yıldızlarına üstün kabul edilen eserleri olan her türlü yeteneğe sahiptir.

[O,] *beyan sahasında şakımaya başladığında öylesine etkili konuşan biridir ki iki kıssacı Zeyd ve Dağfel [onun yanında] nedir!*

Görüldüğü üzere şiirin birinci, üçüncü ve beşinci beyitlerinde mübtedalar hazfedilmiştir. Birinci beyitteki قُدُوم lafzı haberdir. Mübtedası olan ذَاكَ veya buna yakın anlamda olan bir kelime cümleden hazfedilmiştir. Üçüncü beytin ikinci mısrasında zikredilen, memduhun yerine geçen هُوَ zamiri, üçüncü beytin ilk mısrasında أَخُو ve beşinci beyitte de بَلِيغ lafzının mübtedası olmak üzere hazfedilmiştir. Böylece şair sözü uzatmamış ve şiirdeki insicamı bozmamak için zamiri sık sık tekrarlamamıştır.

Aşağıdaki beyitte ise mefulün hazfedildiğine dair bir örnek bulunmaktadır[742]: [Tavîl]

كَتَبْتُ وَفِي قَلْبِي إِلَيْكَ نَوَازِعٌ تَكَادُ لِفَرْطِ الشَّوْقِ أَنْ تَسْتَطِيرَه

أُحَاوِلُ مِنْ ذَاتِ الْأَرَاكَةِ فِي الرُّبَى جَنَاحًا وَتَأْبَى فِي الْهَوَى أَنْ تُعِيرَه

Yazıyorum, kalbimde sana karşı beslediğim aşırı özlemden dolayı neredeyse uçmayı arzulayan duygular var.

Tepelerdeki arak ağacının dişi güvercininden aşk uğruna bir kanat istiyorum da bana onu ödünç vermeyi reddediyor.

Bu kısa şiir dosta yazılan bir mektubun başında yer almaktadır. Bu beyitte yer alan كَتَبْتُ meful alan bir fiildir. Fakat şair yazdığı şeyin ne olduğunu beyan eden bir meful zikretme ihtiyacı hissetmemiştir. Çünkü bu, hâl karinesi ile anlaşılmakta olup bu durumda mefulü zikretmek sözü uzatmak anlamına gelecektir.

2.3. Edebî Sanatlar

Edebî sanatlar gerek şiir gerekse nesirde lafız ve anlamları güçlü kılmanın en önemli araçlarındandır. Hem beyân hem de bedîʿ sanatları Arap Edebiyatı'nın her döneminde şiirin vazgeçilmezleri olmakla birlikte bedîʿ sanatlarının tarihsel süreç içerisinde kullanım bakımından sürekli yükselen bir grafiğe sahip olduğu söylenebilir.

Belâğat biliminin önemli dallarından olan bedîʿ, durumun gereğine uygun söylenmiş ve delâleti açık olan bir ifadeyi

742 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 163.

"güzelleştirme" usullerinden bahseden bir ilimdir.[743] Belâğat bu disiplinin altındaki sanatlar aracılığı ile bir ifadeyi dilin alışılagelmiş formlarından daha canlı ve daha duyarlı kılmayı hedefler.[744]

Arap Edebiyatı tarihinde Câhiliye'den itibaren bedîʿ sanatları bilinmekle birlikte Memlüklüler dönemi bu sanatların şiirde önceki dönemlere göre daha fazla yer aldığı bir dönem olarak kabul edilir.[745] Hatta Hz. Peygamber'in methini konu alan ve her beyitte bir bedîʿ sanatının yer alması ilkesiyle yazılan "bedîʿiyyât" türüne dair ilk örneğin de bu dönemde kaleme alındığı bilinmektedir.[746]

Şiirde bedîʿ sanatlarına çok yer verme eğiliminin Osmanlı dönemi şairleri tarafından da devam ettirildiği anlaşılmaktadır.[747] Bazı araştırmacılara göre bu dönemde bedîʿ sanatları haddinden fazla kullanılmış, ifadeyi güzelleştirme aracı olmaktan çıkarılıp amaç haline dönüştürülmüş, lafızla ilgili sanatlara daha fazla yoğunlaşılarak mana göz ardı edilmiş ve böylece şiirler edebî zevkten yoksun bırakılmıştır.[748] Hiç kuşkusuz bu vb. değerlendirmeleri incelemek çalışmamızın hedeflerini aşacaktadır. Fakat İbnu'n-Nakîb'in şiirlerindeki beyân ve bedîʿ sanatlarının inceleneği bu başlık altında söz konusu iddiaların onun şiirlerinde ne ölçüde karşılık bulduğuna da bir bakıma cevap aranmış olacaktır.

2.3.1. Teşbih

İstiare, teşhis, irsâl-i mesel vb. gibi pek çok sanatın da temelini oluşturan teşbih birden çok varlık arasında benzerlik kurmaya dayalı bir beyan sanatıdır.[749] Bu sayede genellikle, nitelik itibariyle benzeşen iki veya daha fazla şeyden, o nitelikte zayıf olan güçlü olana benzetilmek suretiyle güçlü olandan zayıf olana bir güç aktarımı

---

743 el-Ḳazvînî, *el-İḍâh*, I, 50; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedîʿ", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 320.

744 Aktaş, *age*., s. 67.

745 Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam*, s. 589-591.

746 Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam*, s. 591; Hulûsi Kılıç, "Bedîiyyât", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 323.

747 Örneğin bk. Tasa, *age*., s. 155-164; Ergin, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, s. 172-181; a.mlf., *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, s. 104-111; Küçüksarı, *age*., s. 208-243.

748 Corcî Zeydân, *age*., III, 293; Heddâre, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Ḥadîs*, s. 15.

749 Ḳudâme b. Cafer, *age*., s. 124; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 94; Bekir Çınar, "Teşbih (Benzetme) Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 5/1, Ankara, 2008, s. 130-141.

sağlanır ve onun, vurgulanmak istenen özelliği daha güçlü bir açıklamayla sunulur.[750]

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde her ne kadar beliğ teşbih örnekleri mevcutsa da genellikle bu sanat ك, كَأَنّ, كَأَنَّمَا, مِثْل vb. gibi edat ve isimlerle ve "benzetme yönü" zikredilmeden kurgulanır. Öte yandan benzetilen ve benzeyenden en az birinin akılla idrak edilebildiği aklî teşbih[751] ile her ikisinin de duyusal olduğu hissî teşbihin[752] kullanım oranları birbirine yakındır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde teşbih sanatının diğer edebî sanatlar içerisinde öncelikli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Şair medih, gazel ve ḥamriyyât gibi konularda duygularını aktarırken çokça teşbihten yararlanıyorsa da onun bu sanatı en çok kullandığı alan tabiat şiirleridir. Çünkü doğanın bizzat kendisi teşbih için bir esin kaynağıdır[753]: [Kâmil]

لَمَّا بَدَا بَرَدَى تَجُودُ فُرُوعُهُ بَيْنَ الرِّيَاضِ دَعَى إِلَى التَّشْبِيهِ

فَكَأَنَّهُ فِيهَا سَبَائِكُ فِضَّةٍ وَكَأَنَّهَا قِطَعُ الزَّبَرْجَدِ فِيهِ

Kolları hızla akan Beradâ Nehri bahçeler arasından belirdiğinde insanı benzetme yapmaya çağırıyor.

Sanki o, bahçeler içerisindeki bir gümüş eriyiği; bahçelerse onun etrafındaki zebercet parçalarıdır.

Yer yer eski şairlere ait sevgilinin ceylana, kaşların yaya, bakışların oka, endamın mızrağa, yanakların güle, şarabın güneşe, şarabın köpüğünün veya yağmur damlalarının incilere, güneşin altın paraya benzetilmesi gibi örnekleri tekrarlayan şairin özgün teşbih denemeleri de bulunmaktadır. Örneğin servi ağacının betimlendiği aşağıdaki kısa şiirde ağacın görünüm itibariyle, çalınmaması için elbiselerini başlarının üzerine katlayıp ırmağa girmeye hazırlanan kızlara benzetilmesi özgün bir teşbih olarak değerlendirilebilir[754]: [Kâmil]

يَا طِيبَ يَوْمٍ لِلْمُدَامَةِ وَالصِّبَا قَدْ مَرَّ بَيْنَ حَدَائِقَ وَرَوَابِي

750 İsmail Durmuş, "Teşbih", *DİA*, Ankara, 2003, XL, 553.
751 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 94.
752 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 94
753 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 308.
754 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 49.

وَالسَّرْوُ يَحْكِي الْمَاجِنَاتِ تَهَيَّأَتْ لِوُلُوجِ مَاءِ قَرَارَةٍ مُنْسَابِ
لَاثَتْ غَلَائِلَهَا عَلَى هَامَاتِهَا تَحْكِي بِهِنَّ قَلَانِسُ الْأَعْرَابِ

Yağmurlu, ne hoş bir gün! Sabâ rüzgârı bahçelerle tepelerin arasında geziniyor.

Servi ağacı akıntılı derin bir suya girmeye hazırlanan şakacı kızlara benziyor.

Bedevilerin şapkalarını andırır biçimde elbiselerini başları üzerine katlamış [kızlara].

Sık yaprakları ve bu yapraklar arasında göze çarpan beyaz çiçekleri sebebiyle yaseminin, manastırın yeşil renkli ve üzerinde beyaz haç işaretleri olan kubbesine benzetildiği aşağıdaki beyitler de şairin özgün teşbih örneklerinden biridir[755]: [Munserih]

أُنْظُرْ إِلَى خَيْمَةٍ وَقَدْ نُصِبَتْ خَضْرَاءَ عِنْدَ الصَّبَاحِ مُبْيَضَّةٍ
كَأَنَّهَا قُبَّةٌ لِرَاهِبَةٍ وَقَدْ كَسَتْهَا صُلْبَانٌ مِنْ فِضَّةٍ

Sabah vaktinde kurulmuş şu beyaz süslemeli yeşil çadıra da bak!

Sanki o, bir rahibenin üzerine gümüşten haçlar nakşettiği manastırının kubbesidir.

İbnu'n-Nakîb'in teşbih örnekleri içerisinde en dikkat çekici olanlar temsilî teşbihlerdir. Bu bağlamda, bir gece vakti dolunayla bir araya gelen ağacın dallarının, saçlarını denize salan bir güzele benzetildiği aşağıdaki beyitler şairin özgün temsilî teşbih örneklerinden biri olarak ifade edilebilir[756]: [Kâmil]

وَكَأَنَّمَا الْأَغْصَانُ يُثْنِيهَا الصَّبَا وَالْبَدْرُ مِنْ خِلَلٍ يَلُوحُ وَيَحْجُبُ
حَسْنَاءُ قَدْ قَامَتْ وَأَرْخَتْ شَعْرَهَا فِي لُجَّةٍ وَالْمَوْجُ فِيهَا يَلْعَبُ

Sabâ rüzgârının eğip büktüğü dallar, aralarından bir görünüp bir kaybolan dolunayla birlikte, sanki

Kalkmış, saçlarını, içerisinde dalgalar oynarken denizin derinliklerine salan bir güzeldir.

---

755 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 191.
756 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 49.

Ülker yıldızının bir anne bağırtlak kuşuna, diğer yıldızların onun yavrularına, güneşin de tepelerinde süzülen bir kartala benzetildiği aşağıdaki beyitler de şairin diğer bir temsilî teşbih örneğidir[757]: [Mutekârib]

كَأَنَّ **الثُّرَيَّا** وَقَدْ جَمَّعَتْ كَوَاكِبَهَا وَالضِّيَا مُقْبِلُ
فِرَاخُ قَطَاةٍ تَرُومُ الْفِرَا رَ وَقَدْ حَامَ مِنْ فَوْقِهَا الْأَجْدَلُ

Ülker *yıldızı diğer yıldızları [yanına] toplamış ve güneş ışığı üzerlerine atılmışken sanki onlar,*

Üzerlerinde kartal süzüldüğü için kaçmaya çalışan bağırtlak kuşu yavrularıdır.

İbnu'n-Naḳîb teşbih sanatını genellikle ya birkaç beyitlik kısa şiirlerinde ya da uzun bir kasidenin içerisinde peşpeşe zikredilen teşbihler biçiminde sunar. Yukarıda zikredilen örneklerinin tamamı kısa şiirler içerisindeki teşbihe örnektir. Bir dostluk meclisinin bittiği sabah vaktinde yıldızların gözlerden kayboluşununun betimlendiği bir şiirden alınan aşağıdaki beyitlerde ise peşpeşe zikredilen teşbih örnekleri dikkat çekmektedir[758]: [Tavîl]

وَوَلَّتْ نُجُومُ الْأُفْقِ تَنْصَاعُ رَهْبَةً وَقَدْ خَفَقَتْ لِلذُّعْرِ خَفْقَ الرَّوَانِفِ
وَقَامَتْ بِهِ الْجَوْزَاءُ حَيْرَى كَأَنَّهَا جَبَانٌ أَضَلَّتْهُ السُّرَى فِي الْمَخَاوِفِ
وَفِي إِثْرِهَا الشِّعْرَى العَبُورُ كَأَنَّهَا تُقَلِّبُ طَرْفًا مُنْكِرًا غَيْرَ عَارِفِ
كَأَنَّ الثُّرَيَّا سُبْحَةٌ مِنْ لَآلِيءٍ وَهَتْ فِي رَمَادٍ إِثْرَ عَجْلَانَ خَائِفِ
كَأَنَّ سُهَيْلًا نَارُ سَفْرٍ تَلَاعَبَتْ بِهَا فِي مَهَافِي الرِّيحِ أَيْدِي الْعَوَاصِفِ
كَأَنَّ بَنِي نَعْشٍ شَوَادِنُ قَفْرَةٍ أَضَلَّتْهُمُ الْأَدْمَاءُ بَيْنَ التَّنَائِفِ
كَأَنَّ رَقِيبَ الصُّبْحِ دِينَارُ عَسْجَدٍ عَلَى كَفِّ مَجْهُودِ الذِّرَاعَيْنِ رَاجِفِ

Ufuktaki yıldızlar, çadır brandaları gibi ürpertiden dolayı titreyerek korkudan hızla dönüp gittiler.

757 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 245.
758 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 207.

İkizler Burcu yıldızı, sanki gece yolculuğunun korkular içerisinde yolunu kaybettirdiği bir korkak gibi orada şaşkın şaşkın kalakaldı.

Onun ardında da Akyıldız var. Sanki o, bilgisiz bir yabancı gibi bakışlar atıyor.

Ülker yıldızı panik halindeki bir korkağın peşinde, küller içinde bitkin düşmüş inciden tespihtir.

Süheyl yıldızı sanki rüzgâr çöllerinde fırtınaların ellerinin kendisiyle oynadığı yolcu ateşidir.

Büyükayı ve Küçükayı yıldızları, anne ceylanın uçsuz bucaksız çöllerde kaybettiği çöl ceylanlarıdır.

Sanki sabahın casusu (güneş) kolları yorgun birinin avucunda titreyen altın paradır.

Sonuç olarak, şair genellikle teşbih edatları ile ve benzetme yönünü zikretmeksizin kullandığı bu sanatın çeşitli türlerinde örnekler vermiş, kimi zaman kısa bir şiiri teşbihe hasretmiş, kimi zaman da uzunca bir kasidenin içerisinde ardarda pekçok teşbih zikretmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında teşbihin, İbnu'n-Naḳîb'in başarılı bir biçimde kullanarak özgün örnekler verdiği bir edebî sanat olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.2. Mecaz ve Kinaye

Mecaz ve kinaye, lafzın gerçek anlamı dışında bir anlamın kastedilmesine dayalı, beyân ilmi terimleridir. Mecaz, gerçek ve mecazi anlam arasında bir alâka olması ve gerçek anlamı kastetmeye engel bir karîne bulunması koşuluyla, ilk konulduğu anlamdan başka bir anlamda kullanılan kelime veya terkiptir.[759] Mecazda gerçek anlamla mecazi anlam arasındaki ilgi benzerik olursa buna "istiare", benzerlik dışında bir şey olursa buna da "mecaz-ı mürsel" adı verilir[760]. Kinaye ise asıl manası da anlaşılabilecek biçimde asıl mananın gereğinin (lâzımının) kastedildiği kelime veya terkiptir.[761] Dilcilere göre lafzı gerçek anlamı dışında kullanmak gerçek anlamında kullanmaktan (hakikat mecazdan), bir manayı dolaylı ifade edecek kelimeyi tercih

---

759 Abdulḳâhir el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matbaʿatu'l-Medenî, Kahire, ts., s. 351; es-Sekkâkî, *age.*, s. 359; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 110-111.

760 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 111.

761 Abdulḳâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, I, 66; es-Sekkâkî, *age.*, s. 402; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 125.

etmek doğrudan ifade edecek lafzı söylemekten (kinaye ifsâhtan) daha etkilidir.[762]

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde çeşitli türleriyle mecazi anlatıma başvurur. Bunlar içerisinde istiare daha fazla kullanılan bir sanat olmakla birlikte yer yer mecaz-ı mürsel sanatından yararlanıldığı da görülür. Örneğin aşağıdaki beyit onun şiirlerinde bulunan mecaz-ı mürsel örneklerinden biridir[763]: [Kâmil]

مَوْلايَ عَبْدُ اللهِ مَنْ شَهِدَتْ لَهُ أَبَدًا **دِمَشْقُ** بِكُلِّ فَضْلٍ زَائِدِ

O, Dımaşḳ'ın daima üstün özelliklerine şahitlik ettiği dostum Abdullah'tır.

Beyitte yer alan دِمَشْق lafzı ile hakikî anlam olan "Dımaşḳ" şehri değil, mecazi anlam olan أَهْل دِمَشْق (Dımaşḳlılar) kastedilmiştir. Burada hakiki anlam ile mecazi anlam arasındaki alâka mahalliyyettir. Bu durumda beyitte, bir mekan zikredilmiş fakat oradaki kişiler kastedilmiştir. Gerçek anlamın anlaşılmasına engel olan karîne ise شَهِدَت (şahitlik etti, gördü) kelimesidir ki cansız bir varlık olan Dımaşḳ için böyle bir durum aklen mümkün değildir.

Aşağıdaki örnekte yer alan أَيَادِي (eller) kelimesi de alâkası masdariyyet (kaynaklık) olan bir mecaz-ı mürsel örneğidir. Burada ilgili kelimenin mecazi anlamda kullanılması yapılan maddî iyiliklerin kaynağı olması yönüyledir[764]: [Kâmil]

حَلَّيْتُمْ جِيدَ الزَّمَانِ بِدَوْلَةٍ حَلَّتْ مَحَلَّ الرُّوحِ فِي الْأَجْسَادِ

جَلَّ الْمُهَيْمِنُ كَمْ أَتَاحَ لِذَا الْوَرَى مِنْهَا جَمِيلَ عَوَارِفَ وَ**أَيَادِي**

Zamanın boynunu öyle bir devletle süslediniz ki o sanki bedenlerdeki candır.

*Müheymin olan Allah bu halka o devletin nice güzel nimet ve **ellerini** (iyiliklerini) nasip etmiştir.*

Yukarıda yer alan her iki örnek de kelimenin lügat anlamının nakline dayalı "luğavî mecaz"[765] türündendir. Aşağıda yer alan beyitte

---

762 Abdulḳâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, I, 70.

763 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 80-82.

764 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 90-93.

765 Ahmed b. İbrâhîm el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, haz. Yûsuf es-Şameylî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1999, s. 251; Durmuş, "Mecaz", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 219.

ise bir eylemin gerçek fâilinden başkasına isnat edilmesiyle oluşan "aklî (isnâdî) mecaza"[766] örnek vardır[767]: [Kâmil]

فَهُمُ الْجَهَابِذَةُ الْكِرَامُ وَمَنْ بِهِمْ كَانَتْ رُبُوعُ الْعِلْمِ سَامِيَةَ الذُّرَا

فَلَئِنْ أَبَادَهُمُ الزَّمَانُ فَطَالَمَا كَانُوا لَهُ عِلْقًا نفسيًا أخطرا

Onlar saygın âlimlerdir ve ilim meskenlerinin ancak kendileri sebebiyle zirvelerde olacağı kişilerdir.

Her ne kadar zaman onları yok etmişse de onlar hâlâ zaman için değerli, nefis ve önemli [varlıklardır].

İnsanları öldürerek yok eden Allah olduğu için ikinci beyitteki أَبَاد (yok etti) fiilinin "zaman"a isnâdı mecazidir. Dolayısıyla burada, alâkası zamâniyye olan bir aklî mecaz bulunmaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde her ne kadar bu tür mecaz örnekleri mevcutsa da alâkası "benzerlik" olan istiare sanatının onun şiirlerinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. "Tasvir" konusunda da değinileceği üzere onun betimlemelerinde istiarenin teşbih kadar hatta ondan daha yoğun bir biçimde kullanıldığı görülür. Onun şiirlerindeki istiare örnekleri tasrihî (açık), meknî (kapalı) ve temsîlî şeklindeki üçlü ayrım bağlamında değerlendirildiğinde yalnızca ilk ikisinin ve bunların da eşit ölçülerde kullanıldığı anlaşılır. Onun istiare sanatını kullanımına dair fikir vermesi bakımından tasrihî ve meknî istiareye dair birer örnek zikretmenin yeterli olacağı düşünülmektedir. Aşağıdaki beyit onun şiirlerinde yer alan tasrihî istiare sanatına örnektir[768]: [Basît]

وَأَقْبَلَ الْوَرْدُ مِنْ بُرْعُومِهِ عَجِلًا يُبْدِي لَنَا فَوْقَ رَيَّا نَشْرِهِ الْعَبِقِ

دَرَاهِمًا مِنْ يَوَاقِيتٍ عَلَى قُضُبٍ تَرَاكَمَتْ تَحْتَ دِينَارٍ عَلَى طَبَقِ

Gül aceleyle tomurcuğundan fırlamış, bize çok güzel kokusuyla göstermek üzere,

Bir altın paranın altında, dallarında kat kat toplanmış yakuttan gümüş paraları.

İkinci beyitte yer alan *yakuttan gümüş paralar* ifadesinde istiare vardır. Şair bununla kırmızı gülleri kastetmektedir. İkisi arasındaki

766 el-Hâşimî, *age*., s. 255;
767 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 129.
768 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 225.

alâka benzerlik olup lafızdan gerçek mananın anlaşılmasına engel olan karine عَلَى قُضُبٍ (dallar üzerinde) ifadesidir.

Şairin meknî istiare sanatını kullanımına yönelik aşağıda bulunan beyit örnek verilebilir[769]: [Kâmil]

شَهْمٌ تَدَفَّقَ طَبْعُهُ بِمَكَارِمٍ طَابَتْ مَآثِرُهَا وَحُسْنُ مَشَاهِدِ

وَأَبَانَ عَنْ عِلْمٍ يَعُبُّ عُبَابُهُ وَبَرَاعَةٍ قُرِنَتْ بِفَهْمٍ مَقَاصِدِ

وَخَلَائِقَ كَالرَّوْضَةِ الْغَنَّاءِ قَدْ صِيبَتْ بِتَوْكَافِ الْغَمَامِ الرَّاعِدِ

Mizacı iyi izler bırakmış bir ahlakla ve güzel davranışlarla dolup taşmış bir asildir.

O dalgası çok olan bir ilme ve maksatları kavrayabilme yeteneğine sahiptir.

Ve o, üzerine gök gürültülü bir bulutun suları boşaltılan sık ağaçlı bahçe misali bir ahlaka sahiptir.

İkinci beyitte meknî istiare vardır. Beytin aslı وَأَبَانَ عَنْ عِلْمٍ **كَبَحْرٍ** يَعُبُّ عُبَابُهُ (*O dalgası çok deniz misâli bir ilim ortaya koydu*) olmalıydı. Şair burada كَبَحْرٍ يَعُبُّ عُبَابُهُ ifadesini hazfetmiş ve ona عُبَابُهُ ifadesi ile işaret etmiştir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde bulunan kinayeler çoğunlukla, lafzın uzak ve yakın anlamı arasındaki vasıtaların az ve kapalı olduğu "remz"[770] türündendir. Örneğin aşağıdaki beyitte bir dansçı tasvir edilirken böyle bir kinayeden yararlanılmaktadır[771]: [Tavîl]

وَأَهْيَفَ **مَهْضُومِ الْحَشَا** كَادَ رَقْصُهُ يُحَكِّمُ فِينَا السِّحْرَ مِنْ كُلِّ جَانِبِ

Zarif ve ***karnındakiler hazmedilmiş (ince belli)dir****. Onun dansı neredeyse her yönüyle bizi iyiden iyiye büyülemektedir.*

Beyitteki مَهْضُومِ الْحَشَا (karnındakiler hazmedilmiş) ifadesi "ince belli" olmaktan kinayedir.

Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin boynunun uzunluğunu tasvir ederken şu ifadelere başvurur[772]: [Tavîl]

فَمَا حَالَ بَيْنَ الضَّبِّ وَالنُّونِ حَائِلٌ بِأَطْوَلَ مِمَّا **بَيْنَ قِرْطَيْكِ وَالْعِقْدِ**

769 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 81.

770 es-Sekkâkî, *age*., s. 411; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 128.

771 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 52.

772 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 108.

Kelerle balık arasındaki mesafe senin ***küpelerinle gerdanın arasındaki (boynundan)*** *daha uzun değildir.*

Görüldüğü üzere şair burada doğrudan عُنُق (boyun) kelimesini kullanmak yerine sözü dolandırarak "*küpelerinle gerdanın arasındaki*" ifadesini kullanır. Burada şair aynı zamanda boyun uzunluğunu kastetmektedir. Zira boynun uzunluğu boyun uzunluğuna işarettir.

Aşağıdaki beyitte ise bir kuşun terennümleri sebebiyle kedere koyulan şair, özlem sebebiyle uyuyamamasını ve sürekli ağlamasını anlatmak üzere kinayeli bir ifade kullanmaktadır[773]: [Meczûu'l-Kâmil]

أَسُوَيْجَعَ الْأَلْحَانِ قَدْ غَادَرْتَ قَلْبِي فِي وَجِيبِ

وَتَرَكْتَنِي **قَرِحَ الْجُفُونِ** وَلَسْتَ تَعْلَمُ مَا الَّذِي بِي

Ey kafiyeli şarkılar söyleyen küçük [bülbül], kalbimi ızdıraba terkettin.

Başıma gelenleri bilmeksizin beni ***göz kapakları yaralı (ağlar halde)*** *bıraktın.*

Beyitte yer alan قَرِحَ الْجُفُونِ (göz kapakları yaralı) ifadesi "ağlamak" ve "uykusuz kalmaktan" kinayedir.

Aşağıdaki beyitler ise bir medih şiirine aittir. Burada şair memdûhu överken eski ve meşhur bir kinayeden yararlanmaktadır[774]: [Kâmil]

مَا آلُ بَرْمَكَ فِي ذُرَى بَغْدَادٍ يَوْمَ الفَخَارِ وَلَا بَنُو عَبَّادِ

يَوْمًا بِأَوْقَعَ فِي النُّفُوسِ مَفَاخِرًا مِمَّا لَكُمْ مِنْ سُؤْدُدٍ وَسَدَادِ

وَحَصَافَةٍ قُرِنَتْ بِطِيبِ مَكَاسِرٍ وَفَصَاحَةٍ وُصِلَتْ **بِطُولِ نِجَادِ**

Ne, Bağdat'ın yüksek yerlerinde övüncü [hakettikleri] gün Bermek Hanedanı, ne de Abbâdiler

Hiçbir zaman övünç kaynağı olan işlerle gönüllerde sizden daha fazla yer edinmiş değillerdir. Çünkü siz hâkimiyet, doğruluk,

Nezakete bürünmüş sağduyu, ***cesaret****le bütünleşmiş fesahat gibi hasletlere sahipsiniz.*

---

773 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 31, 32, 108.

774 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 90-93.

Beyittete bulunan طُولِ نِجَادِ (kılıç bağının uzunluğu) ifadesi cesaretten kinayedir. Zira kılıç bağı uzun olan birisi aynı zamanda uzun boyludur. Uzun boylu olmak ise kahramanlık ve cesaret doğurur.

2.3.3. Telmih

Telmih söz içerisinde bir mesel, kıssa veya şiire işaret etmektir.[775] Tazmîn sanatında başka şairlere ait beyit, irsâl-i meselde de bir mesel, bilindiği şekliyle zikredilirken telmih sanatında şiir ve mesele sadece işaret etmekle yetinilir. Telmihin en güzeli maksadın en açık biçimde ifade edilmiş olanıdır.[776] İfadede telmih yapıldığı ve neye telmihte bulunulduğu anlaşılır olmazsa söz güçlendirileceği yerde kapalı hale getirilmiş olur.[777]

Telmih İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde en çok başvurulan bedîʿ sanatlarından biridir. Muhtemelen bunun sebebi şairin kültürel düzeyi ve bunu şiirlere aksettirme gayretidir. Şairin kültür hazinesini besleyen en önemli kaynak hayranlık duyduğu ünlü edebiyatçı eṣ-Ṣeʿâlibî'nin eserleridir. Nitekim söz konusu şahsın ansiklopedik mahiyetteki *Ṣimâru'l-Ḳulûb fi'l-Muḍâf ve'l-Mensûb* isimli çalışması ile meseller konusunda telif ettiği *et-Temṣîl ve'l-Muḥâḍara* isimli eseri[778] telmih sanatının araçlarından olan meseller konusunda önemli bir içerik sunmaktadır.

İfadeyi süsleyen sanatlardan biri olan telmihin İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde en çok karşılaşılan şekli, mesele telmihtir. Övgü, faḫr ve tasvir şiirlerinde çokça başvurulan bu anlatım biçimi ile kişi veya varlıklar ya teşbih yoluyla, bir özelliği sebebiyle darb-ı mesel haline gelmiş kişi veya varlıklara benzetilir ya da mübalağa sanatının da yardımıyla onlardan üstün tutulur. Şair bu sanata çoğunlukla, kuşların ötüşünü tasvir ettiği beyitlerde müracaat eder. Böylece kuşlar, şarkı söyleme veya güzel konuşma konusunda mesel haline gelmiş kişilerle ilişkilendirilir. Şairin güvercinlerin terennümlerini anlatırkenYezîd b.

---

775 Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn er-Râzî, *Nihâyetu'l-İcâz fî Rivâyeti'l-İ'câz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1424/2004, s. 173; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 170.

776 İbn Ḥicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 406.

777 İsmail Durmuş, "Telmih", *DİA*, Ankara, 2003, XL, 407.

778 Demirayak-Çögenli, *age*., s. 15, 104.

Abdilmelik'in[779] iki şarkıcı cariyesi Ḥabâbe[780] ve Sellâme'yi[781] kastederek أَلْحَنُ مِنْ قَيْنَتَيْ يَزِيدَ (Yezîd'in iki cariyesinden daha iyi bir şarkıcı)[782] meseline telmihte bulunduğu aşağıdaki beyitler bu örneklerden biridir[783]: [Tavîl]

رِيَاضٌ بِهَا لِلْوَرْقِ كُلُّ مُرَنَّةٍ تُخَيِّرُ مِنْ أَشْجَى الْغِنَاءِ وَتَنْتَقِي

تُجَاوِبُهَا أُخْرَى لِيَجْتَمِعَا مَعًا عَلَى غُصُنٍ نَضْرٍ وَنَهْرٍ مُصَفِّقِ

كَمَا اجْتَمَعَا يَوْمًا عَلَى الزِّيرِ قَيْنَتَا يَزِيدَ بِلَحْنٍ مُطْرِبٍ وَسْطَ جَوْسَقِ

Bahçelerde güvercinin en kederli şarkılardan seçip ayırdığı ağıtları vardır.

Diğer [güvercin de] ona karşılık verir, alkış tutan bir nehrin ve taze bir dalın üzerinde bir araya gelmek için.

Tıpkı bir gün sarayın orta yerinde, sazlar eşliğinde Yezîd'in iki cariyesinin hüzünlü bir şarkı ile bir araya geldiği gibi…

Aşağıdaki beyitte ise şairin أَبْلَغُ مِنْ قُسٍّ (Ḳuss'tan[784] daha beliğ)[785], أَخْطَبُ مِن قسّ (Ḳuss'tan daha iyi bir hatip)[786] ve أَبْيَنُ مِن قسّ (Ḳuss'tan daha açık konuşan)[787] mesellerine telmihte bulunarak kuşun

---

779 Ebû Hâlid Yezîd b. Abdilmelik b. Mervân Emevî sultanlarındandır. 71/690'da Dımaşḳ'ta doğdu. Ömer b. Abdilazîz'in vefatı üzerine halife oldu (101/719). Çok sevdiği cariyesi Ḥabâbe'nin ölümünden kısa bir süre sonra 105/724'te Ürdün'de öldü ve cenazesi Dımaşḳ'a getirilerek buraya defnedildi. Bilgi için bk. ez-Ziriklî, *age*., VIII, 185.

780 Ḥabâbe, Yezîd'in dört bin dinara satın aldığı ünlü şarkıcıdır. 105/723 yılında ölmüştür. Yezîd onu diğer cariyesi Sellâme'den üstün tutardı. Ḥabâbe'nin, valilerin atanma ve azilleri konusunda Yezîd üzerinde önemli bir tesiri olduğu belirtilmektedir. Bk. ez-Ziriklî, *age*., II, 163; VIII, 185.

781 Sellâmetu'l-Ḳass, Yezîd'in yirmi bin dinara satın aldığı ünlü şarkıcı ve şairdir. 130/748 yılında ölmüştür. Bk. ez-Ziriklî, *age*., III, 107.

782 Şarkı söyleme konusunda son derece maharetli oldukları için onların bu kabiliyeti darb-ı mesel haline gelmiştir. Bk. Ebû Hilâl el-ʿAskerî, *Cemheratu'l-Emṡâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., II, 224.

783 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 220.

784 Ḳuss b. Sâʿide b. ʿAmr b. ʿAdî el-İyâdî, Cahiliye devri Araplarının önde gelen bilge ve hatiplerindendir. Onun, bir kılıç veya bir asaya dayanarak konuşma yapan ilk Arap olduğu söylenir. Hz. Muhammed'i peygamberlik öncesinde Ukaz panayırında gördüğü rivayet edilmektedir. Hicretten önce 23 yılında, miladi 600 senesinde ölmüştür. Bk. ez-Ziriklî, *age*., V, 196.

785 el-Meydânî, *age*., I, 111.

786 el-ʿAskerî, *Cemheratu'l-Emṡâl*, I, 442; el-Meydânî, *age*., I, 263.

787 el-ʿAskerî, *Cemheratu'l-Emṡâl*, I, 249.

ötüşündeki etkileyicilik ile meşhur Arap hatibi Ḳuss b. Sâide'nin konuşmasındaki etkileyicilik arasında bir benzerlik kurduğu görülmektedir[788]: [Tavîl]

وَحَيْثُ خَطِيبُ الدَّوْحِ يَشْدُو بمنطِقٍ كَمَنْطِقِ قُسٍّ عِنْدَ هَدْرِ شَقَّاشِقِهِ

Ulu ağacın hatibi orada öterken [sanki] Ḳuss gibi konuşuyor.

Şairin telmih sanatından yararlandığı bir diğer konu medihtir. Bir kadıyı övmek için söylediği aşağıdaki beyitlerde şair memdûhun zekâsını ifade etmek üzere أَزْكَىٰ مِنْ إِيَاسٍ (İyas'tan[789] daha zeki) meseline[790] telmihte bulunmuştur[791]: [Kâmil]

بَرِحَ الْخَفَاءُ فَمَا ذَكَاءُ إِيَاسٍ فِيمَا نَرَاهُ بِأَوْحَدٍ فِي النَّاسِ

إِنَّ الذَّكَاءَ الْأَوْحَدِيَّ ذَكَاءُ مَنْ جَلَّتْ مَدَارِكُهُ عَنِ الْأَجْنَاسِ

قَاضِي دِمَشْقَ الْأَصْمَعِيُّ مُحَمَّدٌ تِرْبُ النَّدَى طَوْدُ الْعُلُومِ الرَّاسِي

Gizli aşikâr oldu. Gördüğümüz kadarıyla artık insanlar içerisinde İyas'ın zekâsı yegâne değil.

Yegâne akıl, idraki hemcinslerinden daha üstün olan kişinin aklıdır ki

O Dımaşḳ'ın ferasetli kadısı, cömertliğin kardeşi ve ilmin sağlam dağı Muhammed'dir.

İbnu'n-Naḳîb zaman zaman kendisinin veya kavminin erdemlerini anlatmak üzere fa<u>h</u>r temalı şiirlerde de mesellere başvurur. Aşağıdaki beyitte kavminin insanlar için iyi bir rehber olma özelliğini anlatmak üzere أَهْدَى مِنَ الْقَطَا (bağırtlak kuşundan daha iyi bir kılavuz) [792] meseline telmihte bulunmuştur[793]: [Tavîl]

---

788 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s.223.

789 Kadı İyâs olarak ün kazanan bu şahsın tam adı Ebû Vâsile İyâs b. Muʿâviye b. Ḳurra el-Muzenî'dir. 46/666'da doğmuştur. Basra kadılığı yapmıştır. Sahip olduğu üstün zekâ ve ferâseti mesel haline gelmiştir. 122/740'ta Vâsıṭ'ta vefat etmiştir. Bk. ez-Ziriklî, *age*., II, 33.

790 el-ʿAskerî, *Cemheratu'l-Emṡâl*, I, 507; el-Meydânî, *age*., I, 325.

791 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 177.

792 Kaynaklarda bağırtlak kuşunun bir aylık yoldan dönüp bin yumurta arasından kendi yumurtalarını bulabilecek derecede yön bilgisine sahip olduğu belirtilmiştir. Bu özelliği sebebiyle rehberliğine müracaat edilebilecek olanlar için darb-ı mesel olmuştur. Bk. Ebu'l-<u>H</u>ayr Zeyd b. Abdillah b. Mesʿûd el-Hâşimî, *el-Emṡâl*, Dâru Saʿiddîd, Dımaşḳ, 1423, s. 30; eṣ-Ṣeʿâlibî, *et-Temṡîl ve'l-Muḥâḍara*, thk.

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ الْأُولَى يُهْتَدَى بِهِمْ ضَلِيلُ القَطَا فِي الْقَفْرِ وَاللَّيْلُ دَامِسُ

Amcaoğlu! Bizler gece zifiri karanlıkta çölde yolunu kaybetmiş bağırtlak kuşunun rehber edindiği kişileriz.

İbnu'n-Nakîb şiirlerinde başka mesellere de telmihte bulunmuştur. أَعْمَرُ مِن مُعاذٍ (Muaz'dan[794] daha uzun ömürlü)[795], لَحْنُ الْمَوْصِلِي (Mevşılî'nin[796] şarkıları)[797], بُرُودُ تَزِيدَ (Tezîd'in[798] elbiseleri)[799], حَلَّقَتْ بِهِ عَنْقَاءُ مُغْرِبٌ (Zümrüdü Ankâ onu uçurdu, helak etti)[800] meselleri bunlardan bazılarıdır.

İbnu'n-Nakîb'in kıssalara telmihte bulunduğu şiirler de vardır. Örneğin Dımaşk'taki Rabve'nin güzelliklerinin anlatıldığı aşağıdaki beyitlerde şair Yemen'de Şeddâd b. ʿÂd tarafından bir şehir inşâ ettirilmesine[801] ve Kur'an'ı Kerim'de de belirtildiği üzere[802] İrem adı

Abdulfettâh Muhammed el-Ḥulv, 2.b., ed-Dâru'l-ʿArabiyye li'l-Kitâb, byy., 1401/1981, s. 370; Rızkullah Luvîs b. Yûsuf b. Abdilmesîḥ b. Yakûb Şeyḫû el-Yesûî, *Mecâni'l-Edeb fî Ḥadâiki'l-'Arab*, Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesûʿiyyîn, Beyrut, 1913, V, 67.

793 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 170.

794 Ebû Muslim Muʿâz b. Muslim el-Herrâ' dil bilgini, edip ve şairdir. Kûfelidir. Herat elbiselerinin ticaretini yaptığı için el-Herrâ' lakabıyla anlımıştır. 187/803 yılında vefat etmiştir. Bk. İbn Ḫallikân, *age*., V, 218; ez-Ziriklî, *age*., VII, 258.

795 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 203. Muʿâz'ın uzun bir ömür sürmesi sebebiyle uzun yaşayanlar için bu söz mesel olarak kullanılmıştır. Kaynaklarda Muʿâz'ın yüz yirmi veya yüz elli yıl yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bk. eş-Şeʿâlibî, *Simâru'l-Ḳulûb*, s. 477; el-Meydânî, *age*., II, 51.

796 Ebû Muhammed İshâk b. İbrâhîm b. Mâhân el-Mevşılî 155/772 yılında doğdu. Önemli bir musikişinas ve şairdir. Aynı zamanda dil ve tarih bilginidir. 235/850 yılında ölmüştür. Bk. İbn Ḫallikân, *age*., I, 202-205; ez-Ziriklî, *age*., I, 292-294.

797 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 12. Bu ifade iyi şarkılar için darb-ı mesel olarak söylenmiştir. Bk. eş-Şeâlibî, *Simâru'l-Ḳulûb*, s. 153.

798 Tam ismi Tezîd b. Ḫulvân b. ʿİmrân b. el-Ḥâf b. el-Ḳuḍâʿa olan bu şahsın hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Bk. Ebû Naṣr Alî b. Hibetillâh b. Cafer b. Mâkûlâ, *el-İkmâl fî Raf'i'l-İrtiyâb 'ani'l-Mu'telif ve'l-Muḫtelif fi'l-Esmâ ve'l-Kunâ ve'l-Ensâb*, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1411/1990, I, 231.

799 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 97. Bu ifade zarif, şık ve lüks elbiseler konusunda mesel olmuştur. Bk. eş-Şeâlibî, *Simâru'l-Ḳulûb*, s. 598.

800 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 29. Zümrüdü Ankâ, gerçekliği olmayan efsanevî bir kuş olup Arapların kullandığı bu mesel, kendilerinden ümit kesilen kişi ve durumlar için kullanılır. Bk. el-Meydânî, *age*., I, 201.

801 Rivayete göre kabilenin atası olan ʿÂd'ın oğlu Şeddâd cennetle ilgili anlatıları duyduğunda Hadramut ile Sanʿa arasına bir şehir kurmaya karar vermiştir. Yaklaşık 70 kilometrekarelik bir alana konuşlandırılan ve etrafını 35 metre

verilen, sütunlarla dolu bu şehrin "memleketler içinde benzerinin var edilmemiş olması" durumuna telmihte bulunmuştur. Ayrıca mübalağalı bir üslupla İrem kentinin Rabve'den daha güzel olmadığını ima etmiştir[803]: [Kâmil]

لِلْغُوطَةِ الْغَنَّاءِ أَشْرَفُ رَبْوَةٍ أَضْحَى بِهَا عَيْشُ النَّزِيلِ رَغِيدَا

نَشَرَ الرَّبِيعُ عَلَى حَدَائِقِ دَوْحِهَا حُلَلًا تَزِيدُ عَلَى بُرُودِ تَزِيدَا

فَلَوْ أَنَّ شَدَّادَ ابْنَ عَادٍ حَلَّهَا مَا شَادَ فِي ذَاتِ الْعِمَادِ عَمُودَا

Sık ağaçlı Ğûta'da çok değerli bir tepe vardır. Orada konaklayan kişi mutluluk içinde vakit geçirir.

İlkbahar onun yüksek ağaçlı bahçelerine, Tezîd'in elbiselerinden daha şaşaalı elbiseler giydirmiştir.

Şayet Âd oğlu Şeddâd oraya yerleşseydi [yüksek] sütunlu [İrem kentine] çivi bile çakmazdı.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde yer alan, kıssaya telmih örneklerinden bir diğeri de Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan[804], İbrahim Peygamber'in kavminin putlarını kırması olayına telmihtir[805]:

سُبْحَانَ مَنْ أَبْدَى رُقُو ـمَ الرِّقِّ أَمْثَالَ النُّجُومِ

وَأَعَانَ إِبْرَاهِيمَ فِي تَكْسِيرِ أَصْنَامِ الرُّقُومِ

Şanı yücedir, kâğıttaki rakamları yıldızlar misali var edip,

İbrahim'e nakışlı putları kırmada yardım edenin…

Buraya kadar İbnu'n-Naḳîb'in mesel ve kıssaya telmihte bulunduğu örneklerden söz edildi. Şairin şiire telmihte bulunduğu şu örnekle konuyu sonlandırmak uygun olacaktır[806]: [Tavîl]

---

yüksekliğinde surların kuşattığı bu şehrin içerisinde altın ve gümüşlerle süslenmiş görkemli saraylar vardı. İçerisinden akan nehrin etrafında hoş kokulu ağaçlar bulunmaktaydı. Şehrin yapımı tamamlanıp da Şeddâd buraya yerleşmek üzere geldiğinde azgınlıkları sebebiyle Allah tarafından helak edildiler. Bk. Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 155; en-Nuveyrî, *age*., I, 373.

802 Fecr 89/7.

803 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 96.

804 Enbiyâ 21/51-67.

805 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 259-260.

806 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 141.

وَفِي جَانِبِ الْوَادِي حَمَامَةُ أَيْكَةَ مِنَ الْوُرْقِ تَشْكُو الْبَيْنَ فِي الوَرَقِ الخُضْرِ
تَنُوحُ عَلَى إِثْرِ الْهَدِيلِ صَبَابَةً كَمَا نَاحَتِ الخَنْسَاءُ يَوْمًا عَلَى صَخْرِ

Vadinin güney tarafında yeşil yapraklı dallar arasında koruluğun ayrılıktan yakınan güvercini vardır.

O, bir zamanlar Ḫansâ'nın, kardeşi Ṣaḫr'a ağıt yaktığı gibi aşkından dolayı bir güvercin sesi için ağıt yakmaktadır.

Bu beyitlerde şair güvercinin acıklı ötüşünü, yaşadığı ayrılık sebebiyle ağıt yakması şeklinde yorumlamış ve meşhur Arap şairi Ḫansâ'nın[807] kardeşi Ṣaḫr için söylediği mersiyelere telmihte bulunarak güvercinin ötüşü ile Ḫansâ'nın hüzünlü şiirler söylemesi arasında benzerlik kurmuştur. Ḫansâ'nın kardeşi için söylediği mersiyeler Arap Edebiyatı tarihinde oldukça ünlü olup bunlardan biri aşağıdaki şiirdir[808]: [Tavîl]

تَقُولُ نِسَاءٌ شِبْتِ مِنْ غَيْرِ كِبْرَةٍ وَأَيْسَرُ مِمَّا قَدْ لَقِيتُ يُشِيبُ
أَقُولُ أَبَا حَسَّانَ لَا العَيْشُ طَيِّبٌ وَكَيْفَ وَقَدْ أُفْرِدْتُ مِنْكَ يَطِيبُ
فَتَى السِّنِّ كَهْلُ الحِلْمِ لَا مُتَسَرِّعٌ وَلَا جَامِدٌ جَعْدُ اليَدَيْنِ جَدِيبُ
أَخُو الفَضْلِ لَا بَاغٍ عَلَيْهِ لِفَضْلِهِ وَلَا هُوَ خُرْقٌ فِي الْوُجُوهِ قَطُوبُ
إِذَا ذَكَرَ النَّاسُ السَّمَاحَ مِنِ امْرِئٍ وَأَكْرَمَ أَوْ قَالَ الصَّوَابَ خَطِيبُ
ذَكَرْتُكَ فَاسْتَعْبَرْتُ وَالصَّدْرُ كَاظِمٌ عَلَى غُصَّةٍ مِنْهَا الفُؤَادُ يَذُوبُ
لَعَمْرِي لَقَدْ أَوْهَيْتَ قَلْبِي عَنِ العَزا وَطَأْطَأْتَ رَأْسِي وَالفُؤَادُ كَئِيبُ

---

807 Tam adı Ummu ʿAmr Tumâḍır b. ʿAmr b. el-Ḥâriṯ'tir. el-Ḫansâ' ismiyle meşhurdur. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ömrünün çoğunu Câhiliye döneminde geçirmiş daha sonra Hz. Peygamber ile görüşerek Müslüman olmuştur. Arapların en ünlü kadın şairi olan el-Hansâ daha çok mersiye şiirleri ile anılır. Kardeşleri Sahr ve Muʿâviye'ye yazdığı mersiyeler meşhurdur. Şiir divanı bulunmaktadır. Bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. ʿUbeydillâh el-Cumaḥî, *Ṭabaḳâtu Fuḥûli'ş-Şu'arâ*', thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, ts., I, 203; İbn Ḳuteybe, *age*., s. 343-347; ez-Zirikli, *age*., II, 86.

808 Ḥamdû Ṭammâs, *Dîvânu'l-Ḫansâ'*, 2.b., Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, 1425/2004, s. 19.

لَقَدْ قُصِمَتْ مِنِّي قَنَاةٌ صَلِيبَةٌ وَيُقْصَمُ عُودُ النَّبْعِ وَهْوَ صَلِيبُ

Çektiklerimden daha azı bile saç ağart[acak cinsten] iken kadınlar "yaşlanmadan saçların ağarmış" diyor.

Diyorum ki; Ey Hassân'ın babası [artık] yaşamak hoş değil. Senden [ayrılıp] yalnız kalmışken nasıl hoş olsun ki…

Yaşça genç, [belki biraz] orta yaşlıydın. Ne çok aceleci ne de çok sakindin. Cimri ve pinti de değildin.

Kendisine hiç kimsenin haksızlık edemeyeceği [kadar] erdemliydin. İnsanlara karşı akılsız[ca davranan] suratsız biri de değildin.

İnsanlar birinin, bir şereflinin hoşgörüsünü anlatsa veya bir hatip dürüstlükten konuşsa,

Seni hatırlarım da öfkemi kontrol ederek [sanki] gönlü eriten bir keder [denizini] geçmeye koyulurum.

Yemin olsun, kalbimin teselli [kudretini] zayıf düşürdün ve beni boynu bükük bıraktın. [Şimdi artık] gönül kederli…

[Meğer] Benim [dayandığım] sert asam kırılmış. Gerçi gevrek iken taze akçaağacı da kırılır ya…

2.3.4. Mübalağa

Anlama güzellik katan bediʿ sanatlarından birisi de mübalağadır. Bir edebiyat terimi olarak mübalağa, sözün etkisini artırmak için bir şeyi olduğundan daha büyük veya daha küçük anlatma ya da hiç olamayacağı bir biçimde ifade etme sanatıdır.[809]

Bu sanat, mübalağanın derecesine göre teblîğ, iğrâk ve ğuluv kısımlarına ayrılır. Bu ayrımda kıstas, sözün akla ve âdete (uygulama, tecrübe ve vâkıaya) uygunluğudur. Şayet mübalağa aklen mümkün olmakla birlikte âdeten, gerçekleşme ihtimali oldukça zayıf ise "teblîğ", akla uygun fakat âdeten mümkün görünmüyorsa "iğrâk" ve aklen imkânsız ise "ğuluv" adını alır.[810] Mübalağanın gerçeğe uygun olmayan bir ifade biçimi olması sebebiyle makbul olup olmaması eleştirmenler arasında tartışma konusu yapılmış genel kabule göre

---

[809] Ḳudâme b. Cafer, *age.*, s. 146; el-ʿAskerî, *es-Sınâʿateyn*, s. 365; Karataş, *age.*, s. 296.

[810] el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 141; el-Mueyyed-Billah, *age.*, III, 68-70; İbn Ḥicce, *age.*, II, 8; Luvîs Şeyḫû, *'İlmu'l-Edeb fî 'İlmi'l-İnşâ ve'l-'Arûḍ*, 2.b., Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesûʿiyyîn, Beyrut, 1897, s. 114-116; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 337-338.

ğuluv dışındaki türleri makbul sayılımıştır. Ğuluv türünde ise ifade, dinleyiciye gerçekmiş gibi takdim etmemek için كَادَ (neredeyse) veya لَوْ (şayet) kelimeleri ile kurgulanırsa veya akla yatan güzel bir hayâlî tasvir olarak sunulursa kabul edilebileceği belirtilmiştir.[811]

Mübalağa sanatı İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde çokça yer verilen bediʿ sanatlarından biridir. Şair bu sanatı teşbih, istiare ve telmih ile içiçe kullanır. Onun şiirlerinde mübalağa türleri arasından ğuluv ve teblîğ daha çok yer almaktadır. Konular içerisinde özellikle medih, mübalağaya çok başvurulan alanların başında gelmektedir. Bu tür şiirlerde memdûhun, Arap edebiyatı tarihinde fesahat ve belâgatın zirvesinde kabul edilen kişilerle kıyaslanıp onlardan üstün tutulduğu görülür. Bu tarz ifadeler aklen mümkün olup âdeten gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olduğu için teblîğ türü mübalağalardan kabul edilebilir. Şairin veziriazam Fazıl Ahmed Paşa'yı, beliğ konuşmaları yönüyle mesellere konu olan iki kişi, Arap risâle üslubunun kurucusu ʿAbdulhamîd el-Kâtib[812] ve Ḳuss b. Sâʿide ile kıyasladığı aşağıdaki beyitler bu tarz pek çok örnekten sadece biridir[813]: [Kâmil]

تَرْوِي لَهُ الْأَيَّامُ طِيبَ مَفَاخِرٍ وَمَآثِرَ عَزَّتْ عَلَى الْأَنْدَادِ

وَفَضَائِلَ مِلْءَ الْعُيُونِ مَحَاسِنًا قَصُرَتْ عَلَى عَلْيَاهُ بِاسْتِبْدَادِ

أَرْبَى عَلَى عَبْدِ الْحَمِيدِ بَلَاغَةً وَزَرَتْ بَلَاغَتُهُ بِقُسِّ إِيَادِ

Günler onun, benzerlerine nasip olmamış övünç kaynağı erdemlerini ve atalarından miras kalmış kahramanlıklarını anlatır.

Göz dolduran faziletlerini ve sadece ona ait olan güzelliklerini anlatır.

O, belagatte Abdulhamîd el-Kâtib'i geçmiştir. Onun belagati Ḳuss el-İyâdî'yi gölgede bırakır.

---

811 İbn Ḥicce, *age*., II, 16-17; Luvîs Şeyhû, *ʾİlmu'l-Edeb*, s. 115-116; el-Merâğî, *ʾUlûmu'l-Belâğa*, s. 338-339.

812 Tam adı Ebû Ğâlib ʿAbdulhamîd b. Yahyâ b. Saʿd el-Kâtib'tir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Emevî halifesi Mervân b. Muhammed'in kâtipliğini yaptı. 132/750'de vefat etti. Klasik risâle tarzının kurallarını düzenleyip onu bir sanat haline getiren kişi olarak anılmaktadır. Bk. İbn Ḫallikân, *age*., III, 328-332; ez-Ziriklî, *age*., III, 289-290; Ergin, Ali Şakir, "Abdülhamîd el-Kâtib", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 225.

813 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 90-93.

Aşağıdaki beyitte ise istiare sanatı kullanılarak memdûh Ḳuss b. Sâʿide'ye benzetilmekte ve fesahatte darb-ı mesel haline gelen[814] Zeyd b. el-Ḥâriṯ[815] ve Dağfel b. Ḥanẓala'dan[816] üstün tutulmaktadır[817]: [Kâmil]

مَوْلَايَ يَا قُسَّ الْبَلَاغَةِ وَالَّذِي مَنْ دُونَهُ زَيْدُ الْبَيَانِ ودَغْفَلُ

Beyim, belâğatın Ḳuss'u ve beyanda Zeyd ve Dağfel'in kendisinden daha aşağıda olduğu kişi!

Aşağıdaki beyitte ise bunlardan farklı olarak, makâme türünün kurucusu olan ve sahip olduğu edebî kişiliği sebebiyle Bedîuzzaman (zamanın harikası) olarak anılan Bedîuzzaman el-Hemedânî'nin[818] bile memdûhun sahip olduğu fesahati anlatmaktan aciz kalacağı ifade edilmektedir[819]: [Kâmil]

تَرْفَضُّ مِنْهُ بِالْعُلُومِ فَصَاحَةٌ لَوْ رَامَ يَحْكِيهَا الْبَدِيعُ لَقَصَّرَا

Onun fesahati bilgiler saçar. Bedîuzzaman bile onun fesahatini anlatmak istese hakkını veremez.

Şair benzer bir üsluba, övülen kişilerin faziletlerini anlatırken başvurmuştur. Ğuluv türüne dâhil edilebilecek bu örnekte şair

---

814 أَفْصَحُ مِنَ الْعِضَّيْن (İki beliğden -Zeyd ve Dağfel'den- daha fasih). el-Meydânî, *age.*, II, 90.

815 Tam adı Dağfel b. Ḥanẓale b. Zeyd es-Sedûsî'dir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hz. Peygamber ile görüştüğü nakledilir. Ensab (neseb ilmi) konusunda son derece bilgili olması yönüyle ün kazanmıştır. 65/695'te vefat etmiştir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Saʿd el-Hâşimî el-Bağdâdî, *eṭ-Ṭabaḳâtu'l-Kubrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir ʿAṭâ', Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1410/1990, VII, 101; Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, III, 1288-1290; ez-Ziriklî, *age.*, II, 340.

816 Tam adı Zeyd b. el-Ḥâriṯ b. Ḥârişe en-Nemerî'dir. Lakabı el-Keyyis'tir. Nesep bilginidir. Hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Bk. Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, V, 2248.

817 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 235.

818 Tam adı Ebu'l-Faḍl Bedîuzzaman Ahmed b. el-Huseyn el-Hemedânî'dir. 358/968'de Hemedan'da doğdu. 398/1008'de vefat etti. Pek çok şehre ilmî seyahatler gerçekleştiren Bedîuzzaman kendine has edebî üslubuyla Arap Edebiyatı tarihindeki yerini almıştır. *Maḳâmât* isimli eseri oldukça meşhurdur. Bk. eṯ-Ṯeʿâlibî, *Yetîmetu'd-Dehr fî Meḥâsini Ehli'l-ʿAṣr*, thk. Mufîd Muhammed Ḳamḥiyye, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1403/1983, IV, 293-296; Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, I, 234-253; Nevzat Aşık, "Bediüzzaman el-Hemedânî", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 328-329.

819 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 145.

memduhun faziletlerinin çokluğunu ifade etmek için "meddahların sayamayacağı kadar çok" şeklinde bir mübalağaya başvurmuştur[820]: [Kâmil]

فَإِلَيْكَهَا يَا مَنْ تَسَرْبَلَ وَارْتَدَى بِفَضَائِلٍ لَمْ يُحْصِهَا مُدَّاحُهَا

İşte sanadır [bu kaside] ey meddahların sayamadığı [kadar çok] fazileti giyinip kuşanmış olan!

Bu beyitte bir başka mübalağa daha bulunmaktadır ki o da memduhun soyut bir varlık olan "fazilet"i kuşanması durumudur. Burada şair, çokluğu sebebiyle memduhun faziletlerini meknî istiare yoluyla elbiseye benzetmiş ve onunla ilgili sözcükler olan ارتدى ve تسربل fiillerini zikretmiştir.

Şairin medih şiirlerinde başvurduğu mübalağalardan bir diğeri de aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Şair burada övülen şahsın, kendisine ait olması durumunda Ülker Yıldızı'nı ufka dağıtacak kadar cömert olduğunu vurgulamaktadır[821]: [Basît]

شَهْمٌ لَوْ أَنَّ الثُّرَيَّا مِنْ مَوَاهِبِهِ لَفَرَّقَتْهَا أَيَادِيهِ عَلَى الْأُفُقِ

O öyle asil biridir ki şayet Ülker Yıldızı ona bahşedilen şeylerden olsaydı onun elleri onu ufka dağıtırdı.

Görüldüğü üzere aklen mümkün görünmeyen bu ifadenin ğuluv türü mübalağa olduğu anlaşılmaktadır. Fakat şair burada لَوْ edatını kullanmak suretiyle düşüncesini gerçekmiş gibi sunmak yerine gerçeğe yaklaştırarak takdim etmeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla bu mübalağa makbul ğuluv türündendir.

İbnu'n-Naḳîb'in mübalağa sanatına yer verdiği bir diğer konu da fa<u>h</u>rdır. Bu konuda söylediği şiirlerde şair kavminin ve kendisinin erdemlerini daha çarpıcı bir şekilde ifade etmek için mübalağa sanatından yararlanır. Örneğin aşağıdaki beyitte daha önce "telmih" konusunda zikredilen bir darb-ı meselin anlam zenginliğinden de istifade ederek kavmini şöyle yüceltmektedir[822]: [Tavîl]

بَنِي عَمِّنَا نَحْنُ الْأُولَى يُهْتَدَى بِهِمْ ضَلِيلُ الْقَطَا فِي الْقَفْرِ وَاللَّيْلُ دَامِسُ

Amcaoğlu! Bizler gece zifiri karanlıkta çölde yolunu kaybetmiş bağırtlak kuşunun rehber edindiği kişileriz.

---

820 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 290.
821 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 226.
822 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 170.

Aşağıda yer alan beyitte ise aklen mümkün olmayan bir ifadeye yer verilmek suretiyle ğuluv türü mübalağa yapılmıştır[823]: [Tavîl]

فَلَمْ نَتَّخِذْ غَيْرَ السِّمَاكِ مُنَادِمًا وَمَا رَاقَنَا غَيْرُ الثُّرَيَّا مُجَالِسُ

Biz Spica [ve Arcturus] yıldızından başka bir dost edinmedik. Ülker yıldızından başka bir arkadaşı da beğenmeyiz.

Görüldüğü üzere şair burada ancak yıldızları dost edindiklerini ifade etmektedir. Bu durum aklen mümkün olmamakla birlikte şairin tasrihî istiare yoluyla, parlak hasletlere sahip olma ve şeref bakımından yüksek konumda bulunma özellikleri sebebiyle dostlarını yıldızlara benzettiği anlaşılmaktadır. Bu beyit mecazi bir anlatımla güzel bir hayalî tasvir ortaya koyması sebebiyle makbul ğuluv türünden kabul edilebilir.

Şair, kedisiyle övündüğü aşağıdaki beyitlerde ise mizacının Satürn'den daha yüce olması ve zilleti kendisi için ölüm sayması gibi çeşitli mübalağa ifadelerine yer vermiştir[824]: [Kâmil]

وَمِنَ الرَّدَى أَنْ أَرْتَدِيَ بِمَذَلَّةٍ وَخَلَائِقِي تَعْلُو عَلَى كَيْوَانِ

Mizacım Satürn'ü aşmışken âdilik elbisesini giyinmem benim için ölümdür.

İbnu'n-Naḳîb'in mübalağa sanatından yararlandığı bir diğer konu da gazeldir. Bu şiirlerde sevgilinin fiziksel ve manevi özelliklerinin abartılı bir biçimde anlatıldığı görülmektedir. Şairin, sevgilinin boynunun uzunluğunu tasvir ettiği aşağıdaki beyit bu örneklerden biridir[825]: [Tavîl]

فَمَا حَالَ بَيْنَ الضَّبِّ وَالنُّونِ حَائِلٌ بِأَطْوَلَ مِمَّا بَيْنَ قِرْطَيْكِ وَالْعِقْدِ

Kelerle balık arasındaki mesafe senin küpelerinle gerdanın arasındakinden daha uzun değildir.

Bir diğer beyitte ise sevgilinin son derece güzel olması şairi "sevgiliyi güzelliğe" değil "güzelliği sevgiliye" nispet etmek durumunda bırakmıştır ki bu ifade ğuluv türü bir mübalağa örneğidir[826]: [Tavîl]

أَقُولُ لِظَبْيٍ مُتْرَفٍ مُتَدَلِّلٍ لَعُوبٍ بِأَلْبَابِ الْوَرَى حِينَ يَطْرُقُ

---

823 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 170.
824 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 274.
825 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 108.
826 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 229.

لَكَ الْحُسْنُ لَا بَلْ إِنَّ فِي الْحُسْنِ نِسْبَة إِلَيْكَ غَدَا مِنْ أَجْلِهَا الْحُسْنُ يُعْشَقُ

İşveli, nazlı ve [gönül kapılarını] çaldığında akıllarla oynayan bir ceylana dedim ki:

"Güzellik yalnız sana mahsustur, hayır, hatta güzellikte sana bir mensubiyet vardır. Bu mensubiyet sebebiyle güzelliğe âşık olunur.

İbnu'n-Naḳîb'in en güzel mübalağa örneklerinden biri aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Şair burada sevgilinin ince ve narin yapısını çok hoş bir biçimde anlatmaktadır[827]: [Vâfir]

فَدَيْتُكِ لَوْ وَطِئْتِ عَلَى جُفُونٍ لَمَا كَادَتْ تُنَبَّهُ مِنْ كِرَاهَا

Canım sana feda olsun! Sen şayet göz kapaklarının üzerine bassan neredeyse onlar uykusundan uyanmaz.

İbnu'n-Naḳîb zaman zaman tabiatı tasvir ettiği şiirlerde de bu sanatı kullanmıştır. Bir şiirinde Dımaşḳ'taki ünlü mesire yeri Rabve'nin güzelliklerini anlatırken buranın, güzelliği dillere destan olan İrem kentine olan üstünlüğünü mübalağalı bir üslupla şöyle ifade etmektedir[828]: [Kâmil]

لِلْغُوطَةِ الْغَنَّاءِ أَشْرَفُ رَبْوَةٍ أَضْحَى بِهَا عَيْشُ النَّزِيلِ رَغِيدَا

نَشَرَ الرَّبِيعُ عَلَى حَدَائِقِ دَوْحِهَا حُلَلًا تَزِيدُ عَلَى بُرُودِ تَزِيدَا

فَلَوْ أَنَّ شَدَّادَ ابْنَ عَادٍ حَلَّهَا مَا شَادَ فِي ذَاتِ الْعِمَادِ عَمُودَا

Sık ağaçlı Ğûta'da çok değerli bir tepe vardır. Orada konaklayan kişi mutluluk içinde vakit geçirir.

İlkbahar onun yüksek ağaçlı bahçelerine, Tezîd [oğullarının] elbiselerinden daha şaşaalı elbiseler giydirmiştir.

Şayet Âd oğlu Şeddâd oraya yerleşseydi [yüksek] sütunlu [İrem Kentine] çivi bile çakmazdı.

Şarap tasvirine yer verdiği şu beyitte de şairin mübalağa sanatına başvurarak şarabı parlaklık bakımından dolunaydan daha üstün tuttuğu görülmektedir[829]: [Basît]

يَا سَاقِيَ الْقَوْمِ قَدْ هَبَّ النِّيَامُ عَلَى صَوْتِ الْقِيَانِ وَدَاعِي أُنْسِهِمْ صَاحَا

827 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 285.
828 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 96.
829 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 78.

قُمْ وِيْكَ فِي ظِلِّ رَيْعَانِ الصِّبَا فَرِحًا دُرْ بِالْحُمَيَّا تَفُوقُ الْبَدْرَ إِذْ لَاحَا

Ey topluluğun sakisi! [Bak,] uyumakta olanlar şarkıcı cariyelerin sesiyle uyandılar. Dostluk meclisinin davetçisi de çağrıda bulundu.

Gençliğin ilkbaharında sevinçle kalk ve parlak dolunaya bile üstün gelen humeyyâ şarabını (sersemlik veren sert şarabı) sun!

Aşağıda yer alan beyitte ise şairin mübalağa sanatını özlem duygularını ifade etmek üzere kullandığı görülmektedir. Duyguların meknî istiare yoluyla bir kuşa benzetildiği bu mübalağa "yaklaşma" anlamı bildiren كاد kelimesi kullanılarak kurgulanması sebebiyle makbul ğuluv türüne ait bir örnek olarak değerlendirilebilir[830]: [Tavîl]

كَتَبْتُ وَفِي قَلْبِي إِلَيْكَ نَوَازِعٌ تَكَادُ لِفَرْطِ الشَّوْقِ أَنْ تَسْتَطِيرَه

Yazıyorum, kalbimde sana karşı beslediğim aşırı özlemden dolayı neredeyse uçmayı arzulayan duygular var.

2.3.5. Tazmîn

Tazmîn şairin kendi şiirine, alıntı olduğu anlaşılacak biçimde başkasına ait şiirden bir şey katması[831], diğer bir deyişle manzum bir sözün bir başkası tarafından şiirde kullanılmasıdır.[832] Tanımdan da anlaşılacağı üzere tazmîn yapılan kısım edebiyatçılar nezdinde meşhur değilse alıntı olduğuna işaret edilmesi gerekir.[833]

İbnu'n-Naḳîb'in "şiir hırsızlığı" konusunda oldukça titiz olduğu anlaşılmaktadır. Söyleyeni bilinmeyen aşağıdaki beyitlerde tazmîn yaptığına işaret etme ihtiyacı hissetmesi onun bu konudaki hassasiyetini yansıtmaktadır[834]: [Tavîl]

ذَكَرْتُ عُهُودًا بِالْحِمَى غَيْرَ مَا تَرَى فَفِي الْقَلْبِ مِنْ تِذْكَارِهَا لَاعِجُ الْجَمْرِ

وَقَدْ صَدَقَتْ فِينَا مَقَالَةُ شَاعِرٍ [شَدَدْتُ حَيَازِيمِي عَلَيْهَا إِلَى الْحَشْرِ][835]

[Bunun üzerine] Himâ'daki senin bilmediğin hatıraları anımsadım. Şimdi kalpte onun anılarına dair bir kor acısı var.

---

830 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 163.

831 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 168. el-Ḳazvînî'den önce "tazmîn" kavramı iktibas ve irsâl-i mesel gibi sanatları da kapsayacak bir anlamda kullanılmıştır. Bk. İbnu'l-Eŝîr, *age*., III, 200; İbn Ebi'l-İṣba', *age*., s. 140; en-Nuveyrî, *age*., VII, 126.

832 Karataş, *age*., s. 411.

833 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 168.

834 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 141.

835 Bu mısranın hangi şaire ait olduğu tespit edilememiştir.

Şairin şu sözü bizim hakkımızda gerçek olmuştur: "Kıyamete dek tüm bu sıkıntılara sabırla katlanacağım"

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde Aʿşâ b. Ḳays (7/629)[836], Mecnûnu Leyla olarak tanınan Ḳays b. el-Mulevvaḥ (70/690)[837], İbnu'n-Ḍaḥḥâk el-Bâhilî (250/864)[838], el-Buḥturî (284/897)[839], İbnu'l-Muʿtez (296/908)[840], el-Mutenebbî (354/965)[841] ve Keşâcim (360/971)[842] gibi şairlerden tazmîn yapmıştır. Şairin, bu alıntıları çoğunlukla eş-Şeʿâlibî (429/1038)'nin eserleri üzerinden yaptığı düşünülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere İbnu'n-Naḳîb hicri V. asırda yaşamış olan bu edebiyatçıya olan hayranlığını bizzat dile getirmiştir.[843] Bunun yanı sıra kendisinden alıntı yaptığı şairlerin tamamının eş-Şeʿâlibî'den önce yaşamış olması ve tazmîn yapılan beyitlerin büyük çoğunluğunun eş-Şeʿâlibî'nin eserlerinde mevcut olması bu düşünceyi güçlendirmektedir.

Şair tazmîn sanatına, aşırıya kaçmadan yeri geldikçe başvurmuş, alıntı yaptığı şiirin bağlamı içerisindeki anlam zenginliğini şiirine dercederek kendi şiirlerinin duygu derinliğini artırmayı başarabilmiştir. Aşağıdaki şiir şairin tazmîn sanatına başvurduğu bu örneklerden biridir[844]: [Tavîl]

ذَكَرْتُ بِي قَاسِيُونَ الْيَوْمَ أُلْفَتَنَا أَيَّامَ نَحْنُ جَمِيعٌ وَالْمُنَى أَمَمُ

فَرَاحَ يَقْدَحُ زَنْدَ الشَّوْقِ قَادِحُهُ فِي مُهْجَتِي وَلَهِيبُ الْوَجْدِ يَضْطَرِمُ

[يَا مَنْ يَعِزُّ عَلَيْنَا أَنْ نُفَارِقَهُمْ وِجْدَانُنَا كُلَّ شَيْءٍ بَعْدَكُمْ عَدَمُ][845]

Bugün Kasyûn'da, bir arada bulunduğumuz ve arzuların da bize yakın olduğu günlerdeki dostluğumuzu hatırladım.

836 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 307.
837 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 251.
838 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 38, 52.
839 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 250.
840 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 152.
841 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 53, 261, 268, 279.
842 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 96.
843 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 58.
844 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 260, 261.
845 el-Mutenebbî, *age*., s. 333; eş-Şeʿâlibî, *el-Munteḥal*, thk. Ahmed Ebû Alî, el-Matbaatu't-Ticâriyye, İskenderiye, 1319/1901, s. 213.

Bu yüzden onun kıvılcımı, içimdeki özlem çırasını tutuşturuyor ve [kalbimdeki] keder alev alıyor.

Ey ayrılıkları bize zor gelenler, sizden sonra gördüğümüz her şey yokluktur (hiçbir şey sizin yerinizi doldurmuyor).

Şiirin son beyti el-Mutenebbî'nin Hamdânî emîri Seyfuddevle el-Hamdânî (356/967)'ye yazdığı bir medih şiirine aittir. Anlatıldığına göre el-Mutenebbî Seyfuddevle için medih şiirleri söylemeye ara verince bu durum Seyfuddevle'nin hoşuna gitmemiş, bazı şairleri huzurunda toplatarak onun hakkında hoşuna gitmeyeceği şiirler söyletmiştir. Bu, el-Mutenebbî'nin şiir söylememe konusundaki inadını arttırmış, o bu konuda ısrar ettikçe Seyfuddevle de aynı tutumunu devam ettirmiştir. Sonunda el-Mutenebbî Seyfuddevle'ye sitemle karışık bir medih şiiri söylemeye karar vermiş, bu şiirde ona olan sevgisini dile getirerek ondan ayrı kalmanın kendisini nasıl yaraladığını anlatmıştır.[846]

İbnu'n-Naḳîb de bir süre kendisinden ayrı düştüğü dostu için söylediği yukarıdaki şiirde söz konusu beyti alıntılamak suretiyle ondaki anlam, duygu ve düşünceleri kendi şiirine aktarmış, el-Mutenebbî'nin Seyfuddevle'ye duyduğu hisler ile kendisinin dosta duyduğu hisler arasında bir köprü kurmuştur. Bu sayede el-Mutenebbî'nin söz konusu şiirinin hikâyesini bilen dinleyiciye bir beyitle pek çok şey anlatmayı başarabilmiştir.

İbnu'n-Naḳîb kimi zaman da alıntı yaptığı beyti, kullanıldığı anlamsal bağlamdan koparark başka bir tema içerisine uyarlamıştır ki İbn Raşîḳ'e göre bu, tazmîn sanatının güzel kullanımlarındandır.[847] Şairin, ikinci beytin ikinci mısrasını tazmîn yaptığı aşağıdaki şiir bunun güzel örneklerindendir[848]: [Basît]

لِلَّهِ مِنْكَ كِتَابٌ رَاحَ يُوسِعُنِي بِشْرًا وَيُهْدِي لِسَمْعِي كُلَّ مَرْغُوبِ

كَأَنَّهُ وَهْوَ فِي كَفِّي أُقَلِّبُهُ [قَمِيصُ يُوسُفَ فِي أَجْفَانِ يَعْقُوبِ]

Vallahi senin mektubun beni çok mutlu ediyor ve kulağıma, arzu edilen her şeyi bahşediyor.

---

846 Ebu'l-ʿAlâ' Ahmed b. Abdillâh el-Maʿarrî, *Şerhu Dîvâni Ebi'ṭ-Ṭayyib el-Mutenebbî*, thk. Abdulmecîd Diyâb, 2.b., Dâru'l-Meʿârif, Kahire, 1413/1992, III, 247.

847 İbn Raşîḳ, *age*., II, 85.

848 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 53.

Elimde evirip çeviriken sanki o, Yusuf'un, Yakup'un gözkapaklarındaki gömleğidir.

Bu mısra el-Mutenebbî'nin İhşidîler devletinin ünlü valisi Ebu'l-Misk Kâfûr (357/968)'u[849] övmek üzere söylediği bir medih şiirine ait olup aşağıdaki beyitte yer almaktadır[850]: [Basît]

كَأَنَّ كُلَّ سُؤَالٍ فِي مَسَامِعِهِ قَمِيصُ يُوسُفَ فِي أَجْفَانِ يَعْقُوبِ

Sanki onun kulaklarında her istek, Yakup'un gözündeki, Yusuf'un gömleğidir.

el-Mutenebbî bu beyti Kâfur'un cömertliğini anlatmak üzere söylemiştir. Buna göre Kâfur'dan yapılan istekler onu öylesine mutlu etmektedir ki sanki Hz. Yusuf'un gömleğinin Hz. Yakup'un gözlerine şifa olması gibi ondan yapılan istekler de onun kulaklarına şifadır.[851] İbnu'n-Nakîb el-Mutenebbî'nin bu mısrasını başka bir gaye için kullanmıştır. el-Mutenebbî'nin memdûhun cömertliğine vurgu için söylediği bu mısra İbnu'n-Nakîb tarafından dostun yazdığı mektubun kendisini sevindirip gönlüne şifa olduğunu belirtmek üzere kullanılmıştır.

Tazmîn sanatında şairin alıntı yaptığı kısma küçük tasarruflarda bulunmasında sakınca görülmemiştir.[852] Nitekim İbnu'n-Nakîb'in de bazı alıntılarında değişiklikler yaptığı anlaşılmaktadır. İbnu'l-Muʿtez'den tazmîn yaptığı aşağıdaki beyit buna örnektir[853]: [Hafîf]

[أَوْ فَقِفْ فِي الطَّرِيقِ إِنْ لَمْ تَزُرْهُ وَقْفَةٌ فِي الطَّرِيقِ نِصْفُ الزِّيَارَهْ]

Veya ziyaret etmesen de yolda bir dur! Yolda durmak yarı ziyarettir.

İbnu'l-Muʿtez'in söz konusu beyti şu şekildedir[854]: [Hafîf]

قِفْ لَنَا فِي الطَّرِيقِ إِنْ لَمْ تَزُرْنَا وَقْفَةٌ فِي الطَّرِيقِ نِصْفُ الزِّيَارَهْ

---

849 Hayatı hakkında bilgi için bk. ez-Ziriklî, *age.*, V, 216.

850 el-Mutenebbî, *age.*, s. 451; eŝ-Şeʿâlibî, *Şimâru'l-Ḳulûb*, s. 48.

851 el-Maʿarrî, *age.*, IV, 52.

852 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 169.

853 İbnu'n-Nakîb, *age.*, s. 152.

854 Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Muʿtez-Billâh el-Abbâsî, *Dîvânu İbni'l-Mu'tez*, Dâru Ṣâdır, Beyrut, ts., s. 210; eŝ-Şeʿâlibî, *Men Ġâbe 'anhu'l-Muṭrib*, s. 87.

Bizi ziyaret etmesen de bizim için yolda dur! Yolda durmak yarı ziyarettir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde "bir mısra veya daha az alıntı yapmak" demek olan îdâʿ (veya refv)[855] ve "bir beyit veya daha fazla tazmîn yapmak" anlamına gelen istiʿâne[856] türü tazmînler mevcuttur. Yukarıda bir mısralık ve bir beyitlik tazmîn örnekleri geçtiği için bir mısradan daha az ve bir beyitten daha çok alıntılara birer örnek verilerek konuyu sonlandırmak uygun olacaktır.

Aşağıdaki beyit İbnu'n-Naḳîb'in el-Mutenebbî'nin şiirinden alıntı yaptığı, bir mısradan daha az olan "îdâʿ" türü tazmîn örneğidir[857]: [Kâmil]

وَكَأَنَّمَا فِيهِ [مَلَاعِبُ جِنَّةٍ] فَتَقَاذَفَتْ بِالثَّلْجِ مِنْ جَرَيَانِهِ

Sanki orada akıntı sebebiyle, birbirlerine kartopu atan cinlerin oyun alanları vardır.

Bu ifade el-Mutenebbî'nin şiirinde şu şekilde geçmektedir[858]: [Vâfir]

مَلَاعِبُ جِنَّةٍ لَوْ سَارَ فِيهَا سُلَيْمَانٌ لَسَارَ بِتَرْجُمَانِ

[Şi'bu Bevvân'daki koruluk] cinlerin oyun alanlarıdır. Orada Süleyman [Peygamber] dolaşsa, [koruluktan gelen sesleri anlamak için] tercümanıyla dolaşır.

Bir başka şiirde ise İbnu'n-Naḳîb Keşâcim'in iki beytini alıntı yapmıştır. Dolayısıyla bu bir istiʿâne türü tazmîn örneğidir[859]: [Hafîf]

قُلْتُ كَيْفَ الْغِنَاءُ قَالَ تَظَرَّفْ تَ وَلَمْ يَعْدُ فِيهِ بَيْتُ الْقَصِيدِ

[أَشْتَهِي فِي الْغِنَاءِ بُحَّةَ حَلْقٍ نَاعِمِ الصَّوْتِ مُتْعَبٍ مَكْدُودِ]

[كَأَنِينِ الْمُحِبِّ أَنْحَلَهُ الشَّوْ قُ فَضَاهَى بِهِ أَنِينَ الْعُودِ][860]

[Dosta] "Şarkı nasıl?" dedim. Dedi "Amma yaptın! Onsuz beytu'l-kasîd olmaz?"

---

855 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 169.
856 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 169.
857 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 279.
858 el-Mutenebbî, *age*., s. 541; el-Maʿarrî, *age*., IV, 338.
859 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 96.
860 Ebu'l-Feṯḥ Keşâcim Mahmûd b. el-Huseyn, *Dîvânu Keşâcim*, thk. en-Nebevî Abdulvâhid Şaʿlân, Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire, 1417/1997, s. 108.

Ben şarkıda, yorgun, bitkin, boğuk ve yumuşak bir sesi severim.

Aşkın zayıf düşürüp ud sesine dönüştürdüğü aşığın inlemesi gibi [bir sesi]…

2.3.6. İktibas

İktibas Kur'an veya hadise ait bir ifadenin referans gösterilmeden sözün içeriğine alınması sanatıdır.[861] Kur'an ve hadis metinleri ehlince bilinebilecek açıklıkta olduğu için iktibasta "Allah şöyle buyurdu" veya "Peygamber şöyle buyurdu" vb. şekilde kaynak gösterilmez.[862]

İbnu'n-Naḳîb'in Kur'ân-ı Kerîm'den ve hadis-i şeriflerden çok fazla iktibasta bulunduğu söylenemez. Bu sanata dair örnekler tespit edilebildiği kadarıyla dokuz tane olup bunlardan yedisi[863] Kur'an'dan, ikisi[864] ise hadisten iktibas şeklindedir.

Şair genel anlamda iktibas sanatını yerli yerinde ve ustaca kullanmış, alıntı yapılan metnin orijinal bağlamındaki anlamından da yararlanarak dinleyiciye duygularını daha etkili bir biçimde aktarmayı başarabilmiştir. Aşağıdaki beyit bunun güzel örneklerinden biridir[865]: [Hafîf]

لا أُحِبُّ الجَلِيسَ [فَظًّا غَلِيظًا] جَافِيَ الطَّبْعِ سَيِّءَ الخُلْقِ نَكْدَا

Kaba, katı [yürekli], sert tabiatlı, kötü ahlaklı, huysuz arkadaşı sevmem.

Beyitteki köşeli ayraç içerisindeki ifade aşağıdaki ayet-i kerimeden iktibas edilmiştir:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ **فَظًّا غَلِيظَ** الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ[866]

Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen ***kaba, katı*** *yürekli olsaydın kuşkusuz etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları affet, bağışlanmaları için dua et, iş konusunda onlara danış.*

---

861 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 168.
862 İbnu'l-Eṯîr, *age.*, III, 200.
863 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 80, 97, 98, 137, 249 (iki örnek), 305.
864 Bk. İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 79, 303.
865 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 98.
866 Âl-i ʿİmrân 3/159.

Kararını verdiğin zaman da Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah kendisine tevekkül edenleri sever.

Görüldüğü üzere ayette Allah (c.c.) Peygamber (s.a.s.)'e katı ve kaba yürekli olması durumunda kendisine inananların, etrafından dağılıp gideceğini bildirmektedir. İbnu'n-Naḳîb de yukarıdaki beyitte kaba ve katı yürekli arkadaşı sevmediğini belirtirken alıntı yaptığı ifadenin ayetteki anlamından da yararlanarak dinleyiciye "böyle olmaları durumunda etrafındakilerin dağılıp gideceği ve çevrelerinde kimsenin kalmayacağı" mesajını vermektedir.

Benzer bir durum aşağıdaki beyitte söz konusudur. Şair burada, cenneti niteleyen bir ifadeyi Kur'an'dan iktibas yapmak suretiyle tasvir ettiği manzaranın cenneti andıran bir özelliğini öne çıkarmaktadır[867]: [Basît]

وَعُدْ إِلَى الرَّبْوَةِ الْغَنَّاءِ تَلْقَ بِهَا مَحَاسِنًا تَجْتَلِي فِي أَحْسَنِ الصُّوَرِ

[ظِلٌّ ظَلِيلٌ] وَمَاءٌ رَاحَ مُطَّرِدًا بَيْنَ الْغُصُونِ وَطَيْرٍ جَدٍّ مُسْتَحِرِ

Sık ağaçlı Rabve'ye yönel, orada en hoş görünümler içerisinde parlayan güzellikler bulacaksın.

Koyu bir gölge, ağaçlar arasında akıp giden bir dere ve seher vaktinin şans kuşları…

Köşeli ayraç içerisinde gösterilen alıntı Kur'an'da şu şekilde yer almaktadır:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ **ظِلًّا ظَلِيلًا**[868]

İnanıp iyi işler yapanları da içinde ebediyen kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu bir gölgeye koyarız.

İktibas sanatında zaruret sebebiyle asıl anlamı değiştirmeksizin ilave yapmak, eksiltmek, kelimelerin yerini değiştirmek vb. gibi yollarla, alıntı yapılan ifade üzerinde tasarrufta bulunmakta sakınca görülmemiştir.[869] İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki iktibaslarda da benzer

867 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 137.
868 Nisâ' 4/57.
869 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 168; İbn Ḥicce, *age*., II, 456.

tasarruflara rastlanır. Örneğin aşağıdaki beyitte iktibas yapılan metnin içerisine ilavede bulunulduğu anlaşılmaktadır[870]:

وَهُوَ الرَّسُولُ إِلَيْكَ مِنِّي [لَيْتَنِي **كُنْتُ** اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلَا]

O [meltem] benden sana bir elçiydi. Keşke o elçiyle birlikte bir yol tutsaydım.

Yukarıdaki cümlenin Kur'an'da geçtiği şekli şöyledir:

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا **لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا**[871]

O gün zalim, ellerini ısırıp şöyle der: "Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım!".

Aşağıdaki beyitte ise şair Kur'an'daki bir cümlenin öğelerinin yerlerini değiştirerek iktibas yapmıştır[872]: [Tavîl]

فَرَوْضٌ مَعَانِيهِ وَدُرٌّ نِظَامُه وَصُبْحٌ مَبَادِيهِ [وَمِسْكٌ خِتَامُه]

Onun (peygamberin hadislerinin) anlamları bir bahçe, nazmı bir inci, başlangıcı sabah, bitimi misktir.

İfade Kur'an'da şu şekilde yer almaktadır:

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ **مَخْتُومٍ خِتَامُهُ مِسْكٌ** وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ[873]

Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur. Onun sonu misktir (içildikten sonra misk gibi kokar). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.

İbnu'n-Naḳîb aşağıdaki şiirde bir hadisin lafzından iktibasta bulunmuş, ifade üzerinde oynama yapmak suretiyle başka bir anlam elde etmiştir[874]: [Tavîl]

رُبَّ أَحْوَى أَحْوَرِ الْجَفْنِ رَشِيٍّ الْقَدِّ أَهْيَفْ

كُلَّمَا حَنَّ تَمَادَى [وَإِذَا أَوْعَدَ أَخْلَفْ]

Nice kara gözlü, ceylan endamlı, zarif esmerler vardır ki;

Her ne zaman acısa [vuslatı] devam ettirir, [ayrılıkla] tehdit ettiğinde cayar.

---

870 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 305.
871 Furkân 25/27.
872 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 249.
873 Mutaffifîn 83/26.
874 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 217.

Bu şiirin son mısrasındaki ifadeler Peygamber (s.a.s.)'in şu hadisini çağrıştırmaktadır:

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلاَثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ **وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ** وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ[875]

Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde cayar, kendisine emanet bırakıldığında ihanet eder.

Görüldüğü üzere şair hadisteki lafızları iktibas etmiş, kelimenin kipini değiştirmek suretiyle anlamı tersine çevirmiştir. İbnu'n-Naḳîb'in güzel bir nükte elde etme konusundaki şairlik becerisini ortaya koyan bu tasarrufu orijinal metindeki anlamı değiştirmesi sebebiyle iktibas sanatı açısından uygun değildir.

2.3.7. Tefrîʿ

Anlama güzellik katan sanatlardan biri olan tefriʿ övgü veya yergide genel bir özellik zikrettikten sonra nitelemeyi pekiştirmek için, zikredilen genel anlama bağlı yan anlamlar türetmektir.[876] Buna göre söze, başında olumsuzluk edatı olan bir isimle başlanır. Bu edat genellikle nefiy "mâ"sı olur. Sonra bu isim, duruma göre övgü veya yergi ifadeleriyle nitelenir. Olumsuzluk edatı ile başlayıp mübtedayı niteleyen cümlelerle devam eden bu kısım, kendisinden yan anlamlar (ferʿ) türetmek üzere zikredilmiş genel anlam (ʿasl) olur. Cümle henüz tamamlanmamıştır. Bu nitelemelerin ardından, başında "bâ" harf-i cerri olan, ism-i tafdîl kipinde bir haber getirilir. Bunun peşinden övgü, yergi veya fa<u>h</u>ra konu olan kişiyi gösteren ve başında da "min" harf-i cerri bulunan bir zamir zikredilir. Böylece anlamsal olarak iki şey arasında bir kıyaslama yapılmış fakat nitelik itibari ile biri diğerinden daha üstün tutulmayıp ikisi arasında bir tür eşitlik oluşturulmuştur.[877] Bu sanatın şiirdeki örneği muhadram şairlerden Aʿşâ'nın (7/629) şu beyitleridir[878]: [Basît]

مَا رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْحَزْنِ مُعْشِبَةٌ خَضْرَاءُ جَادَ عَلَيْهَا مُسْبِلٌ هَطِلُ

---

875 Buhârî, Îmân 33.

876 Bk. İbn Raşîḳ, *age*., II, 42; Halil İbrahim Kaçar, "Tefrîʿ" *DİA*, Ankara, 2011, XL, 274-275.

877 İbn Ḥicce, *age*., II, 385.

878 Ebû Başîr el-Aʿşâ Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-Bekrî, *Dîvânu'l-Aʿşâ el-Kebîr Meymûn b. Ḳays*, haz. M. Muhammed Huseyn, Mektebetu'l-Âdâb bi'l-Cemâmîz, Kahire, ts., s. 6.

يُضَاحِكُ الشَّمْسَ مِنْهَا كَوْكَبٌ شَرِقٌ مُؤَزَّرٌ بِعَمِيمِ النَّبْتِ مُكْتَهِلُ

يَوْمًا **بِأَطْيَبَ مِنْهَا** نَشْرَ رَائِحَةٍ وَلَا **بِأَحْسَنَ مِنْهَا** إِذْ دَنَا الْأُصُلُ

Üzerine bol yağmurlar yağmış yemyeyil çayırl[arı olan],

İçerisinde, gür bitkilere bürünmüş, olgunluk çağındaki parlak bir yıldızın (çiçeğin) güneşe gülümsediği Hazn bahçeleri,

Hiçbir zaman güzel kokular yayan sevgiliden daha hoş değildir, akşamüzeri bile sevgiliden daha güzel olmamıştır.

Görüldüğü üzere şair burada sevgili ile görkemli bir bahçe arasında mukayese yapmak üzere tefrîʿ sanatına başvurmuştur. Cümleye olumsuzluk bildiren "mâ" ile başlamış, ism-i tafdîl kipinden meydana gelen haberi üçüncü beyitte getirmiştir. Anlam bakımından bahçenin sevgiliden daha hoş ve daha güzel olmadığını ifade ederek ikisi arasında bir tür eşitlik kurmuştur.

Olumsuzluk edatı ve ism-i tafdîl kipi kullanımına dayalı bu üslubu İbn Ḥicce (837/1434) tefrîʿ olarak isimlendirmiştir. Arap Edebiyatı tarihinde muhtemelen ilk defa en-Nâbiğa ez-Ẕubyânî (604?) tarafından kullanıldığı için "el-istidâratu'n-nâbiğiyyetu'ş-şiʿriyye" de denilen[879] bu üslup klasik kaynaklarda tefrîʿin iki türünden sadece birisi olarak zikredilir.[880] Modern araştırmacılar ise muhtemelen iki şey arasında bir tür benzerlik ima edildiği için "teşbih", mananın tek beyitte bitirilmeyip sonraki beyitlere taşınması sebebiyle de "tedvîr" ile ilintilendirerek bu üslubu "teşbîhu'l-istidâre", "et-teşbîhu'd-dâirî", "et-teşbîhu'l-istiṭrâdî" ve "es-ṣûratu't-teşbîhiyyetu'l-mustedîra" gibi isimlerle anmışlardır.[881]

İbnu'n-Naḳîb'in, yaşadığı dönemde bu üslubu en çok kullanan şairlerden birisi olduğu söylenebilir. Şair en kısa örneğini bir beyit en uzununu ise on beyit olarak tasarladığı bu sanatı çoğunlukla medih şiirlerinde kullanmaktadır. Hz. Peygamber'i övmek üzere söylediği ve göz kamaştıran bir bahçenin onun sünnetinden daha hoş olmadığını

---

879 Ömer Musa Paşa, *Târiḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, s. 343.

880 İbn Ebi'l-İṣbaʿ, *age*., s. 372; en-Nuveyrî, *age*., VII, 160; el-Mueyyed-Billah, *age*., III, 72. İbn Munḳiẕ tefrîʿin bu türünü "en-nefy ve'l-cuḥûd" olarak isimlendirmektedir. Bk. İbn Munḳiẕ, *age*., s. 123.

881 Betûl Ḥamdî el-Bustânî-Mîlâd ʿÂdil Cemâl el-Mevlâ, "Teşbîhu'l-İstidâre fî Şiʿri'l-Aʿşâ Dirâse fi'ş-Şûra", *Mecelletu't-Terbiye ve'l-'İlm*, 17/1, Musul, 2001, s. 225-227.

tefrîʿ sanatına başvurarak anlattığı aşağıdaki beyitler şairin bu tarz örneklerinden biridir[882]: [Tavîl]

فَمَا رَوْضَةٌ غَنَّاءُ تَنْدَى غَضَارَةً تَوَالَى عَلَيْهَا لِلْغَمَامِ انْسِجَامُه

فَجَلَّلَهَا نَوْرُ الْخَمَائِلِ بَعْدَ مَا تَفَتَّحَ فِيهَا بِالْعَشِيِّ كِمَامُه

وَفَاحَ خُزَامَاهَا وَطَابَ نَسِيمُهَا وَضَاوَعَ رَنْدَ الْحُزْنِ مِنْهَا بَشَامُه

بِأَطْيَبَ مِنْ أَرْدَانِ سُنَّةِ أَحْمَدٍ وَمَا رَاحَ يُهْدِي لِلنُّفُوسِ كَلَامُه

فَرَوْضٌ مَعَانِيهِ وَدُرٌّ نِظَامُه وَصُبْحٌ مَبَادِيهِ وَمِسْكٌ خِتَامُه

Tazeliğinden dolayı nemli olan ve bulutun gözyaşlarının müdavimi olduğu,

Akşamleyin koruluğun, tomurcukları açan çiçeklerinin kapladığı,

Lavantaları güzel koku yayan, meltemi hoş ve pelesenk ağacının hüzünlü defnenin [dertlerini] depreştirdiği [bir bahçe]

Ahmed'in sünnetinin elbiselerinden daha hoş değildir. Onun sözleri her zaman ruhlara yol gösterir.

Onun anlamları bir bahçe, nazmı bir inci, başlangıcı sabah, bitimi misktir.

Görüldüğü üzere şair ilk beytin başında "leyse"ye benzeyen "mâ" edatını kullanmıştır. Mâ'nın ismi, hemen peşinden gelen رَوْضَة kelimesi, haberi ise üç beyit sonra zikredilen بِأَطْيَبَ ifadesidir. Aradaki iki beyit ise bahçenin niteliklerini açıklamakta olup mukayeseyi daha güçlü kılmaktadır. Mübteda ile haberin arasına bu şekilde, iki beyitlik bir fasılanın girmesi dinleyicide merak uyandırmaktadır.

Aşağıdaki şiirde ise şair, bir başka şairin kasidesini överken bu sanata başvurmuştur[883]: [Vâfir]

وَمَا **السَّبْعُ** الطِّوَالُ **أَرَقُّ** مَعْنًى وَأَشْهَى فِي الْعُذُوبَةِ مِنْ جَنَاهَا

وَمَا **الرَّوْضُ** الْمُفَوَّفُ بَاكَرَتْهُ عَزَالَى السُّحْبِ وَاهِيَةَ كِلَاهَا

فَأَخْصَبَتِ الرُّبَى وَافْتَرَّ فِيهَا الْأَقَاحِي مِنْهُ وَاخْضَلَّتْ صَبَاهَا

882 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 249.

883 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 287.

بِأَحْسَنَ مِنْ نَضَارَتِهَا وَأَشْهَى وَأَحْلَى فِي مَذَاقِي مِنْ رَوَاهَا

Yedi uzun (mu'allaka) anlamca ondan daha ince ve tat bakımından onun meyvelerinden daha lezzetli değildir.

İnce çizgili [bir elbiseyi andıran], [çok yağmur yağdırarak] böbrekleri zayıf düşmüş bulutların sabah vakti uğradığı,

Tepelerini bereketlendirip papatyalarını güldürdüğü, meltemi nemli bir bahçe,

Onun parlaklığından daha güzel ve tat bakımından onun suyundan daha lezzetli değildir.

Şair bazı şiirlerde kendi kasidesi ile övünmek için de bu sanata başvurmuştur. Bunlardan biri olan aşağıdaki on beyitlik pasaj aynı zamanda şairin en uzun tefrîʿ örneği durumundadır[884]: [Hafîf]

يَا خَلِيلِي إِلَيْكَ مِنِّي سَلَامًا وَثَنَاءً أَوْسَعْتُ فِيهِ الْمَقَالَا

مَا رِيَاضٌ مَطُولَةُ الزَّهْرِ قَدْ حَلْ لَتْ عَلَيْهَا سُحْبُ الْوَلِيِّ الْعَزَالَا

فَزَهَى زَهْرُهَا وَأَخْصَبَ رَيَّاهَا وَمَاسَتْ بِهَا الْغُصُونُ اخْتِيَالَا

فَانْسِيَابُ الْأَصِيلِ فِيهَا كَأَيْمٍ فَاجَأَتْهُ أَيْدِي الْخُطُوبِ اغْتِيَالَا

وَكَأَنَّ الْإِقَاحَ مِنْهَا شِفَاهٌ أَوْدَعَتْهَا مُزَنُ الرَّبِيعِ الزُّلَالَا

وَكَأَنَّ الشَّقِيقَ خَدٌّ لَطِيمٌ كَوَّنَتْ فِيهِ بَهْجَةُ الْحُسْنِ خَالَا

وَكَأَنَّ الْأَطْيَارَ حِينَ تَغَنَّتْ غَادَرَتْ بَيْنَهَا الْغِنَاءَ سِجَالَا

وَكَأَنَّ الْأَرَاكَ مِنْهَا طَرُوبٌ هَزَّهُ بَاعِثُ الْغَرَامِ فَمَالَا

وَكَأَنَّ الْغَدِيرَ مِقْدَامُ جَيْشٍ كَرَّ نَحْوَ الْبَيْدَاءِ يَبْغِي النِّزَالَا

وَكَأَنَّ الْأَرِيجَ مِنْ نَشْرِ دَارَيْن بِأَرْجَائِهَا يَحُطُّ الرِّحَالَا

فِي زَمَانِ الرَّبِيعِ يَوْمًا **بِأَزْهَى مِنْهُمَا** رَوْنَقًا وَأَبْهَى جَمَالَا

Dostum işte sana, sözü uzun tuttuğum esenlik ve övgü [dolu bir kaside]

884 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 298.

[İçerisine] çiçekler serpiştirilmiş, üzerinde bol yağmurlu bulutlarının konakladığı,

Çiçekleri açmış, güzel kokusu bollaşmış, içerisinde ağaçların gururla salındığı,

İçerisinde, [üzerine] akşamın kızıllığı [vuran bir ırmağın], felaketlerin ellerinin öldürmek için ansızın saldırdığı bir yılan gibi aktığı,

Papatyaları sanki ilkbahar bulutlarının tatlı su bıraktığı dudaklar gibi olan,

Gelincik çiçeği sanki güzelliğin kendisinde bir ben meydana getirdiği tokatlanmış [kırmızı] bir yanak gibi olan,

Öttükleri zaman kuşların sanki birbirlerine şarkılar söylediği,

Arak ağacı sanki aşk dürtüsünün kendisini sarstığı ve bu yüzden eğilen kederli biri gibi olan,

Deresi sanki savaşmak isteğiyle çöle doğru atılan bir ordu komutanı gibi olan,

Dâreyn'den gelen hoş kokulu rüzgârın kendisinde konakladığı,

İlkbahar mevsimini [yaşayan bir bahçe] hiçbir zaman selam ve övgüm[le dolu bu kasideden] daha parlak ve daha güzel değildir.

Aşağıdaki beyitlerde şair kendi özleminin güvercininkinden daha az olmadığını anlatmak üzere tefrîʿ sanatına başvurmuştur[885]: [Kâmil]

مَا شَوْقُ أَوْرَقَ صَادِحٍ يَشْدُو عَلَى فَنَنِ الْأَرَاكِ عَشِيَّةً وَصَبَاحَا

يَوْمًا **بِأَعْظَمَ مِنْ** لَهِيبِ تَشَوُّقِي وَجَوَايَ لَكِنِّي كَتَمْتُ وبَاحَا

Sabah akşam arak ağacının üzerinde öten şarkıcı güvercinin özlemi,

Hiçbir zaman benim sevgi ve özlem ateşimden daha yüce değildir. Fakat ben gizledim o ise ifşa etti.

Aşağıdaki tek beyitlik gazel şiirinde şair mübalağa sanatından da yararlanarak, uzunluğunu anlatmak için sevgilinin boynunu keler ve balık arasındaki mesafe ile kıyaslamış tefrîʿ sanatı yaparak sevgilinin boynunun uzunluk bakımından keler ve balık arasındaki mesafeden daha aşağı olmadığını ifade etmiştir. Bu beyit ayı zamanda şairin en kısa tefrîʿ örneğidir[886]: [Tavîl]

---

885 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 78.

886 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 108.

فَمَا حَالَ بَيْنَ الضَّبِّ وَالنُّونِ **حَائِلٌ** **بِأَطْوَلَ مِمَّا** بَيْنَ قِرْطَيْكَ وَالْعِقْدِ

Kelerle balık arasındaki mesafe senin küpelerinle gerdanın arasındakinden daha uzun değildir.

2.3.8. et-Te'rîẖu'ş-Şi'rî (Tarih Düşürme)

Arap edebiyatında "et-te'rîẖu'l-ḥarfî" terimiyle de ifade edilen "et-te'rîẖu'ş-şiʿrî" (tarih düşürme), bir olayın tarihini ebced hesabına[887] uygun biçimde beyit içerisinde belirtme sanatıdır.[888] Arap şiirinde ebced hesabından yararlanma ilk defa hicrî VI. asra rastlamakla birlikte bugün anlaşıldığı şekliyle tarih düşürme ilk olarak h. IX. asrın ilk yarısında kullanılmıştır.[889]

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki tarih düşürme örneklerinden beşi şiirin son beytinde biri ise sondan bir önceki beyitte yer almaktadır. Şair sadece bir örnekte, kastettiği tarihi, beytin yanında açıkça zikretmiş, diğerlerinde çözümü dinleyiciye bırakmıştır. Bu örneklerin hepsi "harflerin sayısal değerleri hesaplandığında tarihin tam olarak elde edildiği" mustevfâ türündendir ki bu, tarih düşürme sanatının en güzel çeşidi kabul edilir.[890] Şairin, doğum, sünnet, göreve atanma ve ölüm gibi olayların tarihini düşürmek için şiirin son kısmına koyduğu bu cümlelerin anlam olarak şiirin konusuyla bir bütünlük arz etmesi bunların kıymetini daha da arttırmaktadır.

Aşağıdaki şiir İbnu'n-Naḳîb'in, çocuğu olması münasebetiyle dostunu kutlamak üzere söylediği bir şiirdir. Son beyitte yer alan

---

887 Ebced (ḥisâbu'l-cummel), harfler için takdir edilen sayısal değerlere dayalı bir hesap sistemidir. Bu sistemde harflerin sayısal karşılıkları şu şekildedir: ا=1, ب=2, ج=3, د=4, هـ=5, و=6, ز=7, ح=8, ط=9, ي=10, ك=20, ل=30, م=40, ن=50, س=60, ع=70, ف=80, ص=90, ق=100, ر=200, ش=300, ت=400, ث=500, خ=600, ذ=700, ض=800, ظ=900, غ=1000. Ebced hesabında şeddeli harfler tek harf kabul edilir. Harf-i taʿrîfler, vasıl hemzeleri ve işbâʿ elifleri hesaplamaya dâhil edilir. Destek üzerine yazılmayan hemzelerin sayısal değeri yoktur ve diğer hemzeler elif gibi kabul edilir. Emîl Bediʿ Yakûb, *age*., s. 183; Mustafa Uzun, "Ebced", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 68-69.

888 Emîl Bediʿ Yaʿkûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal*, s. 183; Turgut Karabey, "Tarih Düşürme", *DİA*, Ankara, 2011, XL, 80.

889 Mustafâ Sâdık er-Râfiʿî, *Târiẖu Âdâbi'l-'Arab*, Mektebetu'l-Îmân, Kahire, ts., II, 339.

890 er-Râfiʿî, *age*., II, 341.

harflerin ebced hesabındaki sayısal değerlerinin toplamı çocuğun doğduğu tarihi vermektedir[891]: [Vâfir]

هِلَالٌ لَاحَ أَمْ شِبْلٌ تَبَدَّى أَمِ النَّجْلُ الَّذِي وَافَى مُجِدَّا
كَرِيمٌ مُسْتَفَادٌ مِنْ كَرِيمٍ يَفُوقُ عَلَى الْوَرَى فَخْرًا وَمَجْدَا
لَقَدْ مَلَّاكَهُ رَبِّي بِخَيْرٍ وَقَلَّدَهُ مِنَ التَّوْفِيقِ عِقْدَا
أَتَى تَأْرِيخُهُ فِي بَيْتِ شِعْرٍ أَنَارَ نَسِيجَهُ فِكْرِي وَأَسْدَا
بِجَدِّكَ جَاءَكَ الْمَوْلُودُ جَدًّا وَأَرْجُو أَنْ تَرَاهُ أَبًا وَجَدًّا

O parlak bir hilâl mi, ortaya çıkmış bir aslan yavrusu mu yoksa şans getiren bir çocuk mudur?

O şan ve şeref bakımından insanlara üstün gelmiş, şereflinin soyundan gelen bir şereflidir.

Rabbim sana onunla beraber yaşayacağın hayırlı uzun ömürler versin ve onun boynuna başarı kolyesini taksın.

Onun [doğum] tarihi, parlak düşüncemin dokuyup hediye ettiği bir şiirin [şu] beytinde gelmiştir.

"Bu çocuk senin gibi gayretli birisi olarak dünyaya gelmiştir. Dilerim sen onu baba ve dede olarak görürsün."

Son beytinin ilk mısrasındaki kelimelerin ebced hesabına göre sayısal değerleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

بِجَدِّكَ				جَاءَكَ				الْمَوْلُودُ								جَدًّا	
ب	ج	د	ك	ج	ا	ء	ك	ا	ل	م	و	ل	و	د	ج	د	
2	3	4	20	3	1	0	20	1	30	40	6	30	6	4	3	4	
29				24				117								7	

Beytin ikinci mısrasındaki kelimelerin sayısal değerleri ise şu şekildedir:

891 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 104.

وَجَدًّا				أَبًا		تَرَاهُ				أَنْ		وَأَرْجُو				
ا	د	ج	و	ب	ا	ه	ا	ر	ت	ن	أ	و	ج	ر	أ	و
1	4	3	6	2	1	5	1	200	400	50	1	6	3	200	1	6
14				3		606				51		216				

Bu durumda birinci mısranın sayısal değeri 177, ikinci mısranınki ise 890 olup toplamı 1067 tarihini vermektedir.

Aşağıdaki beyitler ise İbnu'n-Nakîb'in Şeyhülislam Yahya Efendi'ye oğlunun sünneti sebebiyle yazdığı bir kutlama şiirine aittir. Şair sondan bir önceki beyte, çocuğun sünnet olduğu tarihi düşürmüştür[892]: [Müctes]

وَهَاكُمَا بِنْتَ فِكْرٍ أُعِيذُهُ مِنْ كَلَالِ
جَاءَتْ بِتَأْرِيخِ حُسْنٍ فِي ضِمْنِ بَيْتٍ جَمَالِ
بُشْرَاكَ أَسْعَدَ طُهْرٍ زَاكٍ بِأَسْعَدِ حَالِ
وَسَوْفَ يُثْمِرُ غَرْسًا فِي غِبْطَةٍ وَاقْتِبَالِ

İşte sana ve oğluna körelmekten koruduğum, düşünce ürünü olan bir şiir.

Bu şiir, şu güzel beytin içerisinde iyi bir olayın tarihini vermektedir:

"Hoş bir sünnetin mutluluğu sana en mesut günleri müjdeliyor."

Bu sünnet bir filize neşe ve mutluluk içerisinde meyveler verdirtecek.

İlgili beyitte yer alan harflerin ebced hesabındaki karşılıkları toplandığında 1076 sayısına ulaşılmaktadır. Kelimelerin sayısal değerleri şu şekildedir: بُشْرَاكَ=523, أَسْعَدَ=135, طُهْرٍ=214, زَاكٍ=28, بِأَسْعَدِ=137, حَالِ=39.

İbnu'n-Nakîb'in tarih düşürme sanatını kullandığı diğer bir olay da göreve atanmalardır. Bu çerçevede şair bir kadıya yazdığı kutlama

892 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 233.

şiirinde onun Mısır'a atandığı h. 1077 tarihini, şiirine şu şekilde düşürmüştür[893]:

جَاءَتْ بِتَأْرِيخِ حُسْنٍ وَهْيَ مُخْجِلَةٌ فِي بَيْتِ شِعْرٍ لَهُ فِي النَّقْدِ رُجْحَانُ

حَيَّا الْإِلَهُ وَأَحْيَا مِصْرَ مِنْ بَلَدٍ بِالْجُودِ وَالْعِلْمِ وَافَاهَا سُلَيْمَانُ

[Bu kaside sana] utanarak, edebiyatta önceliği bulunan bir şiir beyti içerisinde, bir güzelliğin tarihini getirmiştir:

"Tanrı, Süleyman'ın geldiği Mısır beldesine şeref ve ilimle hayat verip orayı diriltmiştir."

Beyitte yer alan kelimelerin sayısal değerleri şöyledir: حيّا=19, والعلم=177, بالجودِ=46, من بلدٍ=126, مصرَ=330, وأحيا=26, الإله=68, وافاها=94, سليمان=191. Bu sayıların toplamı h. 1077 yılına karşılık gelmektedir.

Aşağıdaki şiirin son beytine şair bir dostunun öldüğü tarih olan h. 1081 yılını düşürmüştür[894]:

لَئِنْ جَلَّ الْمُصَابُ بِخَيْرِ نَجْلٍ لِصَدْرِ بَنِي الْعُلَا يَوْمَ الرِّهَانِ

فَقَدْ جَلَّ الْعَزَاءُ لَهُ بِبَيْتٍ بِهِ التَّأْرِيخُ يُفْصِحُ بِالْبَيَانِ

مُحَمَّدُهُ الْأَمِينُ بِدَارِ حَقٍّ لَدَى السُّعَدَاءِ فِي أَعْلَا الْجِنَانِ

Çekişme günü yüce bir neslin başını çekecek olan [dostumun] hayırlı evladına [uğrayan] felaket büyükse eğer,

[Bilinmelidir ki] içerisinde [şu] tarihin beyanla konuştuğu bir beyitle taziyesi de yüce olmuştur:

"Onun Muhammed el-Emîn'i hakkın yurdunda, mutlu kimselerle [cennetin] en yüksek bahçelerindedir."

İlgili beytin kelimelerinin ebced hesabına göre sayısal karşılıkları şöyledir: محمّده=97, الأمين=132, بدارِ=207, حقٍّ=108, لدى=44, السعداء=166, في أعلا=192, الجِنانِ=135. Bunların toplamı h. 1081 yılını vermektedir.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb doğum, sünnet, göreve atanma ve ölüm gibi olaylar sebebiyle yazdığı bazı şiirlerin sonlarına söz konusu olayların tarihini düşürmüştür. Olayın tam tarihini vermesi ve şiirin genel konusu ile anlamca bütünlük arz etmesi bu örneklerin edebî değerini daha da yükseltmektedir. Şairin vezin ve kafiyeye riayet etme

893 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 273.

894 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 283.

zorunluluğuna rağmen bu sanatta başarılı olması onun şiirdeki hünerini yansıtmaktadır.

2.3.9. İlğâz ve Taʿmiye

İlğâz ve taʿmiye, "dinleyicinin ancak özel çaba göstererek anlayabileceği derecede, şiirde, bir kişi veya nesne adının gizlenmesi" anlamında bedîʿ sanatlarıdır.[895] Bu iki kavram önceleri aynı manada kullanılırken[896] sonraları nesne adlarını gizlemeye ilğâz, kişi adlarını gizlemeye de taʿmiye denmiştir. Buna göre ilğâzda bir nesnenin vasıfları sayılır ismi sorulur, taʿmiyede ise beytin içerisinde sembol veya ima yoluyla br kişinin adı saklanır.[897] İlğâz yapılan şiire luğz (luğaz), taʿmiyeli şiire de muʿammâ denir.

İbnu'n-Naḳîb'in luğaz türü şiirleri, eşyanın vasıflarını saymaktan çok harflerin yerini değiştirme, noktalarını atma, kelimeyi bölme vb. gibi kelime oyunlarına dayalı olması dolayısıyla çözümleri zor bulmacalar olarak düşünülebilir. Aşağıdaki beyitler şairin bir luğaz şiirine aittir. Bu şiirde "mîzân" (terazi) kelimesini soran şair diğer luğaz şiirlerinde olduğu gibi "Cevap ver!" diyerek şiire başlar ve öncelikle terazinin bazı vasıflarına değinir:

أَجِبْ مَا اسْمُ خُمَاسِيٍّ تَرَى مِنْ أَمْرِهِ عَجَبَا
لَهُ طَرَفَانِ قَدْ رُفِعَا إِذَا مَا رَاحَ مُنْتَصِبَا
وَكُلٌّ مِنْهُمَا يُلْفَى ثُلَاثِيًّا إِذَا طُلِبَا
وَمَا اجْتَمَعَا وَمَا افْتَرَقَا وَلَا بَعُدَا وَلَا اقْتَرَبَا
وَكُلٌّ مِنْهُمَا طَرْفٌ لِصَاحِبِهِ إِذَا جَنُبَا
يَرُومُ نِضَالَهُ أَبَدًا وَكُلٌّ رَاحَ مُنْسَحِبَا
وَيَرْفَعُ قَدْرَهُ كُلٌّ إِذَا مَا رَاحَ مُنْغَلِبَا

Cevap ver! Beş harflidir, durumuna hayret edersin.
Dikildiğinde yükselen iki tarafı (kefesi) vardır.

---

895 Alî Sadruddîn b. Maʿsûm el-Medenî, *Envâru'r-Rabîʿ fî Envâʿi'l-Bedîʿ*, thk. Şâkir Hâdî Şukr, Matbaatu'n-Numân, Bağdat, 1389/1969, VI, 40.

896 Bk. İbnu'l-Eşîr, *age.*, III, 84; el-Mueyyed-Billâh, *age.*, III, 38;

897 Bk. Abdulkâdir el-Bağdâdî, *age.*, VI, 452-453.

İstenirse her bir tarafının üçlü olduğu görülür.
Ne bir araya gelirler ne ayrılırlar, ne uzaklaşırlar ne yaklaşırlar.
Aynı hizaya geldiğinde biri diğeri için ilginç [bir arkadaştır].
Hangisi [diğeri tarafından] çekilirse onunla mücadele etmek ister.
Hangisi mağlup olursa mizanın (adaletin) şanından dem vurur.

Şair bu şekilde sorduğu şeyin harf sayısını söyleyip bazı özelliklerini zikrettikten sonra bir takım kelime oyunlarına girer ve beş harfli bu kelimenin harf, nokta ve harekelerinde yapılacak oynamalar sonucu bazı yeni kelimelerin oluşacağından söz ederek bir takım ipuçları verir:

وَإِنْ حَوَّلْتَهُ فِعْلًا وَصَفَّقَ جَدَّدَ الطَّرَبَا
وَإِنْ صَحَّفْتَ ذَاكَ الْأَصْـ ـلَ صُبَّ الْمَاء مُنْسَكِبَا
جَرَى عِنْدَ الثَّنَاءِ وَإِنْ بَدَا لَكَ صَيْفُهُ نَضِبَا
وَخُمُسَاهُ غَدَا بَحْرًا إِذَا مَا رَاحَ مُنْقَلِبَا
وَيُلْفَى كُلُّهُ غَافٍ إِذَا مَا قَلْبُهُ سُلِبَا

Onu bir fiile dönüştürür ve alkışlarsan neşeyi yeniler.
Bu aslın harflerinin noktasında değişiklik yaparsan su akarak dökülür.
Övgüde akar ve eğer onun yazı sana görünürse büsbütün kurur.
Yerlerini değiştirdiğinde beşte ikisi "deniz" olur.
Kalbi sökülüp alındığında onun tamamını "uyur" bulursun.

Şair bu ikinci pasajın ilk beytindeki *onu bir fiile dönüştürürsen* sözüyle مِيزَان kelimesini وَزَنَ şekline dönüştürmeyi ve bunu da şiir ve şarkıların ölçü birimi olan وَزْن (vezin) biçiminde okumayı kastetmektedir. Sonraki iki beyitte ise kelimenin harflerinin noktalarında oynama yapmayı önermektedir. Şayet مِيزَان kelimesinin son harfi olan "nûn" "bâ"ya dönüştürülürse bu durumda ortaya "oluk" anlamındaki مِيزَاب kelimesi çıkacaktır. Dördüncü beyitte, kelimenin iki harfinin kelimeden ayrılır ve yerleri değiştirilirse "deniz" anlamına gelen bir kelimeyle karşılaşılacağı belirtilmektedir ki bu مِيزَان kelimesinin ilk iki harfi olan "mîm" ve "yâ"dır. Bu iki harfin yerleri değiştirildiğinde "deniz" anlamındaki يَمّ kelimesi elde edilecektir. Son beyitte ise "kalbi söküldüğünde" ifadesiyle kelimenin en ortasında bulunan "zây" harfinin atılması istenmekte, قَلْب (kalp ve çevirmek)

kelimesi ile aynı zamanda harflerin tersten başa doğru okunması îmâ edilmektedir. Buna göre kelime نَايِم şekline dönüşür ki bu kelime beyitteki *uyur halde bulursun* ifadesi ile örtüşen, uyuyan anlamındaki نَائِم kelimesinin teshîl ile (kolay) okunuşudur.

İbnu'n-Naḳîb muʿammâ türü şiirler de söylemiştir. Bunlar genellikle iki beyitten oluşan, ebced hesabı ve Farsça kullanımına dayalı ve kelimelerin eş anlamlılarını da düşünmeyi gerektiren muʿammâlar olması sebebiyle zor çözülebilecek türdendir. Nitekim çağdaşlarından olan el-Muḥibbî onun aşağıdaki "Alî" ve "Selîm" isimleri hakkındaki muʿammâsını eserinde zikretmiş[898], çözümüne başlamış fakat zorluğu sebebiyle olacak ki çözümün geri kalanını sonra yapmak üzere boş bırakmış ve muhtemelen bir daha dönüp çözmeye fırsat bulamamıştır[899]: [Basît]

وَرْقَاءُ قَلْبِيَ قَدْ أَضْحَتْ مُرَفْرَفَةً عَلَى قَوَامِكَ يَا مَنْ ظَرْفُهُ عَجَمِي

وَأَنَّهَا هَبَطَتْ مِنْهُ عَلَى غُصُنٍ فَغُضَّ طَرْفَكَ وَارْسِلْهُ إِلَى الْقَدَمِ

Kalbimin güvercini kanat çırpar oldu senin endamın için ey Acem güzeli!

O oradan (kalbimden) bir dalın üzerine indi. Artık bakışını ondan çevir ve ayağa gönder.

2.3.10. Cinas

Lafzî bedîʿ sanatlarından olan ve "tecnîs" olarak da isimlendirilen cinas, lafızları aynı yahut benzer, anlamları farklı olan kelimelerin nesir veya şiirde bir arada kullanılmasıdır.[900] Cinas, aralarında benzerlik olan kelimelerin harflerinin türü, sıralanışı, sayısı ve harekelerindeki uyuma göre ikiye ayrılır: Kelimeler vucûhu erbaʿa denilen bu dört özellik itibari ile aynı ise tam cinas (el-cinâsu't-tâm)[901], bunlardan biri yönüyle aralarında farklılık varsa eksik cinas (el-cinâs ğayru't-tâm)[902] meydana gelir.

---

898 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 392.

899 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 261.

900 Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Muʿtez-Billâh, *el-Bedîʿ fi'l-Bedîʿ*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1410/1990, s. 108; el-ʿAskerî, *es-Sınâʿateyn*, s. 321; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *'İlmu'l-Bedîʿ*', Dâru'l-ʿUlûmi'l-ʿArabiyye, Beyrut, 1411/1991, s. 109.

901 el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 149; İbn Ḥicce, *age*., I, 74.

902 el-Merâğî, *'İlmu'l-Bedîʿ*', s. 114.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde cinasın yukarıda zikredilen her iki türüne ait örnekler bulunmaktadır. Onun tam cinasa dair örnekleri ismin isme ve ismin fiile benzerliğine dayalı cinaslardır.

Aşağıdaki beyitte ismin isimle benzerliğine yönelik tam cinas örneği bulunmaktadır[903]: [Hafîf]

وَكَذَاكَ **الْحُسَامُ** مَاضٍ وَلٰكِنْ قَلَمُ ابْنِ **الحُسَامِ** أَمْضَى فَعَالَا

Bunun gibi, kılıç keskindir. Fakat Hüsamzâde'nin kalemi etki bakımından daha bir keskindir.

Bu beyitte yer alan الحسام kelimeleri arasında tam cinas bulunmaktadır. Sıraları, sayıları ve harekeleri yönüyle aynı harflerden oluşan bu kelimeler isim olmakla birlikte bunlardan birincisi "kılıç" anlamındadır, ikinci ise kişi adıdır.

Aşağıdaki beyitte ismin isimle benzerliğine yönelik bir başka tam cinas örneği yer almaktadır[904]: [Hafîf]

إِنَّهُ **فَضْلُ** كَأْسٍ **فَضْلٍ** تَحَسَّاهُ دَوَاءً فَاسْتَبْشَرَتْ آمَالِي

Benimki onun fazilet kadehinin artığıdır. Deva bulmak için ondan yudumlarım da emellerim mutlu olur.

Bu beyitteki فَضْل kelimeleri arasında tam cinas bulunmaktadır. Bu kelimelerden birincisi "artık, fazla", ikincisi ise "fazilet, erdem" anlamında isimdir.

Aşağıdaki beyit ise ismin fiile benzerliğine dair tam cinas örneği içermektedir[905]:

خَلِيلَيَّ **بَانَ** **الْبَانُ** وَازْدَهَرَ الزَّهْرُ فَعُوجَا عَلَى رَوْضٍ بِهِ اغْدَوْدَقَ النَّهْرُ

Dostlarım, sorkun ağacı serpildi ve çiçekler açtı! Artık içerisinde ırmağın çağladığı bir bahçeye oturun!

Beyitte yer alan بَان kelimeleri arasında tam cinas vardır. Bunlardan birincisi "açık oldu" anlamında fiil, ikincisi "sorkun ağacı" anlamında isimdir.

Aşağıdaki beyit ismin fiile benzerliğine yönelik bir başka tam cinas örneğidir[906]: [Kâmil]

---

903 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 300.
904 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, 241.
905 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 145.
906 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 96.

نَشَرَ الرَّبِيعُ عَلَى حَدَائِقِ دَوْحِهَا حُلَلًا **تَزِيدُ** عَلَى بُرُودِ **تَزِيدَا**

İlkbahar onun yüksek ağaçlı bahçelerine, Tezîd [oğullarının] elbiselerinden daha şaşaalı elbiseler giydirmiştir.

Beyitte yer alan تَزِيد kelimelerinin her ikisi de kip itibari ile fiil olmakla birlikte anlam bakımından bunlardan birincisi fiil, ikincisi ise özel isimdir.

Yukarıda bulunan örneklerin tamamında cinas "bir kelimenin bir kelimeye benzerliği" şeklindedir. Aşağıdaki beyitte ise "mürekkeb cinas" adı verilen "birden çok kelimenin birden çok kelimeyle benzerliği"ne dayanan cinas türüne örnek vardır[907]:

حَمَّلَتْنِي يَدُ الْهَوَى **أَوْزَارَهُ** لَيْتَهُ جَازَ بِالْحِمَى **أَوْ زَارَه**

Aşkın eli bana yüklerini taşıttı. Keşke o Himâ'yı dolaşsa veya orayı ziyaret etse.

Beyitte yer alan أَوْزاره ifadeleri mürekkeb cinas örneğidir. Çünkü birinci ibare "ağırlık, yük" anlamındaki وِزْر kelimesinin çoğulu olan أَوْزَار sözcüğü ve ـه zamirinden; ikinci ibare ise "veya" anlamındaki أَوْ bağlacı, "ziyaret etti" anlamındaki زَار fiili ve ـه zamirinden oluşmaktadır.

Buraya kadar İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki tam cinas örneklerine değinildi. Onun şiirlerinde çeşitli türleri ile eksik cinas (el-cinâsu ğayru't-tâm) örnekleri de bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte yer alan cinas örneği bu türdendir. Zira kelimeler harflerinin sayısı, harekesi ve sıralanışı yönüyle aynı olmakla birlikte harflerinin türü bakımından farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte farklı olan bu harflerin mahreç yerleri yakın olduğu için iki ayrı kelime oldukları neredeyse hissedilmemektedir[908]: [Kâmil]

مَا الرَّوْضُ نَدْيَانُ الثَّرَى **مُتَعَطِّرًا** وَالغُصْنُ فَيْنَانُ الذُّرَى **مُتَأَطِّرًا**

Ne toprağı nemli ve güzel kokulu bahçe ne de zirvelerin salınan uzun ağaçları…

Harf farklılıklarına dayalı cinas örneklerinde her zaman bu şekilde harflerin mahreç yerleri yakın olmayabilir. Aşağıdaki beyitte

---

907 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 151.
908 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 128.

harf farklılığı sebebiyle eksik cinas kategorisinde değerlendirilebilecek olan نِصَال ve نِبَال kelimelerinin durumu böyledir[909]: [Müctes]

وَلَا اسْتَقَامَتْ **نِصَالٌ** إِلَّا بِحَتِّ **نِبَالِ**

Mızraklar ancak uçları sivriltilmek suretiyle düz giderler.

Aşağıdaki beyitte yer alan الغَمَائِمُ ve الحَمَائِم kelimeleri arasında da benzer bir durum söz konusudur[910]: [Tavîl]

دُمُوعِيَ لَا مَا أَوْدَعَتْهُ **الغَمَائِمُ** وَشَكْوَايَ لَا مَا رَدَّدَتْهُ **الحَمَائِمُ**

Ne bulutlar gözyaşlarımı emanet alıyor ne de güvercinler şikâyetlerime bir çözüm buluyor.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde harflerinin türü, sayısı ve dizilimi aynı olmakla beraber harekeleri farklı olduğu için eksik cinas olarak kabul edilebilecek örnekler de vardır. Aşağıdaki beyit bunlardan biridir[911]:

تَنَفَّسَتْ نَسَمَاتُ **السِّحْرِ** فِي **السَحَرِ** وَهَيْنَمَتْ فِي مَيَادِينَ مِنَ الزَهَر

Büyülü meltemler seher vakti nefes alıp verirler ve çiçekli meydanlarda kısık sesle konuşurlar.

Görüldüğü üzere beyitte yer alan, "büyü" anlamındaki السِّحْر ve "seher vakti" manasına gelen السَّحَر kelimeleri arasında cinas vardır. Kelimeler sayı ve diziliş bakımından aynı harflerden oluşmalarına rağmen hareke farklılıkları dolayısıyla eksik cinasa örnektir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki bir diğer eksik cinas türü de harflerinin dizilişleri farklı olan kelimeler arasındaki cinastır. Bunun örneği aşağıdaki beyitte yer almaktadır:

رَبُّ **الْفَصَاحَةِ** وَ**الْحَصَا** **فَةِ** مُنْتَهَى شَرَفِ الْعُلَا

Fesahat ve sağduyu sahibi [olan ve] yüceliğin zirvesi kendisinde son bulandır.

Beyitteki الفَصَاحَة ve الحَصَافَة kelimeleri harflerinin sayısı ve harekeleri yönüyle aynı olup harflerin dizilişleri bakımından farklı oldukları için bu durum eksik cinasa örnektir.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde çeşitli türleri ile cinas sanatına yer vermiştir. Cinas onun şiirlerine ahenk katan bir unsur durumundadır. Zira şair bu sanattan yeri geldikçe ve kararında

---

909 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 233.
910 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 199.
911 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 132.

yararlanmıştır. Sırf sanat yapmak için çok sık cinasa başvurarak şiirin duygusuna zarar vermemiştir.

2.3.11. Raddu'l-ʿAcuz ʿala'ş-Şadr

Lafza güzellik katan bedîʿ sanatlarından olan ve "tasdîr" olarak da isimlendirilen raddu'l-ʿacuz ʿala'ş- şadr şiirde, lafızları aynı olan veya aynı kökten türeyen iki kelimeden birini beytin sonunda zikredip diğerini de ya ikinci mısranın başında ya da birinci mısranın başında, ortasında veya sonunda getirme sanatıdır.[912] İbnu'l-Muʿtez'e göre bedîʿ ilminin en önemli beş konusundan biri olan[913] tasdîr, cinas gibi lafza güzellik katan ve edebî eserde ahenk meydana getiren bir sanattır.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde yer alan az sayıdaki tasdîr örneğinin tamamı, aynı kökten türeyen kelimelerin bir beyitte zikredilmesi ve çoğunlukla da bunlardan birinin beytin sonunda diğerinin de birinci mısranın başında getirilmesi biçimindedir[914]: [Meczûu'l-Kâmil]

أُكْتُبْ مَحَاسِنَ مَا تَرَى وَاحْفَظْ مَحَاسِنَ مَا **كَتَبْتَه**

Gördüklerinin iyilerini yaz, yazdıklarının iyilerini ezberle.

Görüldüğü üzere aynı kökten türeyen iki kelimeden أُكْتُب birinci mısranın başında, كَتَبْتَ ise beytin sonunda zikredilmiştir.

Bunun bir diğer örneği aşağıdaki beyitte bulunan يَحِنُّ ve حَنِين kelimeleri arasındaki tasdîrdir[915]: [Mutekârib]

يَحِنُّ الْحَبِيبُ إِلَى رُؤْيَتِي وَإِنِّي إِلَيْهِ أَشَدُّ **حَنِينَا**

Dost beni görmeyi özlüyor. Hâlbuki ben onu daha çok özlemekteyim.

Aşağıdaki beyitte tasdîr sanatı yapılan kelimelerden biri birinci mısranın ortasında, diğeri beytin sonunda zikredilmiştir[916]: [Tavîl]

فَلَمْ أَنْسَ لَا أَنْسَى **الْوَدَاعَ** وَمَوْقِفًا وَقَفْتُ بِهِ أَبْكِي وَيَبْكِي **مُوَدَّعِي**

Unutmadım, unutmayacağım da… Ne vedalaşmamızı ne de durup benim ve vedalaştığım dostumun ağladığı yeri.

---

912 İbnu'l-Muʿtez, *el-Bedî'*, s. 140; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 153-154; el-Merâğî, *'İlmu'l-Bedî'*, s. 120.

913 İbnu'l-Muʿtez, *el-Bedî'*, s. 140; el-Merâğî, *'İlmu'l-Bedî'*, s. 120.

914 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 59.

915 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 283.

916 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 196.

Şair aşağıdaki beyitte ise aynı kökten türeyen iki kelimeden birini ilk mısranın sonunda diğerini de beytin sonunda getirmiştir[917]: [Kâmil]

تَشْكُو وَأَسْمَعُ مَا تَقُولُ **وَأَنْثَنِي** أَشْكُو وَتَسْمَعُ مَا أَقُولُ **وَتَنْثَنِي**

[Ötmekte olan kuş] yakınıyor, ben söylediklerini dinliyor ve duygulanıyorum. Sonra ben yakınıyorum o benim söylediklerimi dinleyip duygulanıyor.

2.3.12. Tıbâk

Anlama güzellik katan sanatlardan olan ve "mutâbaka" ve "tezat" gibi isimlerle de anılan tıbâk, aralarında zıtlık olan iki kelimenin bir beyitte zikredilmesi[918] anlamında bedîʿ terimidir.[919] Bu sanatta, "varlıklar zıtlarıyla anlaşılır" genel kaidesine göre, kelimelerin arasındaki anlam karşıtlığından yararlanarak sözü daha açık ve daha etkili hale getirme durumu söz konusudur.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde, aralarında olumlu-olumsuz ilişkisi bulunmayan iki zıt kelimenin zikredilmesi esasına dayalı olumlu tıbâk (tıbâk-ı îcâb)[920] hâkimdir. Öte yandan şairin en çok başvurduğu tıbâk türü, ismin isimle zıtlığına yönelik olandır. Aşağıdaki beyit bu tür tıbâk içeren çok sayıdaki örnekten sadece biridir[921]: [Meczûu'l-Kâmil]

أَوْرَى الْهَوَى بِحَشَايَ زَنْدًا وَحَسِبْتُ فِيهِ **الْغَيَّ رُشْدَا**

*İçimde aşk bir kıvılcım çıkardı ve ben bu yüzden **sapkınlığı doğruluk** zannettim.*

Bu beyitte şair "sapkınlık" anlamındaki الغَيّ ile "doğruluk" anlamındaki الرُّشْد kelimelerini bir arada kullanmış, kelimeler arasındaki karşıt anlamdan yararlanarak duygularını daha etkili bir dille ifade etmiştir.

Benzer bir durum aşağıdaki "şaka" anlamına gelen هَزْل ile "ciddiyet" anlamına gelen جِدّ kelimeleri için söz konusudur[922]: [Hafîf]

بِكَلَامٍ مُنَجَّمٍ لَيْسَ بِالْهَذْ رِ وَلَا بِالْمَلُولِ **هَزْلًا وجِدًّا**

---

917 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 282.
918 Saʿleb, *age*., s. 58; el-ʿAskerî, *es-Sınâʿateyn*, 307; İbn Raşîḳ, *age*., II, 5.
919 es-Sekkâkî, *age*., s. 423.
920 Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *age*., s. 233.
921 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 86.
922 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 98.

*Gerek **şakada** gerek **ciddiyette**… Usandırmayan büyülü sözlerle…*

Bunun bir başka örneği de aşağıdaki beyitte yer alan, "yergi" anlamındaki ذَمّ ile "övgü" manasına gelen حَمْد kelimeleri arasındaki tıbâktır[923]: [Hafîf]

تَلِجُ الأُذْنَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَتِمَّ الْ قَوْلَ مِنْهُ النِكَاتُ **ذَمًّا وَحَمْدَا**

*Sözünü bitirmeden önce, **övgü** ve **yergi** nükteleri kulakları doldurur.*

İbnu'n-Naḳîb bu sanattan yararlanırken zıt kelimeleri yukarıdaki örneklerde olduğu gibi cümle içerisinde genellikle birbirine yakın zikreder. Fakat bazen aşağıdaki beyitte olduğu gibi iki kelimenin birbirinden nispeten uzak kullanıldığı örnekler de vardır[924]:

أَوْ حَبَانِي **بِقُرْبِهِ** بَعْدَمَا ذُقْتُ **بُعْدَهُ**

*Veya bana **yakınlığını** bahşeder, **uzaklığını** tattıktan sonra…*

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki fiilin fiille oluşturduğu tıbâk için tespit edilebilen tek örnek aşağıdaki beyitte bulunan, "görünür" anlamındaki تَبْدُو ve "gizlenir" manasındaki تَحْتَجِب kelimeleri arasındaki tezattır[925]:

حَتَّامَ **تَبْدُو** لَنَا **وَتَحْتَجِبُ** قَدْ حَانَ أَنْ يَنْتَهِيَ بِكَ الْغَضَبُ

*Sana olan öfke son bulmak üzereyken ne zamana kadar bize **görünüp gizleneceksin**?*

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki bir diğer tıbâk türü de zıt anlamlı kelimelerden birinin isim diğerinin fiil olması biçimindedir. Aşağıdaki beyitte yer alan, "açığa vurmak" anlamındaki بَاح fiili ile "sırlar" manasındaki أَسْرار ismi arasında bulunan tıbâk sanatı bu türdendir[926]: [Mutekârib]

وَوَشَّى بِهِ الزَّهْرُ خُضْرَ الْبِطَاحِ وَبَاحَ النَّسِيمُ **بِأَسْرَارِهِ**

*Onun sayesinde çiçekler yeşil vadileri süslemiş, meltem **sırlarını ifşa etmiştir**.*

---

923 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 98.
924 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 99.
925 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 32.
926 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 147.

Fiilin isimle oluşturduğu tıbâk sanatının bir başka örneği de aşağıdaki beyitte yer alan, "köle yapmak" manasındaki اسْتَرَقَّ fiili ile "hürler" anlamındaki أَحْرَار kelimeleri arasındaki zıtlıktır[927]:

قَاضِي دِمَشْقَ وَمَنْ قَضَى بِجَمِيلِهِ أَنْ **تُسْتَرَقَّ** لِفَضْلِهِ **الْأَحْرَارُ**

Dımaşḳ'ın kadısı, güzel [hasletleri ile] ***hürler*** *hakkında, faziletinin* ***kölesi olmasına*** *hükmeden kişi!*

Tüm bu örneklerden hareketle şairin bazı şiirlerde, kavramların karşıtlığından yararlanma esasına dayalı tıbâk sanatının çeşitli türlerine başvurarak anlatımını daha etkili ve daha güçlü hale getirdiği söylenebilir.

2.3.13. Murâ'âtu'n-Naẓîr

Anlama güzellik katan ve "tenâsub", "tevfîk", "muâhât" vb. gibi adlarla da anılan murâ'âtu'n-naẓîr, şiir veya nesirde, aralarında anlam bakımından zıtlık dışında bir uyum bulunan kelimeleri biraraya getirme sanatıdır.[928]

Murâatu'n-nazîr İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde dikkat çeken bedîʿ sanatlarından biridir. Özellikle tabiat şiirlerinde bu sanatın ön plana çıktığı, çeşitli yönlerden aralarında uyum bulunan kelimelerin onun şiirlerde anlam itibari ile bir ahenk oluşturduğu görülmektedir. Örneğin bir tabiat şiirine ait olan aşağıdaki beyitler murâ'âtu'n-naẓîr sanatına yönelik birçok örnek içermektedir[929]:

وَغَرَّدَ مِنْ فَوْقِ الشَّمَائِلِ **بُلْبُلٌ** **وَغَنَّتْ** عَلَى الْأَفْنَانِ **وِرْقٌ** لَهَا هَدْرُ

وفَتَّحَتِ الْأَنْدَاءُ **نُوَّارَ** دَوْحَةٍ وَوَافَتْ جُيُوشُ **الزَّهْرِ** مِنْ دُونِهَا الزَّهْرُ

فَمِنْ **نَرْجِسٍ** غَضٍّ **وَوَرْدٍ وَسَوْسَنٍ** **وَآسٍ وَنَسْرِينَ** يَفُوحُ لَنَا النَشْرُ

Kuzeylerden bir bülbül öttü, dallar üzerinde güzel sesli güvercinler şarkı söyledi.

Kırağılar ulu ağacın çiçeklerini açtı ve ardarda çiçek orduları geldi.

---

927 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 149.

928 er-Râzî, *age.*, s. 175; es-Sekkâkî, *age.*, s. 464; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 131-132; Ahmed el-Matlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l-Belâğıyye ve Taṭavvuruhâ*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beytur, 2007, s. 614.

929 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 146.

Parlak nergis, gül, süsen çiçeği, mersin ağacı ve nesrinden bize kokular yayılıyor…

Görüldüğü üzere ilk beyitte bulunan غَرَّد ve غَنَّى kuşun ötüşünü ifade eden yakın anlamlı kelimelerdir. Öte yandan بُلْبُل (bülbül) ve وِرْق (güvercinler) kelimeleri de kuş türlerini ifade eden sözcükler olmaları sebebiyle birbiriyle uyumludurlar. İkinci beyitteki نُوّار (ağaçtaki çiçekler), دَوْحَة (ulu ağaç) ve زَهْر (yerde biten çiçek) kelimeleri de tabiata ait unsurlar olmaları yönüyle hem kendi aralarında ve hem de bir önceki kelimelerle uyumlu sözcüklerdir. Üçüncü beyitte yer alan نَرْجِس (nergis), وَرْد (gül), سَوْسَن (süsen çiçeği), نَسْرِين (nesrin çiçeği) ve آس (mersin ağacı) kelimeleri için de aynı durum söz konusudur.

Aşağıdaki beyit ise şarap tasvirini konu alan bir şiire ait olup güzel bir murâ'âtu'n-naẓîr örneği içermektedir[930]: [Kâmil]

فَكَأَنَّهُ مُتَسَبِّلٌ مِنْ **دُرَّةٍ** بَيْضَاءَ فِي **يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءِ**

***Kırmızı** bir **yakut** içerisinde **beyaz inciler** akıtan çeşmedir sanki o.*

Görüldüğü üzere beyitteki دُرَّة (inci) ve يَاقوتَة (yakut) kelimeleri arasında değerli taşlar olmaları, بَيْضَاء (beyaz) ve حَمْرَاء (kırmızı) kelimeleri arasında da renk olmaları yönüyle bir uyum bulunmaktadır. Şair burada şarabı yakut taşına, köpüğüne ise inciye benzetmiş, bunları murâ'âtu'n-naẓîr sanatı ile birleştirerek etkili bir anlatım örneği ortaya koymuştur.

Bir medih şiirine ait olan aşağıdaki beyitte ise kahraman ordunun çeşitli kademedeki mensupları istiare sanatı yoluyla parlak gökcisimlerine benzetilmiş ve murâ'âtu'n-naẓîr sanatının yardımıyla övgü daha etkileyici bir üslupla bezenmiştir[931]: [Kâmil]

مِنْهُمْ **بُدُورٌ** لِلْعُلَا وَ**أَهِلَّةٌ** وَ**شُمُوسُ** أُفْقِ هِدَايَةٍ وَرَشَادِ

Yüceliklerin dolunayları ve hilalleri ile hidayet ve doğruluk ufkunun güneşleri onlar arasından çıkar.

Beyitte yer alan بُدُور (dolunaylar), أَهِلّة (hilaller) ve شُمُوس (güneşler) anlam bakımından birbiriyle uyumlu kelimeler olup gökyüzünde bulunma ve etrafa ışık saçma özelliklerinde birleşen varlıkları simgelemektedir.

---

930 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 15.

931 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 90-93.

2.3.14. Ḥusnu't-Taʿlîl

Bir durumu hoş bir nükte ile gerçek veya olağan sebebinin dışında bir sebebe dayandırma[932] anlamında bedîʿ terimi olan ḥusnu't-taʿlîl anlama güzellik katan ve ifadeyi güçlü kılan söz sanatlarındandır. Hoş bir nükte barındırması yönüyle dinleyicide bir etki oluşturan bu sanat İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde de yer almaktadır. Ağacın çiçek açarak parlamasının ilkbaharın gelişi yerine övgüye konu olan kişiye bağlandığı aşağıdaki beyitler bu sanatın onun şiirlerindeki güzel örneklerindendir[933]: [Kâmil]

أَفْدِي صَغِيرًا مَرَّ بِي مُتَخَفِّرًا وَالْغُصْنُ مِنْهُ بِالْجَمَالِ مُنَوَّرُ

Utangaç [bir eda ile] bana uğrayan küçüğe kurban olayım. Dal onun güzelliği ile aydınlanır.

Bu sanatın İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki bir diğer örneği de aşağıdaki beyitte yer almaktadır[934]: [Kâmil]

قَدْ جَالَ مَاءُ الْحُسْنِ فِي وَجَنَاتِهِ وَجَلَا بِصُبْحِ جَبِينِهِ الْحِنْدِيسَا

Güzellik suyu onun yanaklarında dolaşmış. Geceler onun alnının parlaklığı ile aydınlanır.

Yukarıdaki iki ḥusnu't-taʿlîl örneğinde sebepler hayalî ve gerçek dışıdır. Zira kişinin güzelliği sebebiyle ağacın çiçeklenip parlaması ve gecenin aydınlanması aklen mümkün olmayan hayalî durumlardır. Aşağıdaki örnekte ise bir durumun mümkün ama gerçeğe aykırı bir sebebe dayandırıldığı anlaşılmaktadır[935]:

وَعُذْرًا لِمَا سَطَّرْتُ عُذْرَ مُقَصِّرٍ وَلَوْلَاكُمْ مَا ازْدَانَ نَظْمًا وَلَا رَصْفا

Satıra döktüklerim sebebiyle kusurum [varsa] özür dilerim. Siz olmasaydınız [bu yazdıklarım] nazım ve dizim itibari ile süslü olmazdı.

Görüldüğü üzere şair burada, yazdığı şiirin güzel oluşunu kendi kabiliyetine değil, içerisinde memduhun zikredilişine bağlamaktadır ki bu aklen mümkün olmakla birlikte, daha çok şairin övgü üslubuna dayalı bir durumdur. Benzer bir örnek aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Burada şair diğer şairler içerisinde üstün bir konum elde

---

932 Abdulḳâhir el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, s. 296; el-Ḳazvînî, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, s. 143; en-Nuveyrî, *age.*, VII, 115.

933 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 166.

934 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 175.

935 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 202.

etmesini şairlikteki yeteneğine bağlamak yerine memduha övgü şiiri söylemesine dayandırmaktadır[936]: [Kâmil]

مَوْلًى أَثَابَ لِيَ الْحَمَاسَةَ مَدْحُهُ فَسَمَوْتُ فِي النَّادِي عَلَى أَقْرَانِي

Övgüsü beni kahramanlık [sıfatı] ile mükâfatlandıran ve bu sayede mecliste akranlarıma üstün gel[memi sağlayan] bir beydir.

Sonuç olarak İbnu'n-Nakîb'in ortaya koyduğu ḥusnu't-taʿlîl örnekleri nükteli olup dinleyiciyi etkileyecek güzelliktedir.

2.3.15. İrsâlu'l-Mesel

İrsâlu'l-mesel, söz içerisinde mesel veya mesel yerine geçen hikmetli bir ifade kullanma sanatıdır.[937] Bu sanat ile "mesele telmih" arasındaki fark; irsâlu'l-meselde ifade, olduğu şekliyle zikredilirken telmihte mesele sadece işaret etmekle yetinilmesidir.

İbnu'n-Nakîb'in irsâlu'l-mesel sanatını kullanımına aşağıdaki pasajın son beyti örnek gösterilebilir[938]: [Hafîf]

فَعَسَى أَنْ يُرَاشَ مِنِّي جَنَاحُ الْـ ـحَظِّ يَوْمًا وَيَصْلُحُ الدَّهْرُ حَالَا

وَيَعُودُ الهَنَا بِعَوْدِكَ يَا مَنْ سَلَّهُ الدَّهْرُ مِنْ يَدَيَّ اسْتِلَالَا

فَالْأَنَاةَ الْأَنَاةَ **قَدْ بَلَغَ السَّيْلُ الزُّ بَى** وَامْتَلَأْتُ مِنْكَ مِطَالَا

Belki bir gün talih kuşu benim de başıma konar ve şansım döner.

Ey kaderin ellerimden çekip aldığı kişi! Senin dönüşünle belki esenlik de geri döner.

Sabırlı ol sabırlı! Zira ***bıçak kemiğe dayandı*** *ve artık oyalamandan dolayı bıktım.*

Görüldüğü üzere şair dostundan ayrı kalmanın zorluğuna dikkat çekmiş, onun sürekli ertelemelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve bu konudaki düşüncelerini daha etkili bir biçimde ifade etmek üzere قَدْ بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى (bıçak kemiğe dayandı) meselini[939] zikretmiştir.

---

936 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 273-275.

937 İbn Ḥicce, *age*., I, 186.

938 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 297.

939 Son derece zor ve tahammül sınırlarını zorlayan durumlar konusunda söylenen bir meseldir. Meselde geçen الزُّبى kelimesi "aslan avlamak için yüksek yerlerde açılan çukur" anlamındaki الزَّابِيَة kelimesinin çoğuludur. Atasözünün tam karşılığı "sel çukurlara ulaştı" şeklinde olup dilimizdeki "bıçak kemiğe dayandı" deyimiyle

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in şiirde edebî sanatlara oldukça önem verdiği anlaşılmaktadır. Onun şiirlerinde, beyân sanatlarından mecâz-ı mürsel ve kinayeye dair örnekler yer alsa da istiare ve özellikle de teşbih onun için vazgeçilmez edebî sanatlar hüviyetindedir. Anlatımda teşbihin çeşitli türlerine başvuran şair özellikle temsilî teşbihi çok fazla kullanmış, eski şairlerin tasavvurlarından yararlanmanın yanı sıra özgün teşbih örnekleri de ortaya koymuştur.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki bedîʿ sanatları dönemin anlayışına uygun olarak oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bedîʿ sanatının on üç konusuna dair zikredilen örneklerden hareketle onun, bu sanatı şiirin genel insicamını bozmayacak yoğunlukta, yerli yerinde ve kıvamında kullandığı anlaşılmaktadır. Onun için bedîʿ sanatları amaç değil sözü güçlendirmek, ifadeyi süslemek ve anlatımı etkili bir forma dönüştürmek için araç durumundadır. Şairin kültürel düzeyini ve şiir söylemedeki hünerini ortaya koymada önemli bir kıstas olan bu sanatlar, -ilğâz, taʿmiye ve te'rîḥ gibi, anlamak için özel çaba gerektirenler hariç tutulursa- herkes tarafından anlaşılabilecek basitlikte olup bazen lafız bazen de mana bakımından dinleyicide etki oluşturacak bir ahenge sahiptir.

2.4. Tasvir

Arap edebiyatında "el-vasf" kavramıyla ifade edilen tasvir, bir nesne veya olayı içerisinde bulunduğu durum ve sahip olduğu özelliklerle anlatmak anlamına gelir.[940] Şairler şiirlerinin büyük bir bölümünde canlı-cansız, hareketli-hareketsiz, somut-soyut pek çok şeyi tasvir ederler. Ünlü şiir eleştirmeni İbn Raşîḳ'in "çok azı hariç şiir tasvire dayanır"[941] sözü de bunu ifade etmektedir.

Eleştirmenler nesnenin veya olayın en çok yönüne ve bunlardan da özellikle en belirgin ve en dikkat çekici olanlarına değinen[942] ve sanki dinleyicinin gözünün önünde canlanıyormuşçasına bir portre çizerek[943] kulağı adeta bir göze çeviren[944] tasviri daha başarılı kabul etmişlerdir.

---

aynı anlamdadır. Meselle ilgili bigi için bk. el-ʿAskerî, *Cemheratu'l-Emṡâl*, I, 220; el-Meydânî, *age*., I, 91.

940 Ḳudâme b. Ca'fer, *age*., s. 130.

941 İbn Raşîḳ, *age*., II, 294.

942 Ḳudâme b. Ca'fer, *age*., s. 130.

943 Ḳudâme b. Ca'fer, *age*., s. 131; İbn Raşîḳ, *age*., II, 294;

944 İbn Raşîḳ, *age*., II, 294

İbnu'n-Naḳîb'in, yaşadığı dönemin en önemli tasvir şairlerinden biri olduğu söylenebilir. Onun en önemli tasvir alanı tabiattır. O, tabiattaki çiçek, ağaç, nehir, rüzgâr, kuş, bulut, yağmur ve yıldız gibi unsurları detaylı olarak tasvir eder. Bunların yanı sıra dostların insani erdemleri; sevgilinin göz, kaş, zülüf, yanak, boy ve endam gibi çeşitli fiziksel özellikleri; saki, şarap, kadeh, testi, çalgı aletleri ve dansçılar gibi eğlence hayatına dair öğeler; tavla, satranç taşları ve nargile gibi toplumsal hayatla ilgili bazı nesneler de şairin tasvir konuları arasında yer alır.

İbnu'n-Naḳîb'e göre şiir, tasvir için önemli bir araçtır. Şair aşağıdaki beyitlerde bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirir[945]: [Basît]

الشِعْرُ ضَرْبٌ مِنَ التَّصْوِيرِ قَدْ كَشَفَتْ مِنْهُ الْقَرَائِحُ عَنْ شَتَّى مِنَ الصُّوَرِ

فاعْمَدْ إِلَى قَالِبٍ عُونٍ تُدَمِّثُهُ وَافْرَغْ بِهِ أَيَّ مَعْنًى شِئْتَ مُبْتَكَرِ

Şiir bir tasvir türüdür. Şiir aracılığı ile yetenek [sahibi şair]ler çeşitli görüntüleri ortaya çıkarırlar.

Hazırladığın eski kalıplara yönel ve bu kalıplara istediğin yeni anlamlar dök!

Bu beyitler bir bakıma şairin tasvir anlayışını da ortaya koymaktadır. İlk beyitteki "şiir aracılığı ile yetenekler çeşitli görüntüleri ortaya çıkarırlar" ifadesi onun görüntüleri olduğu gibi tasvir etmek yerine görünümlerin ötesindeki anlamları keşfederek kendi yorumlarını tasvire yansıtma düşüncesini ortaya koymaktadır. Nitekim onun şiirlerinde varlıkların olduğu gibi anlatılmasına dayalı tasvir neredeyse yoktur. Bunun yerine o görüntüleri, teşbih ve istiare gibi sanatların da yardımıyla hayal, duygu ve düşüncelerinden izlerle aktarmayı yani kendisi nasıl görüyor veya görmek istiyorsa o şekilde anlatmayı tercih eder. Bunu yaparken de üç yöntem izler: Somut bir varlığı yine somut bir varlığa benzeterek açıklamak (nakli/duyusal tasvir), soyut bir varlığı somutlaştırarak betimlemek (maddi tasvir), çoğu zaman kişileştirmelerden yararlanarak gerçeklerle uyuşmayan bazı hayalî yorumlara yer vermek (vicdani/duygusal tasvir).

Naklî tasvir türünde somut bir varlığın yine somut bir varlığa benzetilerek betimlendiği görülür.[946] İbnu'n-Naḳîb bu tür

---

945 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 167.

946 İliyyâ el-Ḥâvî, *Fennu'l-Vaṣf ve Taṭavvuruhû fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, 2.b., Dâru'l-Kutubi'l-Lubnânî, Beyrut, 1987, s. 7-8; Yanık, *age*., s. 8.

tasvirlerinde, duyularla idrak edilebilen varlıkları, aralarındaki benzerlik veya benzerlikler sebebiyle somut kavramlarla açıklama çabasındadır. Şair bu tasvir yöntemini genellikle doğayı betimlerken kullanır. Örneğin aşağıda yer alan beyitlerde istiare yoluyla bir derenin suyu, renk ve akıcılığı yönüyle gümüş eriyiğine, içerisindeki çakıllar da parlaklıkları bakımından incilere benzetilerek tasvir edilmektedir. Nehirdeki çakılların parlaklığını daha iyi anlatmak için "tam bir yıldır suyun içerisinde oldukları" şeklinde bir açıklamada bulunması ise şairin tasvir konusundaki detaycılığını yansıtmaktadır[947]: [Tavîl]

وَذَوْبُ لُجَيْنٍ لِلْغَدِيرِ خِلَالَهَا عَلَى دُرٍّ حَوْلِيٍّ الْحَصَى مُتَدَفِّقِ

Derenin gümüş eriyiği dalların arasında, incileri[i andıran] yıllanmış çakıllar üzerinde hızla akıyor.

Aşağıdaki beyitlerde ise övülen şahsın oturuş ve yürüyüşü gibi iki temel davranışı tasvir edilmiş, teşbih-i maklûb yoluyla bulutların seyri onun yürüyüşüne, aslanların oturuşu da onun oturuşuna benzetilmiştir[948]: [Tavîl]

تُحَاكِيهِ سُحْبُ الْجَوِّ حَالَ مَسِيرِهِ وَتُشْبِهُهُ أُسْدُ الشَّرَى وَهْوَ جَالِسُ

Yürürken havadaki bulutlar onu taklit eder ve otururken Şerâ aslanları ona benzer.

İbnu'n-Naḳîb'in bu tür tasvirlerinde genellikle cansız varlıklar canlı varlıklara benzetilerek takdim edilir. Aşağıdaki beyitler şairin bu tarz tasvir örneklerinden biridir[949]: [Kâmil]

يَا حُسْنَ إِبْرِيقٍ أَتَاكَ مُعَصْفَرًا قَدْ تَمَّ ظَاهِرُهُ عَلَى الْأَحْشَاءِ

فَكَأَنَّهُ ظَبْيٌ عَلَى شَرَفٍ غَدَا يَعْطُو سَالِفَتَيْهِ لِلْإِصْغَاءِ

أَضْحَى وَمَاءُ الْوَرْدِ فِي جَنَبَاتِهِ مُتَنَفِّسًا فِي أَوْجُهِ الْجُلَسَاءِ

Aspur (usfur) otuyla boyanmış (sarı renkli) senin önüne gelen ve görünüşü içler yakan şarap testisi ne güzeldir.

Sanki o yüksekçe bir yerde [durmuş ve] sese kulak vermek için boynunu uzatmış bir ceylandır.

947 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 220.
948 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 172.
949 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 14.

İçinde gül suyu varken meclistekilerin yüzlerine nefes alıp veren…

Görüldüğü üzere şair bu beyitlerde şarap testisini yüksekçe bir yerde durmuş ve seslere kulak vermek için boynunu uzatmış bir ceylana benzetmektedir. Öte yandan şarabın soğukluğu sebebiyle testiden sızan buhar ile ceylanın nefesleri arasında da bir benzerlik kurulmaktadır.

Maddî tasvirde ise soyut varlıkların, daha iyi anlaşılmaları için somut varlıklarla ilişkilendirilerek tasvir edildiği gözlenir. Böylece duyularla algılanamayan bir varlık duyularla algılanabilecek bir forma, başka bir ifade ile bir mana bir maddeye dönüştürülür.[950] İbnu'n-Naḳîb'in bu yöntemle duyularla idrak edilemeyen yaşam, ömür, ilim ve selam gibi varlıkları somut varlıklara benzeterek açıkladığı görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte yaşam, "kısa sürme ve çabuk sona erme" özelliğine vurgu yapılmak üzere bir anda parlayıp sönen şimşeğe benzetilmiştir[951]: [Tavîl]

وَمَا الْعَيْشُ إِلَّا خِلْسَةٌ ثُمَّ يَنْقَضِي عَلَى عَجَلٍ كَالْبَارِقِ الْمُتَأَلِّقِ

Yaşam bir el çabukluğu [kadar kısa]dır. Sonra parlay[ıp sönen] bir şimşek gibi hemen yok oluverir.

Aşağıdaki beyitlerde ise güzellik, çekicilik, canlılık vb. gibi özellikleri anlatılmak üzere yaşam taze bir dala benzetilmiştir[952]: [Tavîl]

تَرَامَى بِنَا وَالْعَيشُ فَيْنَانٌ أَخْضَرٌ صَفَحَاتُ الرَّوْضِ تِلْكَ الْمَسَارِحَ

Yaşam yeşil bir dal gibiyken bahçenin yüzeyindeki [güzellikler ve] şu çayırlar bizi birbirine atıyordu. (İkisinin de güzelliğinden dolayı hangisinde kalacağımıza karar veremiyor, aralarında mekik dokuyorduk).

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde dostlara esenlik temenni etmek için kullanılan "selam" kavramı da çeşitli somut varlıklarla anlatılmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde, dost için arzulanan esenlik ve huzur, bir bahçeye benzetilir[953]: [Tavîl]

---

950 İliyyâ el-Ḥâvî, *Fennu'l-Vaṣf*, s. 8; Yanık, *age.*, s. 9-11.
951 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 221.
952 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 68.
953 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 20.

إِلَيْكَ كَمَا جَرَّ النَّسِيمُ بِسُحْرَةٍ عَلَى صَفَحَاتِ الرَّوْضِ فَضْلَ رِدَائِهِ

سَلَامًا يَحْكِي الرَّوْضَ عِنْدَ اقْتِبَالِهِ وَجِدَّتِهِ فِي طِيبِهِ وَرُوَائِهِ

Sana, meltemin bir seher vaktinde bahçenin dört bir yanında elbisesini sürümesi gibi,

Zerafet ve letafet bakımından, [ilkbaharın gelişiyle] baştan yenilenen bir bahçeye benzeyen selam olsun.

Aşağıdaki beyitlerde ise selam kavramının bahçedeki güzel kokulu çiçeklere benzetilerek ifade edildiği görülmektedir[954]: [Tavîl]

سَلَامٌ كَزَهْرِ الرَّوْضِ بَاكَرَهُ الْحَيَا فَأَضْحَى وَقَدْ أَرْبَى عَلَى عَنْبَرِ الشِّحْرِ

يُوَافِيكَ مِنْ أَرْجَاءِ دَارَيْنِ مُهْدِيًا إِلَيْكَ عَلَى مَتْنِ الصَّبَا طَيِّبَ النَّشْرِ

Sabah vakti yağmurun uğradığı ve bu sebeple Şıhr amberinden daha güzel kokan bahçenin çiçeğine benzeyen bir selâm,

Hoş kokular hediye etmek üzere Sabâ rüzgârı üzerinde Dâreyn bölgesinden sana doğru geliyor.

Şair bir medih şiirinde, övdüğü kişinin sahip olduğu ilmi, meknî istiare yoluyla denize, mizacını ise teşbih sanatı ile sık ağaçlı bir bahçeye benzetmektedir[955]: [Kâmil]

شَهْمٌ تَدَفَّقَ طَبْعُهُ بِمَكَارِمٍ طَابَتْ مَآثِرُهَا وَحُسْنُ مَشَاهِدِ

وَأَبَانَ عَنْ عِلْمٍ يَعُبُّ عُبَابُهُ وَبَرَاعَةٍ قُرِنَتْ بِفَهْمٍ مَقَاصِدِ

وَخَلَائِقَ كَالرَّوْضَةِ الْغَنَّاءِ قَدْ صِيبَتْ بِتَوْكَافِ الْغَمَامِ الرَّاعِدِ

Mizacı iyi izler bırakmış bir ahlakla ve güzel davranışlarla dolup taşmış bir asildir.

O dalgası çok olan bir ilme ve maksatları kavrayabilme yeteneğine sahiptir.

Ve o üzerine gök gürültülü bir bulutun suları boşaltılan sık ağaçlı bahçe misali bir ahlaka sahiptir.

Şairin somutlaştırarak tasvir ettiği diğer bir soyut kavram da ömürdür. Aşağıdaki beyitte meknî istâre sanatına başvurularak, ömür

954 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 164.

955 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 81.

bir paraya benzetilmiş, paranın ihtiyaçlar için harcanarak tüketildiği gibi gençliğin de aşk için tüketildiği anlatılmak istenmiştir[956]: [Basît]

أَنْفَقْتُ رَيْعَانَ عُمْرِي فِي الْغَرَامِ عَلَى وَرْدِ الْخُدُودِ فَمَا رَاءٍ كَمَنْ سَمِعَا

Aşk uğruna, ömrümün baharını gül yanaklar için harcadım. Tatmayan bilmez.

İbnu'n-Nakîb'in bu tür tasvirlerini güçlü kılan unsurlardan biri de zaman zaman "alışılmamış bağdaştırmalar"dan yararlanmasıdır. Sıfat veya isim tamlamalarında tamlanan ve tamlayan arasında anlam bakımından uyum bulunmamasını ifade eden bu durum esasında şiire anlam zenginliği katan ve anlatımı güçlü kılan hususlardandır.[957] Örneğin الوَرْدُ الْأَحْمَرُ (kırmızı gül) sıfat tamlamasında وَرْد ve أَحْمَر kelimeleri arasında; رِيَاضُ دِمَشْق (Dımaşk bahçeleri) isim tamlamasında da رِيَاض ve دِمَشْق kelimeleri arasında belli bir uyum bulunmakta, bu kelimeler bir arada kullanıldığında dinleyici tarafından hemen algılanmakta, yadırganmamaktadır. Buna karşılık İbnu'n-Nakîb'in aşağıdaki iki ayrı beytinde bulunan الشَّبَابُ الْغَضُّ (taze gençlik) ve خَيْلُ الْغَرَامِ (aşk atı) gibi tamlamalarda tamlanan ve tamlayan arasında bir uyum bulunmamakta fakat somut ve soyut kavramların bu şekilde bir araya getirilmesi sonucunda güçlü bir anlatım ve canlı görüntüler ortaya çıkmaktadır[958]: [Kâmil]

حَيْثُ الشَّبَابُ الْغَضُّ فِي غُلَوَائِهِ وَالْعَيْشُ مَوْصُولٌ بِطِيبِ تَأَنُّسِ

Orada taze gençlik, bir canlılık içerisindedir, yaşam ise hoş bir dostlukla birlikte vardır.

Görüldüğü üzere bu beyitte الغَضُّ kelimesinin الشَّبَاب sözcüğüne sıfat yapılması mecazî anlatıma dayalı bir kullanım[959] olup alışılmamış bağdaştırma örneğidir. Böylece şair غَضّ kelimesindeki somut anlamı شَبَاب kelimesine aktarmış, meknî istiare yoluyla gençliği meyveye benzeterek anlatıma bir canlılık katmıştır.

Aşağıdaki beyitte ise izafet yoluyla خَيْل ve الغَرَام kelimeleri bir arada kullanılmış, خَيْل kelimesindeki somut anlam ve çeşitli

---

956 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 199.

957 Doğan Aksan, *Halk Şiirimizin Gücü*, 2.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 121-128.

958 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 178.

959 Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. ʿAmr ez-Zemaḫşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ʿUyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1419/1998, I, 704.

çağrışımlar, soyut bir anlam içeren الغَرَام kelimesine aktarılmıştır[960]: [Serîʿ]

قُمْ سَيِّدِي نَغْتَالُ مِنْ ذِي الْهُمُومِ وَنَعْتَلِي فِي الْحُبِّ خَيْلَ الْغَرَامْ

Kalk beyim bu kederleri yok edelim ve sevgi uğruna aşk atına binelim.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde başka alışılmamış bağdaştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde yer alan رَوْضُ الْمُنَى (arzu bahçesi) ve مَاءُ الصِّبَا (aşk suyu) ifadeleri bunlardandır[961]: [Serîʿ]

مَرَّ بِنَا ظَبْيٌ هَضِيمُ الْحَشَا يَرِقُّ فِي خَدَّيْهِ مَاءُ الصِّبَا

ذَكَّرَنِي مِرْآهُ رَوْضَ الْمُنَى وَطِيبَ عَهْدٍ مِنْ لَيَالِي الْوَفَا

Bize yanaklarındaki aşk suyu ince olan ince belli bir ceylan yavrusu uğradı.

Onun görünüşü bana arzu bahçesini ve vefa gecelerinden hoş bir ânı hatırlattı.

Aşağıdaki beyitlerde ise yukarıdaki kullanıma yakın bir biçimde أَغْصَانُ الْمُنَى (arzu dalları) ifadesine başvurulmuştur[962]: [Tavîl]

وَلَمَّا تَفَاوَضْنَا الْحَدِيثَ وَأَقْبَلَتْ عَلَيَّ بِعَتْبٍ لَا أَبَا لَكِ مِنْ عَتْبِ

هَصَرْتُ بِأَغْصَانِ الْمُنَى مِنْ حَدِيثِهَا وَقُمْتُ صَرِيعَ الْعَتْبِ أَزْهُو عَلَى الشَّرْبِ

Karşılıklı konuşup da bana şiddetli bir kınamayla yöneldiği zaman o babasız kalasıca,

Onun konuşmasındaki arzu dallarını eğdim ve azar müptelası biri olarak içkicilere karşı övünür oldum.

İbnu'n-Naḳîb şiirlerinde bunların dışında بَحْرُ الهُمُوم (keder denizi)[963], بِسَاطُ الْكَرْب (keder kilimi)[964], خَيْلُ السُّرُور (sevinç kısrağı)[965], عِقْدُ أَثْوَاب الْمَهابَة الأُنْسِ (dostluk kolyesi)[966], رَوْضَة الْوُدّ (sevgi bahçesi)[967],

960 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 247.
961 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 18.
962 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 39.
963 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 47.
964 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 51.
965 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 53.
966 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 144.
967 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 160.

(heybet elbiseleri)[968], دَوْحُ البَيَان (beyan ağacı)[969], لُجَّةُ الْقَرِيض (şiirin derinlikleri)[970] ve سَقِيمُ الْأَلْحَاظ (hasta bakışlar)[971] gibi bağdaştırmalar kullanır.

Vicdânî (duygusal) tasvir ise bir nesne veya olgunun gerçeğe uygunluğuna önem verilmeksizin görüntü sınırları aşılarak betimlenmesidir. Bu tasvir türünde şair görüntüleri kendi duygu ve hayal gücü doğrultusunda yorumlayarak gerçekle bağdaşmayan bir anlatıma başvurur. Diğer tasvir yöntemlerinden daha üstün olan bu tasvir türünde şair görüntünün ötesine geçip onun hakikatini anlama ve açıklama çabası içerisindedir.[972]

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde bu tür tasvirlere sıklıkla rastlamak mümkündür. Örneğin bir çiçeğin tasvir edildiği aşağıdaki beyitlerde şair çiçeğin yapraklarını görünümü itibari ile hilallere benzetirken, hilal için "yarısı kapıp kaçırılmış" şeklinde bir yoruma başvurmuştur. Bu yorumun bilimsel gerçeklikten uzak ve tamamen şairin hayalindeen ibaret olduğu açıktır[973]: [Recez]

أَبَانَ لِي عَنْ حُسْنِ زَهْرٍ نَاضِرٍ يُهْدِي لَنَا فِي الصُّبْحِ عَرْفًا ضَائِعًا

قَدْ قَامَ فِي الرَّوْضِ عَلَى سَاقٍ كَمَا قَدْ رَاحَ بِالْأَفْيَاءِ مِنْهُ قَانِعًا

يَطْلُعُ مِنْ أَوْرَاقِهِ أَهِلَّةٌ مُخْطَفَةٌ أَنْصَافُهَا رَوَائِعًا

Bana, sabah vakti yolunu kaybetmiş bir kokuyu hediye eden parlak bir çiçeğin güzelliğini gösterdi.

O çiçek, bahçede, gövdesi üzerinde, [kendine düşen] ganimetlerden razı olmuş [biri edasıyla] duruyor.

Yarıları kaçırılmış büyüleyici hilaller[e benzeyen] yaprakları sebebiyle parlıyor.

İbnu'n-Naḳîb'in bu tür tasvirlerde çoğunlukla "teşhis" adı verilen kişileştirme sanatına başvurduğu görülmektedir. Böylece şair varlıkları insanlara ait bir takım tavır, davranış ve özelliklerle açıklama çabasındadır. Bu yöntemin en çok kullanıldığı alan ise tabiattır. Onun şiirlerinde tabiata ait çeşitli unsurlar birer canlı varlık olarak karşımıza

968 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 172.
969 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 176.
970 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 203.
971 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 204.
972 İliyyâ el-Ḥâvî, *Fennu'l-Vaṣf*, s. 11-12; Yanık, *age*., s. 12.
973 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 193.

çıkar. Örneğin aşağıdaki beyitlerde kuş, ağaç, rüzgâr ve nehir insana ait bir takım davranışlarla tasvir edilmektedir. Bu beyitlerde kuşun ötüşü, rüzgârın esişi, dalların hareketi ve nehrin akarken çıkardığı ses betimlenirken bir taraftan manzaranın dış görünüşü tablolaştırılmakta diğer yandan bunların şairin iç dünyasındaki duygusal ve düşünsel yansımaları ortaya konmaktadır. Sonuçta, şarkı söyleyen bir kuş, dans eden bir ağaç, fısıldayarak konuşan bir rüzgâr ve tüm bu seslere alkışlarla eşlik eden bir nehir portresi ortaya çıkmaktadır[974]: [Remel]

قَدْ حَلَلْنَا فِيهِ رَوْضًا أُنُفاَ ... يَسْتَبِينَا طَيْرُهُ الْمُسْتَحِرُ

بِأَهَازِيجَ مِنَ اللَّحْنِ هَفَا ... عِنْدَهَا النَّايُ وَزَاغَ الْوَتَرُ

يَرْقُصُ الْغُصْنُ وَيُصْغِي طَرَبًا ... نَحْوَهَا بِالْجِيدِ كَالْمُفْتَهِمِ

وإِذَا مَا هَيْنَمَتْ رِيحُ الصَّبَا ... صَفَّقَ النَّهْرُ لِذَاكَ النَّغَمِ

Orada, seher kuşlarının bizi esir aldığı yüksekçe bir bahçeye oturduk.

Neyin hata yaptığı ve sazın telinin [ritimden] saptığı (her birinin ayrı tellerden çaldığı) hezec bahrinde ezgilerle…

Dal dans ediyor ve neşeyle, [rüzgârın söylediklerini] anlamak istercesine ona kulak veriyordu.

Sabâ rüzgârı fısıldadığı zaman nehir onun bu nağmelerine alkış tutuyordu.

Aşağıdaki beyitte ise yağmur sebebiyle ağacın dallarında damlacıkların oluşması sonucunda ortaya çıkan manzara "bulutun ağacın boynuna kolye takması" şeklinde yorumlanmış, bunun yanı sıra rüzgârın yürümesi ve kuşların şarkılar söylemesi gibi betimlemelere yer verilmiştir[975]: [Tavîl]

حَيْثُ حَلَّتْ جِيدَ الْفُرُوعِ بِعِقْدٍ ... مِنْ نَثِيرِ الْقِطَارِ أَيْدِي السَّحَابِ

وَتَمَشَّتْ رَيْدَانَةُ الرِّيحِ نَشْوَى ... مِشْيَةَ الْخَوْدِ فِي حَبِيرِ الثِّيَابِ

فَوْقَ رَفْرَافِ جَدْوَلٍ نَاعِمِ الشَّطَّيْـ ... ـنِ صُرِفَ مِنَ الْقَذَى مُسْتَطَابِ

نُشِرَتْ فَوْقَهُ مُلَاءَةُ ظِلٍّ ... فَرَّقَتْهَا الرِّيَاحُ تَحْتَ الْحُبَابِ

974 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 263.

975 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 22, 23.

وَتَغَنَّتْ قَبْلَ الصَّبَاحِ فِصَاحٌ بِأَغَارِيدَ لِلْغَرَامِ عِذَابِ

حَرَّكَتْ مِنْ نَوَازِعِ الشَّوْقِ مَا يَنْزِعُ وَجْدًا إِلَى الصِّبَا وَالتَّصَابِي

Orada bulutun elleri dalların boynuna, saçılmış damlalardan bir kolye taktı.

Hafif esinti, bir genç kızın süslü elbisesi içerisinde yürüdüğü gibi kendisinden geçmiş bir şekilde yürüyordu.

Kıyıları düz, parlak, tertemiz ve hoş bir nehir üzerinde…

[Nehrin] üzerine, rüzgârların kabarcıklar altından yırttığı, gölge elbiseleri giydirilmiş.

Sabahın öncesinde fasih konuşan [kuşlar] tatlı aşk şarkıları söyleyip,

Sevdalarından dolayı, aşka çağıran bir takım özlem duygularını harekete geçiriyorlar.

Aşağıdaki beyitte ise bahçenin yüzünün güleç olması şeklinde bir ifadeye başvurulmuştur[976]: [Munserih]

وَمَجْلِسٍ حَفَّتِ الْغُصُونُ بِنَا فِيهِ وَوَجْهُ الرِّيَاضِ مُبْتَهِجِ

Orada dalların bizi kuşattığı ve bahçenin yüzünün güleç olduğu nice meclisler vardır.

Şair aşağıda yer alan beytinde ise ilkbaharı, ağaçların dallarını dokuyan bir dokumacı olarak tasarlamaktadır[977]: [Kâmil]

وَحَدِيقَةٌ أَضْحَتْ مَعَاطِفُ قُضْبِهَا مِنْ وَشْيِ مَا حَاكَ الرَّبِيعُ كَوَاسِي

Bir bahçe ki onun taze dalları ilkbaharın dokuduğu süslü elbiseleri giyinir olmuş.

İbnu'n-Naḳîb zaman zaman insanlara ait özellikleri bir takım soyut kavramlara aktararak tasvirler yapar. Örneğin aşağıdaki beyitte, insana mahsus bir davranış olan "haset etme" eyleminin, soyut bir kavram olan zaman için kullanıldığı görülmektedir[978]: [Tavîl]

فَلَا نَعْتِبُ الْأَيَّامَ وَالدَّهْرُ حَاسِدٌ وَلَا نَشْكُرُ الْخَطِّيَّ وَاللهُ حَارِسُ

Zaman hasetçi olduğu halde günleri kınamayız. Allah bizi korurken de Hat mızraklarına teşekkür etmeyiz.

---

976 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 62.
977 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 180.
978 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 170.

İbnu'n-Naḳîb aşağıdaki beyitte "insanın sahip olduğu bütün malları elinden alması" sebebiyle ölümü bir soyguncu olarak nitelemektedir[979]: [Munserih]

وَقَدْ دَرَى كُلُّ خَابِرٍ زَكِنٍ إِنَّ الرَّدَى لِلْأَنَامِ نَهَّابُ

Deneyim sahibi, ileri görüşlü herkes bilir ki ölüm insanlar için bir soyguncudur.

Buraya kadar zikredilen bilgiler ışığında İbnu'n-Naḳîb'in detaycı ve titiz bir tasvir şairi olduğu söylenebilir. O varlıkları ve olayları olduğu gibi tasvir etmek yerine kendisinden bir takım yorumlar ilave ederek betimlemeyi tercih eder. Bunu yaparken de ya somut varlıkları somut varlıklara benzetir ya da soyut varlıkları somutlaştırarak anlatır. Onun tasvir yöntemlerinden bir diğeri de kişileştirme sanatı ile insanlara has bir takım özellikleri cansız veya soyut varlıklara aktarmaktır. Böylece o, şarkı söyleyen kuşlar, dans eden ağaçlar, bir genç kız edasıyla yürüyüp fısıldayarak konuşan rüzgâr, tabiattaki seslere alkışlarla eşlik eden bir nehir, haset eden bir zaman, insanları soyan bir ölüm vb. portreler ortaya koymaktadır.

3. Vezin ve Kafiye

Vezin ve kafiye klasik Arap şiirinin en önemli unsurlarından kabul edilir.[980] Bu ikisinin, şiiri nesirden ayıran temel nitelikler olmaları sebebiyle eskiler şiiri "bir anlam barındıran vezinli ve kafiyeli söz"[981] şeklinde tanımlamışlardır. Vezin, beyitteki hareke ve sükûnların belli bir ölçüye uydurulmasını[982], kafiye ise beyitlerin sonunun aynı harfle bitirilmesini öngördüğü için bunlar şiirde ahengi sağlayan en mühim unsurlardır.

3.1. Vezin

İbnu'n-Naḳîb Arap şiirinin geleneksel ölçü birimi olan arûzun çeşitli bahirlerinde şiirler söylemiştir. Şair 343 şiirin neredeyse tamamında eski Arap şiirinde kullanılan bahirleri tercih etmiş, sadece üç şiirde "mevâliyyâ" ve "dûbeyt" gibi yeni bahirler kullanmıştır. Onun şiirlerinde kullanılan bahirlerin sayısal dağılımı şu şekildedir:

---

979 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 36.
980 İbn Raşîḳ, *el-ʿUmde*, I, 134.
981 Ḳudâme b. Cafer, *age*., s. 64; İbn Sinan el-Ḫafâcî, *age*., s. 286.
982 Emîl Bedîʿ Yakûb, *age*., s. 458.

Tablo 4: İbnu'n-Nakîb'in Şiirlerinin Bahirlere Göre Dağılımı

Bahir	Şiir Sayısı	Bahir	Şiir Sayısı
Kâmil	93	Remel	7
Tavîl	82	Mutekârib	4
Hafîf	64	Muctes	3
Basît	39	Medîd	2
Serîʿ	19	Mevâliyyâ	2
Vâfir	17	Recez	2
Munserih	8	Dûbeyt	1

Tabloya göre şairin en çok tercih ettiği bahrin % 27'lik bir oranla kâmil olduğu anlaşılmaktadır. Bunu % 24'lük oranla tavîl ve % 19'luk oranla hafîf bahirleri izler. Bunların peşinden gelen basit % 11, serîʿ % 6, vâfir % 5, munserih % 2 ve remel % 2'lik bir orana sahiptir. Şiirlerde en az tercih edilen bahirler ise mutekârib, muctes, medîd, mevâliyyâ, recez ve dûbeyt olup bunların toplam oranı % 4'tür. Buna göre şairin en çok kullandığı bahirler kâmil, tavîl, hafif ve basît; orta ölçekte kullandığı bahirler serîʿ ve vâfirdir. Geri kalan bahirlerin ise şiirlerde daha az kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Arap şairlerin genel temâyülü ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. Zira klasik dönem Arap şiirinde en çok kullanılan vezinlerin tavîl, kâmil ve basît olduğu, bunların yanı sıra mutekârib, remel ve serîʿ bahirlerinin kullanım oranının şairden şaire değişkenlik gösterdiği, bunların bazı şairler tarafından çok tercih edilirken bazılarınca daha az kullanıldığı bilinmektedir.[983]

Eleştirmenler şairin duygusunun ve şiirin konusunun vezin tercihinde etkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna göre genellikle uzun bahirlerin duygu ve düşüncelerin daha kapsamlı bir biçimde ifade edilmesine olanak sağladığı, kısa bahirlerin ise bestelenmeye daha müsait olup düşüncelerin bir an önce söylenip bitirilmek istendiği musibet durumlarında tercih edildiği ifade edilmiştir.[984]

---

983 İbrahim Enîs, *Mûsîḳa'ş-Şi'r*, Mektebetu'l-Anglo el-Mısrıyye, 2.b., Kahire, 1952, s. 190.

984 İbn Ṭabâṭabâ, *age.*, s. 7-8; el-ʿAskerî, *es-Sınâ'ateyn*, s. 139; el-Ḳartâcennî, *age.*, s. 86; Heddâre, *İttcâhâtu'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 536; İbrahim Enîs, *age.*, s. 175-176.

İbnu'n-Naḳîb'in kullandığı vezinler "uzun bahirler" ve "kısa bahirler" şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulduğunda sayısal olarak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 5: İbnu'n-Naḳîb'in Kullandığı "Uzun" ve "Kısa" Bahirlerin Şiirlere Göre Sayısal Dağılımı

Uzun Bahirler	Şiir	Kısa Bahirler	Şiir
Tavîl	82	Meczûʿu'l-kâmil	23
Kâmil	69	Serîʿ	19
Hafîf	63	Remel	5
Basît	37	Muctes	3
Vâfir	16	Meczûʿu'-remel	2
Munserih	8	Mevaliyyâ	2
Mutekârib	4	Muhallaʿu'l-basit	2
Medîd	2	Mec. hafîf, mec. recez, mec. vâfir	3
Recez	1	Ehazzu'l-kâmil, dûbeyt	2
TOPLAM	282	TOPLAM	61

Bu tabloya göre İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin önemli bir bölümünün uzun bahirlerle söylendiği anlaşılmaktadır. Zira şiirlerin % 79'u uzun, % 19'u ise kısa veya meczûʿ bahirlerden meydana gelmektedir. Bu durum şairin duygularını daha kapsamlı ifade etme arzusunda olduğunu ortaya koyarken şiirlerinin şarkıya ve bestelenmeye uygun olması gibi bir kaygı taşımadığını göstermektedir.

İbnu'n-Naḳîb'in kullandığı vezinler şiirin konuları bağlamında ele alındığında şairin şiirlerine hâkim olan medih, ihvâniyyât, tabiat, hamriyyât ve gazel konularının uzun ve kısa bahirlere göre sayısal dağılımı şöyle bir tablo ile gösterilebilir:

Tablo 6: Uzun ve Kısa Bahirlerin Şiir Konularına Göre Sayısal Dağılımı

Konular	Uzun Bahirli Şiir Sayısı	Kısa Bahirli Şiir Sayısı
Medih	38	4
İhvâniyyât	86	12
Tabiat	70	9
Hamriyyât	16	2
Gazel	41	14

Tablodan anlaşılacağı üzere konuların her birinde, uzun bahirli şiirlerin kısa bahirli şiirlerden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Zira şair medih şiirlerinde, memdûhun vasıflarını daha fazla zikretmek; ihvâniyyât şiirlerinde, dostlarla yaşadığı ayrılıklardan dolayı içerisine düştüğü hüzünlü ruh halini aşabilmek; tabiat ve hamriyyât şiirlerinde de içerisindeki coşkun duyguları daha etraflı ifade edebilmek için genellikle uzun vezinleri kullanmayı tercih etmiştir. Uzun bahirli şiirlerle kısa bahirliler arasındaki sayı farkının en az olduğu konu gazeldir. Bunun sebebi gazelin genellikle kısa bahirlerin tercih edildiği bir konu olması[985] sebebiyledir.

Sonuç olarak İbnu'n-Naḳîb'in kullandığı vezinlerin neredeyse tamamı eski bahirlerdir. Şair bunlar içerisinde de çoğunlukla uzun bahirleri tercih etmiştir ki bu durum şairin duygularını daha kapsamlı ifade etme arzusunda olduğunu göstermektedir. Öte yandan şairin tercih ettiği bahirlerin şiirlerin konularıyla da oldukça uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Kafiye

"Muvaşşah" ve "dûbeyt" tarzlarında söylenmiş beş şiir hariç, İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerine, "baştan sona aynı kafiyenin korunduğu" geleneksel sistem hâkimdir. Bu nedenle önce geleneksel tarzda söylenmiş şiirlerin kafiyeleri incelenecek ve sonra muvaşşah ve dûbeytlerin kafiyeleri hakkında bilgi verilecektir.

Bilindiği üzere Arap edebiyatında şiirlerin son beytinde yer alan sahîh harfe revî denir ve kasideler çoğunlukla bu harflere nispet edilerek sîniyye, râiyye, hemziyye vb. şekilde isimlendirilir. Öte yandan

985 İbrahim Enîs, *age.*, s. 176.

bazı harflerin diğerlerine göre daha fazla kelime sonunda bulunması ve söylenişinin daha kolay olması sebebiyle her harfin revî olarak kullanılma oranı eşit değildir.[986] İbnu'n-Naḳîb'in 338 şiirinin kafiyeleri bu bağlamda incelendiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 7: İbnu'n-Naḳîb'in Şiirlerinin Revî Harflerine Göre Dağılımı

Revî	Şiir Sayısı	Revî	Şiir Sayısı
Râ (ر)	48	He (ه)	10
Bâ (ب)	42	Dâd (ض)	8
Dâl (د)	37	Cîm (ج)	7
Lâm (ل)	30	Elif-i Memdûde (اء)	6
Mîm (م)	27	Yâ (ي)	6
Fâ (ف)	20	Sâd (ص)	5
Nûn (ن)	21	Zâl (ذ)	3
Hâ (ح)	15	Kef (ك)	3
Ayn (ع)	12	Şîn (ش)	2
Tâ (ت)	11	Vâv (و)	2
Kâf (ق)	11	Elif-i Maksûre (ا)	1
Sîn (س)	10	Zây (ز)	1

Bu durumda şairin kafiyede en çok yer verdiği harfler sırasıyla râ, bâ, dâl, lâm, mîm, fâ ve nûn'dur. En az yer verdiği harfler ise zây, vâv, şîn, kef, zâl ve sâd'dır. Öte yandan muhtemelen peltek olmaları veya söyleyiş zorlukları sebebiyle sê, ḫe, tâ, zâ ve ğayn harfleri revî olarak hiç kullanılmamıştır. Tüm bunlar şairin şiirlerindeki ahengin seviyesi konusunda fikir veren göstergeler olup büyük ölçüde Arap şairlerin genel eğilimi ile uyuşmaktadır. Nitekim Arap şiirinde genellikle râ,

986 İbrahim Enîs, *age.*, s. 245.

lâm, mîm, nûn, bâ ve dâl harflerinin en çok kullanılan revî harfleri olduğu, buna karşın dâd, tâ, hê, zâl, sê, ğayn, ẖe, şîn, sâd, zây, zâ ve vâv harflerine ise revîde çok az yer verildiği veya hiç yer verilmediği bilinmektedir.[987]

İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri içerisinde "luzûmu mâ lâ yelzem" adı verilen "kafiyede bir harf ve bir harekeden daha fazlasını kendine zorunlu kılma"[988] tarzında söylenmiş bir kaside bulunmaktadır. Dâl kafiyesi ile söylenen ve dâlden önce râ harfinin de kafiyeye dâhil edildiği yedi beyitten oluşan söz konusu şiiri burada zikretmek şairin kafiyeli söz söyleme becerisi hakkında fikir edinmek bakımından uygun olacaktır[989]: [Meczûu'l-Kâmil]

هَذِي الرِّيَاضُ وَهَذِهِ زُرْقُ الْمَذَانِبِ تَطَّرِدْ
وَالطَّيْرُ فِي خَلَلِ الْغُصُو نِ عَلَى الْمَنَابِرِ تَغْتَرِدْ
وَالْوَرْدُ مَلْكٌ فِي نَوَا وِيرِ الْحَدَائِقِ مُنْفَرِدْ
وَالرِّيحُ قَدْ مَلَأَ الْغَدِيـ ـرَ مُلَاءَ دِرْعٍ قَدْ سُرِدْ
وَجَوَادُ نَرْدِ حُبَابِهِ عَوْدًا عَلَى بَدْءٍ طُرِدْ
وَالْهَمُّ مَطْرُودٌ بِهَا وَالْأُنْسُ دَانٍ مُطَّرِدْ
فَاغْنَمْ غَضَارَتَهُ فَمَنْ يَعْدُ الْغَضَارَةَ يَنْجَرِدْ

Şunlar bahçeler, şunlar da akıp giden mavi ırmaklar.
Dallar arasındaki kuşlar minberler üzerinde ötüyor.
Gül, bahçedeki çiçekler içerisinde eşsiz bir kraldır.
Rüzgâr, durmadan akan dereye zırhtan bir elbise giydirmiştir.
Onun zarı andıran kabarcıkları baştan sona kovulur.
Keder oradan kovulmuştur, dostluk ise yakın ve devamlıdır.
Artık dostluk nimetini ganimet bil. Kim nimeti ganimet bilmezse mahrum kalır.

Görüldüğü üzere şiir, her beyitte iki harf (râ ve dâl) ve iki hareke (kesra ve sukûn) olmak üzere toplam dört sesten oluşan kafiye düzeni

---

987 İbrahim Enîs, *age.*, s. 246. M. Faruk Toprak, *Endülüs Mersiyeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 1990, s. 318-320.

988 Emîl Bedîʿ Yakûb, *age.*, s. 388; İbrahim Enîs, *Mûsîka'ş-Şi'r*, s. 272.

989 İbnu'n-Naḳîb, *age.*, s. 101-102.

ile söylenmiştir ki bu, şairin kafiye konusundaki becerisini göstermesi bakımından kayda değer bir örnektir.

Şairin muvaşşah tarzında söylediği kasidelerin kafiye düzeni ise birbirinden tamamen farklıdır. Bunlardan biri murabbaʿ adıyla da bilinen ve dört mısrada bir kafiyenin değiştiği sistemle söylenmiş olup kasidenin bir bölümü şöyledir[990]: [Kâmil]

يَا مُؤْثِرًا لِلَّهْوِ طِيبِ النِّعْمَهْ وَرَافِعًا فِيهِ سُجُوفَ الْحِشْمَهْ

كَمْ فِي تَصَارِيفِ الْقَضَا مِنْ حِكْمَهْ وَلَيْسَ بَعْدَ الْأَنْبِيَا مِنْ عِصْمَهْ

قُمْ وِيكَ مَا بَيْنَ الْغُصُونِ الْهِيفِ مِنْ فَوْقِ رَوْضٍ مُونَقِ التَّفْوِيفِ

وَاخْلَعْ وَقَارَ الْحَزْمِ وَالتَّكْلِيفِ فِي ظِلِّ رَيْعَانِ الصِّبَا الْوَرِيفِ

وَاخْتَلِسِ اللَّذَّاتِ فِي وَقْتِ السَّحَرْ مَا بَيْنَ طَيْرٍ وَقِيَانٍ وَوَتَرْ

وَمُتْرَفٌ يَعْثُرُ فِي ذَيْلِ الْخَفَرْ يَغْمِزُ بِالْغُنْجِ وَيَرْنُو بِالْحَذَرْ

قَدْ قَامَ وَالنَّعْسَةُ فِي أَجْفَانِه يَضُوعُ نَشْرَ الْمِسْكِ مِنْ أَرْدَانِهِ

يَدُورُ بِالْكَأْسِ عَلَى نَدْمَانِه مُخْتَضِبَ الْكَفِّ بِدَسْتِبَانِه

وَغَادَةٌ حَوْرَاءُ مِثْلُ الْفَنَنِ تَرْفُلُ فِي فَضْلِ بُرُودِ الْيَمَنِ

قَامَتْ وَفِي الْجَفْنِ بَقَايَا الْوَسَنِ تُجَاوِبُ الْعُودُ بِصَوْتِ الْأُرْغُنِ

وَرَاقِصَاتٌ مِنْ بَنَاتِ الزَّنْجِ تَغْدُو عَلَى الرَّقْصِ وَضَرْبِ الصَّنْجِ

مَا بَيْنَ هَيْفَاءَ وَذَاتِ غُنْجِ كَغُصْنِ بَانٍ فِي نَقِيٍّ مُرْتَجِّ

Eğlence [gibi] hoş bir nimete meyledip onunla hayâ perdelerini kaldır[mak istey]en kişi!

Şeriatın işlemesinde nice hikmetler vardır fakat peygamberlerden başka ismet [sahibi] yoktur.

Kalkıver zarif işlemeli bahçeler üzerindeki taze dallar arasında!

Kararlılık ve sorumluluk ciddiyetinden soyun, gençliğin gölgesi geniş baharında!

Lezzetleri aşır seher vaktinde, kuşlar, şarkıcılar ve sazlar arasında!

990 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 267, 268.

Hayâ elbisesi içerisinde işveyle yürüyen, cilveyle gözlerini kırpıştıran ve utangaç bakışlar atan süslü bir [saki] vardır [orada].

O, gözlerinde uyku mahmurluğu varken ve elbisesinden de misk kokusu yayılıyorken, kalkmış

Nedimlere kınalı elleri ve avuçları ile kadeh sunuyor.

Orada bir de güzel gözlü şarkıcı vardır, bir dal gibi, değerli Yemen elbiseleri içerisinde salınan.

O da kalkmış, gözlerinde uyku kalıntıları, orgu [andıran] sesiyle uda cevap veriyor.

Dansçı zenci kızları zillere vurarak dans ediyor,

Zarif ve cilvelilerdir, kumlukta titreyen bir sorkun dalı gibi…

Şairin söylediği diğer bir muvaşşah ise aşağıdaki kafiye düzeni ile söylenmiştir[991]:

_____a _____b
_____a _____b
_____c _____c
_____c _____c
_____c _____c
_____a _____b
_____a _____b
_____d _____d
_____d _____d
_____d _____d

Üçüncü ve son muvaşşahın kafiye düzeni ise şöyledir[992]:

_____a _____b
_____a _____b
_____c _____d
_____c _____d
_____c _____d
_____a _____b
_____a _____b
_____e _____f
_____e _____f
_____e _____f

991 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 166, 247.
992 İbnu'n-Nakîb, *age*., s. 263.

Şairin dûbeyt (rubâʿî) tarzında söylediği iki şiirin kafiye düzeni ise aşağıdaki gibidir[993]:

_____a _____a
_____b _____a

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki ahengin temel unsurlarından olan kafiyelerin durumu hakkında fikir veren bu bilgiler ışığında onun şiirlerinde geleneksel kafiye düzeninin egemen olduğu, bunun yanı sıra muvaşşah ve dûbeyt tarzlarında söylediği birkaç şiirle "luzumu mâ lâ yelzem" kafiye sistemiyle söylediği bir kasideden hareketle onun edebiyatta yeni anlayışlara açık olduğu ve çeşitli tarzlarda şiirler söyleyebilecek kabiliyette olduğu sonucu çıkarılabilir.

993 İbnu'n-Naḳîb, *age*., s. 166, 217.

SONUÇ

İbnu'n-Naḳîb XVII. asırda, Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan Dımaşḳ'ta doğmuştur. Saygın ve asil bir aile içerisinde dünyaya gelen İbnu'n-Naḳîb Osmanlı'nın yönetim zaafiyeti içerisinde bulunduğu, sosyo-kültürel zeminde aksaklıkların söz konusu olduğu ve Arap edebiyatının düşüş dönemi olarak adlandırılan bir zaman diliminde yaşamıştır. Bununla birlikte aristokrat bir aileye mensup olmasından dolayı siyasi ve sosyal sıkıntılar onun şiirlerinde karşılık bulmamıştır. Edebî kişiliği konusunda söylenenler dikkate alındığında onun şiir konusunda belli bir prestijinin olduğu, söylediği şiirlerle kendi döneminde bir etki oluşturmayı başardığı, sonraki araştırmacılar nazarında olumlu bir intibaya sahip olduğu ve genel anlamda Osmanlı dönemini, Arap şiirinin gerileme dönemi olarak gören bazı araştırmacılar tarafından bile ayrı bir konuma oturtulduğu anlaşılmıştır.

İbnu'n-Naḳîb eski şairlerin teşbih, tasvir ve anlamlarından çokça yararlanmak suretiyle kendi karakter ve yaşayışına uygun konularda dönemin anlayışına paralel şiirler söylemiştir. Bunlar, konuların işlenişi yönüyle eleştirmenlerin geliştirdikleri esaslara uygunluk bakımından oldukça başarılı gözükmektedir. Şair iḫvâniyyât, medih, tabiat, gazel, ḫamriyyât, faḫr, mersiye ve hikmet gibi konularda şiirler söylemiştir. Bunlar içerisinde en çok öne çıkanlar iḫvâniyyât ve tabiattır. Ana konusu iḫvâniyyât olan şiirlerin diğerlerine göre önemli bir sayısal üstünlüğü bulunmakla birlikte tabiat konusunun hem ana konu olarak hem de diğer konularda söylenmiş şiirlerin içerisinde yardımcı bir tema olarak önemli bir ağırlığının bulunduğu görülmüştür.

Şairin dostluk konusunda söylediği ve daha çok ayrılık teması ile sevgi ve özlem duygusu merkezinde toplanan şiirler iḫvâniyyât şiirleri içerisinde şiirsel değeri en yüksek olanlardır. Dostluk konusuna büyük bir önem atfeden ve bu konuyu çeşitli yönleriyle ele alan İbnu'n-Naḳîb'in bu şiirlerinde ayrılık teması ve özlem duygusu ön plana çıkmaktadır. Çeşitli sebeplerle dostlarından ayrı kalan şair, gerek müstakil olarak söylediği şiirlerde gerekse mektuplara ilave ettiği mukattaalarda bu yöndeki samimi duygularını dostlarıyla paylaşmış ve onlardan artık bu ayrılıklara bir son vermelerini istemiştir. Bu şiirlerde ayrılıktan çokça şikâyet eden şairin güvercinle yaptığı ve aslında bizatihi iç konuşmalarını temsil eden söyleşilerden hareketle ayrılıkların sona ermesi konusunda pek de iyimser olmadığı

anlaşılmaktadır. Bazı şiirlerinde o, dostlarını meclislere davet eden şairin hadis rivayeti için icazet talep etmek veya okumayı arzu ettiği halde elinde bulunmayan kitapları ödünç istemek üzere söylediği ihvâniyyât şiirleri onun, şairliği bir hayat tarzı haline getirdiğini de gözler önüne sermektedir.

Şair medih şiirlerinde memduhun konumunu gözetmiş ve onları konumlarına uygun nitelikler ve sahip oldukları temel insani erdemlerle övmüştür. Hz. Peygamberi, sünneti ile insanlara rehberlik eden üstün bir şefaatçi olarak niteleyen şair, savaşı komuta eden sadrazamı cesaret; şeyhülislam ve kadıları zekî, âdil, iffetli ve vakarlı olma; edebiyatçıları güzel ve etkili konuşup yazma ve âlimleri ilimde yetkin olup bilgiyi yayma konusunda samimi çaba sarfetme gibi niteliklerini ön plâna çıkararak methetmiştir. Onun bu konuda söylediği şiirler kazanç elde etme amaçlı değildir ve bu şiirlerde duyguların aktarımında kuruluk, yüzeysellik ve gereksiz abartılardan uzak bir içtenlik göze çarpar.

Tabiat konusu İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. Onun şiirlerinde nemli toprak üzerinde güzel kokular yayan rengârenk çiçekler, üzerinde beyaz çiçek motifleri bulunan yeşil elbiselere bürünmüş ağaçlar ve bu ağaçların dallarında şarkılar terennüm eden kuşlar vardır. Ayrıca rüzgâr, taze fidanı dans ettiren; dereler, dostlar arasında mesajlar taşıyan; bulut, yeryüzüne inciler misali gözyaşları saçan ve yıldızlar, gece kurulan dostluk meclislerini süsleyip sabahın ilk ışıkları ile birlikte gözlerden kaybolan canlı varlıklar olarak karşımıza çıkar.

Gazel konusunda söylediği şiirleri hissî ve afif gazel şeklinde iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. Afif gazelle ilgili şiirlerinde aşkın mahiyeti üzerinde duran şair onun kişide meydana getirdiği etkilerden de söz etmiştir. Ayrılık temasını merkeze aldığı bu şiirlerde geceleri ağlayarak ve uykusuz geçiren, kavuşma konusunda ümit ile ümitsizlik arasında gidip gelen bir âşık modeli ortaya koymaktadır. Hissî gazellerinde ise genel olarak sevgilinin güzelliğinden bahsederken özelde onun fiziksel özelliklerine ve tavırlarına dair tasvirlerde bulunur. Buna göre sevgilinin gözleri keskin bir kılıç ve kaşları yay gibidir. Zülüfü yanak ve ben ile beraber yakut üzerindeki noktalı bir lâm harfini veya nefes ve yanakla birlikte yapraklı bir gül fidanını andırmaktadır. Uzun boylu ve ince bellidir. Endamı kimi zaman ürkek bir ceylanı kimi zaman da taze bir fidanı

anımsatır. Onun nergis bakışları işveli ve mahmurdur, bazen büyüler bazen öldürür. Konuştuğunda Hicaz aksanı ile konuşur, güldüğünde yüzünde şimşek parıltısı belirir ve yürüdüğünde rüzgârın tesiriyle titreyen bir dal gibi salınır. Şiirlerinde aṭlâl konusuna hiç yer vermeyen şair herhangi bir kadın ismi de zikretmez. Bunların yanı sıra gazel şiirlerindeki genel hava da dikkate alınırsa onun gerçek bir aşk tecrübesi yaşamış olabileceği ihtimali oldukça zayıf görünmektedir. Bunun yerine söz konusu şiirleri bazen sanatsal bir aktivite olarak bazen de eğlence meclislerindeki câriyeler için söylemiş olabileceğini belirtmek daha isabetli görünmektedir.

İbnu'n-Naḳîb'in, ḫamriyyât şiirlerinde "kısa olan ömrü boş yere üzüntüyle tüketmemek gerektiği ve bunun yolunun da kederleri kovan şaraptan geçtiği" şeklindeki temayı işleyen Şam Ḫamriyyât Ekolü'nün etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde söylediği şiirlerde ḫamriyyât terimlerini ustaca kulanan şair şarabın rengi, parlaklığı, eskiliği, köpüğü ve kişide bıraktığı etkiden bahsetmiş şarap testisi ve şarabı sunan sâkiyi tasvir etmiştir. Eğlence meclislerinden de söz eden şair bu meclislerde kendileriyle söyleşiler gerçekleştirilen nedimler, çeşitli entrümanlarla kulakların pasını silen çalgıcılar, söyledikleri şarkılarla içki içenleri kendine getiren cariyeler ve görsel manzarayı tamamlayan dansçılara dair bir tablo ortaya koyar. Bir davetçinin çağrısı üzerine tabiatın güzel bir yerinde toplanan bu meclislerin gece boyu devam ettiği ve sabahın ilk ışıkları ile birlikte dağıldığı anlaşılmaktadır.

Bunların yanı sıra İbnu'n-Naḳîb çeşitli konudaki şiirlerinin satır aralarında söylediği faḫr konulu beyitlerde Hz. Peygamber'e kadar dayanan nesebi ile övünmüş, irticalen şiir söyleme konusundaki yeteneğini vurgulayarak, söylediği şiirlerden övgü ile söz etmiştir. Mersiye konusunda sadece bir şiiri bulunan İbnu'n-Naḳîb bazen birkaç beyitlik kısa şiirlerinde bazen de muhtelif şiirlerinin satır aralarında yaşam ve ölümün yanı sıra cömertlik, iyilik ve doğruluk gibi insani erdemlere dair hikmetli beyitler söylemiştir.

İbnu'n-Naḳîb'in kaside formatındaki 111 şiirinin 37'si belli bir muhteva planıyla söylenmiş, geleneksel tarza uygun olarak maṭlaʿ, mukaddime, teḫalluṣ ve hâtime bölümlerinden oluşan kasidelerdir. Bununla birlikte şairin Cahiliye'den intikal eden, şiire aṭlâl ile başlamayı âdet haline getiren egemen mukaddime yapısının dışına çıkıp kendi anlayışını şiire yansıtma gayesi güden Ebû Nuvâs gibi

şairlerin çizgisinde durduğu anlaşılmaktadır. Kasidelerin matlaʿları taʿḳîdden ve gramer kusurlarından uzaktır. Ayrıca bunlar kulağa hoş gelen lafız ve manalarla kurgulanmış, dinleyicinin dikkatini cezbedecek nitelikte ve şiirin devamı hakkında fikir verici mahiyettedir. Bazı kasidelerin başında bulunan klişe ifadeler kaliteyi zedeleyecek oranda değildir.

İbnu'n-Naḳîb'in kaside mukaddimeleri zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Kaside içerisinde ideal uzunluğa sahip olan bu mukaddimelerde genellikle tabiat ve geçmişe özlem konularının işlendiği görülmektedir. Ayrıca medih, gazel ve fahr konuları ile giriş yapılan kasideler de bulunmaktadır. Aṭlâla yer verilen mukaddime mevcut olmayıp gazelle giriş yapılan kasidelerin sayısı da oldukça azdır. Şair özellikle medih konulu şiirlerde ana konuya geçişe (tehalluṣ) önem vermiştir. Tehalluṣ yapılan beytin, önceki ve sonraki konulara ait kısımları lafız ve anlam itibariyle aynı kalıptan çıkmışçasına uyumlu olup mukaddime ve ana konu arasında kopukluk bulunmamaktadır. Hâtime bölümlerinde ise şair çoğunlukla dua ve temennilerde bulunma, hikmetli ifadelere başvurma, şiirini takdim etme, şiiri ve şairliğiyle övünme gibi çeşitli biçimlerde kasidelerini sonlandırmayı tercih eder. Güzel çağrışımları olan kelimeler kullanıp etkileyici anlamlara sahip ve genellikle taʿḳîdden uzak cümleler kurması, zaman zaman hikmetli ifadeler, teşbih ve çeşitli edebî sanatlara başvurması yönüyle şairin bu hâtimelerde başarılı olduğu söylenebilir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki kelimelerin büyük ölçüde telaffuzu kolay, anlaşılır ve şiirsel olarak belli bir anlam zenginliğine sahip sözcükler olduğu tespit edilmiştir. Bu durum şairin kelime seçiminde titiz davrandığını göstermektedir. Öte yandan meclis, dostluk, özlem, bahçe, gençlik, arzular, şarap, eğlence, ceylan, gönül vb. gibi kavramların şiirlerde daha fazla kullanılması bunların şairin zihnini çokça meşgul ettiğini, duygu ve düşüncelerinin bu gibi olay ve varlıklar etrafında daha fazla kümelendiğini ortaya koyar.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinde fesahate zarar veren bazı kullanımlar bulunmakla birlikte bunlar şiirlerin değerini düşürecek oranda değildir. Onun şiirlerinde çeşitli kullanım gayelerine başvurulmak suretiyle hem haberî hem de inşâî ifade biçimleri ustalıkla kullanılmıştır. Bununla birlikte haber cümlelerinin inşâ cümlelerine göre çok daha fazla olması onun dış dünyayı oluşturmaya katkıda

bulunmaktan daha çok var olanı konuşma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirde edebî sanatlara oldukça önem verdiği anlaşılmaktadır. Şiirlerinde, beyân sanatlarından mecâz-ı mürsel ve kinayeye dair örnekler yer alsa da istiare ve özellikle de teşbih onun için vazgeçilmez edebî sanatlar hüviyetindedir. Anlatımda teşbihin çeşitli türlerine başvuran şair özellikle temsilî teşbihi çok fazla kullanmış, eski şairlerin tasavvurlarından yararlanmanın yanı sıra özgün teşbih örnekleri de ortaya koymuştur.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerindeki bedîʿ sanatları ise dönemin anlayışına uygun olarak oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Şair bu sanatı şiirin genel insicamını bozmayacak yoğunlukta, yerli yerinde ve kıvamında kullanmıştır. Onun için bedîʿ sanatları amaç değil sözü güçlendirmek, ifadeyi süslemek ve anlatımı etkili bir forma dönüştürmek için araç durumundadır. Şairin kültürel düzeyini ve şiir söylemedeki hünerini ortaya koymada önemli bir kıstas olan bu sanatlar, -ilğâz, taʿmiye ve tarih düşürme gibi, anlamak için özel çaba gerektirenler hariç tutulursa- herkes tarafından anlaşılabilecek basitlikte olup lafız ve mana bakımından dinleyicide etki oluşturacak bir ahenge sahiptir.

Tasvir onun üslubunun en önemli parçasıdır. İbnu'n-Naḳîb'in detaycı ve titiz bir tasvir şairi olduğu söylenebilir. O, varlıkları ve olayları olduğu gibi tasvir etmek yerine kendisinden bir takım yorumlar ilave ederek betimlemeyi tercih eder. Bunu yaparken de ya somut varlıkları somut varlıklara benzetir ya da soyut varlıkları somutlaştırarak anlatır. Onun tasvir yöntemlerinden bir diğeri de kişileştirme sanatı ile insanlara has bir takım özellikleri cansız veya soyut varlıklara aktarmaktır. Böylece o, şarkı söyleyen kuşlar, dans eden ağaçlar, bir genç kız edasıyla yürüyüp fısıldayarak konuşan rüzgâr, tabiattaki seslere alkışlarla eşlik eden bir nehir, haset eden bir zaman, insanları soyan bir ölüm vb. portreler ortaya koymaktadır.

İbnu'n-Naḳîb'in kullandığı vezinlerin neredeyse tamamı eski eski Arap şiirine ait vezinlerdir. Şair bunlar içerisinde çoğunlukla uzun bahirleri tercih etmiştir ki bu durum şairin duygularını daha kapsamlı ifade etme arzusunda olduğunu göstermektedir. Öte yandan şairin tercih ettiği bahirlerin şiirlerin konularıyla da oldukça uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şiirlerinde geleneksel kafiye düzeninin egemen olduğu, bunun yanı sıra muvaşşah ve dûbeyt tarzlarında söylediği

birkaç şiirle "luzumu mâ lâ yelzem" kafiye sistemiyle söylediği bir kasideden hareketle onun edebiyatta yeni anlayışlara açık olduğu ve çeşitli tarzlarda şiirler söyleyebilecek kabiliyette olduğu sonucu çıkarılabilir.

İbnu'n-Naḳîb'in şiirlerinin muhteva ve şekil yönlerinden yani ele alınan konuların işlenişi, kasidelerin içyapısı, dil ve üslup özellikleri, vezin ve kâfiye gibi ahenk unsurları yönünden oldukça iyi durumda olduğu ve Osmanlı dönemi Arap şiiri konusundaki genelleyici, olumsuz bakış açısının İbnu'n-Naḳîb'in şiirleri özelinde isabetli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca onun şairliğinin genel karakteristiği itibari ile Arap şiir geleneğinin geçmişten o güne belli ölçülerde değişim ve dönüşüme uğrayan serüveninin bir devamı niteliğinde olduğu, Arap şiirinin her döneminden belli oranda izler taşıdığı, bir taraftan geçmişine bağlı, bir taraftan çağının gündemini takip eden öbür taraftan yeni anlamlar peşinde koşan bir özelliğe sahip bulunduğu anlaşılmıştır. Onun şiirlerinde hem eski şairlerin kullanımlarına hem kendi döneminin popüler lafzî bedîʿ sanatlarına hem de zaman zaman yeniliği arzulayan haykırışlara rastlanmasının sebebi de budur. Öte yandan şair dönemin siyasi gelişmeleri ile ilgilenmemiştir. Bunun tek istisnası Osmanlı'nın Girit'i fethetmesi sebebiyle söylediği, dönemin sadrazamı Fazıl Ahmet Paşa ve Osmanlı için övgü dolu ifadeler içeren şiiridir. Öte yandan şairin sosyal durumla ilgili duyarlılığının kendi sosyal ilişkileri ile sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Nitekim o kendi toplumsal sınıfına uygun olarak başta edebiyatçılar olmak üzere kadılar ve âlimlerle sosyal ilişkiler geliştirmiş ve bunlara övgü şiirleri söylemiştir. Bu çerçevede söylenen şiirlerden nevruz, içki, eğlence, tütün, ğulâmîlik, satranç ve tavla gibi olguların o dönemde Dımaşḳ sosyal hayatında önemli bir yeri olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca ilmî icazet talep etmek, kitap ödünç istemek, göreve atanma, hac ziyaretleri, çocuk doğumu ve sünnet gibi olayları tebrik etmek için şiirin bir araç olarak kullanıldığı görülmüştür.

Şu da bir gerçek ki Osmanlı dönemi Arap şiiri konusunda sağlıklı bilgilerin ortaya konması ve genelleyici yargılara ulaşılması bakımından "Arap Şairlerden İbnu'n-Naḳîb ve Şiirleri" adlı bu çalışma tek başına yeterli değildir. Daha önceden bu dönem şiirine dair yapılmış araştırmalar da sayı bakımından bu açığı kapatacak oranda değildir. Bu nedenle alana dair yapılan çalışmaların olabildiğince fazlalaştırılmasının hem dönem edebiyatının aydınlığa kavuşturulması

hem de Osmanlı'nın Arap bölgelerindeki varlığının sınırlarının belirlenmesi bakımından önemli olduğu kanaatindeyiz. Bu çerçevede bu dönemde kaleme alınmış yazma eserlere, özellikle de isimlerine bazı bibliyografya kitaplarında rastlanıldığı halde akıbeti bilinmeyen edebî eserlere ulaşarak bunların günyüzüne çıkarılması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

el-Abbas b. el-Aḫnef, Ebu'l-Faḍl, *Dîvân*, thk. Âtike el-Ḫazrecî, Dâru'l-Kutubi'l-Mışriyye, Kâhire, 1954.

Abdulaziz el-'Azme, *Mir'âtu'ş-Şâm Târîḫu Dımaşk ve Ehlihâ*, Dâru'l-Fikr, Dımaşḳ, 2002.

Abdulhay el-Kettâni, Muhammed b. Abdilkebîr el-Hasenî el-İdrîsî, *Fihrusu'l-Fehâris ve'l-Eṣbât ve Mu'cemu'l-Me'âcim ve'l-Meşyeḫât ve'l-Muselselât*, thk. İhsân Abbâs, 2.b., Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1982.

Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 4.b., Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire, 1418/1997.

Abdulḳâhir el-Curcânî, Ebû Bekr b. Abdirrahmân, *Delâilu'l-İ'câz*, 3.b., thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matbaʿatu'l-Medenî, Kahire, 1413/1992.

---------, *Esrâru'l-Belâğa*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Matbaʿatu'l-Medenî, Kahire, ts.

Acar, Ömer, *Arap Dilinde Ta'rîb Olgusu Açısından Garîbu'l-Kur'ân*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, UÜSBE, Bursa, 2007.

Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Naḳdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nahḍati Mısır, Kahire, 1996.

Ahmed Ebû Ḫâḳa, *Fennu'l-Medîḥ*, Dâru'ş-Şarḳi'l-Cedîd, Beyrut, 1962.

Ahmed eş-Şâyib, *el-Uslûb Dirâse Belâğiyye Taḥlîliyye li-Uṣûli'l-Esâlîbi'l-Edebiyye*, 8.b., Mektebetu'n-Nahḍati'l-Mışriyye, Kahire, 1411/1991.

el-Aḫṭal, Ebû Mâlik Ğıyâṯ b. Ğavṯ, *Dîvanu'l-Aḫṭal*, thk. Mehdî Muhammed Nâsıruddîn, 2. b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1414/1994.

Akpınar, Cemil, "İcâzet", *DİA*, XXI, İstanbul, 2000.

Aksan, Doğan, *Halk Şiirimizin Gücü*, 2.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005.

Aktaş, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, 2.b., Akçağ, Ankara, 1993.

el-A'lem eş-Şentemerî, Ebu'l-Ḥaccâc Yûsuf b. Süleyman en-Naḥvî, *Şerḥu Dîvâni 'Alḳame b. 'Abde el-Faḥl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1414/1993.

Ali b. Ẓâfir, Ebu'l-Hasen el-Ezdî, *Bedâi'u'l-Bedâih*, Mısır, 1861.

Ali Şakir Ergin, "Abdülhamîd el-Kâtib", *DİA*, I, İstanbul, 1988.
---------, "Hafâcî Şehâbeddîn", *DİA*, XV, İstanbul, 1997.
Alırıza Nevrûzîtaleb, "Costârî Derşekl-şinâsî Eser-i Hünerî ve Deryaft-i Ma'nâ", *Bâğ-ı Naẓar*, sy. 7/4, Tahran, 1389.
'Arḳale el-Kelbî, Ebu'n-Nedâ Hassân b. Numeyr, *Dîvânu 'Arḳale el-Kelbî*, thk. Ahmed el-Cundî, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1412/1992.
Âsım Efendi, *el-Ûkyânûsu'l-Basiṭ fî Tercemeti'l-Ḳâmûsi'l-Muḥîṭ*, Âsitâne Kitabevi, ts. (h. 1250 Mısır Baskısından Tıpkıbasım).
el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillah, *Cemheratu'l-Emṡâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
---------, *Dîvânu'l-Me'ânî*, haz. Ahmed Hasen Besc, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1414/1994.
---------, *Kitâbu'ṣ-Ṣınâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut, 1419/1998.
el-A'şâ, Ebû Başîr Meymûn b. Ḳays b. Cendel el-Bekrî, *Dîvânu'l-A'şâ el-Kebîr Meymûn b. Ḳays*, haz. M. Muhammed Huseyn, Mektebetu'l-Âdâb bi'l-Cemâmîz, Kahire, ts.
Aşık, Nevzat, "Bediüzzaman el-Hemedânî", *DİA*, V, İstanbul, 1992.
'Aṭvân, Huseyn, *Muḳaddimetu'l-Ḳasîdeti'l-'Arabiyye fi'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1970.
Azîz Mahmûd Hüdâyî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, Kitabevi (Tıpkıbasım), haz: Mustafa Tatcı-Musa Yıldız, Ankara, 2005.
Bağdatlı İsmail Paşa, İbn Muhammed Emin b. Mîr Selîm, *İḍâḥu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'ẓ-Ẓunûn*, thk. Şerafettin Yaltkaya-Rıfat Bilge, Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-'Arabî, Beyrut, ts.
Baytar, Luceyn Muhammed Adnan, *Mecâlisu'l-Ḫamr fi'ş-Şi'ri'l-Umevî*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu Teşrîn, Lazkiye, 1429/2008.
Bedevî Ṭabâne, *Ḳudâme b. Ca'fer ve'n-Naḳdu'l-Edebî*, Mektebetu'l-Enclû el-Mıṣriyye, Mısır, 1389/1969.
Bekkâr, Yûsuf Huseyn, *Binâu'l-Ḳaṣîde fi'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm fî Ḍav'i'n-Naḳdi'l-Ḥadîṯ*, 2.b., Dâru'l-Endelus, Beyrut, ts.
---------, *İttticâhâtu'l-Ğazel fi'l-Ḳarni'ṯ-Ṯânî'l-Hicrî*, Dâru'l-Endelus, byy, ts.
Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâlaât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Uṯmânî*, 4. b., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1986.

Besyûnî Abdulfettâh Feyûd, *'İlmu'l-Me'ânî Dirâse Belâğıyye ve Naḳdiyye li-Mesâili'l-Me'ânî*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1408/1998.

Betûl Ḥamdî el-Bustânî-Mîlâd ʿÂdil Cemâl el-Mevlâ, "Teşbîhu'l-İstidâre fî Şiʿri'l-Aʿşâ Dirâse fi'ş-Şûra", *Mecelletu't-Terbiye ve'l-'İlm*, 17/1, Musul, 2001.

Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, 6.b., İFAV Yayınları, İstanbul, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.

el-Buḥturî, Ebû 'Ubâde el-Velîd b. 'Ubeyd eṭ-Ṭâî, *Dîvânu'l-Buḥturî*, thk. Hasen Kâmil eṣ-Ṣîrafî, 3.b., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ts.

Buṭrus el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aṣri'l-İnbi'âṣ*, Dâru Naẓîr 'Abbûd, bsy., ts.

Buzpınar, Şit Tufan, "Nakibüleşraf", *DİA*, XXXII, İstanbul, 2006.

---------, "Şam, Osmanlı Dönemi", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010.

el-Câḥıẓ Ebû Osmân ʿAmr b. Baḥr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423.

Ceviz, Nurettin, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum, 2002.

Corcî Zeydân, *Târîḫu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kahire, ts.

Çakar, Enver, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 13/1, Elazığ, 2013.

Çakır, Müjgân, "Râhatü'l-İnsân (Pend-nâme-i Enûşirvân)'ın Türkçe Bir Tercümesi", *Turkish Studies*, sy. 7/3, Ankara, 2012, 723-735.

Cebbûr Abdunnûr, *el-Muʿcemu'l-Edebî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1984.

el-Cevherî, Ebû Naṣr İsmail b. Ḥammâd el-Fârâbî, *es-Ṣıḥâḥ Tâcu'l-Luğa ve Ṣıḥâḥu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Aṭṭâr, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1407/1987.

Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, 2.b., İstanbul, 2011.

Çınar, Bekir, "Teşbih (Benzetme) Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 5/1, Ankara, 2008.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 2.b., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, Tercüman, İstanbul, 1977.

ed-Dehhân, Sâmî, *el-Ğazel munzu Neş'etihî ḫattâ Ṣadri'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 3.b., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, ts.

---------, *el-Medîḥ*, Dâru'l-Me'ârif, 5.b., Kahire, 1992.

---------, *el-Vaṣf*, 3.b., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ts.

Demirayak, Kenan-Çögenli, M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 1995.

Dozy, Reinhart Pieter Anne, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*, Arapçaya trc. Cemâl el-Ḫayyâṭ, Vizâretu'ş-Şekâfe ve'l-İ'lâm li'l-Cumhûriyyeti'l-'Irâḳıyye, Bağdat, 2000.

Durmuş, İsmail, "Fahr", *DİA*, XII, İstanbul, 1995.

---------, "Meânî", *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.

---------, "Mecaz", *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.

---------, "Tehallus", *DİA*, XL, Ankara, 2011.

---------, "Telmih", *DİA*, Ankara, 2003, XL

---------, "Tenâfür", *DİA*, XL, Ankara, 2011.

---------, "Teşbih", *DİA*, XL, Ankara, 2003.

Ebû Bekr el-Vâlibî, *Dîvânu Ḳays b. el-Mulevvaḥ Mecnûni Leylâ*, haz. Yusrî Abdulğanî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1420/1999.

Ebû Firâs el-Ḥamdânî, el-Hâriṯ b. Ebi'l-'Alâ' Saîd, *Dîvânu Ebî Firâs el-Ḥamdânî*, haz. Halil ed-Duveyhî, 2.b., Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut, 1414/1994.

Ebu'l-Ḫayr el-Hâşimî, Zeyd b. Abdillah b. Mes'ûd, *el-Emṡâl*, Dâru Sa'diddîd, Dımaşḳ, 1423.

Elmalı, Hüseyin, "Kasîde", *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001.

Emecen, Feridun, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul, 1999.

Emîl Bedî' Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fî 'İlmi'l-'Arûḍ ve'l-Ḳâfiye ve Funûni'ş-Şi'r*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1411/1991.

Ercan, Özlem, "Baba-Oğul Sadrazamların Şairlere Farklı Yaklaşımları ve Fâzıl Ahmed Paşa'ya Yazılan Manzumeler", *Turkish Studies*, sy. 7/2, Ankara, 2012.

Ergin, M. Mesut, *İbn Ma'ṣûm el-Medenî Şâ'iran*, Dâru'l-Beyrûtî, Dımaşk, 2004.

---------, *İbnu'n-Naḫḫâs el-Ḥalebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.
---------, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktor Tezi, SÜSBE, Konya, 2000.
---------, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri", *Marife*, Konya, 2007.
---------, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüsha*, Ankara, 2006, sy. 6/21.
Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1986.
el-Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheratu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'albekî, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
el-Ezherî, Ebû Manṣûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehẕîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed ʿIvaḍ Murʿib, Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, Beyrut, 2001.
Faḍl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Me'ânî*, 4.b., Dâru'l-Furkân, Amman, 1417/1997.
Fayṣal Aṣlân, "et-Tedvîr ve't-Taḍmîn fî Şiʿri İbni'n-Naḳîb el-Huseynî", *Mecelletu Câmi'ati Dımaşḳ*, sy. 28/2, Dımaşḳ, 2012.
el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Miṣbâḥu'l-Munîr fî Ğarîbi'ş-Şerḥi'l-Kebîr li'r-Râfiʿî*, thk. Hızır el-Cevâd, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1987.
el-Fîrûzâbâdî, Ebû Ṭâhir Mecduddin Muhammed b. Yakup, *el-Ḳâmûsu'l-Muhîṭ*, thk. Muhammed Naim el-Araksûsî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1426/2005.
Görgün, Tahsin, "İnşâ, Dil Bilimi Terimi Olarak İnşâ", *DİA*, XXII, İstanbul, 2000.
Gündüz, Şinasi, "Nevruz", *DİA*, XXXIII, İstanbul, 2007.
Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Bedîʿ", *DİA*, V, İstanbul, 1992.
el-Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, ts.
Halîl Merdem Bek, *Cemheratu'l-Muğannîn*, el-Matba'atu'l-Hâşimiyye, Dımaşḳ, 1964.
---------, "Dîvânu İbni'n-Naḳîb", *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî*, sy. 31/1, Dımaşk, 1956.
---------, "Mecmûʿatu İbni'n-Naḳîb ev Bevâkîru'l-Ḥadâiḳi ve'l-Ğuraf", *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî*, sy. 31/2, Dımaşk, 1956.

Ḥannâ el-Fâḫûrî, *el-Câmiʿ fî Târîḫi'l-Edebi'l-ʿArabî el-Edebu'l-Ḳadîm*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1986.

---------, *el-Faḫr ve'l-Ḥamâse*, 5.b., Dâru'l-Meʿârif, Kahire, ts.

el-Ḥarbî, Ebû İshak İbrahim b. İshak, *Ğarîbu'l-ḥadîṯ*, thk. Süleyman İbrahim Muhammed el-Âyid, Câmiʿatu Ummi'l-Ḳurâ, Mekke, 1405.

Hartmann, R., "Şam", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, XI, İstanbul, 1970.

el-Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Meʿânî ve'l-Beyân ve'l-Bedîʿ*, haz. Yûsuf es-Ṣameylî, el-Mektebetu'l-ʿAsriyye, Beyrut, 1999.

Heddâre, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîṯ*, 1.b., Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1990.

---------, *İtticâhâtu'ş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Ḳarni'ş-Şâni'l-Hicrî*, Dâru'l-Meʿârif, Kahire, 1963.

Hüsamzâde Abdurrahman er-Rûmî, *Risâle fî Ḳalbi Kâfûriyyâti'l-Mutenebbî mine'l-Medîḥ ile'l-Ḥicâ*, thk. Muhammed Yûsuf Necm, 2.b., Dâru Sâdır, Beyrut, 1993.

İbn ʿAḳîl, Ebû Muhammed Bahâuddîn Abdullah b. Abdirrahmân el-Hemedânî, *Şerḥu İbni 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru't-Turâṯ, Kahire, 1400/1980.

İbn Cinnî, Ebu'l-Fetḥ Osman, *Sirru Ṣınâ'ati'l-İ'râb*, thk. Hasen Hindâvî, Dımaşḳ, 1405/1985.

İbn Ebi'l-İṣbaʿ, Abdulazîm b. el-Vâhid b. Ẓâfir el-Mışrî, *Taḥrîru't-Taḥbîr fî Ṣınâ'ati'ş-Şi'ri ve'n-Neşri ve İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ḥafnî Muhammed Şeref, el-Cumhûriyyetu'l-ʿArabiyyetu'l-Muttahide Lecnetu İḥyâi't-Turâṯi'l-İslâmî, byy, ts.

İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed, *Kitâbu'l-Ezdâd*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-ʿAṣriyye, Beyrut, 1407/1987.

İbnu'l-Eṯîr, Ebu'l-Fetḥ Naṣrullah b. Muhammed el-Cezerî, *el-Meṯelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve'ş-Şâ'ir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut, 1420.

İbn Ḫâḳân, Ebû Naṣr el-Fetḥ b. Muhammed b. Ubeydillah el-Ḳaysî el-İşbîlî, *Ḳalâidu'l-'Ikyân ve Meḥâsinu'l-A'yân*, thk. Huseyn Yûsuf Ḫaryûş, Mektebetu'l-Menâr, Zerḳâ, 1409/1989.

İbn Ḫallikân Ebu'l-Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Ṣâdır, Beyrut, ts.

İbn Ḥicce, Taḳiyyuddîn Ebûbekr el-Ḥamevî, *Ḫizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Erab*, thk. ʿİṣam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 2004.

İbn Ḳuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'ru ve'ş-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîṯ, Kahire, 1423.

İbn Mâkûlâ Ebû Naṣr Alî b. Hibetillâh b. Cafer, *el-İkmâl fî Raf'i'l-İrtiyâb 'ani'l-Mu'telif ve'l-Muḫtelif fi'l-Esmâ ve'l-Kunâ ve'l-Ensâb*, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

İbn Maʿsûm, Alî Sadruddîn el-Medenî, *Envâru'r-Rabî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şukr, Matbaatu'n-Numân, Bağdat, 1389/1969.

İbn Munḳiẕ, Ebu'l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid el-Kinânî, *el-Bedî' fî Naḳdi'ş-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî-Hâmid Abdulmecîd, el-Cumhûriyyetu'l-ʿArabiyyetu'l-Muttahide-Vizâretu'ş-Şekâfe, byy, ts.

İbnu'l-Muʿtez, Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Abbâsî, *el-Bedî' fi'l-Bedî'*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1410/1990.

---------, *Dîvânu İbni'l-Mu'tez*, Dâru Ṣâdır, Beyrut, ts.

İbnu'n-Naḳîb, Abdurrahman b. Muhammed b. Kemâluddîn el-Huseynî, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, thk. Abdullah el-Cebbûrî, Matbûâtu'l-Mecmai'l-ʿİlmiyyi'l-ʿArabî, Dımaşḳ, 1963.

İbn Raşîḳ, Ebû Ali el-Hasen el-Ḳayravânî, *el-'Umde fî Meḥâsini'ş-Şi'ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, Dâru'l-Cîl, 1401/1981.

İbn Saʿd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâşimî el-Bağdâdî, *et-Ṭabaḳâtu'l-Kubrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir ʿAṭâ', Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1410/1990.

İbnu's-Sâ'âtî, Bahâuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Rüstem el-Horâsânî, *Dîvânu İbni's-Sâ'âtî*, thk. Enîs el-Maḳdîsî, el-Matbaatu'l-Emrikâniyye, Beyrut, 1938.

İbn Sellâm el-Cumaḥî, Ebû Abdillâh Muhammed b. ʿUbeydillâh, *Tabaḳâtu Fuḥûli'ş-Şu'arâ'*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, ts.

İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâîl el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-Muḥîtu'l-Aʿẓam*, thk. Abdulhamîd Hundâvî, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1421/2000.

İbn Sinân el-Ḫafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saʿîd, *Sirru'l-Fesâḥa*, Dâru'l-Mektebeti'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1982.

İbn Şâşû, Abdurrahmân b. Muhammed ez-Zehebî, *Terâcimu Baʿḍi Aʿyâni Dımaşḳ min ʿUlemâihâ ve Udebâihâ*, haz. Naḥle Ḳalafât, el-Maṭbaʿatu'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1886.

İbn Ṭabâṭabâ, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed el-Alevî, *ʿIyâru'ş-Şiʿr*, thk. Abdulaziz b. Nâṣır el-Mânî, Mektebetu'l-Ḫâncî, Kâhire, 1905.

İbrahim Enîs, *Mûsîḳa'ş-Şiʿr*, Mektebetu'l-Anglo el-Mısrıyye, 2.b., Kahire, 1952.

İhsan Abbas, *Târîḫu'l-Edebi'l-Endelusî ʿAṣru Siyâdeti Ḳurṭuba*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1969.

Îliyyâ Ḥâvî, *Fennu'ş-Şiʿri'l-Ḫamrî ve Taṭavvuruhû ʿinde'l-ʿArab*, Dâru's-Seḳâfe, Beyrut, 1417/1997.

---------, *Fennu'l-Vaṣf ve Taṭavvuruhû fi'ş-Şiʿri'l-ʿArabî*, 2.b., Dâru'l-Kutubi'l-Lubnânî, Beyrut, 1987.

İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire*, Çeviren: Norman Itzkowıtz-Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973.

İpekten, Haluk, "Gazel", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.

İpşirli, Mehmet, "Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Zaman, İstanbul, 1999.

Kaçar, Halil İbrahim, "Tefrîʿ" *DİA*, XL, Ankara, 2011.

el-Ḳalḳaşendî, Ahmed b. Ali el-Ferâzî, *Ṣubḥu'l-Aʿşâ fî Ṣınâʿati'l-İnşâ*, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1987.

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedigece Kitapları, İstanbul, 2001.

el-Ḳartâcennî, Ebu'l-Hasen Ḥâzim, *Minhâcu'l-Buleġâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Ḫûce, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî,b.y., ts.

el-Ḳazvînî, el-Ḫaṭîb Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *el-İḍâh fî ʿUlûmi'l-Belâġa*, thk. Muhammed Abdulmunʿim Ḫafâcî, 3.b., Dâru'l-Cîl, Beyrut, ts.

---------, *Telḫîṣu'l-Miftâḥ*, haz. Nevzat H. Yanık-Mustafa Kılıçlı-M. Sadi Çöğenli, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul, ts.

el-Kefrâvî, Muhammed Abdulaziz, *eş-Şi'ru'l-'Arabî beyne'l-Cumûd ve'-Taṭavvur*, Dâru Nahḍati Mısr, Kahire, 1957.

Keḥḥâle, Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğıb ed-Dımaşḳî, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-'Arabî, Beyrut, ts.

Khaled el-Rouayheb, "The Love of Boys in Arabic Poetry of the Early Ottoman Period, 1500- 1800", *Middle Eastern Literatures*, sy. 8/1, 2005, Londra.

Kılıç, Hulûsi, "Bedîiyyât", *DİA*, V, İstanbul, 1992.

Kızıklı, Zafer, *Arap Dilinde Belâgat Bilimi*, Kızıklı Yayınları, Ankara, 2008.

Kîlânî, Muhammed Seyyid, *el-Edebu'l-Mışrî fî Ẓılli'l-Ḥukmi'l-'Uṯmânî*, Dâru'l-Ḳaracânî, Kahire, ts.

Ḳudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferec el-Bağdâdî, *Naḳdu'ş-Şi'r*, thk. Muhammed Abdulmün'im Ḫafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995.

Küçüksarı, Mücahit, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiirleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2013.

Lisânuddîn İbnu'l-Ḫaṭîb, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah el-Endelusî, *el-İḥâṭa fî Aḫbâri Ğırnaṭa*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1424.

Luvîs Şeyḫû, Rızkullah b. Yûsuf b. Abdilmesîḥ b. Yakûb el-Yesûî, *'İlmu'l-Edeb fî 'İlmi'l-İnşâ ve'l-'Arûḍ*, 2.b., Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesûʿiyyîn, Beyrut, 1897.

---------, *Mecâni'l-Edeb fî Ḥadâiḳi'l-'Arab*, Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesûʿiyyîn, Beyrut, 1913.

el-Maʿarrî, Ebu'l-ʿAlâ' Ahmed b. Abdillâh, *Şerhu Dîvâni Ebi'ṭ-Ṭayyib el-Mutenebbî*, thk. Abdulmecîd Diyâb, 2.b., Dâru'l-Meʿârif, Kahire, 1413/1992.

Mahmûd Selîm, *el-Edebu'l-'Arabî ve Târîḫuhâ fi 'Aṣri'l-Memâlîk ve'l-'Uṯmâniyyîn ve'l-'Aṣri'l-Hadîṯ*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Kahire, 1957.

el-Maṭlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l-Belâğıyye ve Taṭavvuruhâ*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beytur, 2007.

---------, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 2001.

Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 2.b., Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1984.

Mecduddîn İbnu'l-Eşîr, Ebu's-Saʿâdât el-Mubârek, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîş ve'l-Eşer*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetu'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1399/1979.

Mecnûnu Leylâ, Ḳays b. el-Mulevvaḥ b. Muzâḥim el-ʻÂmirî, *Dîvânu Ḳays b. el-Mulevvaḥ Mecnûni Leylâ*, haz. Yusrî Abdulğanî, Dâru'l-Kutubi'l-ʻİlmiyye, Beyrut, 1420/1999.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar-S. Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Mencek Bâşâ, el-Emîr b. Muhammed b. Mencek el-Yûsufî, *Dîvânu Mencek Bâşâ*, thk. Muhammed Bâsil ʻUyûn es-Sûd, Dımaşḳ, 2009.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *'İlmu'l-Bedî'*, Dâru'l-ʿUlûmi'l-ʿArabiyye, Beyrut, 1411/1991.

---------, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, 3.b., Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1993.

el-Merzûḳî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *Şerḥu Dîvâni'l-Ḥamâse*, thk. Ahmed Emin-Abdüsselam Harun, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1411/1991.

el-Meydânî, Ebu'l-Faḍl Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *Mecmau'l-Emşâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, ts.

el-Mueyyed-Billâh, Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza el-ʿAlevî, *eṭ-Ṭırâz li-Esrâri'l-Belâğa ve 'Ulûmi Ḥaḳâiḳi'l-İ'câz*, el-Mektebetu'l-ʿUnsuriyye, Beyrut, 1423.

Muhammed b. el-Kettânî, Ebû Abdillah eṭ-Ṭayyib, *Kitâbu't-Teşbîhât min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, thk. İhsan Abbas, 2.b., Dâru'ş-Şurûḳ, Beyrut, 1981.

el-Muḥibbî, Muhammed Emin b. Faḍlillah el-Ḥamevî ed-Dımaşḳî, *Ḫulâṣatu'l-Eşer fî A'yâni'l-Ḳarni'l-Hâdiye 'Aşer*, Kahire, 1248/1832.

---------, *Nefḥatu'r-Rayḥâne ve Raşḥatu Ṭılâ'i'l-Ḥâne*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Ḥulv, 1.b., Dâru İḥyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Mısır, 1387/1968.

Mumcu, Ahmed, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.

el-Murâdî, Ebu'l-Faḍl Muhammed Halîl b. Ali, *Silku'd-Durer fi A'yâni'l-Ḳarni'ş-Şâniye ʿAşer*, 3.b., Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru İbn Ḥazm, Beyrut, 1408/1988.

el-Mutenebbî, Ebu'ṭ-Ṭayyib Ahmed b. el-Ḥuseyn, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1403/1983.

el-Muṭrân Yûsuf ed-Dibs, *Târîḫu Sûriye ed-Dunyevî ve'd-Dînî*, haz. Mârûn Raʿd-Naẓîr ʿAbûd, Dâru Naẓîr ʿAbûd, byy., ts.

Nebîl Hâlid Ebû Alî, *el-Edebu'l-'Arabî Beyne Aṣrayni'l-Memlûkî ve'l-Uṯmânî*, byy., 2008.

Necmuddin el-Ġazzî, Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibu's-Sâira fî Terâcimi A'yâni'l-Mieti'l-'Âşira*, thk. Halil el-Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1418/1997.

Nuʿaym el-Ḥımsî, *Naḫve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'ati ve Târîḫihî*, Mudîriyyetu'l-Kutub ve Matbû'atu'l-Câmi'iyye, Dımaşḳ, 1981-1982.

en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb el-Ḳuraşî, *Nihâyetu'l-Erab min Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Veṯâiḳi'l-Ḳavmiyye, Kahire, 1423.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Zaman, İstanbul, 1999.

Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam 'Asru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlîk*, el-Mektebetü'l-Abbâsiyye, Dımaşḳ, 1964.

---------, *İbnu'n-Naḳîb Şâ'iru'ṭ-Ṭabîati'd-Dımaşḳî fi'l-'Asri'l-'Uṯmânî*, el-Mektebetu'l-'Abbâsiyye, Dımaşḳ, 1389/1970.

---------, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1419/1999.

er-Râfiʿî, Mustafâ Sâdık, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, Mektebetu'l-Îmân, Kahire, ts.

Râtib Sukker, "el-Mukevvinâtu'l-Fikriyye ve'l-Vicdâniyye li-Ḳasîdeti İbni'n-Naḳîb el-Huseyni fi'l-Ğınâ ve'l-Muğannîn", *et-Turâṯu'l-'Arabî*, sy. 89, Dımaşḳ, 2003.

er-Râzî, Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn, *Nihâyetu'l-Îcâz fî Rivâyeti'l-İ'câz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1424/2004.

es-Ṣabbâğ, Leylâ, *el-Mucteme'u'l-'Arabiyyu's-Sûrî fî Maṭla'i'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî*, Menşûrâtu Vizâreti'ṯ-Ṯekâfe, Dımaşḳ, 1973.

---------, *Min Aʿlâmi'l-Fikri'l-ʿArabî fi'l-ʿAsri'l-ʿUşmâniyyi'l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muḥibbî el-Muerriḫ ve Kitâbihî Ḫulâsati'l-Eşer fî Aʿyâni'l-Ḳarni'l-Hâdiye ʿAşar*, eş-Şeriketu'l-Muttahidetu li't-Tevziʿ, Dımaşḳ, 1986.

Samancı, Yusuf Sami, *Arap Dilinde Dahîl Meselesi, Aybil Basımevi*, Konya, 2011.

eş-Şeʿâlibî Ebû Manṣûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail en-Nîsâbûrî, *Ḫâṣṣu'l-Ḫâṣ*, thk. Hasen el-Emîn, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, ts.

---------, *Men Ğâbe ʿAnhu'l-Muṭrib*, el-Matbaatu'l-Edebiyye, Beyrut, 1309.

---------, *el-Munteḫal*, thk. Ahmed Ebû Alî, el-Matbaatu't-Ticâriyye, İskenderiye, 1319/1901.

---------, *Siḥru'l-Belâğa ve Sirru'l-Berâʿa*, haz. Abdusselam el-Ḥûfî, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, ts.

---------, *Şimâru'l-Ḳulûb fi'l-Muḍâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Meʿârif, Kahire, 1985.

---------, *et-Temşîl ve'l-Muḥâḍara*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Ḥulv, 2.b., ed-Dâru'l-ʿArabiyye li'l-Kitâb, byy., 1401/1981.

---------, *Yetîmetu'd-Dehr fî Meḥâsini Ehli'l-ʿAṣr*, thk. Mufid Muhammed Ḳamḥiyye, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1403/1983.

Ṣaʿleb, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. el-Huseyn, *Ḳavâʿidu'ş-Şiʿr*, thk. Ramazan Abduttevvâb, 2.b., Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire, 1995.

eṣ-Ṣanevberî, Ahmed Muhammed b. el-Hasen ed-Ḍabbî, *Dîvânu'ṣ-Ṣanevberî*, thk. İhsan Abbas, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1998.

es-Sekkâkî, Ebû Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr, *Miftâḥu'l-ʿUlûm*, haz. Nuʿaym Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1407/1987.

Serkîs Yusuf b. İliyyâ b. Musa, *Muʿcemu'l-Maṭbûʿâti'l-ʿArabiyye ve'l-Muʿarraba*, Matbaatu Serkîs, Mısır, ts.

Suzan, Yahya, *Arap Şiirinde Muḫammes ve Taḫmîs*, Yayınlamamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2008.

Şensoy, Sedat, "Nazmü'l-Kur'ân", *DİA*, XXXII, İstanbul, 2006.

Şevḳî Ḍayf, *er-Riṣâ*, 4.b., Dâru'l-Meʿârif, Kâhire, ts.

---------, *Târîḫu'l-Edebi'l-ʿArabî ʿAṣru'd-Duvel ve'l-İmârât ve'ş-Şâm*, 2.b., Dâru'l-Meʿârif, Kahire, 1990.

Ṭammâs, Ḥamdû, *Dîvânu'l-Ḫansâʾ*, 2.b., Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, 1425/2004.

Tasa, Muhammet, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007.

Taş, Kenan Ziya, "Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 15, İzmir, 2000.

Tâşköprîzâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâḫu's-Sa'âde ve Miṣbâḥu's-Siyâde fî Mevḍû'âti'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1405/1985.

et-Tehânevî Muhammed A'lâ b. Alî, *Keşşâfu Iṣṭılâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. Alî Dehrûc, Beyrut, 1996.

Tomar, Cengiz, "Şam", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010.

Toprak, Faruk, "Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyât Terimleri", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 2/3, Erzurum, 2000.

---------, *Endülüs Mersiyeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 1990.

---------, "Klasik Arap Şiirinde Nevruz", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 3/1, Erzurum, 2001.

---------, "Mersiye", *DİA*, XXIX, Ankara, 2010.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Seâlibi, Ebû Mansûr", *DİA*, XXXVI, İstanbul, 2009.

Tukin, Cemal, "Girit", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmalı Tarihi*, 4.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Yâḳût el-Ḥamevî, Şihâbuddîn Ebû Abdillah er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 1995.

---------, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1414/1993.

Yalar, Mehmet, "Emevîler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebî Rabîa", *UÜİFD*, sy. 18/2, Bursa, 2009.

Yanık, Nevzat H., *Arap Şiirinde Tasvir*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum, 2010.

Yâzîcî, Tâlib, "Emeviyye Camii", *DİA*, XI, İstanbul, 1995.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâdîler", *DİA*, I, İstanbul, 1988.

---------, "Bermekîler", *DİA*, V, İstanbul, 1992.

Yücel, Ahmet, "Rûdânî", *DİA*, XXXV, İstanbul, 2008.

Yüksel, Ahmet, "İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar", *OMÜİFD*, sy. 24-25, Samsun, 2007.

ez-Zemaḫşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. ʿAmr, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ʿUyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1419/1998.

ez-Zirikli, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ed-Dımaşḳî, *el-Aʿlâm*, Dâru'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, byy., 2002.